Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым министрлігі

Министерство образования и науки
Республики Казахстан

Ministry of Education and Science
of the Republic of Kazakhstan

М. Әуезов атындағы ОҚМУ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ

НАУЧНЫЕ ТРУДЫ ЮКГУ им. М. Ауэзова

TRANSACTIONS of M. Auezov SKSU

№3(34)

2015

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

М.ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ М.АУЭЗОВА

М.ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ ОҚМУ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ

НАУЧНЫЕ ТРУДЫ ЮКГУ ИМ. М.АУЭЗОВА

№2 (33)

ШЫМКЕНТ 2015

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ НАУЧНЫЕ ТРУДЫ ЮКГУ им. М.Ауэзова №2 (33) 2015

Меншік иесі: М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті

Собственник: Южно-Казахстанский государственный университет им. М.Ауэзова

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

Бас редактор: Мырхалықов Ж.Y. - М.Әуезов атындағы ОҚМУ ректоры, т.ғ.д., профессор, ҰҒА корреспондент мүшесі.

Редакциялық алқа мүшелері: Сатаев М.И. – төрағаның орынбасары, ҒЖ және ХБ жөніндегі проректор, т.ғ.д., профессор, ҰҒА корреспондент мүшесі; Горяинов К.К. – з.ғ.д., профессор, Рессей Федералды қызметінің жазасын орындау ҒЗИ, Ресей; Дырка Стефан – э.ғ.д., профессор, экономика ғылымдарының докторы, Верхнесилез экономикалық университеті, Польша; Меор Мохаммед Фаред – ассоциациялық профессор, Путра университеті, Малайзия; Олден А. - академик, Лондон Батыс университетінің есептеуші техника және технология мектебі, Ұлыбритания; Окуян М.Д. - профессор, Балыкесир университеті, Түркия; Линда Лоутон - PhD докторы, профессор, Робер Горден атындағы университеті, Ұлыбритания; Мохд Хасан Бен Селамат - PhD докторы, профессор, Малайзия университеті, Малайзия; Ивахненко А.П.- PhD докторы, директор, Мұнай зерттеу орталығы, Heriot-Watt университеті, Шотландия; Елизавета Ф. - PhD докторы, профессор, Басел университеті, Австрия; Мишо Ж. - т.ғ.д., профессор, Лорейн университеті, Франция; Петров В. - доктор, профессор, Левон Католик университеті, Бельгия; Радюк С.Н. - PhD докторы, ассоцияциялық профессор, Оңтүстік әдістемелік университеті, АҚШ; Славинская Н.А. - бас ғылыми қызметкері, неміс аэрокосмостық агенттігі, Германия; Жонго Ок - PhD докторы, профессор, Сеул ұлттық техникалық университеті, Корея, Беккерман М. - профессор, Ньюрски университеті, АҚШ; Крючкова О.Ю. - ф.ғ.д., профессор, Н.Г.Чернышевский атындағы Саратов мемлекеттік университеті, Ресей; Марфенин Н.Н. - б.ғ.д., профессор, М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті, Ресей; Бишімбаев У.Қ. - т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі, Қазақстан; Жұрынов М.Ж - х.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі, Қазақстан; Айменов Ж.Т. – т.ғ.д., профессор; ҚР ҰЖҒА академигі, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Қазақстан; Молдабеков Ш.М. – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰИА, Қазақстан; Надиров Н.К. – х.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі, Қазақстан; М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Жекеев М.К. - т.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Кулымбетова А.Е. – п.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Қалыбекова А.А. - п.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Мұсаева Н.Р. - филос.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Мырзахметов М. - ф.ғ.д., профессор, Қазақстан; Назарбекова С.П. – х.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Ташимов Л.Т. – т.ғ.д. профессор, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Таймасов Б.Т. - т.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; ОҚМУ; Волненко А.А. - т.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Тлеулов Э.М. – п.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Маймаков Ғ.Қ. – т.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚМУ.

ТЕХНИКАЛҚ ҒЫЛЫМДАР
ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 553.661

Анарбаев А.А., Болысбекова С.А.
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ПЕРЕРАБОТКА СЕРЫ ТЕНГИСКОГО МЕСТОРОЖДЕНИЯ НА ЦЕЛЕВЫЕ ПРОДУКТЫ

Аннотация: В статье приведен сера Тенгизского месторождения, в огромных количествах скопившаяся на месторождении и оказывающая вредное воздействие на окружающую среду. Хромотографический анализ водно-спиртовой вытяжки из тенгизской серы и ИК-спектроскопия показали наличие в составе серы органических примесей. Экспериментальные исследования по предварительной обработке тенгизской серы различными реагентами, такими как тиосульфатные растворы, спирты, растворы кислот и щелочей, показали, что наиболее благоприятное воздействие на растворимость тенгизской серы оказывают разбавленные растворы гидроксида натрия. Установлено, предварительная обработка тенгизской серы 0,3%-ным раствором гидроксида натрия положительно сказывается на скорости реакции. Ускоряющее действие щелочи объясняется способностью гидроксид-ионов активировать атомы серы, в результате чего образуются промежуточные соединения - полисульфиды, легко отдающие серу сульфиту натрия.

Ключевые слова: сульфат натрия, гидроксид натрия, горючие сланцы, гипс, природный сера, полисульфиды.

Сера является сырьем для получения серной кислоты, используется в производстве искусственного волокна, сероуглерода, красителей, резинотехнических изделий, из серы получают чистый сульфат натрия, который используют в бумажной и текстильной промышленности [1]. Растения получают серу из сульфатов, содержащихся в почве, при разложении белков выделяются соединения серы в виде сероводорода и меркаптанов. Известно, что более 90% серы содержит уголь, горючие сланцы и гипс. Содержание серы в нефти и природном газе оценивается в $2x10^9$ тонн, т.е. в пять раз больше, чем запасы природной серы[2].

Использование элементарной серыотхода переработки нефтехимической отрасли в технологии получения серной кислоты позволит сократить накопление ее на производстве и на Тенгизском газоконденсатном месторождении. Одним из способов получения сульфата натрия является взаимодействие серы с гидрооксидом натрия [3].

Продукт очистки высокосернистого нефтегазового сырья - сера, огромном количестве скопилось на Тенгизском месторождении и оказывает вредное воздействие на окружающую среду. Такая сера может быть использована для получения сульфата натрия и серной кислоты.

Тенгизская сера имеет следующий химический состав, масс.%: S (78,61), C (8,22), H (1,95), N (-0,69), Ог (10,51), а также неорганические примеси, масс.%: Сг (0,05), Si (0,01), Mg (0,001), Al (0,001), Си (0,0005), Fe (0,0005).

Химический состав Тенгизской серы, в отличие от элементарной серы, содержит органические примеси. Это подтверждается хромотографическим анализом водно-спиртовой вытяжки из тенгизской серы и ИК-спектром, что представлено на рисунке 1 иидентифицированный как элементная сера.

Нами исследован процесс взаимодействия сульфита натрия с серосодержащим продуктом - отходом сероочистки нефтегазового сырья Тенгизского месторождения (тенгизской серой) в сравнении с элементарной серой, марки «хч».

Растворимость серы в растворе сульфита натрия невысокая. Процесс взаимодействия сульфита натрия с серой состоит из двух периодов. Первый период характеризуется постепенным смачиванием и сопровождается медленным

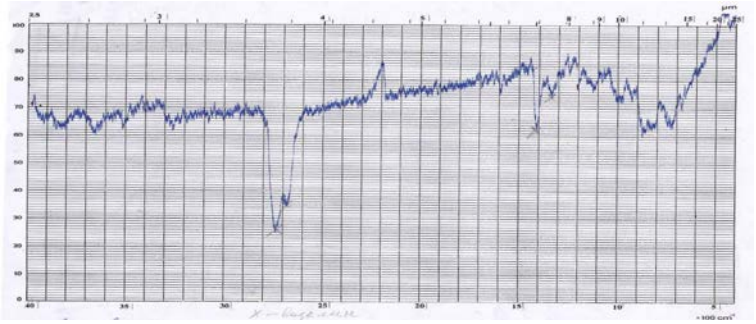

Рисунок 1- ИК-спектр сера Тенгизского месторождения

нарастанием скорости реакции. Второй период начинается, когда уже закончен процесс смачивания реагирующей серы и в сферу реакции вводится вся поверхность ее частиц. На этой стадии реакция протекает с максимальной скоростью. Результаты исследования показали, что превращение элементарной серы на тиосульфат натрия возможно в присутствии раствора сульфита натрия.

Экспериментальные исследования по предварительной обработке тенгизской серы различными реагентами: тиосульфатными растворами, спиртом, растворами кислот и щелочей, показали, что наиболее благоприятное воздействие на растворимость тенгизской серы оказывают разбавленные растворы гидроксида натрия. Нами установлено, что предварительная обработка тенгизской серы 0,3%-ным раствором гидроксида натрия положительно сказывается на скорости реакции. Ускоряющее действие щелочи объясняется способностью гидроксид-ионов активировать атомы серы, в результате чего образуются промежуточные соединения - полисульфиды, легко отдающие серу сульфиту натрия.

Органические примеси в составе тенгизской серы также могут оказывать катализирующее действие на процесс образования тиосульфата натрия, уменьшая процесс окисления исходных сульфитных растворов. Это подтверждается результатами исследований процесса взаимодействия тенгизской и элементарной серы с раствором сульфита натрия. Анализ продуктов реакции взаимодействия предварительно обработанных 0,3%-ным раствором гидроксида натрия тенгизской и элементной серы с сульфитом натрия при 60°С, 75°С и 90°С показал присутствие в реакционной смеси тиосульфата, сульфита и бисульфита натрия (таблица 1).

Выход тиосульфата натрия из тенгизской серы при 60°С в (2-2,5) раза больше, чем из обычной серы. Содержание Na_2SO_3 в реакционной смеси в процессе взаимодействия с тенгизской серой уменьшается из-за его расходования, а рост концентрации сульфита натрия в смеси с элементной серой свидетельствует о ее плохой смачиваемости при температуре 60°С. Увеличение температуры до 75, 90°С значительно - в (1,5-2,0) раза увеличивает выход тиосульфата натрия. При достижении 90°С улучшается смачивание элементной серы, что приводит к ее уменьшению в смеси.

Максимальное значение кажущейся энергии активации, рассчитанное по уравнению Аррениуса из зависимости выхода тиосульфата натрия от температуры в случае применения элементарной серы марки «х.ч.» равно 140,3 кДж/моль и 78,4 кДж/моль при использовании тенгизской серы с предварительной их обработкой 0,3%-ным раствором NaOH. Это свидетельствует о более высокой скорости растворения тенгизской серы в растворе сульфита натрия.

Таблица 1 – Анализ продуктов реакции взаимодействия тенгизской серы с сульфитом натрия при 60, 75 и 90°С

Температура, °С	Время, t мин.	С (Na_2SO_3), г/л		С($Na_2S_2O_3$), г/л	
		S тенгиз.	S элем.	S тенгиз	S элем.
60	10	173,46	160,12	17,94	7,17
	25	142,33	163.09	30,49	9,86
	50	133,43	212,01	35,87	11,66

	75	136,39	186,81	35,87	12,11
	100	137,88	216,46	41,25	13,45
	125	137,88	183,84	50,67	17,94
	150	136,39	209,05	56,05	20,18
75	10	160,12	148,88	28J5	26,20
	25	170,49	123,05	47,98	43,50
	50	148,26	105,26	58,29	52,60
	75	203,12	97,85	56,05	51,70
	100	212,08	106,74		76,60
	125	200,15	91,72	96,41	62,50
	150	209,04	97,85	98,65	75,60
90	10	110,75		52,01	33,18
	25	133,43	152,58	51,57	39,01
	50	122,76	152,58	107,62	55,15
	75		80,53	74,43	49,32
	100	144,11	141,99	94,61	58,29
	125	121,42	152,58	90,58	83,40
	150	216,16	150,47	104,93	94,16

Полученный раствор тиосульфата натрия содержит сульфит и сульфат натрия. Для выделения из раствора кристаллов пентагидрата тиосульфата раствор, полученный взаимодействием сульфита натрия с серой, упаривают. Упаривание растворов тиосульфата натрия необходимо также для выделения из раствора растворимых в воде примесей - сульфата и сульфита натрия. При кристаллизации тиосульфата натрия эти примеси переходят в продукт, снижают содержание основного вещества и ухудшают его качество.

Исследования показали, что с увеличением концентрации сульфата и сульфита растворимость тиосульфата снижается и наоборот, т.е. наблюдается эффект высаливания. Таким образом, выбираем такой режим упаривания раствора тиосульфата натрия, чтобы сульфат и сульфит натрия выпадали в осадок, а тиосульфат натрия еще оставался в растворе.

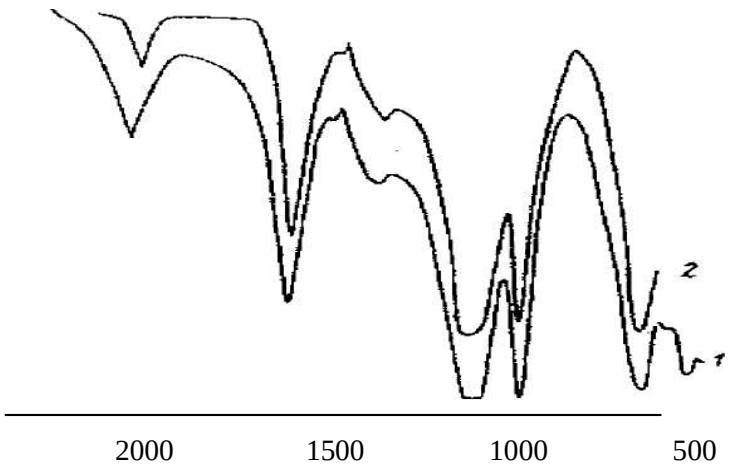

Рисунок 2 – ИК-спектры 1-реактивного $Na_2S_2O_3.5H_2O$ (х.ч.); 2-твердой фазы, полученной из тенгизской серы

Упаренные растворы отстаиваются, здесь они отделяются от осадка сульфата и сульфита натрия. Раствор тиосульфата натрия циркулируется в системе и подается вместе с гидрооксидом натрия для растворения свежей серы. Раствор тиосульфата натрия циркулируется в системе и подается вместе с гидрооксидом натрия для растворения свежей серы.

Таким образом, проведенная исследования показала возможность получения сульфата натрия из серы Тенгизского месторождения. Сульфат натрия отвечает требованиям ГОСТа и используются как реагент целлюлозной промышленности.

Литература

1. Сатенов К.Г., Серико Т.П., Мухтаров А.К. и др. Разработка персективных методов утилизации серы на Тенгизе// Доклады вторых Международных научных Надировских чтений «Научно-технологическое развитие нефтегазового комплекса», Алматы-Кызылорда. 2004.-с.280-283
2. Химические средства защиты растений (пестициды). Справочник.- М.: Химия, 1980, - с.193
3. Получение тонкодисперсной серы/ Головлев Ю.И., Бролинский Г.И., Сыпяк О.И. и др. //Технология производства серы. – М.:НИИТЭХИМ, 1980.-С.31-35

Түйін

Мұнай-химия өндірісіндегі күкірт құрамы және күкірттен алынатын натрий сульфаты мен натрий тиосульфаты зерттелді, сондай-ақ оңтайлы технологиялық параметрлері анықталды.

Summary

The composition of sulfur petrochemical production and reception of sulfate and sodium tiosulfate of sulfur, as well as the optimal process parameters.

УДК 685.34:658

Байжанова С.Б., Ахметалиева Ш. Б., Джанахметов У. К.
Таразский государственный университет им. М.Х. Дулати, ЮКГУ им.М.Ауэзова

РАЗРАБОТКА ЭФФЕКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОИЗВОДСТВА ОБУВИ

Аннотация: Данная статья посвящена производству обуви современных моделей и высоких качественных показателей. Достижение качественных показателей обеспечивается рациональной формой организации труда, повышением ответственности исполнителей технологических операций, заинтересованностью работников предприятия в выполняемой работе, технологической и технической оснащенностью процесса производства обуви.

Для достижения поставленных целей были решены следующие задачи:

Выполнен анализ технологических, технических и организационных особенностей производства обуви; сформирована система показателей для сравнительного анализа технологий и технологического оборудования; определены оценки весомости показателей технических характеристик оборудования и определения наиболее эффективных образцов обувных машин; сделан выбор экономически целесообразного сочетания технологического оборудования; определены сопряженность технологического оборудования по критерию производительности; выработаны предложения по комплектованию технологических систем и рекомендации по новым формам организации труда при изготовлении обуви.

Ключевые слова: обувное производство, расширение ассортимента, методика определения, высокотехнологическое оборудование.

Полученные в результате исследований и разработок теоретические основы выбора оптимальных вариантов технологий на основе технически и экономически целесообразном сочетании технологического оборудования позволят создавать гибкие технологические системы

обувного производства с возможностью быстрой и с минимальными затратами сменой ассортимента выпускаемой обуви в пределах специализированности предприятия, использовать новые формы организации труда, при необходимости увеличения объемов выпуска обуви расширять производство постепенно, более рационально осуществлять загрузку оборудования, сокращать или полностью исключать межоперационные запасы и незавершенное производство, повысить ответственность каждого исполнителя, а следовательно, и качество производимой обуви[3].

В условиях формирования рыночных отношений особую значимость для отечественных обувных предприятий приобретает производство обуви современных моделей и высоких качественных показателей. Организация производства должна быть гибкой с возможностью быстрой смены ассортимента, своевременной и адекватной реакцией на потребности рынка. Выпуск готовой продукции должен быть оптимальных объемов, позволяющих их реализовать и достаточных для получения доходов, обеспечивающих дальнейшее функционирование и выполнение внутренних и внешних обязательств. Деятельность предприятия должна быть направлена и на постоянное снижение затрат на производство обуви.

Достижение качественных показателей обеспечивается рациональной формой организации труда, повышением ответственности исполнителей технологических операций, заинтересованностью работников предприятия в выполняемой работе, технологической и технической оснащенностью процесса производства обуви.

Структура предприятия, его организация труда должны обеспечивать необходимость изменения ассортимента выпускаемой обуви в пределах своей специализации без дополнительных затрат и в кратчайшие сроки. Обеспечение потребностей рынка реализуется через эффективный маркетинг и современные методы моделирования и конструирования обуви[1].

Постоянное снижение затрат на производство обуви необходимо для поддержания ее конкурентоспособности и увеличения средств на развитие производства. Осуществляется оно путем правильного подбора материалов для моделей обуви, совершенствования технологии обработки деталей с использованием соответствующих средств механизации, правильной организации труда основных исполнителей технологических операций, рационального использования технологической оснастки, вспомогательных материалов и инструмента.

Каждое конкретное производство требует выбора оптимального варианта технологии, состава технологического оборудования, технически, организационно и экономически обоснованного предприятия, отвечающего всем требованиям рыночного хозяйствования. Не менее важно и обеспечение материальных, моральных и социальных условий работников.

Поэтому обоснование новых технологий и систем обувного производства, изменяющих подход к организации труда, комплектованию средств технического оснащения, определяющих понятие организации производства как комплексного мероприятия, увязывающего вопросы технологии, техники и организации труда, является актуальной задачей текущего времени. Решение ее может определить путь развития производства обуви, направление совершенствования оборудования, организацию управления производственно-технологическим процессом.

Современное обувное производство характеризуется необходимостью выпуска обуви широкого ассортимента. Наличие постоянной потребности в обуви различного назначения от повседневной до модельной, от прогулочной до специальной, от спортивной до "деловой", от детской до взрослой и для старшего поколения, от осенне-весенней до летней и зимней, от домашних тапочек до сапог с высокими голенищами, от бескаблучной до обуви на высоком и особо высоком каблуках, от сшитой из натуральной кожи до изготовленной с использованием искусственных, синтетических и полимерных материалов или комбинированных и прочее требуют для каждого конкретного вида своего, отличного от других, метода изготовления, основных и вспомогательных материалов, индивидуальной технологии, состава средств технического оснащения и, наконец, соответствующей формы организации труда и производства в целом.

Существующая типовая технология производства обуви различных методов крепления с последовательной пооперационной обработкой деталей, составных частей, сборкой обуви на колодках и ее отделкой при межоперационном транспортировании деталей и полуфабрикатов специальными конвейерами, т.е. представляющая собой поточный метод производства, в современных условиях не отвечает возросшим требованиям потребительского спроса, рыночных взаимоотношений производителя и потребителя по следующим критериям:

- не обеспечивается гибкость производства, необходимая с возможной сменой ассортимента выпускаемой обуви;
- повышение производительности труда требует значительных капитальных затрат;
- наличие постоянного значительного количества незавершенного производства; 5
- отсутствие должного контроля за выполнением технологических операций, а значит, снижение качества производимой продукции;
- снижение ответственности основных исполнителей технологических операций из-за монотонности пооперационного труда и появляющегося безразличия к выполняемой работе;
- излишняя потребность в технологической оснастке (например, колодках) из-за громоздкости потоков сборки обуви;
- сложность эксплуатации технологического оборудования из-за несовместимости его по показателям технических характеристик (например, по производительности);
- неравномерность загрузки технологического оборудования;
- необходимость наличия специальных площадей для размещения производственных участков;
- большое количество работников на выполнении технологических операций с излишней детализацией решаемых задач;
- сложность осуществления организационных и управленческих мероприятий;
- трудности реализации производственно-транспортных задач по сокращению производственного цикла и рациональному использованию возможностей оборудования.

Все перечисленные недостатки присущи как зарубежному производству обуви развитых зарубежных стран, так и отечественному, но в более ярко выраженном виде. За рубежом эти вопросы решаются успешно и на техническом и на организационном уровнях. Примерами таких решений могут служить появление машин с расширенными технологическими возможностями, машин и полуавтоматов с микропроцессорным управлением, роботов-манипуляторов, систем машин локальной направленности общего технологического процесса таких, как система "АМИР" фирмы "Шен", "Десма" и ПСБ (Германия), "Ринк-система" фирмы "Интернэшнл".

Повышение эффективности производства в условиях рыночных отношении связано с дальнейшим организационно-техническим совершонствованием обувного производства и в особенности системы подготовки нового ассортимента.продукции, форм организации производственных потоков на предприятиях. Организация работы предприятии с ориентацией на рыночный спрос и обусловливает повышенные требования к формам организации производства; основным условием которых является повышение гибкости производства, т.е. способности производства быстро и при минимальных, затратах переходить на выпуск той или иной продукции, которая пользуется спросом. В настоящее время для производства конкурентоспособной обуви , пользующейся спросом на рынке, необходима частая смена ассортимента.

Расширение и обновление ассортимента обуви, переход к производству конкурентоспособной продукции неизбежно связаны с дополнительными затратами времени и средств на переоборудование цехов, существенные перестройки производственных потоков, что в конечном итоге вызывают их простои, ухудшение качества продукции, снижение выпуска изделий, повышение себестоимости в период освоения новой продукции. Другими словами, с одной стороны, от широты ассортимента выпускаемой обуви и своевременного его обновления во многом зависят степень удовлетворения спроса населения, сроки и интенсивность сбыта, отсюда и объем реализации продукции, прибыль и рентабельность предприятии.

С другой стороны, часто обновляемый ассортимент обуви вызывает значительные дополнительные затраты и потери в связи с мно-гочисленными, перестройками производства, ухудшение технико-экономических показателей в период освоения новых видов обуви. Очевидно, для повышения эффективности производства необходимо изыскание путей максимального сокращения указанных затрат и потерь.

Эта задача в свою очередь требует глубокой перестройки сложившейся к настоящему времени на большинство предприятии традиционной консервативной поточно-конвейерной формы организации производства обуви, которая не способна быстро и оперативно перестраивать свое производство на новые виды продукции, пользующиеся повышенным спросом населения.

Таким образом, конвейерным формам организации производства свойственна низкая маневренность потоков при смене ассортимента продукции, что обуславливает необходимость их

существенной перестройки. Решение указанной задачи связанно с созданием маневренных «гибких» организационных форм потоков, обеспечивающих частую сменяемость ассортимента продукции при минимальных затратах труда и средств на перестройку производства.

В целях устранения этих недостатков в последние десятилетия XX века во многих странах запада и США получило широкое внедрение новая форма безконвейерной организации потоков, основанная на применении «Ринк системы» организации обувного производства[2].

Важнейшей особенностью этой системы является отказ от обще-принятых средств транспортирования предметов труда между рабочими местами (конвейеров, рельсовых путей и др.) Вместо них применяется, принцип передачи изделии «из рук в руки». По этой системе технологическая цепочка обувных машин располагаются очень плотно по кругу, полукругу, эллипсу, по U-образной или S-образной форме а сравнительно небольшой площади.

Значительный опыт в развитии «Ринк системы» имеет английская фирма «Кларк».

Универсальной «Ринк системы» не существует. Она должна быть разработана, как индивидуальная, применительно к виду и роду обуви. к применяемым материалам и данной конкретной технологии, к парку эксплуатируемых машин, к объему производства проектируемого потока на данной фабрике.

Несмотря на индивидуальную форму каждой отдельно взятой «Ринк системы » принцип и сущность ее всюду одинаковы: отношение к труду, непрерывное и бесперебойное обеспечение исполнителей качественными материалами й полуфабрикатами, точное выполнение технологических операции и бесперебойная работа оборудования. Они являются важными факторами правильно организованной «Ринк системы».

Применение в большинстве случаев конвейерной формы организации производства, при котором труд рабочего, занятого на выполнении какой-то специализированной операции с принудительным ритмом, сводится к выполнению монотонно повторяющихся движений, что превращает рабочего в придаток машины. Однобокость, интенсивность и монотонность труда нередко способствуют развитию профессиональной болезни, потери интереса рабочего к своей профессии. Переход к концепции гуманизации труда, требует ликвидации или видоизменения конвейерной системы, что в основном решается при внедрении «Ринк системы». Рабочие, обслуживающие систему, должны выполнять; как можно больше технологических операций: Когда рабочий переходит на индивидуальную сборку крупного узла или имеет возможность в условиях гибкой поточной системы менять интенсивность труда в течение рабочей смены, недели. Новая форма организации. груда позволяет,обеспечить работникам привлекательность и содержательность их труда за счет преодоления монотонности, увеличения разнообразия производственных операций, перемены труда насыщения его творческими элементами, повышения престижности профессий.

Для внедрения «Ринк системы» необходимым условием эффективной работы является соответствующее обучение рабочих, умеющих выполнять несколько операций. Естественно в новых условиях меняется принцип оплаты труда. Переход к рыночной экономике и принципиальные изменения в распределительных отношениях, развитие НТП, повышение стоимости, продукции, оборудования и т.д. практически отторгают традиционные сдельные системы оплаты, основанные на жесткой связи между нормой и расценкой. Мировой опыт показывает, что отказ от таких систем оплаты труда неизбежен.

Поэтому а последнее десятилетие стало сокращение применения сдельных форм оплаты и широкая замена их повременной формой, что нами предлагаются применить при работе в условиях «Ринк системы».

В зависимости от сложности выполняемой работы и квалификации должны назначаться различные оклады, но при этом система оплаты должна сплачивать коллектив и развивать стремление каждого члена в конечных результатах труда. Вместе с тем, переход к повременным системам не предусматривает отказ от нормирования. Наоборот, необходимо использовать в настоящее время разнообразные формы повременной оплаты (с учетом поощрительных доплат или без них, системы с контролируемой сменной выработкой, контрактные виды оплаты), которые предполагают выплату работникам повременной заработной платы только при условии строгого выполнения ими установленного объема работ или выпуска определенного количества продукции нужного качества.

Поэтому целью работы являлась разработка оптимальных технологий производства обуви на технически и экономически целесообразном сочетании средств технического оснащения и

технологического оборудования. Для достижения поставленных целей были решены следующие задачи:

1. Выполнен анализ технологических, технических и организационных особенностей производства обуви и определить перспективные направления развития технологий, оборудования и форм организации производства.

2. Сформирована система показателей для сравнительного анализа технологий и технологического оборудования.

3. Определены оценки весомости показателей технических характеристик оборудования и определения наиболее эффективных образцов обувных машин.

4. Сделан выбор экономически целесообразного сочетания технологического оборудования.

6. Определены сопряженность технологического оборудования по критерию производительности.

7. Выработаны предложения по комплектованию технологических систем и рекомендации по новым формам организации труда при изготовлении обуви.

Полученные в результате исследований и разработок теоретические основы выбора оптимальных вариантов технологий на основе технически и экономически целесообразном сочетании технологического оборудования позволят создавать гибкие технологические системы обувного производства с возможностью быстрой и с минимальными затратами сменой ассортимента выпускаемой обуви в пределах специализированности предприятия, использовать новые формы организации труда, при необходимости увеличения объемов выпуска обуви расширять производство постепенно, более рационально осуществлять загрузку оборудования, сокращать или полностью исключать межоперационные запасы и незавершенное производство, повысить ответственность каждого исполнителя, а следовательно, и качество производимой обуви[3].

Внедрение методик определения наилучшего варианта технологического оборудования и сопряжения его по показателю производительности позволит решать задачи на действующих предприятиях, использующих поточные методы производства, при их реконструкции и техническом перевооружении по уменьшению времени на выполнение технологических операций, сокращению производственного цикла, повышению производительности.

References

1. Колпакова, Л.Г. Моделирование и оценка эффективности инновационных технологических процессов изготовления обуви // Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Технические науки. - г. Новочеркасск. 2009. - №2. – с.101-103.
2. Щербакова И.В. и др. «Размещение оборудования по «Ринк- системе», кожевенно-обувная промышленность» №1, 1999
3. Ахметалиева Ш.Б., Джанахметов У.К., Машанло М. Анализ и совершенствование эффективности гибких технологических процессов производства обуви в условиях многоассортиментного выпуска.Материалы республиканской научно-практической конференции магистрантов,докторантов и молодых ученых,Тараз.2014г.

Summary

This article is dedicated to the production of contemporary models of shoes and high-quality performance. The achievement of quality indicators to ensure rational forms of work organization, increasing perpetrators of technological operations, the interest of employees in the work carried out, technological and technical equipment of the production process of shoes. To achieve these goals the following tasks were solved:

The analysis of technological, technical and organizational features of the production of footwear; It established a system of indicators for comparative analysis of technologies and process equipment; The estimation of tangible indicators specifications of equipment and determine the most effective models of shoe machines; selection is made economically viable combination of process equipment

The estimation of tangible indicators specifications of equipment and determine the most effective models of shoe machines; selection is made economically viable combination of process equipment; defined contingency processing equipment performance criterion; to proposals

for acquisition of technological systems and recommendations for new forms of work organization in the manufacture of footwear

ӘОЖ 541.18

Байгузова Ж.Ж.
Д.А. Қонаев атындағы көлік және құқық гуманитарлық университеті, Алматы

АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ТҰТЫНУШЫЛАРЫН АВТОНОМДЫ ЭЛЕКТРМЕН ЖАБДЫҚТАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫН ТАҢДАУ ӘДІСТЕМЕСІ

Аңдатпа: Баяндамада ауылшаруашылық тұтынушыларын автономды электрмен жабдықтау жүйесінің құрылымын бірнеше нұсқалардың ішінен, сараптау арқылы таңдап және оның тиімділігін негіздейтін әдістемелерін қарастыру қажет. Тұтынушылар мен бір тәулік бойында пайдаланылатын электр энергиясының қуаттары бойынша төменде келтірілген нұсқалардың әр қайсысына электр энергиясының ең төменгі есептік құны анықталынып экономикалық тұрғыдан қорытынды шығарылуы керек.

Кілттік сөздер: қайта жаңғыртылған энергия көздері, автономды электрмен жабдықтау жүйесі, аз қуатты ауылшаруашылық тұтынушылары, желэнергетикалық қондырғысы (ЖЭҚ).

Қазақстанда орталықтандырылған электрмен жабдықтау жүйесіне енгізілмеген шаруа қожалықтары өте көп. Олар төмен қуатты және тәулігіне өте аз мөлшерде электр энергиясын пайдаланғандықтан, бұндай тұтынушыларға арнайы электрді тарату желісін тарту экономикалық тұрғыдан алғанда тиімсіз болып саналады. Қазіргі таңда қуаты аз ауылшаруашылық тұтынушыларын электрмен жабдықтау үшін қайта жаңғыртылатын энергия көздерін пайдалана отырып, автономды түрде жүзеге асыру қолайлы болып отыр. Әсіресе, жел энергиясын пайдалану арзан әрі дәстүрлі энергия көздерімен салыстырғанда ұтымды болып келеді.

Ауылшаруашылығының мезгілдік немесе уақытша (бақташы шаруашылығы, бал ара өсіру т.б.) тұрақтарын автономды электр жүйесімен жабдықтау барысындағы сенімділігін арттыру үшін жүйенің құрылымын салыстырмалы түрде таңдау қажет. Бұл үрдіс кезіндегі басты функция болып, өндірілген 1 кВт.сағ. электр энергиясының ең төменгі есептік құны болып табылады, яғни:

$$S = f(K_П, K_С, K_{ЭИ}) => min, \qquad (1)$$

мұндағы $К_П$ – автономды электрмен жабдықтау жүйесіне деген тікелей капиталдық салым; $K_С$ – күрделі капиталдық салым; $K_{ЭИ}$ - эксплуатациялық шығын.

Бірінші жағдайда энергияның автономды қорек көзі ретінде бензогенераторды (БГ) пайдалана отырып, талдау жасаймыз. Нәтижесінде, БГ қуаты жоғарлаған сайын өндірілген 1 кВт.сағ. электр энергиясына шаққандағы бензиннің меншікті шығыны төмендей түсетіндігін бақылаймыз.

$$Q_{ген} = \frac{0{,}33}{P_{уст}} + 0{,}36, \qquad (2)$$

мұндағы $Q_{ген}$ - 1 кВт.сағ. өндірілген электр энергиясына деген бензин шығыны; $P_{уст}$ – тұтынушылардың белгіленген қуаты, кВт.

Ауылшаруашылық тұтынушысының бір тәулік бойы пайдаланатын электр энергиясына және БГ қуатына тәуелді болып келетін 1кВт.сағ. өндірілген электр энергиясының меншікті құнын эксплуатациялық шығындармен амортизациялық төлемдерді есепке ала отырып, төмендегі өрнек бойынша анықтаймыз:

$$S_{БГ} = \frac{З_у \cdot P_{уст} + З_у \cdot P_{уст} \cdot З_{АО} \cdot t + Q_{ген} \cdot C_{бенз} \cdot W_{сут} \cdot K_t \cdot t}{W_{сут} \cdot K_t \cdot t}, \qquad (3)$$

мұндағы $З_v$ – 1 кВт бензогенератор қуатының капиталдық салымы; $З_{АО}$ – *амортизациялық төлемдер мөлшері*, %; t – есептеу мерзімінің саны; $С_{бенз}$ – жанармай құны, тг.; $W_{сут}$ – бір тәулік бойына пайдаланатын электр энергиясының мөлшері, кВт.сағ; K_t – есептеу мерзіміндегі тәулік саны.

Келтірілген өрнектің графикалық көрінісі 1 – суретте көрсетілген. Сонымен қатар тұтынушылардың белгіленген қуатын 1 ден 20 кВт қа дейін, электр энергиясының бір тәуліктегі тұтынылуын 1 ден 50 кВт.сағ. қа дейін өзгерте отырып, есептеу мерзімін 1 жыл, ал есептік мерзіміндегі тәулік санын 365 күнге теңестіреміз.

Графиктен, тұтынушылардың белгіленген қуаты және электр энергиясын тәулік бойына пайдалану мөлшері жоғарлаған сайын, өндірілетін 1 кВт.сағ электр энергиясы құнының төмендегенін көруге болады. Бұл жағдай, электр энергиясын аз мөлшерде пайдалану кезінде оның меншікті құнына автономды электрмен жабдықтау жүйесіне деген капиталдық салымның үлкен әсер келтіретіндігімен сипатталады. Сонымен қатар *P* = 3 кВт, *W = 50* кВт.сағ. кезіндегі электр энергиясының 1 кВт.сағ. – қа шаққандағы ең төменгі құны 39,3 тг. тең болды. Электр энергиясының тәулік бойына пайдалануы өскен сайын меншікіті құны төмендейді.

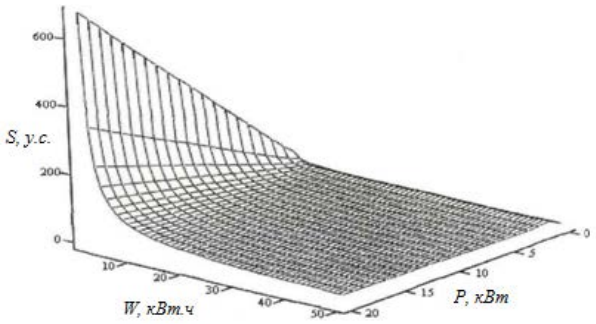

Сурет 1 – Тұтынушылар қуатына және электр энергиясын тәулік бойы пайдалану мөлшеріне тәуелді болып келетін бензогенератордың өндіретін 1 кВт.сағ. электр энергиясының меншікті құны

Жоғарыда келтірілеген 3 – өрнекке сәйкес W=20 кВт.сағатқа тең болған кезінде өндірілетін электр энергиясының меншікті құнын сипаттайтын графигін тұрғызамыз.

Сурет 2 – Жүктеме 1 – 3 кВт; 2 – 6 кВт; 3 – 9 кВт; 4 – 9 кВт кезіндегі есептеу мерзімдерінің санына байланысты бензогенератордың 1 кВт.сағ. электр энергиясының меншікті құны.

Автономды электрмен жабдықтау жүйелерінің қалған нұсқаларын қайта жаңғыртылған энергия көздерінің (жел энергиясы) негізінде талдаймыз. Жел энергиясы кездейсоқ шама болғандықтан, ЖЭҚ негізіндегі автономды электрмен жабдықтау жүйесін қажетті сенімділікпен қамтамасыз ету үшін энергияны жинақтау (аккумуляция) қарастырылады. [2, 3] сәйкес:

$$F = \frac{N_p\left(1 + \frac{t_A}{t_B \eta_A}\right)}{0{,}65 V_p^3 \eta_в}, \qquad (4)$$

мұндағы $\eta_в$ – желэнергетикалық қондырғыларының ПӘК ті; t_B, t_A – желэнергетикалық қондырғысымен аккумулятор батареясының жұмыс уақыттары, сағ.; η_A - аккумулятордың ПӘК ті; V – желдің жылдамдығы, м/с; N_p – жүктеме қуаты, Вт.

ЖЭҚ және аккумуляторлық батареяның амортизациялық төлемдерімен эксплуатациялық шығындарын ескере отырып, өндірілген 1 кВт.сағ. электр энергиясының меншікті құнын анықтаймыз.

Аккумуляторлық батареяның белгіленген қуатының 1 кВт қа шаққандағы құны ($З_{АБ}$) орташа алғанда 14400 тг. теңестіріледі, ал ЖЭҚ ның 1 кВт белгіленген қуатының құны, қуат мөлшері жоғарлаған сайын өзгеріп,төмендегі өрнек бойынша анықталады:

$$З_{ВЭУ} = 60300 - 10870 \cdot l_n(P_{уст}), \qquad (5)$$

Жел агрегаттарымен аккумуляторлық батареяның қызмет ету мерзімін және олардың эксплуатациялық шығындарымен амортизациялық төлемдерін ескере отырып, ЖЭҚ негізінде өндірілетін электр энергиясының меншікті құнын анықтауға қажетті өрнегі:

$$S_{ВЭУ} = \frac{\left(З_{ВЭУ} \cdot P_{уст} + З_{ВЭУ} \cdot P_{уст} \cdot З_{АО} \cdot t\right)\frac{1 + K_1}{0{,}65 \cdot V_p^3 \cdot \eta_B}}{W_{сут} \cdot K_t \cdot t} +$$
$$+ \frac{\left(З_{АБ} \cdot P_{уст} \cdot T_{шт}\left(1 + \mathrm{trunc}\left(\frac{t}{T_{АБ}}\right)\right) + З_{АБ} \cdot P_{уст} \cdot З_{АО} \cdot t \cdot T_{шт}\right) K_1}{W_{сут} \cdot K_t \cdot t}, \qquad (6)$$

мұндағы $T_{шт}$ – желсіздіктің (штиль) ең жоғарғы уақыты, сағ., $T_{АБ}$ – аккумуляторлық батареяның қызмет ету мерзімі, жыл; trunc – нақты санның тұтас бөлшегі; $K_1 = \frac{T_A}{t_B \cdot \eta_A}$.

ЖЭҚ ның қызмет ету мерзімі аккумуляторлық батарея негізінде атқарылатын жұмыс мерзіміне тең және 4380 сағ. құрайды. Есептеу мерзімі 1 жыл, ал электр энергиясының тәуліктік пайдалану көрсеткіші 50 кВт.сағ. Осыған сәйкес, есептеу мерзімдерінің санын өзгерте отырып, электр энергиясының тәулік бойы тұтынылуына және тұтынушылар қуатына тәуелді болып келетін өндірілген электр энергиясының құнын сипаттайтын тәуелділік графигін3 (а) тұрғызамыз. Штилдің қайталану мерзімі 12 сағат. Келесі 3 (б) суретінде электр энергиясын тұтынушылардың белгіленген қуат мәндері әр түрлі болған кезінде, электр энергиясын тәулік бойы тұтынылуына және есептеу мерзімдерінің санына тәуелді болып келетін, өндірілген электр энергия құнының графикалық тәуелділігі көрсетілген.

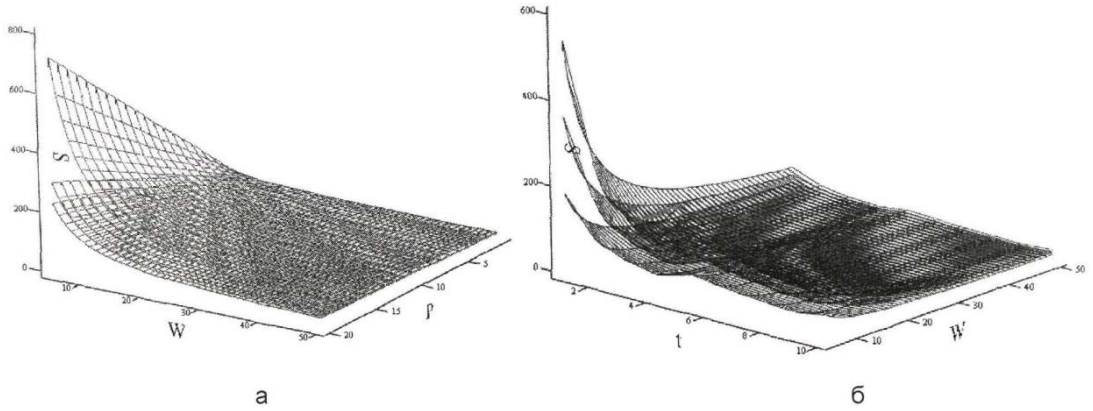

Сурет 3 – ЖЭҚ негізінде өндірілетін 1 кВт·сағ. электр энергия құнының өзгеруі

ЖЭҚ арқылы өндірілген электр энергиясының құнын ары қарай төмендеуіне

аккумуляторлық батареяны резервті қорек көзімен жартылай алмастыру кезінде қол жеткізуге болады. Резервті қорек көзі ретінде дизель немесе бензин негізіндегі жылжымалы электр станциялары қарастырылады. Сол себепті резервті электр станциясы бар ЖЭҚ негізінде өндірілетін электр энергиясының құны төмендегі өрнекпен анықталады:

$$S_{ВЭУ+БГ} = \frac{\left(З_{ВЭУ} \cdot P_{уст} + З_{ВЭУ} \cdot P_{уст} \cdot З_{АО} \cdot t\right) \frac{1 + K_2}{0{,}65 \cdot V_p^3 \cdot \eta_B}}{W_{сут} \cdot K_t \cdot t} + \frac{\left(З_{АБ} \cdot P_{уст} \cdot T_{шт}\left(1 + \mathrm{trunc}\left(\frac{t}{T_{АБ}}\right)\right) + З_{АБ} \cdot P_{уст} \cdot З_{АО} \cdot t \cdot T_{шт}\right) K_2}{W_{сут} \cdot K_t \cdot t} + \frac{\left(З_{у} \cdot P_{уст} + З_{у} \cdot P_{уст} \cdot З_{АО} \cdot t + Q_{ген} \cdot C_{бенз} \cdot P_{уст} \cdot t_{рез} \cdot t\right) K_3}{W_{сут} \cdot K_t \cdot t} \quad (7)$$

мұндағы $t_{рез}$ – резервті қорек көзінің қызмет ету мерзімі, ч; $\eta_{рез}$ – резервті қорек көзінің ПӘК; $K_2 = \frac{t_A - t_{рез}}{t_B \cdot \eta_A}$; $K_3 = \frac{t_{рез}}{t_B \cdot \eta_{рез}}$.

Шамаларды жоғарыда айтылғандар бойынша өзгерте отырып, электрлік энергия құнының өзгеруін аккумуляторлық батареяның жұмыс мерзімін 40 сағатқа дейін төмендете отырып, график түрінде (сурет 4) көрсетеміз.

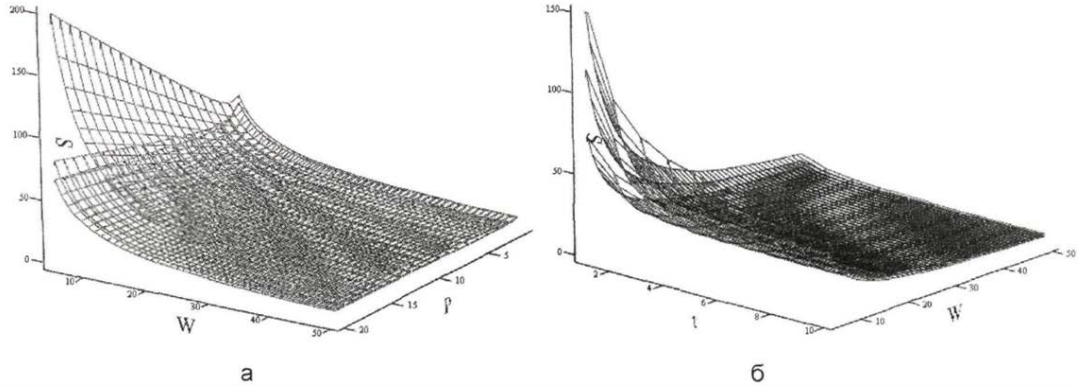

Сурет 4 – ЖЭҚ мен резервті қорек көзі арқылы (БГ) бірлесе өндірілген 1 кВт·сағ. электр энергиясы құнының өзгеруі

Электр энергиясының құнын ары қарай төмендеуіне гибридті құрылыстарын [4] пайдалану кезінде қол жеткізуге болады.

Тұтынушылар қуатына және электр энергиясының тәуліктік тұтынылуына тәуелді болып келетін, автономды электрмен жабдықтау жүйелерін пайдалану аймақтарын төмендегі график тұрғысында көрсетеміз.

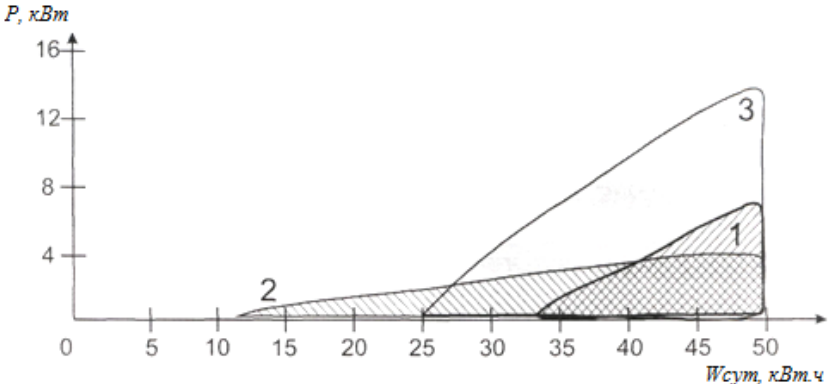

Сурет 5 – Тұтынушылар қуаты мен электр энергиясының тәуліктік қолданылуына тәуелді

болып келетін пайдалану аймақтары: 1 – бензогенератор; 2 – ЖЭҚ; 3 – ЖЭҚ + резервті қорек көзі (БГ)

Жоғарыдағы сурет (5), тұтынушыларды электрмен жабдықтау үшін желэнергетикалық қондырғысын пайдалану - тұтынушылар қуаты 2,5 – 3 кВт дейін, ал электр энергиясының тәуліктік пайдаланылуы 12 – 25 кВт.сағ. болған кезінде тиімді екендігін көрсетеді. Сонымен қатар бензогенератордан өндірілетін электр энергиясының ең төменгі есептік төлемі 39,3 тг/кВт.сағ, желэнергетикалық қондырғы негізінде - 32,4 тг/кВт.сағ., желэнергетикалық құрылғысы + резервті қорек көзі (бензогенератор) негізінде - 17,7 тг/ кВт.сағ. құрайды.

Қорытынды:

Автономды электрмен жабдықтау жүйесінің құрылымын анықтау әдістемесіне сәйкес желэнергетикалық қондырғыларын экономикалық тұрғыдан қарастырғанда, энергияның тәуліктегі пайдаланылуы 25 кВт.сағ. дейін және бекітілген қуаты 3 кВт тан аспайтын тұтынушылар үшін қолдану тиімді, ал электр энергиясының ең төменгі есептік құны 32,4 тг/кВт.сағ. құрайды. Жүктеме және тәуліктік тұтыну қуаттары жоғары болған жағдайда бензогенераторды немесе желэнергетикалық қондырғысы мен резервті қорек көзінің (бензогенератор) бірлескен құрылысын пайдалану қажет әрі тиімді.

Әдебиеттер

1. Автономная электроэнергетика сельского хозяйства: состояние и перспективы, Интернет ресурсы: www.pandiaweb.ru/text/ 79/. Е.А. Власенко, Р.А. Сулейманов, А.А. Хамула, статья/Ползуновский вестник №2/1-2011, с.1-2.
2. Обоснование структуры системы автономного электроснабжения / Г. В. Никитенко, Е. В. Коноплев, П. В. Коноплев // Сборник научных трудов по материалам 75-й научно-практической конференции электроэнергетического факультета СтГАУ, - Ставрополь, 2011, С. 137-143.
3. Оценка вариантов автономного электроснабжения сельскохозяйственных потребителей / Г. В. Никитенко, Е. В. Коноплев, П. В. Коноплев // Техника в сельском хозяйстве - 2012. -№1, - С. 16-17.
4. Нетрадиционные и возобновляемые источники электроэнергии: Учебное пособие А.В. Болотов. АУЭС. Алматы, 2011.– 35 с.

Резюме

В статье рассматривается автономное электроснабжение наиболее удаленных и не имеющих доступа к централизованному электроснабжению сельскохозяйственных потребителей с малой мощностью на основе ВЭУ. Ведется выбор наиболее оптимальной методики структуры для системы автономного электроснабжения сельскохозяйственных объектов с малой мощностью.

Summary

Conducted to select the most optimal methodology framework for systems of independent electron beats agriculture buildings with low power. This article examines the issue of autonomous the power most remote and don't have access to the centralized power of agriculture of consumers with low power based on wind turbines.

Ғаппарова Ә.М., Садыков С.И.
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАУ-ПАРК ӨНЕРІ

Аңдатпа: Қазіргі заманда адамдардың тұрмыс тіршілігі табиатты басқару арқылы, жақсартуға ұмтылу және жаңа өндірістерді дамытудың салдары айнала қоршаған ортаға экологиялық мәселелер тудыруда.Оңтүстік Қазақстан облысының климаты бау-парк салуға өте қолайы, бұл парк жас өспірімдер мен орта жастағы жәнеде қарттар келіп демалатын орын болатынына сенімім мол.

Ал менің ұсынысып отырған ғылыми жобамның мақсаты Оңтүстік Қазақстан облысын көркиуіне септігін тигізіп, көп көлемді ағаштар, олар біріктіріп бірге өсетін ағаштар мен бұталар

парктің негізін құрайтын элементтері, қолданылатын ағаштар, биік өсеін емен,__жөке, шырша, қарағай, қайың т.б Паркті жәнеде биік жылдам өсетін ағаштардан құрауға болады, мұндай ағаштар саябақты желден шаң-тозаңнан қорғайды.

Ландша́фт (нем. *Landschaft*, жергілікті жер атауы, *Land* — жер және *schaft* — суффикс,өзара байланысты, өзара қатынастарды білдіреді). Сөзбе –сөз аударғанда «аймақ бейнесі» ретінде аударылуы мүмкін– нақты терретория, өзінің шығу тегі бойынша біртекті, даму тарихы аймақтық және аймақтан ты белгілері бойынша бөлінбейді. Ландшафт ғылыми түсініктерде бұл генетикалық біртекті терреториялық жиынтық болып табылады, ол өзіне тән жағдайларконкретная территория, однородная по своему происхождению, историиа туындайды, оған мыналар енеді: біріңғай материялық негізді, геологиялық іргетас, рельеф, гидрографикалық ерекшеліктері, тамырлық жабындар, климаттық жағдайлар және біріңғай биоценозде.

Ландша́фттық архитекту́ра — бұл көлемдік – кеңістіктік ұйымдық терретория белгілі –бір сәулеттік бейнелерге ие , табиғи, құрылыстық және архитектуралық құрамдар толық жиынтықта біріктірілген. Егжей-тегжейлі архитектура және градо құрылыстық ландшафтық архитектура өнердің кеңістік түріне жатады.

Қолайлы және эстетикалық толық қанды ортаны қалыптастыру табиғи материалдардың (рельеф, су,өсімдіктердің және т.б)және архитектуралық жабдықтардың көмегімен жүзеге асырылады, сонымен қатар қолда бар және жасанды пейзаждарды жасауды сақтау болжанып отыр, көгалдандыру және рекреациялық аймақтардың жүйесін жобалауды сақтау болжанып отыр. Бақтық –парктық өнерден архитектураның ландшафтық сферасына қарағанда біршама кең, ол адамның өмір қызметінің кеңістік ортасының көптеген құрамдарын ұйымдастырудан тұрады.

Кілттік сөздер: ландшафт, сәулет, декаратив

Ландшафтық архитектураның энциклопедиялары.

Ландшафтық архитектураның энциклопедиялық сөздіктерден өнер ретінде анықталады, оның мақсаты– адаммен иегерілген жергіліктермен табиғи гармониялық үйлесімдіктерден тұрады (соның ішіндежергілікті пункттермен, түрлі архитектуралық жиынтықтармен және басқада жабдықтармен). Ландшафтық архитектураның тапсырмалар ортасы– табиғи ландшафтарды қорғау, бірақ бақаларын жасау жасанды және табиғи ландшафтардың жүйесін толық қанды қалыптастыруды жасау. Сәйкесінше , ландшафтық архитектура түсінігіне бақтық – саябақтық өнер кіреді.

Соңғы жылдары «ландшафтық архитектур» және «ландшафтық дизайн» көбінесе синоним ретінде қолданылады. Алайда екі түсінік арасындағы біршама ерекшеліктер бар. Ландшафтық архитектура– бұл табиғи кеңістікті грамониялық ұйымдастыру. Дизайн бұл табиғи кеңістікті гармониялық ұйымдастыруды білдіреді. Дизайн жергілікті жер тек қарапайым

ұйымдастырылмайды керісінше жаңа заттық ортаға терең түрленуді білдіреді. Ландшафтық өзгерту нәтижесінде жасанды орта жасалынады, ол адам өмір сүруі үшін арналған, алайда оны жасаған кезде табиғи , жаратылыстық ресурстар белсенді түрде қолданылады – бұл рельеф, су көздері, флоралар және т.б.

Сонымен қатар кейбір мамандар тәжрибе жүзінде «ландшафтық архитектура» және «ландшафтық дизайн» түсініктерін шектемейді,олар осы сфералар бірдей тапсырманы шешпейді – ашық кеңістікті және пейзаждарды ұйымдастыру бойынша , тағыда олар адамға орта үшін қолайлы жағдай жасауға жұмылдырылған.

Кез –келген жағдайда осы нәтижелерге қол жеткізу үшін ландшафтық архитектура дәстүрін біле отырып, бақтық –саябақ өнер ерекшеліктерін түрлі елдерге, рельефтерге , ландшафтарға қолдануға болады. Ұқыпты ландшафтық архитетура сол немесе басқада жергілікті жерлердің табиғи ерекшеліктерін сақтауды білдіреді. Кеңістікті ұйымдастырғанда максималдық пайдамен және тиімділікпен жаратылыстық пейзаж элементтерін пайдалану қажет. Сонымен мысалы ең рационалдысы кейде жасалынатын аумаққа батпақты үйлесімді сәйкестендіру жатады.

Берліген бөлімнің мақалаларында ландшафтық архитектураның тарихы,дәстүрі және заманауи принциптері жайлы бөлімдері қарастырылады. андшафтардың тарихи географиясы— географиямен және тарих арасындағы шекарада орналасқан жаңа ғылым. Ол тарихи уақытта географиялық жиынтықтардың даму және өзгеру тарихын зерттейді. Жаратылысты өзгерту және жаңа геожиынтықтардың туындауы жергілікті халықтың шаруашылық қызметімен байланысы, сондықтан ғылымның негізгі тапсырмаларының бірі жердің ландшафтық тұрғындарын игеру тарихын зерттеу болып табылады. Адамзаттың табиғатқа әсері материалдық жағдайының әдісіне байланысты болды және тарихи уақыттың түрлі периодтарында бірдей болмады. Жерде көп ғасыр бойы жергілікті тұрғындардың әсерінің нәтижесінде жерде түрлі адаммен қайта өңдеу және геожиынтықтардың генезис дәрежесі бойынша түрлері қалыптастырылды — мәдениеттендіру , өзгерту, техногендік және басқада. Алайда осы гео жиынтықтардың ерекшеліктері тағыда табиғи ландшафт сипатына байланысты болады. Сондықтан гео жиынтықтарды өзгерту жайлы айтқан кезде географиялық ортаның әсерінің рольін белгілейді және халықтың осы процесте халықты айқындайды. Ландшафтардың өзгерту және игеру тарихын зерттеу үшін қоғамдық ғылымдардыда (тарих, экономика тарихы, тұрғындар география, топонимка және т.б.) және жаратылыстық ретінде де (ландшафтқа кіріспе, палеография) аумағында жеткілікті дәрежеде компетентті болуы тиіс . ландшафтардың тарихи тапсырмаларын орнату тапсырмасының өзі географиялық ландшафтары және физико –географиялық райондау әдістемесі жайлы білімдерді жобалаудан соң мүмкін бола бастады. Л. С. Берг, С. В. Калесник, Н. А. Солнцев, А. Г. Исаченко, Н. А. Гвоздецкого, Н. И. Михайлованың, В. С. Преображенскінің, В. Б. Сочаваның, Ф. Н. Милькованың, К. И. Геренчуктың, В. И. Прокаевтың және басқаларының еңбектері географиялық жиынтықтың түрлі мәселелерін зерттеуге арналған, сонымен қатар жаңа ғылымдарды қалыптастыруға жанама әсер етеді. Өйткені көптеген жұмыстарда физико-географиялық райондаудың әр бір бірлігі, әр бір гео жиынтықтар ұзақ мерзімдік тарих нәтижесінде туындайтындығы айқын көрсетілген[3]. Өкінішке орай Кеңес Одағында географтар жоқ, олар Л. С. Берганың : «Берілген ландшафтты ол қалай пайда болғандығын және уақыт өте келе неге айналатындығын білген жағдайда түсінуге болады» деген қанатты сөздеріне қуана-қуана келісер еді. 1 . Бірақ ландшафтты түсіну оңай емес. Ол үшін көптеген түрлі ғылымдардың күштері соның ішінде тарихи ландшафтқа кіріспе ғылымдарының күштері қажет. Нақты тапсырмаларын жүзеге асыру процесінде қысқа да нұсқа Л.С.Бергамен қалыптастырылған, тарихи ландшафттау басқада ғылыми географиялық және тарихи циклдармен жанасуы орын алады. Уақыт өте келе ландшафтқа кіріспе ландшафт жүргізуші –тарихшыға зерттеу нысанын береді— географиялық жиынтық (ландшафт, ландшафттық аймақ, ландшафттық провинциялар және тб.). Сонымен қатар бұл ғылым зерттеушіні комплекстің заманауи табиғи жағдайы жайлы мәліметтермен қаруландыруы тиіс— табиғаттың бөлек жиынтықтары ретінде өзгергіштігі жайлы мәліметтер (рельеф, тамыр, өсімдіктері және т.б.), сонымен және ландшафт толығымен . Өкінішке орай ландшафт жүргізушілері нақты оның адаммен игерілуі дәрежесі және комплекс табиғатының заманауи жағдайларын нақты бағалай бермейді. Осылайша ландшафттың тарихын зерттеуге кіріскен кезде ол неге айналғандығы жайлы білу қажет. Палеогеографияны зерттеу пәні К.К. Марков бойынша жер бетінің заманауи табиғаттың даму тарихы болып табылады.

Бақта, аумақта декоративтік қосымша қабырғаларды қалай жасауға болады-дайындау технологиясы .

Бақтық қосымша қабырғалар (көптеген құрылысшыларда қарапайым қабырғалық деп айту қабылданған)— ол аумақтың және бақтың тиімді архитектуралық элементтері болып табылады.

Оның функционалдық тапсырмалары—топырақты аумақ қырларында бекіту қажет. (толығырақ: өз қолымен саяжайда және ауамқта бекіту)

Алайда шындығында осы көп функционалдық нысанда мүмкіндіктер көбірек. Мысалы, оны гүлдестерді қоршауға немее аумақты зондау үшін қолдануға болады. Жоғары емес тасы ширма , солған өсімдіктердің артында шұңқырды немесе дөңдерді жасыруға болады, немесе әдемі емес шаруашылық құрылстарын жаыруға болады және т.б.

Декоративтік жасырын қабырғалар бұл тірі қоршауларды өзіндік алмастыру болып табылады.

Декоративтік қабырғаны альпинарлыға алмастыруға болады– тігуде және тереңдетуде сол өсімдіктер альпілік тауларды көгалдандыру үшін қолданылады.

Қабырғалар қыштан , түрлі табиғи тастар немее бетон , жабындық тегістегіштер түрінен жасалынуы мүмкін.

Таңдап алынған материал және құрылымдар ең алдымен стилі бойынша үйге және баққа сәйкес келуі тиіс. Құрылым сенімді және қарапайым тік бұрышты қыштан болса табиғи тастар түрлі формадағы қалау кезінде белгілі бір тәртіпте байланысады—сонымен жүктеу біртегіс болатындай етіп орналасады.

Құрғақ қабырғаны қалауды ерітіндііз орындауға болады, ал тігістерін өсімдік дәндерімен топырақпен толтыруға болады. Декоративтік бақтық қабырғалар үшін қарапайым әдіспен тұрғызылған түс ерітіндісін таңдап алуға болады, олар тасқа немесе контрастылыққа сәйкес келуі тиіс— мүмкін олатын эффектілердеге байланысты.

Маңыздысы:қыш қалауының жоғарғы ағы ылғалдан және механикалық зақымдалудан қорғалуы тиіс —мысалы, плита немесе тастар көмегімен орындалады.

Өз қолымызбен декоративтік жасырын қабырғалар –жұмыс нәтижесі

Декоративтік қабырғалар декоративтік және тәжрибелік сапаларды үйлестіреді: ол жартастарды бектіп, өсімдіктер үшін эфекттік фон жасауға немее өсіп жайылатын гүлдер ді ұстап тұруға мүмкіндік береді. Және ең бастысы оны өз қолымызбен жасау қиынға соқпайды!

Мұндай декоративтік қабырғаны суреттегідей жасау үшін ізге мынадай құралдар қажет: тік және саптамалы күрек, ерітіндімен шелек, құрылыс араластырғышы, қолдық тығыздаушылар, қалау үшін кельмалар, резеңке қолғаптар, қолғаптар, құрылыс деңгей өлшегіш.

Материалдар:беріктілік Б25 класының бетоны іргетас үшін, құрылыс ерітінді, арматуралық торлар, қалау үшін тастар.

1. ірге тас астында шнур-причалка немесе бақтық шлангы көмегімен орынды белгіленіз.

2. жиектерін тік күрекпен белгілеп, шұңқырды 80 см тереңдікпен қазыңыз.

3. топырақтың жоғарғы қабатын күрекпен алып тастаңыз, егер топырақ балшықты болса мини экскаватор қолдану қажет.

4. бетонды бекіту үшін болат арматуралық торды орнатыңыз және тегістеңіз .

Б 25 класс бетонын құрылыс миксерімен аралстырыңыз, шұңқырға құйып қабат – қабатымен қолмен тығыздау арқылы тығыздаңыз, саптамалы күрекпен тегістеп іргетас беті жермен бір деңгейде болатындай етіп орналастырыңыз.

6. бірдей биіктікте шнурды тартыңыз – причалканы қыш қалау нақты горизонталь жолақ бойынша жүретіндей етіп орналастырыңыз. Ерітіндіні араластырып дәне саптамалы күрекпен іргетас бойынша тегістеп кльмамен тығыздау қажет. Іргетасқа құмнан тасты орналастырыңыз, деңгей көмегімен тік сызықты екендігін тексеріңіз.

Әдебиеттер:

1. Поиск новых форм в ландшафтной архитектуре. Забелина Е.В. Архитектура-С. Москва. 2005
2. Деревья и кустарники в ландшафтной архитектуре. Рубцов Л.И. 1977
3. Деревья и кустарники в ландшафтной архитектуре. Рубцов Л.И. 1977
4. Почвогрунты и зеленые газоны спортивных и технических сооружений. Белобров В.П., Замотаев И.В. 2007
5. Гидротехнические мелиорации объектов ландшафтного строительства. Сабо Е.Д., Теодоронский В.С., Золотаревский А.А. 2008
6.Ғаламтордан алынғанматериалдар.

Резюме

Ландшафт *(нем. Landschaft, вид местности, от Land — земля и schaft — суффикс, выражающий взаимосвязь, взаимозависимость). Дословно может быть переведен как "образ края"[1] - конкретная территория, однородная по своему происхождению, истории развития и не делимая по зональным и азональным признакам. Ландшафт в научном понимании, это генетически однородный территориальный комплекс, сложившийся только в ему свойственных условиях, которые включают в себя: единую материнскую основу, геологический фундамент, рельеф, гидрографические особенности, почвенный покров, климатические условия и единый биоценоз.*

Ландша́фтнаяархитекту́ра — это объёмно-пространственная организация территории, объединения природных, строительных и архитектурных компонентов в целостную композицию, несущую определённый художественный образ. Подобно архитектуре и градостроительству ландшафтная архитектура относится к пространственным видам искусства.[1]

Sammary

Landscape (It. Landschaft, countryside views from Land - the land and schaft - the suffix expressing the relationship of interdependence).Literally can be translated as "the edge of the image" [1] - a concrete territory, homogeneous in its origin, history and development of the Area is not divisible and azonal grounds. The landscape in the scientific sense, is genetically homogeneous territorial complex, formed only in his peculiar circumstances, which include: single parent basis, the basement, relief, hydrographic characteristics, soil cover, climatic conditions and single biocenosis. Landscape architecture - a volume-spatial organization of the territory, combining the natural, architectural and building components into a coherent composition, bearing a certain artistic image. Like the architecture and urban planning landscape architecture refers to the spatial arts. [1]

УДК 54.058

Жылкайдарова Ж.Б., Нурдиллаева Р.Н., Мирзаев А.А.
МКТУ им. Х.А. Ясави, Түркістан, ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент

СОРБЦИОННАЯ ОЧИСТКА СТОЧНЫХ ВОД ОТ ИОНОВ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ

Аннотация: Данная статьяописывает исследования по сорбционной очисткесвинецсодержащей воды при применении гранулированных порошкообразныхцеолитов типа Yи природного цеолита с использованием бентонитовой глины как связующей добавки. Представленасравнительная характеристика использованных цеолитов и результаты сорбционного извлечения ионов свинца.

По полученным данным можно прийти к следующему выводу: введение связующей добавки(бентонитовойглины) понижает адсорбционную емкость синтетических цеолитов NaY, CaY, но если не использовать глину как связующее, то гранулирование синтетических порошкообразных цеолитов затруднено и полученные гранулы имеют низкую механическую прочность (1-2 кг/гранул). Проведенные исследования показали возможность сорбционной очистки воды от ионов тяжелых металлов на гранулированных цеолитах.

Ключевые слова: гранулированные сорбенты, тяжелые металлы, порошкообразные синтетические цеолиты, природный цеолит, бентонитовая глина, сорбционное извлечение иона свинца, грануляция сорбента, адсорбционная емкость синтетических цеолитов

В настоящее время уделяется особое вниманиепроблеме очистки сточных вод. Республика Казахстан относится к маловодообеспеченным регионам. Ресурсы пресных вод ограничены, они составляют 524 км^3, из которых на речной сток приходится 100,5 км^3. Ежегодный объем сброса сточных вод составляет более 5 км^3[1-3].

Основными источникамизагрязнения водныхресурсов являются сточные воды, которые сбрасываются предприятиями металлургического, химического и нефтехимического профиля,жилищно - коммунального и сельского хозяйства.

Состав сточных вод по качественному и количественному содержанию в них компонентов зависит от периодичности технологических процессов и отражает специфику самого производства.

Особое место занимают тяжелые металлы, которые можно отнести к доминирующим загрязняющим веществам, наблюдения за которыми обязательны во всех средах. В 1973 г. ООН был принят список наиболее опасных веществ для человека (15-ти веществ, среди которых значились сернистый газ, оксид и диоксид углерода, оксид азота, нитриты, нитраты, нитроамины, аммиак, ртуть, свинец, кадмий, а также взвешенные в воздухе пылевые частицы, содержащие различные металлы).

Тяжелые металлы оказывают вредное воздействие, прежде всего на людей и теплокровных животных. Многие химические вещества, поступающие во внешнюю среду, в том числе и в водоемы, а через питьевую воду в организм человека, обладают канцерогенным (способны вызывать злокачественные новообразования), мутагенным (могут вызвать изменения наследственности) и тератогенным действиями (способны вызвать уродства у рождающихся детей). Ядовитые металлы в водоемах губительно действуют на флору и фауну, и замедляют процессы самоочищения водоемов.

В практике очистки промышленных сточных вод от тяжелых металлов широко используются различные методы:реагентные, электрохимические, ионообменные, экстракционные и сорбционные.Универсальным считается сорбционный метод, так как глубина очистки будет зависеть отадсорбционных свойств самого сорбента.

Наиболее широкое распространение находят сорбционные методы очистки промышленных сточных вод от загрязняющих веществ различной физико-химической природы на основе использованияприродных и синтетических сорбентов**.**

К преимуществам сорбционного метода относятся: возможность удаления загрязнений чрезвычайно широкого спектра, практически до любой остаточной концентрации независимо от их химической устойчивости, а также отсутствие ***вторичных***загрязнителей.

Для ***очистки***воды все большее применение находят неуглеродные сорбенты естественного и искусственного происхождения (глинистые породы, цеолиты и некоторые другие материалы).Использование таких сорбентов обусловлено их достаточно высокой сорбционной емкостью, избирательностью, катионообменными свойствами, большинство из них дешевы и значительно более доступны по сравнению с синтетическими.Из глинистых пород широко используют бентониты, для которых характерно наличие всех разновидностей пор.

На практике из-за простоты добычи и дешевизны широко используются природные цеолиты при очистке питьевой воды.Однако, синтетические цеолиты, несмотря на относительную высокую стоимость по сравнению с природными цеолитами, более пригодны для исследований и значительно лучше соответствуют требованиям промышленности из-за высокой однородности и чистоты.

В данной работе проведены исследования по сорбционной очистке модельных растворов, содержащих ионы свинца. В качестве сорбента применяли гранулированные порошкообразныецеолиты с использованием бентонитовой глины как связующей добавки.

Приготовление свинецсодержащего раствора проводили следующим методом:

0,160 г $PЬ(NO_3)_2$, высушенного до постоянной массы при 100-105°С, растворяют в мерной колбе вместимостью 1 $дм^3$ в небольшом количестве дистиллированной воды,подкисленной 0,5 $см^3$ азотной кислоты (1:5), и объем раствора доводят до метки дистиллированной водой. 1 $см^3$ этого раствора содержит 100 мкг.$PЬ^{2+}$.

Гранулированные сорбенты по сравнению с порошкообразными имеют ряд важных преимуществ:

- высокая механическая прочность гранул;
- использование гранул в непрерывных адсорбционных аппаратах;
- возможность регенерации сорбентов без выгрузки из адсорберов;
- уменьшение потерь сорбентов из-за попадания их в сорбат и др.

Однако грануляция сорбента приводит к уменьшению удельной поверхности. Адсорбционно-структурные свойства порошкообразных синтетических цеолитов типа NaY, CaY (Россия) и природный цеолит (АО «Рыстас», РК) приведены в таблице 1.

Таблица 1 Характеристика порошкообразных цеолитов (Россия)

№	Показатели	NaY/1/	NaY/2/	NaY/3/	CaY
1	Тип цеолита	Фожазит			
2	Адсорбционная емкость по парам н -гептана при 293К и относительном давлении P/P_s=0.1 $см^3$/г	0.28	0.27	0.27	0.27
3	Удельная теплота смачивания водой, кал/г	75	81	75	71
4	Степень обмена иона натрия на другие катионы, %	-	-	-	30
5	Мольное соотношение SiO_2/Al_2O_3	4.2	4.7	5.25	4.3
6	Плотность, кг/л	1.91	1.92	1.92	1.91
7	Система каналов	Трехмерная			
8	Диаметр входного окна, Å	8.1	8.1	8.1	8.0

Для получения гранул синтетические цеолиты, после промывки, подвергались грануляции с добавлением связующего - бентонитовой глины Кынгракского месторождения в количестве 10-15%. Влажность формируемой пасты должно быть 30-35%. После перемешивания массу экструдировали на шнек - прессе. Полученные гранулы провяливали при комнатной температуре, затем подвергали сушке и прокалке при 723-728К в атмосфере воздуха в течение 6 часов. Гранулы имеют диаметр 2.5-3мм, длину 4-5мм.

Гранулированиеприродного цеолита (ПЦ) проводили без добавления связующей глины. Методика получения гранул такая же, как описана выше. Полученные гранулированные цеолиты имели характеристику, приведенную в таблице 2.

Таблица 2 Характеристика гранулированных цеолитов

№	Показатели	NaY/1/	NaY/2/	NaY/3/	CaY	ПЦ
1	2	3	4	5	6	7
1	Насыпной вес, г/см^3	0.70	0.72	0.72	0.72	0.77
2	Удельная поверхность, м^2/г	450	460	460	450	420
3	Удельный объем пор, см^3/г	0.67	0.69	0.70	0.69	0.63
4	Прочность гранул, кг/гранул	5 - 6	5 - 6	5 - 6	5 - 6	7 - 8
5	Адсорбционная емкость по парам н-гептана при 293К и относительном давлении P/P_s=0.1 см^3/г	0.25	0.24	0.24	0.25	0.27
6	Размер гранул: Диаметр, мм Длина, мм	 2.5-3.0 4 - 5	 2.5-3.0 4 - 5	 2.5-3.0 4 - 5	 2.5-3.0 4 - 5	 2.5-3.0 4 - 5

Сравнение данных таблиц 1 и 2 позволяет сделать заключение, что введение связующего - глины понижает адсорбционную емкость синтетических цеолитов NaY, CaY. Следует отметить, что глина не является вполне инертным материалом. Однако, если не использовать глину как связующее, то гранулирование синтетических порошкообразных цеолитов затруднено и полученные гранулы имеют низкую механическую прочность (1-2 кг/гранул).

Результаты экспериментов по сорбционному извлечению ионов свинца в динамических условиях испытаний представлены в виде графиков на рисунке 1.

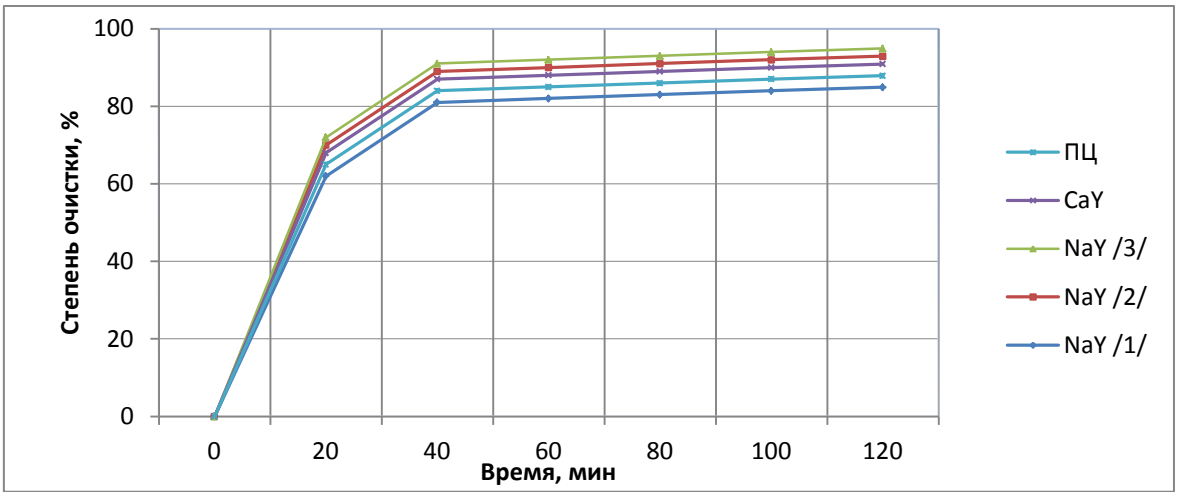

Рисунок 1. Сорбционное извлечение иона свинца

Из выходных кривых рисунка видно, что сорбционная активность достигает максимума через 120 минут испытаний, причем относительно высокую извлекающую способность проявляет цеолит NaY/3/, а сравнительно минимальную - NaY/1/ и ПЦ.

Таким образом, проведенные исследования показали возможность сорбционной очистки воды от ионов тяжелых металлов на гранулированных цеолитах.

Литература

1. Смакова Л. К экологическому кодексу РК// Экология и устойчивое развитие. - 2004. - №12. - С.2.
2. Неронова Т. И. Экологические проблемы Центрально - Азиатского региона, связанные с дефицитом водных ресурсов // Экология и устойчивое развитие.-2004.- №12. -С.4-5.
3. Ауезова У. Т. Питьевой воде контроль качества // Экология и устойчивое развитие. - 2005. - №1 - 2. - С.25.
4. Тяжелые металлы и радионуклиды в окружающей среде./ Семипалатинск, 2002.-411 с.
5. Что такое тяжелые металлы? Электронная версия на сайте http ://www.agrovodcom.ru.
6. Тяжелые металлы. Электронная версия на сайте http://www.1os.ru.
7. Руш Е.А. Экологические технологии: методы совершенствования технологий сорбционной очистки промышленных сточных вод// Инженерная экология. - 2005. - №4. - С. 11-28.

УДК 664.8.022.1:677.21

Калдыбаев Р.Т., Ешжанов А.А., Турганбаева А.А., Бейсенбаева Ш.К.
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ИЗМЕНЕНИЕ ИНТЕНСИВНОСТИ ВЫДЕЛЕНИЯ СОРНЫХ ПРИМЕСЕЙ ПРИ РАЗЛИЧНЫХ ЗНАЧЕНИЯХ ВЛАЖНОСТИ ХЛОПКА-СЫРЦА
CHANGE THE INTENSITY OF TRASH AT DIFFERENT VALUES OF HUMIDITY OF RAW COTTON

Аннотация: Проведенные лабораторные исследования интенсификации выделения сорных примесей из хлопка-сырца показали зависимость влажности перерабатываемого хлопка-сырца от его качественных показателей. Анализ полученных данных показывает, что с увеличением влажности хлопка-сырца интенсивность выделения сорных примесей снижается. Однако с увеличением кратности очистки количество остаточного сора у проб хлопка-сырца нивелируется.

Полученные экспериментальные данные позволили оценить изменение интенсивности выделения мелких фракций сорных примесей при различных значениях влажности хлопка-сырца.

Ключевые слова: хлопок-сырец, влажность, сорные примеси, сушка, очистка.

Влажность хлопка-сырца во многом определяет качество волокна, выпускаемого хлопкозаводом на всех этапах первичной обработки, - от хранения до запрессовки готовой продукции в кипы. Для оптимального ведения той или иной операции обрабатываемый материал (хлопок-сырец, волокна, семена) должен быть определенной влажности. Так, для длительного хранения недопустимо использование хлопка-сырца влажностью более13% [1]. Интенсивная очистка от сорных примесей требует низкой влажности хлопка-сырца, в то время как для пильного джинирования она не должна быть больше 8%[1].

Наименьшему механическому повреждению хлопкового волокна, пакетируемого в кипы, отвечающие по массе и габаритным размерам, благоприятствует более высокая его влажность. В то же время минимально допустимая влажность независимо от промышленного сорта хлопкового волокна не должна быть ниже 5,5% [2].

Таким образом, при переработке хлопка-сырца (особенно машинного сбора) необходимо интенсивно просушивать, но не пересушивать волокно. Выполнить эти требования при соблюдении режимов сушки хлопка-сырца, соответствующих регламентированному технологическому процессу, без дополнительного увлажнения волокна весьма затруднительно, а в теплые периоды с невысокой относительной влажностью – невозможно.

С внедрением на хлопкоочистительных заводах более совершенных технологических машин для очистки хлопка-сырца и волокна появилась возможность в зависимости от качественных показателей дифференцировать влажность перерабатываемого хлопка-сырца. С этой целью проведены исследования, включающие также и переработку в производственных условиях, на хлопке-сырце машинного сбора первых и низких сортов при одно- и двукратной схемах очитки на очистителях крупного и мелкого сора в интервале влажности 7-13%.

Характерные зависимости, отражающие динамику выделения наиболее трудноудалимой мелкой фракции сорных примесей при различной влажности хлопка-сырца, получены в лабораторных условиях на приборе для определения засоренности хлопка-сырца марки 2Л-12.

В опытах использовали хлопок-сырец С-4727 II сорта машинного сбора при четырех градациях его влажности по специально разработанный методике. Необходимая влажность хлопка-сырца достигалась кондиционированием. Для этого весь опытный образец делили на четыре части, каждая не менее 3кг. Начальное влагосодержание каждой части хлопка-сырца определяли после относительного ее перераспределения в течение трехсуточного автономного выдерживания в металлических банках. Образцы хлопка-сырца доводили до требуемой влажности как сушкой на открытом воздухе, так и увлажнением. Увлажняли в алюминиевой камере водой, распыленной сжатым воздухом.

Влагосодержание контролировалось по существующей методике на термовлагомере УСХ-1 через пять суток.

Необходимое количество воды для увлажнения 1кг хлопка- сырца определяли расчетным путем по формуле

$Д=100000(В_т- В_и)/(В_и+100)(В_т+100)$,г

где $В_и$ и $В_т$ – соответственно исходная и требуемая влажность хлопка-сырца, %.

Таким образом, получили образцы хлопка-сырца, отличающиеся только по влажности, тогда как остальные их качественные показатели практически были одинаковы. Это позволило проследить изменение интенсивности выделения сорных примесей исключительно в зависимости от влажности хлопка-сырца. Из подготовленного к опытам хлопка-сырца навешивали три пробы разной влажности массой по 1кг. Крупный сор выбирали вручную и взвешивали, а затем каждую пробу десятикратно очищали на приборе 2Л-12 при поднятой откидной крышке. После каждого пропуска фиксировали вес очищенного хлопка-сырца. Затем каждую пробу делили примерно на три равные части, очищали на приборе в течение 3 мин, но уже при опущенной крышке. Таким образом, удаляли оставшиеся сорные примеси в пробах мелкого сора, которое соответствовало разности между исходным и после полной очистки весом проб.

Количество остаточного мелкого сора после каждого пропуска через прибор, характеризующее интенсивность их выделения, находили по формуле

$В=С_{исх.} - С$, %,

где

$С_{исх.}$- исходное содержание мелкого сора, %;

С=1000-а/10- количества сора, выделившегося за каждый пропуск через прибор, %:

а- вес пробы после пропусков, г.

Полученные данные позволяют оценить изменение интенсивности выделения мелких сорных примесей в зависимости от влажности хлопка-сырца[3].

На рисунке приведены полученные зависимости при влажности хлопка-сырца 7,8(1); 6,2(2); 10,5(3); 12,4%(4).

Анализ полученных данных показывает, что с увеличением влажности хлопка-сырца интенсивность выделения сорных примесей снижается. Однако с увеличением кратности очистки количество остаточного сора у проб хлопка-сырца нивелируется. Так, если после пятого пропуска разница этих показателей у проб сырца влажностью 10,5 и 6,2% составляла 0,26%, то после десятого – только 0,16.

При общем снижении интенсивности выделения мелких сорных примесей с ростом влажности хлопка-сырца их исходное количество в меньшей степени влияет на очистительный эффект, чем влажность сырца.

Так, минимальная исходная засоренность у пробы хлопка-сырца влажностью7,8%, и в ней до шестого пропуска сохранялось наименьшее количества остаточного сора.

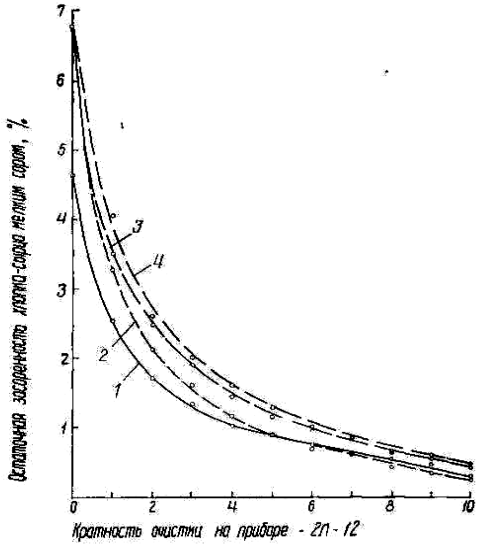

Рисунок.1 - Изменение интенсивности выделения мелких сорных примесей при десятикратном пропуске через прибор 2Л-12 хлопка-сырца Ташкент I и I Iсорта машинного сбора различной влажности

Однако, при дальнейшей более интенсивной очистке мелкие сорные примеси выделялись у хлопка-сырца влажностью 6,2%. Так как десятикратный пропуск хлопка-сырца через прибор 2Л-12 можно с определенными допущениями приравнять к очистке на колково - барабанных очистителях типа ОХБ-10, СЧ, то из результатов следует, что уже после первой очистки от мелких сорных примесей хлопка-сырца влажностью 6… 13% намечается тенденция к сближению соровыделительных эффектов. При дальнейшей очистке хлопка-сырца, а также джинирования и волокноочистки очистительные эффекты будут практически одинаковые.

ВЫВОДЫ

Очистка на колково-барабанных очистителях хлопка-сырца повышенной против нормы влажностью не приведет к заметному увеличению остаточного сора в конце технологии первичной обработки.

Дальнейшие исследования по влиянию влажности хлопка-сырца на качественные показатели выпускаемой продукции проведены по регламентированному технологическому процессу на серийном оборудовании в производственных условиях (очистительный цех хлопкозавода ТОО «Корпорация Ак-Алтын»).

Literature:

1. Джаббаров Т.Д., Балтабаев С.Д. и др. Первичная обработка хлопка. М.: Легкая индустрия 1978.-430с.
2. СТ РК 1096-2002. «Хлопок-сырец. Технические условия»
3. Р.Т. Калдыбаев, С.Б. Байжанова, Г.Ю.Калдыбаева, А.А.Турганбаева Разработка методики определения количества волокнистых отходов хлопка при его переработке// Изв. Вузов. Технология текстильной промышленности. 2013, №6. С. 66-69

Summary

Carried out laboratory researches on allocation of impurities from seed cotton showed dependence between processed seed cotton humidity and its qualitative indicators. The analysis of obtained data show that with increase of seed-cotton moisture allocation intensity of the rubbish admixtures falls. However with increase clearing times amount of rest litter of seed-cotton tests is leveled.

Obtained experimental data has allowed to value change of allocation intensity of small fractions trash under different values of seed-cotton moisture.

УДК 677.025

КалдыбаеваГ.Ю., Ешжанов А.А., Турганбаева А.А., Бейсенбаева Ш.К.
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ИССЛЕДОВАНИЕ СПОСОБОВ ВЫРАБОТКИ ПЛАТИРОВАННОГО ПЛЮШЕВОГО ТРИКОТАЖА НА БАЗЕ ГЛАДИ ДЛЯ УЛУЧШЕНИЯ ТЕПЛОЗАЩИТНЫХ СВОЙСТВ ИЗДЕЛИЙ

Аннотация: В данной статье рассматривается задача изыскания способов вязания плюшевого трикотажа, которые позволяли бы снизить защемление нити и обеспечить нормальный процесс вязания без увеличения диаметра игольного цилиндра автомата. Также в результате исследования было выявлено, что при способе выработки плюшевого трикотажа на базе глади с расположением плюшевых протяжек на лицевой стороне обеспечиваются более высокие теплозащитные свойства трикотажных полотен и изделий.

Ключевые слова: платированный плюшевый трикотаж, теплозащитные свойства изделий, плюшевые протяжки, на базе глади

Платированный плюшевый трикотаж в последнее время нашел, широкое применение для изготовления трикотажных изделий с высокими теплозащитными свойствами. В отличие от всех

видов трикотажа платированный плюшевый трикотаж имеет такую структуру, которая создает повышенную объемность. Плюшевая поверхность образуется благодаря удлиненным плюшевым протяжкам, провязанным вместе с грунтовыми нитями, в результате чего плюшевые протяжки имеют достаточно прочное закрепление в грунте. При переработке пряжи большой линейной плотности плюшевый слой трикотажа может быть достаточно устойчивым, способным сохранять длительное время при эксплуатации высокую объемность, обеспечивая повышенные теплозащитные свойства изделия.

Другими положительными свойствами трикотажа плюшевого переплетения являются его пушистость и мягкость, что очень важно при изготовлении верхних, теплых бельевых и носочных изделий.

Плюшевые полотна вырабатываются как тканые, так и трикотажные в зависимости от их назначения. Следует отметить, что тканый плюш (петельный и разрезной) применяется для изготовления платьев, теплой верхней одежды, декоративных изделий и т.д. По сравнению с трикотажным тканый плюш имеет более формоустойчивую структуру грунта, однако способы его производства сложны и поэтому малопроизводительны.

Строение и способы выработки трикотажного плюша имеют большие достоинства перед строением и способами получения тканого плюша.

Преимущества производства плюшевого трикотажа - простота получения как петельного, так и разрезного плюша и высокая произ-водительность оборудования. При изготовлении плюшевого трикотажа легко регулировать расход сырья, толщину трикотажа путем изменения длины плюшевых протяжек, а также воспроизводить различные рисунки на полотне, применяя сырье с различными свойствами и разных цветов.

При выработке изделий из платированного плюшевого трикотажа устраняются те недостатки, которые имеются при изготовлении изделий из трикотажа футерованного переплетения. Платированный плюшевый трикотаж не требует ворсования, поэтому его можно использовать при выработке штучных изделий, тогда как процесс ворсования для штучных изделий из трикотажа футерованного переплетения затруднителен. В связи с этим область применения плюшевого трикотажа очень широка. Из него можно изготовлять теплые бельевые и верхние изделия, пальто и шубы (искусственный мех), ковровые, декоративные изделия и изделия технического назначения.

Так, плюшевый трикотаж, используемый для бельевых изделий, должен обладать высокими теплозащитными и гигроскопическими свойствами. Трикотаж, применяемый для теплой верхней одежды, обычно вырабатывается с удлиненным ворсом (искусственный мех) и должен кроме высоких теплозащитных свойств иметь прочное закрепление плюшевых петель в структуре грунта и расположение ворса, близкое к нормали.

Плюшевый трикотаж, используемый в технических целях, в зависимости от конкретного назначения должен обладать определенной густотой ворса, высокими теплозащитными свойствами или прочным закреплением плюшевой нити в структуре грунта.

Платированный плюшевый трикотаж по сочетанию элементов базового переплетения можно получать на базе главных, производных, рисунчатых и комбинированных переплетений. Помимо этого плюшевый трикотаж может быть кулирным и основовязаным. По способу расположения плюшевых протяжек на полотне платированный плюшевый трикотаж может быть с односторонним (лицевым или изнаночным) и двусторонним ворсом, по виду плюшевых протяжек -петельный, разрезной и меховой. Кроме того, трикотаж плюшевых переплетений может быть гладким и рисунчатым.

Односторонний платированный плюшевый трикотаж, вырабатываемый на базе главных переплетений, получают введением плюшевой нити в структуру глади, ластика или изнаночной глади. В этом трикотаже плюшевые протяжки могут быть образованы как на изнаночной стороне, так и на лицевой, но чаще вырабатывается трикотаж с расположением плюшевых протяжек на изнаночной стороне. На рис.1, показано строение кулирного гладкого платированного плюшевого трикотажа, получаемого на базе глади, с расположением плюшевых протяжек на изнаночной стороне. Каждый ряд трикотажа состоит из петель грунта *1,* образованных из грунтовой нити а, и плюшевых петель *2,* образованных из плюшевой нити *б.* Остовы плюшевых петель могут находиться с изнаночной или с лицевой стороны полотна в зависимости от типа машин, на которых вырабатывается трикотаж.

В представленном образце петли грунта расположены с изнаночной стороны и имеют нормальную длину платинных дуг, а остовы плюшевых петель располагаются с лицевой стороны и имеют удлиненные платинные дуги, образующие ворс на изнаночной стороне.

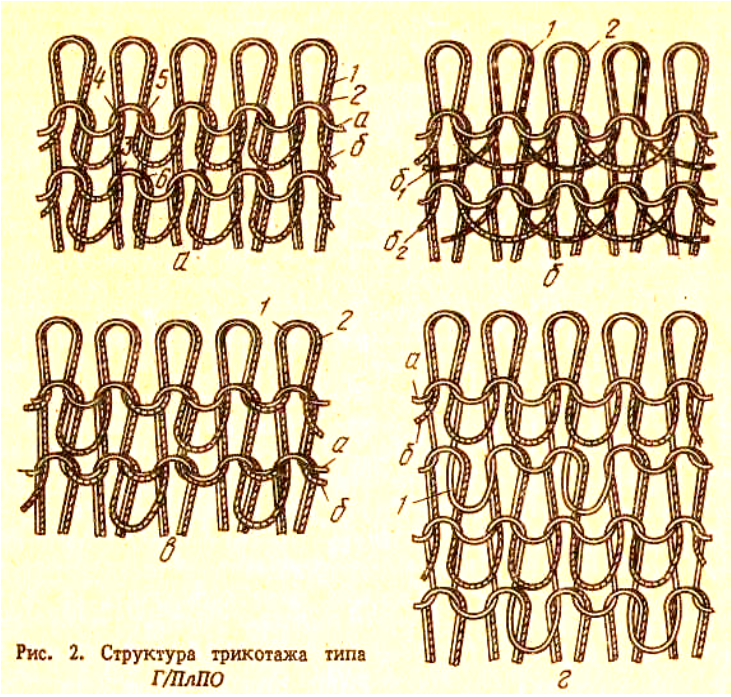

Рис. 2. Структура трикотажа типа Г/ПлПО

Плюшевая нить провязана вместе с грунтовой в остов петли и при вытягивании плюшевой петли из структуры трикотажа в случае разрыва она испытывает трение о петлю грунта в остове по всей линии соприкосновения. Кроме того, плюшевая петля будет находиться в точках *3* и *6* в контакте с петлями, которые образуют предыдущий ряд, а в точках *4* и 5 - с петлями, образующими последующий ряд трикотажа. Плюшевый трикотаж без рисунчатых эффектов имеет гладкую лицевую и изнаночную сторону, так как остовы всех петель образованы из двух нитей - *а* и *б.* Такой трикотаж обладает высокими теплозащитными свойствами и широко применяется для изготовления бельевых, верхних и чулочно-носочных изделий.

В данной работе [1] предлагается способ выработки плюшевого трикотажа на базе глади с расположением плюшевых протяжек на лицевой стороне. Трикотаж вырабатывается на мальезной машине обычным способом, т.е. плюшевые протяжки образуются благодаря использованию на машине платины с двумя горловинами. Перевод плюшевых протяжек с изнаночной стороны на лицевую осуществляется с помощью струи воздуха. В этом трикотаже плюшевые протяжки, перетянутые с изнаночной стороны на лицевую, будут короче, чем у простого плюша, так как при перетягивании часть плюшевой протяжки останется на изнаночной стороне. Образование плюшевых протяжек на лицевой стороне можно использовать при выработке двустороннего плюшевого трикотажа.

По виду плюшевых протяжек плюшевый трикотаж, вырабатываемый на базе главных переплетений, может быть петельный, разрезной и меховой [1].

Частота ворса плюшевого трикотажа, получаемого на базе глади, равна 1. Это значит, что каждой петле грунта соответствует одна плюшевая протяжка. В данной работе решается задача изыскания таких способов вязания плюшевого трикотажа, которые позволяли бы снизить защемление нити и обеспечить нормальный процесс вязания без увеличения диаметра игольного цилиндра автомата. Для этой цели, было рекомендовано несколько вариантов структур платированного плюшевого трикотажа на базе глади, одним из которых является перекидной плюш, структура которого изображена на рис.2,б. Плюшевые петли *1* и *2* образованы из плюшевых нитей *б*и *бг*поочередно через петельный столбик, поэтому плюшевые протяжки соединяют остовы плюшевых петель через иглу. Плюшевые петли закреплены в структуре грунта так же, как в обычном плюшевом трикотаже. Перекидной плюш может быть как полным, так и неполным. В полном перекидном плюше (см.рис.2,б) каждый ряд образован из трех нитей (двух плюшевых и одной грунтовой), а в неполном - из двух нитей (плюшевой и грунтовой). Количество

плюшевых протяжек в полном перекидном плюше равно количеству грунтовых петель в трикотаже, а в неполном их в два раза меньше.

В неполном перекидном плюше плюшевые петли в структуре трикотажа могут располагаться по петельным столбикам (без сдвига) или в шахматном порядке (со сдвигом).

Недостатками неполного перекидного плюша являются неравномерная толщина трикотажа в результате чередования остовов петель из одной и двух нитей и более низкие теплозащитные свойства по сравнению с обычным плюшем, в связи с пониженной густотой ворса на поверхности полотна. Но расход сырья при выработке такого трикотажа значительно меньше, чем при выработке обычного плюшевого трикотажа.

Достоинства полного перекидного плюша по сравнению с неполным - это равномерная толщина полотна, повышенная вдвое густота ворса, лучшие теплозащитные свойства, а по сравнению с обычным плюшевым трикотажем - уменьшение защемления плюшевой нити при кулировании. Недостатком выработки полного перекидного плюша является увеличенная протяженность петлеобразующей системы.

Еще один вариант: плюшевый трикотаж, выработанный на базе глади, где плюшевая нить образует остовы петель на всех иглах подряд, а плюшевые протяжки - через иглу (рис.2,в). Такой трикотаж был назван комбинированным плюшевым трикотажем. Каждый ряд его состоит из петель грунта, образованных нитью *а*, и плюшевых петель *2,* образованных плюшевой нитью *б.* В таком трикотаже в тех местах, где плюшевая протяжка не образована, плюшевая нить ввязывается в структуру грунта как обычная грунтовая. Таким образом, плюшевая петля оказывается провязанной вместе с грунтовой в остовах двух петель. Комбинированный плюш имеет более прочное закрепление плюшевых протяжек в структуре грунта, чем у рассмотренных выше вариантов плюша. Однако поскольку плюшевые протяжки образуются через петельный столбик, данный трикотаж обладает более низкими теплозащитными свойствами[2].

С целью повышения стабильности петельной структуры и уменьшения расхода сырья в работе [3] рекомендуется вырабатывать плюшевый трикотаж на базе глади при чередовании плюшевого петельного ряда с гладким. В этом трикотаже плюшевые протяжки образуются через петельный ряд, т.е. в одном петельном ряду плюшевая нить провязывается с грунтовой и формирует платированные петли, а в следующем ряду плюшевая нить провязывается с грунтовой и образует плюшевые петли.

Другой разновидностью трикотажа этого вида является плюшевый трикотаж, в котором плюшевые ряды чередуются с гладкими; при этом гладкий петельный ряд может быть образован только из одной грунтовой нити или плюшевой. Недостатки такого трикотажа: более низкие теплозащитные свойства по сравнению с обычным плюшевым трикотажем, появление поперечных полос на полотне из-за наличия в структуре трикотажа гладких петельных рядов.

С целью повышения качества трикотажа путем увеличения густоты плюшевого покрова в работе [3] предлагается вырабатывать плюшевый трикотаж на базе глади, в котором гладкие ряды, провязываемые из одной грунтовой нити, на некоторых участках образуют плюшевые протяжки. Структура этого вида трикотажа показана на рис.2,г. Трикотаж состоит из плюшевых и гладких петельных рядов. Плюшевый ряд образован из плюшевой нити *б* и грунтовой нити *а,* а гладкий ряд - из одной грунтовой нити а.

ВЫВОДЫ

Наличие удлиненных протяжек на некоторых участках гладкого петельного ряда увеличивает густоту плюшевого покрова и повышает теплозащитные свойства трикотажа. Но необходимо отметить, что в связи с отсутствием второй соединительной нити во втором петельном ряду удлиненные петельные протяжки *1,* образованные из второй грунтовой нити, легко перейдут в остов петли, образовав увеличенные петли в полотне. Поэтому этот способ выработки плюшевого трикотажа нельзя рекомендовать для улучшения теплозащитных свойств трикотажа, его можно применять для создания рисунчатого эффекта на полотне.

Literatura:

1. Мукимов М.М. Кулирный плюшевый трикотаж.- М.: Легпромбытиздат, 1991 г.- с.135.
2. .Ж.У.Мырхалыков, М.И. Сатаев, Г.И.Махмудова, М.С.Каратаев Технология получения двустороннего футерованного плюшевого трикотажа // Изв. Вузов. Технология текстильной промышленности. 2013, №6. С. 105-107.
3. Кудрявин Л.А. Основы технологии трикотажного производства: Учебное пособие для вузов 2001-496с.

Abstract

This article considers the problem of finding ways to knit plush knitted which would allow tore duce the a jamming the thread sand ensure the normal process of knitting without increasing the diameter of the needle cylinder machine. Also as a result of the study revealed that in the method of production of plushknitted-based coats with the location of plush broaches on the front side provides a higher heat-shielding properties of knitted fabric sand products.

Калдыбаева Г.Ю., Калдыбаев Р.Т., Батиркулова А.А., Доскараева С.О. Куралбаева А.Н.

М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

АРНАЙЫ КИІМДЕРГЕ АРНАЛҒАН МАТЕРИАЛДАРДЫҢ ЭКСПЛУАТАЦИЯЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІНЕ ФОТОДЕСТРУКЦИЯНЫҢ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ

Тозуға қатты әсер ететін факторлардың біріне жарық ауа, жарықтың өзара әсері және аомосфералы шарттар жатады (күннің радиациясы, ауаның қатысты ылғалдылығы және температурасы), тоқыма талшықтарының макромолекуласын деструкциялауға әкеп соқтырады, сөйтіп маталар беріктігінің және малекулярлы массасының азаюы болады.

Ауаның қатысты ылғалдылығының ықпалымен маталар құрылымының қопсытылуын туындататын, талшықтардың периодты ісінуі болады.

Барлық тоқыма талшықтарының үзілу тығыздығы атмофералық шарттардың әсерінен біртіндеп төмендейді, әрқайсысының ажрыққа тұрақтылық мөлшері оның табиғатына байланысты болады.

Берілген мәліметтер бойынша, екі апталық инсоляциядан кейін (56 күндік сағат) беріктіктің келесідей тқменбеуі байқалады: мақта үшін -11,5%.

Мақта маталарының құртылуының негізгі себебіне оларға жарықтың және атмосфералы шарттардың әсерінің нәтижесінде орнатылған бір уақытта бөлінген көмір қышқылымен және окисцеллюлозаның құрылуымен целлюлозаның тотығуы жатады. Қараңғы жерде целлюлозаның тотығу реакциясы өте баяу жүреді, бірақ күн жарығының сәулесінің, ылғалдың және басқа атмосфералық шарттың әсерінен қысқырады (нығаяды).

Мақта маталарының фотодеструкциялану процесі ауа отттегісі бар болған жағдайда ғана болады. Сутегінің, азоттың, аммиактың ортасында мұндай процес жүрмейді.

Өндірістік атмосферада құралған газ, ауаның қатысты ылғалдығы және температурасы талшықтың бүліну процесіне қатты әсерін тигізеді.

Температура мен ылғалдылықтың 30дан 70% дейін артуында үзілудегі ұзаруына және үзілудегі беріктігінің азаю заңдылығына әкеп соқтырады, ал 70% жоғары болғанда талшықтың жарыққа тозуының процесі баяу жүреді. Бұл макромолекулалармен су молекуларсының химиялық комбинациясының нәтижесімен түсіндіріледі және талшық фотон адсорбциясында едәуір тұрақты болады.

Күн радиациясының қатарына өмірдің деректерімен түрлі фотохимиялық процестердің нәтижесінде пайда болған тоқыма материалдарының бүліну себебі жатады. Жер деңгейі сияқты күннің энергиясы зерттеу процесі ұзақ уақыт аралығында өтуіне байланысты төмен тығыздықпен сипатталады: күзгі, көктемгі және жаз мезгілдері және арнайы киімдердің шынайы эксплуатациялау шартына сай келеді. Маталардың деструкциялануына бір уақытта фотохимиялық, химиялық және бүлінудің механикалық факторлары қатысады. Факторлар үлесі сияқты маталардың бүлінуі бәрінен бұрын материалдардың шаршау деформациясымен байланысқан күннің радиациясынан, сәулесі спекторынан, ауаның температурасынан және қатысты ылғалдылығынан, заттар мен бояғыштардың механикалық әсерінен, шаңның, жылдамдықтың және механикалық факторлардың әсерінен байланысты болады.

Маталарды қорғау үшін пайдаланылатын бояғыштар, сіңіргіштер және басқа заттар күшеюі мүмкін немесе олардың фотохимиялық бүлінуін әлсіретуі мүмкін. Осыған байланысты целлюлоза және оның модификациясы арнайы киім маталарында кеңінен таралып целлюлозаның жағдайына термо және фотодеструкция процесінде қызығушылықтар туындайды. Целлюлоза көміртегінен, оттегіден және сутегінен тұрады және толық гидролизденгенде тұтастай глюкозаға

тарайды. Целлюлозаның көп мөлшері мақта талшығында 96% дейін құралады. Барлық қоспалардағы жоғарғы ролді целлюлоза құрамындағы су құрайды. Ауаның қатысты ылғалдығы 65% және ауа температурасы 24^0С болғанда мақта талшығының ылғалдылығы 8% құрайды. Целлюлозалы талшықтармен ылғалдың сіңірілуі ісінуімен, жылудың бөлінуімен және көлемді қарама-қарсылығымен аяқаталды. Күн жарығының әсерінен маталарда олардың бүлінуі болады, олар фотохимиялық реакциялармен байланысқан.

Түрлі фотохимиялық реакцияларының алдын ала этапына жарықты тартуы жатады. Фотохимия заңдылығы бойынша барлық жарық толқындары өзгертілген жылумен тартылады. Жарық толқындарының химиялық әрекеті түрлі ұзындықта олардың энергиясына байланысты болады.

Тоқыма материалдары өңдеу, шикізат және эксплуатация шарттарының сипаттамасына байланысты әр түрлі бүлінеді және әр түрлі жылдамдықпен бүлінеді. Целлюлозалы талшықтар ультра күлгін түсті сәуленің әсерінен бүлініп целлюлозаны оның полимеризациялануына әкеп соқтырады, нәтижесінде талшық беріктігінің артуы және мед саны мөлшерінің төмендеуі болады. Сонымен қатар ультра күлгін түсті сәуле әсерінің бірінші сатысында сілтіде ерімейтіндері құрылады және көмірқышқылы және судың бір уақытта бөлінуімен окисцеллюлозада ерімейтіндері құрылады.

Талшықтарға ультра күлгін түсті сәуленің қатты әсерінде мынадай нақты дәлел болып өтеді, егер олардың инсоляция әдеттегі шынымен жүргізілсе, олардың бүліну дәрежесі біртіндеп төмендейтінін көрсетеді. Ультра күлгін сәуленің активтілігі сәуленің квантты теориясымен түсіндіріледі. Осындай теория бойынша энергия саны квантта жарық сәулесінің айналым ауытқуына тікелей пропорционал өседі. Ультракүлгін сәуле қысқа толқын ұзындығында элементарлы күзумен целлюлозаның макромолекуласын сіңіруде квант жарығы оған көрінетін сәуле спекторларының әсеріне қарағанда, одан да көп энергияны хабарлап тұрады.

Маталарға артық сіңірілген энергияда целлюлозаның макромолекуласының элементарлы күзуі орын алады, бұл целлюлозалардағы химиялық өзгерістердің болуының нәтижесінде өтеді.

Ультра күлгін сәулелерімен және көрінетін жарықпен мақта талшықтарының фотохимиялық тотығуы түрлі бояғыштардың, пигменттердің, сіңіруші заттардың арқасында өседі. Фотохимиялық тотығудан түрлі маталар талшықтарының бүлінуі көбінесе қоршаған атмосферада оттегінің болуынан байланысты болады. Атмояферада оттегінің болмауынан мұндай бүлінулер мардымсыз болады. Зерттеулер көрсеткендей, бүліну талшықтардың тотығуынан, белсендендірілген оттегіден және сутегі перекисінен туындайды. Маталардың бүлінуінде белсендірілген оттегі метастбилды формадан табыладын.

Тоқыма материалдарына жарық әсерінің механизмдерін құру сұлбасында фотохимиялық әсердің екі типі пайдаланылады: фотолизді және фотосезімталды.

Реакцияда байқалатын молекуламен сіңірілетін жарықты фотолиздегенде химиялық байланыстың үзілуіне әкеп соқтырады. Осыны болыдуға қабілетті энергия әдетте маңызды және ультра күлгін радиациясымен орындалады. Радиацияны сіңіруде құрылатын энергиялар оларды құрайтын атомдарға молекулаларды жайластыруды болдыру үшін жеткілікті болып саналады.

Целлюлозалардың макромолекуласын фотолиздеу жеткілікті жоғары энергиямен жарықты сіңіруде өтетін болады. Целлюлоза макромолекуласының тізбегінің үзілуі қарапайым байланыстың құрылуына алып келеді.

Зерттеу кезінде Оңтүстік Қазақстан территориясының көктем-жаз мезгіліндегі (+48^0С) ауаның жоғары температурасы ескерілген.

Арнайы киімдер үшін маталардың үлгілері, олардың деструкциясын анықтау мақсатымен және химиялық фосфорлы кәсіпорындар үшін арнайы киімдерді дайындауда пайдаланылатын мүмкіндіктерді зерттедік. Қазақстанның оңтүстік аумағындағы кәсіпорындарда құрал жабдықтарды ашу дәрежесі артуда, сонымен бірге фото және термодеструкция да артып келеді.

Арнайы киімдерді эксплуатациялау аумағының шынайы темпетарурасы оқшаулаусыз әсер етеді, ал ауа отегісінің әрекетімен, күн радиациясының және басқа факторлардың әеркетімен бірігіп тозу процесіне қабілетті.

Температураның жоғарлауы ауа оттегісінің барында өтетін қышқылдану процесін жылдамдатуға қабілетті. Маңызды ролді талшықтың термодеструкциясын жылдамдататын оттегі ойнайды.

Термоқышқылдану реакциялары едәуір төменгі температурада басталады. Термоқышқылдану процесі маталар қасиеті жиынтығының елеулі өзгеруіне алып келеді, бұл

массаның азаюында, бояу беріктігінің жоғалуында болады және полимеризациялау дәрежесі төмендейді. Әдеби мәліметтерді талдауда целлюлоза және ацетатцеллюлоза талшықтары жоғары термотұрақтылықта бір бірінен айырмашылығы жоқ екенін көрсетті. 120^0С жоғары температурада олардың іріп-шіруі басталады. 300^0С жоғары температурада целлюлоза және оның туындылары графитиздендірілген немесе карбондалған материалдарға айналады.

Жүн жоғары температурада сарғыштанады, беріктігін және серпімділігін жоғалтады, 130^0С температурада бүлінеді, ал 205-300^0С жанады және көмірленеді.

Бақылау уақытындағы ылғалдылық 55 тен 90% дейін өсті. Қазан мен қаңтар бойынша тұнбалардың түсуі 20% дан 82% дейін өсті.

Көрсетілген уақыт қазан мен қаңтар аралығындағы рН тұнбасы 5,5-7,8 бірлік шегінде болды.

Жоғарыда көрсетілген жиынтық әсері арнайы киімдерге арналған, маталар үшін негіз бағытындағы беріктіктіңтөмендеуін туындатты: негіз бойынша иірімжіптердің номері 34/1, арқау бойынша иірімжіптің номері 16,7/1. Негіз бойынша жіптің тығыздығы 430, арқау бойынша жіптердің тығыздығы 190. Негіз бойынша беріктік 82,2 КГс, арқау бойынша беріктік 63 КГс, массасы 1$м^2$ – 252г, маталар ені 150см, айқаспа 3/1.

Арқау бойынша матаның беріктікі 16,75% , негіз бойынша 8,78% азайғандығы байқалады.

Лавсанды талшықтар мақта мен вискозаға қарағанда тозуға, түрлі физико-механикалық әсеріне жоғары тұрақтылығын көрсетті.

Әдебиеттер

1. Торебаев Б.П., Байжанова С.Б. Геометрические мотивы в дизайне современных текстильных изделий // Изв. Вузов. Технология текстильной промышленности. - 2013, №6. С. 88-91.
2. Janpaizova V., Rakhmankulova Zh., Otarbekova S., Abiltaeva M. Environmental problems in the work of fashion designers // 7th International Scientific Conference “Applied Sciences in Europe: tendencies of contemporary development”: Papers of the 7th International Scientific Conference. Stuttgart, Germany - 2014, August 13. 37 p.
3. Ташменов Р.С., Мырхалыков Ж.У., Калдыбаева Г.Ю. Оптимизация плана прядения для выработки пряжи с вложением регенерированного из отходов волокна // Изв.вузов. Технология текстильной промышленности. – 2013, №6. С. 77-79.

Резюме

В данной статье рассматривается влияние светопогоды (солнечная радиация, относительная влажность воздуха и температура) на износостойкость текстильных материалов используемых для специальной одежды. Показано, что под воздействием этих факторов происходит изменение физико-механических свойств, что приводит к старение текстильных материалов.

Summary

This article examines the impact of svetopogody (solar radiation, relative humidity and temperature) on the wear resistance of textile materials used for special clothing. It is shown that the under the influence of these factors, there is a change of physico-mechanical properties, which leads to the aging of textile materials

УДК 004.04

Калыбекова А.К., Сембиев О.З., Баумуратова Д.Б.
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

МЕТОДИКИ РАСПОЗНАВАНИЯ, ВЕРИФИКАЦИИ И ВИЗУАЛИЗАЦИИ ПОДПИСИ

Аннотация: В этой статье рассматриваются методики распознавания, верификации и визуализации подписи.

Ключевые слова: распознавания подписи, визуализация подписи, верификация подписи.

Пусть при распознавании подписи используется база образов подписей личностей, на соответствие которым производится идендификация, B:

$B=(r_1, r_2, \ldots, r_Q)$,

где Q - число личностей, зарегистрированных в базе B;
r_1 - 0браз п0дписей, личности с порядковым номером i в базе.
Для распознавания введенной подписи s_r выполняются следующие операции:
1. Определить оценки схожести введенной подписи s_r образами подписей личностей, зарегистрированных в базе образов подписей:

$$SimBase(s_r,(r_1, r_2, \ldots, r_Q))=(\lambda_1, \lambda_2, \ldots, \lambda_Q),$$
$$\lambda_1=SimVer(s_r, r_1),$$
$$1\leq i\leq Q,$$

где *SimBase* - оператор определения оценок схожести введенной подписи с образами подписей;
λ_1 - оценка схожести введенной подписи с образом подписей r_1;
SimVer - оператор определения оценки схожести введенной подписи с образом подписей r_1.
2. Определить максимальную оценку схожести введенной подписи с образом подписей и порядковый номер личности в базе B, с образом которой подпись имеет максимальную оценку схожести:

$$\lambda=max(\lambda_1, \lambda_2, \ldots, \lambda_i, \ldots, \lambda_Q),$$
$$\alpha=argmax(\lambda_1, \lambda_2, \ldots, \lambda_i, \ldots, \lambda_Q),$$

где α - порядквый номер в базе **B** личности, с образом которой подпись имеет максимальную оценку схожести.

Если $\lambda>thr_{rec}$, где thr_{rec} порог чувствительности распознавания подписи, считается, что s_r была написана личностью с порядковым номером α в базе B. В противном случае считается, что s_r не принадлежит какой-либо личности, зарегистрированной в базе образов подписей.

Разработанная методика визуализации предполагает представление полученных параметров в виде трехмерной линии, координаты каждой точки которой (x, y, z) связаны с одним из полученных параметров. Две координаты (x, y) точки кривой предлагается поставить в соответствие координатам пера при письме, а третью (z) — величине давления на перо. Время измерения предлагается отображать с помощью временных меток на полученной кривой, идущих через равные интервалы времени. Таким образом, числом меток между отсчетами определяет временной интервал между отсчетами; а плотность меток определяет скорость перемещения пера. Временные метки могут иметь, например, форму пирамидок, вершины которых указывают направление движения пера. Угол наклона ручки предполагается индицировать короткими отрезками, исходящими из временных меток, наклон которых соответствует наклону ручки. Величину давления предлагается дополнительно индицировать изменением яркости линии или переходом цвета от основного к инверсному.

Полная реализация предложенной методики физуализации фозможна на современных трехмерных мониторах. Так как в настоящее время они мало распространены, и их использование требует применения специальных очков, разработана версия для двухмерного монитора. Трехмерное изображение на двухмерном

мониторе можно представить только косвенно - с помощью вспомогательных осей, использования перспективы. Предлагается использовать ортогональную и перспективную проекции изображения кривой подписи. Ортогональная проекция позволяет наблюдать неискаженное двухмерное изображение подписи, аналогичное изображению подписи на бумаге, и неискаженные кривые зависимости давления от любой из координат. Перспективная проекция лучше передает трехмерность объекта на экране двухмерного монитора, то есть позволяет лучше оценить глубину трехмерного изображения.

Предложенный способ визуализации предполагает одновременный показ двух и более разных изображений подписей. При этом кривые разных подписей предлагается отображать одинаковым или разным цветом, что делает удобным как сравнение кривых, так и индикацию их общих характеристик. Для обеспечения возможности сравнения любых элементов кривых предусматривается возможность независимого перемещения каждой кривой параллельно оси ОХ, оси ОУ и поворота в плоскости ХОУ вокруг центра кривой.

Отметим, что описанная методика может быть применена не только для визуализации подписи, но и для визуализации рукописного текста, рисунков и любых движений рукой. Поэтому она может быть использована не только при анализе подписи, но и для анализа рукописного текста, разработки методик распознавания рукописного текста, проведения криминалистической экспертизы, диагностики заболеваний, связанных с нарушением движений и т.п.

Использование предложенной методики визуализации подписи предполагается для контроля выполнения операций и корректировки их результатов на всех этапах распознавания и верификации подписи, что позволяет повысить точность выполнения и, в конечном итоге, повысить эффективность распознавания подписи. Кроме того, использование разработанной методики визуализации подписи благодаря отображению всех параметров подписи в удобной и наглядной форме позволяет участвовать в процессе распознавания подписи экспертам разной степени квалификации, что повышает универсальность использования программных средств на основе комплекса разработанных методик.

Были предложены методики распознавания, верификации и визуализации подписи.

Предложенная методика распознавания подписи, основана на использовании методики верификации подписи. При этом распознавание производится по оценке схожести введенной подписи с образами подписей, содержащимися в используемой при распознавании базе.

Предложенная методика верификации подписи построена на основе рекомендаций по повышению эффективности, выработанных при формальном описании верификации подписи, и разработанной модели процесса создания подписи. На основе разработанной модели, процесса создания подписи проводится адаптивная, устойчивая сегментация и формируется иерархия образов подписей. На основе последовательности сегментов, полученной с помощью устойчивой сегментации, определяется оценка схожести подписи, по которой, принимается решение о подлинности подписи.

Предложенная методика визуализации подписи позволяет отображать на одной кривой большинство используемых в настоящее время параметров подписи: координаты х, у пера, давление пера на поверхность при письме, длительность и скорость написания участков кривой, угол наклона ручки при письме. Возможен показ и сравнение нескольких подписей. Использование предложенной методики визуализации подписи предполагается для контроля выполнения операций и корректировки их результатов на всех этапах распознавания и верификации подписи, что позволяет повысить точность их выполнения и, в конечном итоге, повысить эффективность распознавания подписи. Возможно применение данной методики и для визуализации рукописного текста при проведении исследований в таких областях, как распознавание рукописного текста, криминалистическая экспертиза, диагностика заболеваний, связанных с нарушением движений и т.п.

Литература

1. Иванов А.И. Биометрическая идентификация« личности по, динамике подсознательных движений: — Пенза; Изд-во Пензенского ГУ, 2000.
2. Шорт С. Разработка XML Web-сервисов^ средствами* Microsoft' .NETÍ Platform. СПб.: БХВ-Петербург, 2003. - 480 с.
3. Abend'W. et all Human Arm Trajectory Formation // Brain. 1982. №105. -Pi 331-348.

4. Alizadeh A. et al. Optimal Threshold^ Selection for Online-Verification-of Signature // Proceedings of the International MultiConference of Engineers and Computer Scientists. 2010. Vol Г. - P. 98-1021
5. Alston J., Taylor J. Handwriting: Theory, Reseach ande Practice. London.: Routlegde, 1987.
6. ANSI X9.84-2003 Biometric Information Management and.Security.
7. Arend W. A-. et. al. Stress, neuromotor noise, and human performance: A theoretical perspective. // Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance: 1997. - Vol 23(5). - P. 1299-1313.
8. Aviczer E. et al. Reliable On-Line Human Signature Verification Systems // IEEE transactions on pattern analysis and machine intelligence. 1996. - Vol. 16,№6.-P. 643-647.

Түйін

Бұл мақалада қолтаңбаны тану және оңтайландыру әдістері туралы қарастырылған.

Summary

In this article techniques of recognition, verification and visualization of the signature are considered.

ӘОЖ 004.921

Қожақұлов Н.Қ., Қырғызбаев Т.Қ.,Сәулебеков Б.Б.
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

СЫЗБАДАҒЫ АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН ЖОБАЛАУ ЖҮЙЕСІ

Аңдатпа: Мақалада өндірісте орын алатын жобалау-конструкторлық қызмет жайлы сөз қозғалады және оған қажетті арнайы бағдарлама жайында баяндалады. Арнайы бағдарламаның көмегіне жүгінгендегі орындалатын сызба-конструкторлық жобалаулардың ерекшеліктеріне тоқталады.

Кілттік сөздер: Сызу, бағдарлама, жобалау, автоматтандыру, графикалық жүйе, құрастыру.

Кез-келген өндірістік бұйым (мысалы, автокөлік, подшипник, рельс және т.б.) екі түрлі өмір сүруді кешеді: кәсіпорын ішіндегі (жобалаудан жасалғанға дейін) және оның сыртындағы (тұтыну сәтінен бастап нақты қолданыс мерзімі біткенге дейін). Ал сол бұйымды жасаудан алдын жобалаушы оны алдын-ала көркемдік кескінін келтіруі тиіс, ал шындап келгенде жоқ бұйым өз кезегінде жобалаушының зияткерлік қызметінің өнімі болып табылады. Басқаша айтқанда жобалық-конструкторлық үдеріс болашақтағы бұйымды анықтайды. Техникалық шығармашылық ғылыммен де, өндіріспен де тығыз байланыста. Жобалаушы-конструктор негізгі физикалық, математикалық және өзге де ғылыми пәндердің ақпараттарын білуі мен қолдана алуы тиіс. Және де конструктордың техникалық шығармашылығы өнермен байланысты, себебі ол өз бұйымына заманауи кескін-келбет беруі керек.

Жобалау-конструкторлық қызмет жалпылама айтқанда келесілерге жіктеуге болады:

- жобалау – жасалатын техникалық қондырғының немесе технологиялық әдістерді алдын-ала техникалық анықтау, ол өз кезегінде есептеулермен, эскиздеумен немесе экспериментте алдын-ала орындау жасалады;
- нәтиже – құрылғыны немесе жасалынымды жобалауды негіздеу;
- құрастыру – техникалық құрылғы сұлбасы бойынша анықтау;
- нәтиже – жаңа бұйымның немесе жаңа технологиялық үрдіс сызбасын алу.

Құрастыру негізінен екіге бөлінеді: эскиздік жобалау мен сұлбалау. Эскиздік жобалауда жасалатын бұйымның жұмыс істеу принципі анықталады, ал сұлбалауда оны жасауға қажетті құжаттардың толық кешені дайындалады. Автоматтандырылған жобалау жүйесі аббревиатурасын ең алғаш осы ғылыми бағыттың негізін қалаушы Айвен Сазерленд (Массачусет технологиялық институты) қолданысқа енгізді. САПР (АЖЖ) жобалық қызметпен (графикалық, аналитикалық, экономикалық, эргономикалық, эстетикалық және т.б.) байланысқан мәселерді толықтай қамтиды.

Қатал бәсекелестік жағдайларында кез-келген өнеркәсіп орыны жаңа бұйымды ойластырудан бастап өндіріске жіберуге дейінгі мерзімді қысқартып, өндірістік процестерді оңтайландырып, өнімнің тұтынушылық қасиеттеріне (сенімділік, қауіпсіздік, эстетикалық), сонымен бірге оны жүзеге асыруға

деген қызығушылығы болады. Бірінші этапта ойлап табу мен өндіріске жіберу ең ауқымды жұмыс болып табылады, себебі ойды жалпыға қолжетімді ақпаратқа айналдырудан басқа, технолгиялықты да, сенімділікті де, қауіпсіздікті де алдын-ала қарастыру қажет болады. САПР қолдану бұл этаптың мерзімін қысқартуға мүмкіндік береді, өйткені САПР мүмкіндігіне келесілер жатады:

- сызбаларды неғұрлым жылдам дайындау. САПР қолданушы конструктор сызбаны қолмен сызғандағыға қарағанда үш есе жылдам орындайды. Мұндай жұмыс жобалау үрдісін жылдамдатады, қысқа мерзімде өнімді шығаруға және нарықтық талапқа сай болуына жол ашады;
- сызбаны орындау дәлдігін жоғарылатады. Қолмен сызған сызбаның дәлдігі конструктор көзінің ұшқырлығымен және қалам ұшының үшкірлігімен анықталады. Бағдарламалық құралдармен жасалған сызбалар кез-келген нүктенің орны нақты анықтлған, ал сызба элементтерін тыңғылықты көру үшін сызбаның кез-келген бөлігін үлкейтіп көрсету мүмкіндігі бар. Сонымен қатар, САПР конструкторға қолмен сызу кезінде бола бермейтін ыңғайлы көптеген мүмкіндіктер береді;
- сызбаның орындалу сапасының жоғарылауы. Сызбаның сапасы қағазда орындалғанда конструктордың шеберлігіне байланысты болады, ал баспа құрылғысы адамның сызу шеберлігіне байланыссыз сызулар мен мәтіндер жоғары сапада орындайды. Сонымен қатар, қолмен сызу барысында сызықтардың жиі өшірілулерінен сызба нашар көрнетін болады. Кез-келген бағдарламалық құралдар артық сызықтард сызбаға ешқандай зияны тимейтін етіп өшіруге мүмкіндік береді;
- сызбаны қайталап қолдану мүмкіндігі. Толық сызбаның кескінін немесе оның бөлігін тұрғызуға жұмыс барысында сақтап қолдануға болады. Әдетте бұл сызбада формалары сәйкес құрамдастар болған кездерде пайдалы. Сақталған сызба келесі жобалауларда қолдануға болады;
- жобалауда есептеулер мен анализді жылдамдату. Соңғы кездері барлық жобалау есептерін орындауға қажетті бағдарламалық қамтудың көптеген түрлері бар;
- жобалаудың жоғары деңгейі. Компьютерлік моделдеудің қуатты құралдары стандартты емес геометриялық моделдерді жобалауға мүмкіндік береді, бұрындары ұзақ уақыт жұмсалған соң кететін шығындарды төмендетеді;
- жетілдіру шығыны қысқарады. САПР құрамындағы икемдеу мен талдау құралдары жобалау үрдісіндегі қымбат этап болып табылатын зерттеулер мен үлгілерді жетілдіруге кететін уақыт пен шығындарды қысқартады.

Конструктор ең алдымен сызба-графикалық құжаттаманы рәсімдеу ережелерін тыңғылықты білуі тиіс, жұмыс жасауға қажетті бағдарламалық құралдарды еркін меңгеруі тиіс, өзінің автоматтандырылған жұмыс орнының құрамы мен мүмкіндіктері жайлы түсінік болуы керек.

Автоматтандырылған жобалаудың ең танымал графикалық жүйелерінің бірі – AutoCAD. Қолданушының біліктілігіне қарай AutoCAD ауқымды тапсырмаларды: сызу, құрастыру, сәндеу жұмыстары, мульт- және слайд-фильмдер және т.б. жасау сияқты істерді орындауда тиімді қолдануы мүмкін. Бұйрықтардың көптігіне қарамай (соңғы нұсқаларында олардың саны 300-ден асады) AutoCAD қолданушы үшін өте ыңғайлы интерфейске ие және қолданушымен сұхбат жүргізетін тиімді жүйесі бар.

AutoCAD сызба-графикалық жұмыстарды автоматтандыруға мүмкіндік беретін өзіндік жүйе. AutoCAD графикалық пакетінде конструктор үшін сызба орындауға қажеттілердің барлығы бар. Қолмен сызғандағы құралдарға автоматтандырылған ортада сәйкесінше графикалық қарапайымдар (нүкте, кесінді, шеңбер және т.б.), оларды өзгертетін бұйрықтар (өшіру, жылжыту, көшірмесін алу және т.б.), қарапайымдардың қасиеттерін орнату бұйрықтары (графикалық нысандардың қалыңдығын, түрін және түсін беру) бар. Қажетті форматтағы және масштабтағы парақты таңдау үшін жүйеде сәйкесінше сызбаны орнату бұйрықтары бар. Өлшемдер қою үшін конструкторға олардың орындарын көрсетсе жеткілікті. Өлшемдік және шығару сызықтары, сонымен қатар бақыттаулары мен жазбалары автоматты түрде орындалады, ал AutoCAD-тың соңғы нұсқаларында өлшемдерді қоюды толықтай автоматтандыру режимі қарастырылған.

Автоматтандырылған ортада конструкторға сызбаның кейбір майда бөліктерін орындауда көзді қатайтудың қажеті болмайды, себебі экранда көріністі басқару құралдары келтірілген. AutoCAD-тың сәйкес бұрықтары экрандағы сызба көрінісін үлкейтуге немесе қажет болғанда оны кішірейтуге, сонымен бірге экрандағы сызбаның масштабты өзгертпестен көрінетін бөлігінің шекарасын жылжытуға мүмкіндік береді. Жүйеде конструктор графикалық нысандарды белгілі бір атаумен сақталатын және қажет болағанда кез-келген сызбаға қоя алатындай біртұтас етіп біріктіре алады, ол өз кезегінде сызбаның жиі қайталанып сызылатын бөліктерін қайта сызуды қажет еттірмейді. Құрастырушы сонымен қатар сызбаның жеке бөліктерінің немесе құрастыру бөлшектерінің кескіндерін жеке қабаттарда орындай алады. Бұл жинақтау барысында бөлшектердің сәйкестіліктерін бақылауға мүмкіндік береді. Қабаттарды қосып немесе өшіре отырып, жалпы жинақтан бөлшектерді алып немесе қосып отыруға болады, бұдан бұйым конструкциясының әртүрлі нұсқаларын таңдау мүміндігі жасалады. Қабаттарды қарапайым сызбаларды орындауда қолдану да сызбаны орындауды

жеңілдетеді, негізгі сызық, өлшемдер, мәтіндер, көмекші және т.б. сызықтар жеке қабаттарға орналасқан болса ондағыларды жеке дара өзгертуге жол ашылады.

AutoCAD – тұйықталмаған жүйе. Одан сызбаларды өзге форматтағы файлдарға жіберуге болады (мысалы, КОМПАС-ГРАФИК, CorelDraw). Сонымен бірге өзге форматтардан AutoCAD-қа көшіруге болады. Растрлы кескіндерді файл форматын өзгертпей келтіруге болады. AutoDesk фирмасы жасап шыққан және нарықта 1982 жылдың соңында пайда болған AutoCAD жүйесі өте кеі таралған. AutoCAD әрдайым жетілдіріліп отыратын өзіндік жобалау ортасына ие. Жүйені жасаушылар бұйрықтардың қолданушылықтары мен жалпы құрылымын сақтап қалуға талпынуда. Нұсқалары өзгергенмен бұйрықтарды қолданушыға әдеттегідей сұхбат қатарынан орындау мүмкіндіктері, бұйрықтар мен мәзірлерді қолдану мүмкіндіктері сақталған.

Әдебиеттер

1. Комягин В.Б. Компьютер для студентов. Самоучитель. - М.: ТРИУМФ, 2006 г.
2. Красильниква Г.А. Автоматизация инженерно - графических работ. - СПб: Питер, 2005 г.

Резюме

В статье рассматривается проектно-конструкторское обслуживание в различных отраслях производства и речь идет о специальной программе применяемая в этом направлении. Приводятся особенности использовании специальной программы в проектировании конструкторских чертежей.

Summary

In article design service in various branches of manufacture is considered and it is a question of the special program applied in this direction. Features use of the special program in designing of design drawings are resulted.

ӘОЖ 541.18

Курбанбаева У.Е., Фармонов А.А
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

САРҚЫЛМАЙТЫН ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІ

Аңдатпа: Бүгінгі күнде адамдардың тұрмыс тіршілігі табиатты басқару арқылы, жақсартуға ұмтылу және жаңа өндірістерді дамытудың салдары айнала қоршаған ортаға экологиялық мәселелер тудыруда. Адам баласына кейінгі кезде энергия көзі толық жеткіліксіз.

Ал менің ұсынысып отырған ғылыми жобамның мақсаты туындағанмәселелерді шешудегі энергетикалық сұранысты қанағаттандыра алатын энергия көзі – жел, күн, су энергияларын пайдалану.

XX ғасырдың басында Н.Е.Жуковский жел двигателі теориясының негізін қалады, осы теорияны негіздей отырып әлсіз желдің ырғағынан жұмыс істейтін жоғары өнімді жетілдірілген желагрегаттардың конструкциялары жасалынды, Желдоңғалағының диематрі үлкен болған сайын соққан желдің үлкен ағысын қамтиды және агрегат неғұрлым үлкен энергия өндіреді. Жел жылдамдығы 5м/с соққанда оның қалақшаларының жылдамдығы 14-16м/с дейін жетеді. Ал оның диаметрін үлкейте отырып 2000 кВт-қа шейін энергия алуға болады. Мысалы 40 метрлік жел двигателі 2000 кВт энергия өндіреді. Қазақстанның климаттық жағдайы күн энергиясын пайдалануда қолайлы болып табылады. Жыл сайын күннің түсу ұзақтығы 2200-3000 сағат болса, күн энергиясының көлденең жазықтыққа түсірген қуаты 1280-1869 кВт сағ/м² екен. Ал шілде айында 1м² келетін көлденең жазықтыққа түсіретін энергия бір күнде 6,4 тен 7,5 кВт-қа өседі. Ал энергетикалық есептеулерге жүгінсек, Күннің Жерге беретін энергиясы, барлық қор көздері беретін энергиядан 5000 есе асып түседі екен. Күн энергетикасының келешегі зор, экологиялық таза, қоры ешуақытта сарқылмайды, әрі арзан, тиімді. Күн батареялары қатты зат кремний материалынан жасалынады, бұл жер қойнауындағы оттегінен кейін екінші орындағы ең көп таралған элементтердің бірі болып табылады.

Кілттік сөздер: генератор, электростанция, турбина, двигатель, ротор, френель линзасы, акумлятор, инвентор, фотоэлементтер.

Желқондырғысының электр энергиясын өндіру технологиясы.

Жел қондырғыларда жел ағынының кинетикалық энергиясы генератор роторларының айналу процесі кезінде электр энергиясына айналады. Конструкциясы жағынан желқондырғылардың генераторлары электростанция- дағы отын жаққанда ток өндіретін генераторларға ұқсайды. XX

ғасырдың басында Н.Е. Жуковский жел двигателі теориясының негізін қалады, осы теорияны негіздей отырып әлсіз желдің ырғағынан жұмыс істелетін жоғары өнімді жетілдірілген желагрегаттардың конструкциялары жасалынды, барлық елдің ғалымдары мен самолет жасаушы конструктор мамандары өз үлестерін қосты. Барлық жел двигателінің жұмыс істеу принципі біреу-ақ,онда желдің әсерінен қозғалатын желдоңғалағының қалақшаларының қозғалысы электр энергиясын өндіретін генераторының айналып тұратын білігіне беріледі.Желдоңғалағының диаматрі үлкен болған сайын соққан желдің үлкен ағысын қамтиды және агрегат түрлеріне қарап неғұрлым үлкен энергия өндіреді. Жел двигателін екі топқа бөледі:

1) тік осьпен айналатын жел двигателі,оларға карусель типтес,қалақшалы, ортогональді.

2) горизонталь осьпен айналатын жел двигателі (қанатты деп аталады – қанаттарының санына байланысты).

Қалақшалы жел двигателінің айналу жылдамдығы олардың қалақшалар санына кері пропорционал, сондықтан агрегаттың қалақшаларын үштен артық жасамайды.Горизонталь айналдыру осі бар екі немесе үш қалақшадан тұратын мұнараның басына бекітілген қондырғылар – желқондырғылардың ең көп тараған түрі болып табылады. Горизонталь айналдыру осі бар турбинаның роторының басқарушы білігі де көлденең орналасқан. Ал көп қалақшалардан тұратын горизонталь осі бар моделін монолиттік деп атайды. Бұл қондырғылар төменгі жылдамдықта жұмыс істейтіндіктен, су тарту насосында пайдаланады.Тік осьпен айналатын жел двигателінің (Н - типтес) роторының жетекші білігі вертикаль орналасқан. Турбиналарының қалақшалары өте ұзын, пішіні доға тәрізді, мұнараның үстіңгі және астыңғы жағына берік орнатылған. Осындай жел қондырғыларын әлемнің бірнеше компаниясы ғана жасайды. Н – типтес турбинасы роторының ерекшелігі басқарушы білік вертикаль орналасқандықтан, кез келген бағытта соққан желдің үлкен ағысын қамтиды. Француз инженері Дарриус тік осьпен айналатын жел двигателінің теория негізін қалай отырып, конструкциясын жасады. Сыртқы түрлерінің айырмашылығына қарамастан горизонталь және вертикаль айналу осі бар желқондырғылардың жұмыс істеу принциптері бірдей.

Желқондырғылардың негізгі бөліктері

Желқондырғылары мынандай негізгі бөліктерден тұрады:

1.қалақшалардан,

2.ротордан,

3. трансмиссия (двигательдің механикалық энергиясын машинаға беруге арналған механизмдер жиыны)

4.генератордан,

5.бақылаужүйелерінен.

Турбинаның қалақшалары арқылы соққан желдің үлкен ағысын қамтиды. Қалақшалар шыны талшығынан, полистролдан немесе көмірпластиктен жасалынады. Турбинанаың қалақшалары жұмыс істегенде сол маңайдағы телевизияға кері әсерін тигізеді, өзі қуатты дыбыс тербелістерін тудырады. Сондықтан қалақшаларын берік сынбайтын және иілгіш шыны пластикадан жасайды (радиотолқындарды шағылдырмайды, жұтпайды). Қалақшалардың диаметрінің ұзындығы 15 пен 25 метрдің аралығында болса, салмағы 1000 кг болады. 1-сурет

1-сурет

Жылулық–сәулелік қондырғылар.

Коллектор.

Күн энергиясын ішкі энергияға айналдыруды қалай жүзеге асыруға болады? Бәрімізге белгілі күн сәулесі денеге өткенде жұтылады, кері жағдайда жұтылған энергия қоршаған ортаға сәулесін шығарады (сәулеленеді). Біздің жағдайымызда осы энергияны пайдалану мақсаты көзделіп отыр. Күн энергия- сын тұтынатын қарапайым қабылдағыштың, яғни жазық күн коллекторының жұмысы осы принципке негізделген. Жазық күн коллекторы жұқа пластинадан тұрады. Ол жылу өткізбейтін және жұтылу қабілеті жоғары материалдан жасалынады. Сәуле пластинаға түскенде температура 70°С-қа дейін өседі (жаз айларында).Жетілдірілген жаңа түрін селективті жұтылдырғыш деп атайды. Металл пластинаға жұқартып никель оксидін немесе мыс қабатын жалтыратып өңдеп қаптайды. Бұл кезде Е жұт/ Е шығ = 9, ал температурасы 154°С-қа шейін көтеріледі екен. Селективті жұтылдырғыштың

кемшілігі шаң-тозаңға сезімтал, сондықтан көп қолдануға тиімсіз. Ал оның жұмысын жақсарту мақсатында оның сыртын шыны немесе таза пластмассамен қаптайды. Бұндай қабаттан жасаған коллектор күн сәулесін жақсы өткізіп қана қоймай, энергия шығынын азайтады екен, ал температурасы 194°С-қа шейін барады. Жазық коллектордың мысалы ретінде Күн бассейнін алуға болады. Бассейн-нің резервуарының 50 м² ауданын сумен толтырып, бетін жұтылу қабілеті жоғары материалмен қаптаймыз. Осындай бассейнді әрі арзан және көп күн энергиясын тұтынатын жылуқабылдағыш ретінде пайдалануға болады.

Концентраторлар

Жинағыш линзаның фокусына күн сәулесін жинақтау арқылы қағазды жандыруға болатынын бәрімізге бала кезден белгілі, ал линзадан жасалатын гелиоконцентраторлар өндірісте қолданбайды, себебі линза дайындау техноло- гиясы қиын және салмағы ауыр болып келеді. Қазіргі кезде ойыс сфералы айна қолданады, егерде күн сәулесін ойыс айнаның фокусына бағыттасақ, күшті сәулелер ағынын туғызады. Ойыс сфералы айна гелиоконцентратордың негізі деп атайды. Егерде айнаның фокусына суды қоятын болсақ жылығанын байқаймыз. концентраторлардың айнасын шыныдан немесе жылтыратып өңдеп қаптаған алюминийден жасайды.Тиімділігі жоғары күн сәулелі концентраторлардың формаларына қарап мына түрлерге топтауға болады:

1.Цилиндрлі параболоид.

2.Айналмалы параболоид.

3. Жазық-сызықты Френель линзасы

Күн батареялары (фотоэлементтер).

Электр қозғаушы күшін туғызатын және жарық шығару энергиясын электр тогының энергиясына тікелей түрлендіретін жартылай өткізгішті фотоэлементтердің конструкцияларына қысқаша тоқталайық.Ішкі фотоэффект – сәулеленудің әсерінен жартылай өткізгіштегі еркін зарядтар (электрондар мен кемтіктердің) концентрациясының арту құбылысы. Жарықтандырған кезде атомнан үзіліп шыққан еркін электрондар мен кемтік- тер пайда болуының салдарынан электр өткізгіштік артады. Жартылайөткізгіштердіңарасында ЭҚК-не тең потенциал айырымыпайдаболады. Мұндайфотоэлементтер ток көздері (күнбатареялары) ретіндеқолданылады. Күнбатареяларыкремнийденжасалынады, бұлжерқойнауындағыоттегіненкейінекіншіорындағыеңкөптаралғанэлементтердіңбіріболыптабылады. Күн батареяларын тұрғын уйге пайдалану сызбасы. 2-сурет

2-сурет

Әдебиеттер:

1. М.Васильев «Энергия және адам».
2. Уделл «Күн энергиясы».
3. П.С. Непорожний, В.Н.Попков «Әлемнің энергетикалық қорлары». 1995ж.
4. Журнал «Жастартехникасы», 1990 №5
5. В.Володин, П. Хазановский «Энергия жиырмабіріншіғасыр».
6. В. С. Лаврус «Энергия көздері» , 1997 ж.
7.Ғаламтордан алынғанматериалдар.

ӘОЖ 669.162.252.468.4

Оспанов Б.О.
М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ЕМДІК-ПРОФИЛАКТИКАЛЫҚ ТАҒАМДЫҚ ӨНІМ – ӨСІМДІК БАЛЫ ТУРАЛЫ

Аңдатпа: Мақалада бақшалық дақылдар және олардың құрылымдық түзілімдері, өңдеу әдістері туралы жалпы түсініктер ұсынылған. Өңдеу барысындағы өтетін процестер. Қарбыз бен қауынның химиялық құрамы, осы өнімдердің пайдалы қасиеттері қарастырылады.

Кілттік сөздер: Қарбыз және қауын дәні, кешенді өңдеу, бал, балдыр, өсімдік балы, дәрумендер, ассортимент

Бүгінгі таңда түрлі ақпарат көздерінен мәлім болғандай шамамен 20-30% өсірілген қарбыз жыл сайын түрлі себептермен егіс алқаптарында, оның ішінде негізгі– бақша өнімдерін механикалық өңдеу технологиясын енгізудің төменгі дәрежесі себебі бойынша жойылады.

Қазақстандағы, соның ішінде Оңтүстік Қазақстандағы ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілер ақырғы өнімнің 6-10% құрайтын тек алғашқы өнімді ғана тұтынатындығы болып табылады. Алдын-ала жүргізілген тәжірибелік зерттеулер тамақ өнімдеріндегі қарбыз және қауынды кешенді өңдеу мүмкіншілігін көрсетті. Бақшалық дақылдарды өңдеу технологиясының қалдықсыздығы олардың балдырынан өсімдік балын, ал қабығы мен шырынынан қыруар кондитер бұйымдарын алуды қамтамасыз етеді. Сәйкесінше өңдеуден өткеннен кейін шекілдеуік күнбағыстың тұқымы емес сатылатын тауар болуы мүмкін, бірақ ол жеткілікті зерттелінбеген. Қарбыздың және қауынның дәндерінің адамның денсаулығы үшін пайдалы өнім болып табылатындығы халықтық медицина тәжірибесінен белгілі. Тек сәйкесінше мақсатты физика-химиялық, фармакологиялық зерттеулер жүргізсе жеткілікті.

Егісті жинау кезінде жеміс-жидек өнімдерін өндіретін отандық өндірушілер алдында өсірген дайын өнімін тарату және өткізу мәселесі тұр. Сондықтан қазір қарбызға арналған алаңдар күрт қысқаруда, әсіресе қоғамдық секторда, бұл отандық нарыққа ауылшаруашылық өнімдерінің осы түрін ұсынатын Қазақстан Республикасы оңтүстік аймағының экономикалық дамуына кері әсер етеді.

Сонымен қатар, қарбыз маусымды өнім болып табылады, осы өнімді елдің жыл бойы тұтынуын қамтамасыз ету жолының бірі оны қарбыз балына өңдеу болып табылады.

Еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету және отандық өнімдердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру міндетін шешу аясындағы бұл зерттеу жұмыстары өзекті болып табылады.

Осы жағдайдан шығу жолдарының бірі жеміс пен жидектерді өңдеу өндірісі өнеркәсіптерін дұрыс жолға қою болып табылады.

Қарбыз ол тек тәтті жеміс емес, ол пайдалы элементтерге толы және толығымен жеуге жарамды (қабығы мен сүйектерін жеуге болады).

Қарбыздың бал жұмсағы - бұл қарбыздың ең пайдалы және дәмді бөлігі. Оның ішінде көп дәрумендер бар: PP, C, D, B1, B2 и B6, каротин, темір тұздары, мыс, фосфор, калий, кальций және мырыш. Ең маңыздысы, қарбыздағы пайдалы заттар басқа жеміс-жидектер мен көкөністерге қарағанда айтарлықтай көп.

Қарбыздағы пайдалы микроэлементтер базасы мен дәрумендер адам ағзасына үлкен көмек береді. Бауырдың жұмыс істеуін, өт құрамын жақсартып, өтте тас пайда болуын болдырмайды, склерозға қарсы жақсы көмек береді. Сол үшін қарбызды сары ауыруға, холецистит кезінде емдеуде қолданады.

Қарбыз темір тұзы мөлшері бойынша тек шпинат мен салат жапырақтарынан қалатын болса, ал құрамындағы фолий қышқылы мөлшерінен бірінші орын алады. Бұл қышқыл бізге қанды өндіруге және ағзадағы түрлі биохимиялық реакцияларына қатысады.

Сол үшін оны қан аздықта, темір жеткіліксіз болатын анемияда, гипертонияда, атерослерозда, подаграда, ревматизмде, артритте, асқын салмақта профилактика негізінде қарбыз жеуді ұсынады.

Қарбыз құрамынды ликопиннің болуы рак клеткаларымен күресуге көмек береді. Қарбызды жеу көзге де өте пайдалы, әсіресе қарт адамдарға зор көмек береді, себебі ол инсулинге сезімталдықты арттырады.

Сонымен қатар қарбыз дәндері де пайдалы, олар 25 – 30 % майдан тұрады. Пайдалылығы миндаль майынан қалмаса, дәм жағынан зәйтүн майынан қалмайды.

Мысалы, Қытайда қарбыз дәндерін біз пісте шаққандай күнделікті тағамда қолданады.

Қарбыз қабығында ең көп пайдалы элементтер жиналған. Оның бірі аминқышқылдары. Ол тоқішектің микрофлорасын жөндеуде, дисбактериозда көмек береді.

Қарбыз қабықтарын ұзақ сақтау үшін оларды әдетте кептіріп алады. Ал оны қолданар алдын сумен ылғалдандырады. Емдік әсер алу үшін күніне 5-6 г ішу керек (әсел қосуға да болады).

Қарбыздан пектин алуға болатыны белгілі. Пектин ағзадан зиян заттарды шығарады. Операциялардан кейін сол үшін қарбыз жеуді ұсынады.

Қарбыз бен қауын бірге қолданылатыны белгілі. Енді қауынның пайдалы қасиеттеріне тоқтала кетейік.

Қауындағы калория саны – 30-38ккал 100 г.

Қауындағы витаминдер: фолий қышқылы немесе В9, С, бета-каротин. Қауын иммунитетті күшейтеді. Көңіл күйді көтереді, ұйқысыздықтан, әлсіздіктен көмектеседі, Оның ішінде суперокиддисмутаз ферменті дене мүшелерінің қартаюын баяулатады.

Қауын бал жұмсағы кремнийге бай. Ол жүйке жүйесіне, балдырға, шашқа өте қажет элемент. Қауын құрамындағы калий және магнийдің болуы - жүрек жетіспеушілік кезінде пайдалы. Қауын кемшіліктері:

- Сүт өнімдері мен алкагольді сусындармен бірге қосқанда ас қорыту жүйесінің бұзылуына әкеледі;
- Балалы әйелдерге жеуге болмайды, себебі ана сүтін еметін баланың қорыту жүйесіне әсер етуі мүмкін;
- Қант диабетімен ауыратын адамдарға жеуге болмайды, құрамындағы қант үлесі жоғары;

Кептірілген қауын өзінің пайдалы қасиеттерін жоғалтпайды. Ал тоңазытқышта қауынды 3 ай сақтауға болады. Мұздатылған қауынды коктейль мен витаминді сусындарды дайындауда қолданады. Қауыннан жасалынатын тағамдар: қауын балы, тосап, джем, мармелад, консервіленген қауын.

Ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілердің еңбек өнімділігін олардың өнімдерін тереңдетіп өңдеумен бақша дақылдары үлгісінде алынатын ассортименттер-өсімдік балы, джем, конфет, мармелад, тұздық, фруктоза, шәрбат және т.б., қарбыз және қауын шырыны негізінде жоғарылату. Өсімдік балы адам қанындағы гемоглабин құрамын жоғарылатады, жүрек-тамыр және иммундық жүйеге пайдалы әсер етеді, суық тиюдін алдын алуда және емдеуде әсер көрсетеді. Өсімдік балының негізгі қант құраушы компоненті фруктоза екенін ескерсек, көрсетілген өнім қант диабетімен ауыратындар үшін өте қажет. Оңтүстік Қазақстанда аталынған өнімнің өндірісін құру тұрғын халықты арзан және сапалы өніммен бір мезгілде қамтамасыз етер еді.

Жобаның негізгі техника-экономикалық көрсеткіштері: жергілікті арзан шикізатты пайдалану; техникалық және экологиялық қауіпсіздік; өзіндік құнның төмендігі; тамшылатып суаруға бейімделу; су ресурстарын аз тұтыну; технологиялық шектердің қарапайымдылығы. Берілген өнімнің өндірісі үшін қажетті негізгі шикізат болып қарбыз және қауын табылады.

Осылайша, алынатын өнім жоғарғы биологиялық құндылыққа ие және емдеу- профилактикалық мақсатта пайдалы болады.

Әдебиеттер

1. Шин З.А., Кантуреева Г.О., Сапарбекова А.А. Инновационные технологии переработки сельскохозяйственного сырья, выращиваемого в Южно-Казахстанской области. Журнал «MATERIALY» Прага, 2010 г.
2. http://www.nur.ru

Резюме

В работе представлены общие понятия о бахчевых культур и их структурообразование, методы обработки. Процессы проходящие при обработке. Рассматривается химически состав арбузов и дынь, полезные свойства данных продуктов.

Summary

This work introduce themes about culture of melon-field and their structurefoundations, processing methods. Process when it processing. Including chemical list, compounds of melons and watermelons, helpful compositions of this productes.

УДК541.18

Сапарбекова А. А., Нурахов К., Карпенко М.
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Қазақстан

ИССЛЕДОВАНИЕ ПОЛУЧЕНИЯ БИОГАЗА ИЗ ОТХОДОВ ПТИЦЕВОДСТВА

Аннотация: Одной из наиболее важных экономических и экологических задач для республики Казахстан является разработка и внедрение эффективных и экологически безопасных технологий по утилизации сельскохозяйственных и бытовых отходов, которые образуются ежегодно в количестве десятков миллионов тонн.Отходы животноводства, утилизация которых является одной из главных проблем современного сельского хозяйства, могут стать ценнейшим сырьем для производства высококалорийного газового топлива (метана) и концентрированных органических удобрений.

Ключевые слова: биогаз,утилизация,ферментация, метан, отходы, органические удобрения,птицеводства, помет, плодородие, очистка.

Метод анаэробной ферментации экологически безопасен, производителен и экономичен. Получаемые удобрения не содержат семян сорняков, патогенных микроорганизмов и могут практически полностью удовлетворить потребности фермеров и крестьянские хозяйства. При производстве этих удобрений с помощью биотехнологической переработки органических отходов сельскохозяйственного животноводства сохраняется азот в аммонийной, наиболее доступной для растений форме (без содержания нитратов и нитритов). Полученные органические удобрения быстро переходят в почве гуминоподобные соединения, которые значительно улучают структуру почвы и резко повышают ее плодородие. В связи с указанными преимуществами таких удобрений перед традиционно применяющимися минеральными удобрениями они пользуются все большим спросом во всем мире (США, Западной Европе и странах Азии). Очень важным является то, что одновременно с производством органических удобрений и топлива будет решаться важнейшая экологическая и санитарно-гигиеническая задача – очистка обширных территорий от загрязнения органическими отходами [1].

По данным ВОЗ, помёт и сточные воды птицеводческих предприятий могут быть фактором передачи более 100 возбудителей инфекционных и инвазионных болезней, в том числе зоонозов. К тому же сами органические отходы служат благоприятной средой для развития и длительной выживаемости патогенной микрофлоры, содержат повышенные количества тяжёлых металлов, пестицидов, медикаментозных препаратов, радиоактивных веществ, семян сорных растений и других загрязнителей окружающей среды. В то же время широко практикуется использование помёта в земледелии в качестве органического удобрения. Поэтому очень важно своевременно и в соответствии с требованиями ветеринарного и экологического надзора осуществлять переработку помёта для подготовки качественного органического удобрения, безопасного в санитарном и экологическом отношении. Однако, такие отходы используют не всегда эффективно. Их вносят в почву на сельскохозяйственные угодья, подвергая высокотемпературной сушке, компостируя при естественных условиях, вермикультивируя, перерабатывая личинками синантропных мух в биоперегной и т.д. Часто сдерживающими факторами использования этих методов выступают экологические и санитарные требования [2].

Нами проведены исследования по разработке технологии глубокой переработки помета в биогаз. В целях интенсификации и оптимизации процессов метанового сбраживания помета исследовали влияние на этот процесс иммобилизации метанобразующих бактерий. Были определены условия иммобилизации клеток микроорганизмов, позволяющие осуществлять контроль над процессом метаногенеза, ускорять выработку метана. В результате иммобилизации метанобразующих бактерий удалось существенно стабилизировать и ускорить процесс выхода биогаза из помета. Кроме того, были проведены работы по апробации выбранных и разработанных методов и методик по направлениям иммобилизации метанобразующих бактерий на различных носителях. Было учтено, что при адсорбционном взаимодействии поверхности микроорганизмов на поверхности полимерных систем используется естественная способность микроорганизмов закрепляться на разнообразных твердых или гелеобразных носителях и продолжать свою жизнедеятельность в таком обездвиженном состоянии. Вследствие разнообразия свойств поверхности клеток и адсорбентов изучены механизмы адсорбционного взаимодействия и различные виды сил адгезии. Иммобилизованные микроорганизмы оказались более устойчивыми, чем взвешенные микроорганизмы в реакторе брожения. Они образуют

связные системы, называемыми хлопьями, которые являются достаточно большими, чтобы оставаться на дне реактора без промывания чистой водой. Возможно, они растут еще лучше в иммобилизованном состоянии, чем в рассеянном. Поэтому, последние разработки в конструкции биореакторов были сосредоточены на сохранении активной микрофлоры внутри реактора. Эти конструкции опираются на тенденции развития бактерий, участвующих и присоединенных к инертным поверхностям, пленкообразующих (биопленки) или собранных в удобные для расселения хлопьях или гранулах, а также обеспечивающих улучшение стабильности и контроля процесса. Ко всем методам иммобилизации клеток и к используемым при этом носителям предъявляются определенные требования, которыми обычно руководствуются при разработке того или иного биотехнологического процесса, предусматривающего применение содержащих клетки иммобилизованных биокатализаторов.Поэтому при выборе используемого способа иммобилизации учитывалось, что необходимо свести к минимуму контакт клеток с токсичными для них веществами, а также предотвратить нежелательное воздействие на микроорганизмы температурных и осмотических стрессов. Кроме того, очень важным моментомпри работе с живыми клетками метанообразующих бактерий является обеспечение иммобилизованных микроорганизмов питательными веществами, и отвод продуктов жизнедеятельности, т.е. материал носителя не должен создавать значительных диффузионных препятствий массообменным процессам[3].

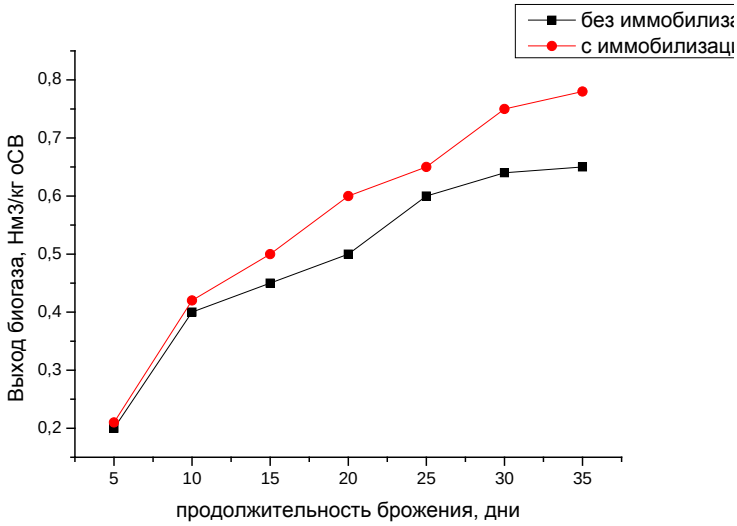

Рисунок 1- Выход биогаза при использовании в качестве сырья птичьего помета, без иммобилизации и с иммобилизацией метанобразующих бактерий.

Таким образом, установлено что иммобилизация метанобразующих бактерий позволяет ускорить процесс на 0,128 м3 / кг в течении одного месяца.

Изучены культурально-морфологические свойства выделенных культур: бактерии грамотрицательные, палочковидной формы, эндоспор не образуют.

Изучено влияние температуры на рост выделенных штаммов бактерий. Оптимальной для развития метаногенных бактерийявляется температура в интервале 37-40°С. Подобраны питательные среды для поддержания выделенных культур в активном состоянии. В результате исследовании выбрано концентрация дрожжевого экстракта 0,04%.

Таблица 1- Результаты анализа субстратов

Субстрат для производства биогаза	СВ[%] оСВ в СВ [%]	Выход биогаза [$м^3кг^{-1}$] Время брожения [сутки]
Жидкий навоз КРС	4-10 60-70	0,1 – 0,8
Куриный помет	10 – 27 66 – 78	0.3 – 0.8
Свиной навоз	2,0 – 20 60 – 65,6	0.27 – 0.45

Для метаногенеза наиболее подходящей влажностью является 85% и выше, поэтому 90-96% влажности является наиболее оптимальной.

По зафиксированным данным ежедневного выхода биогаза и процента метана в системе тестирования выхода биогаза было вычислено ежедневное количество образовавшегося метана. Следующая таблица показывает выход биогаза при использовании различных отходов как субстрат.

Таблица 2 – Выход биогаза при использовании различных субстратов

Субстрат	Параметры[%]			
	СВ	оСВ (в СВ)	Зола	Влажн. субстр.
Навоз КРС	3,6	71,5	1,0	96
Навоз свиней	2,0	65,5	0,75	98
Птичий помет	96	62,7	36,5	3,0

Таблица 3 – Производство биогаза из птичьего отхода

	Жидкий навоз [$м^3$] на каждого животного			Производство биогаза [$м^3$/ день
	В день	В месяц	В год	
Куры	0.0001-0,0003	0.006-0,008	0.08	3.5 – 4.5

Проба из птичьего помета, дает наибольший выход биогаза уже на 7-10 сутки.

С целью поддержания штаммов в активном состоянии проведен периодический селективный отбор колоний, получаемых на агаризованных средах с дрожжевым экстрактом. Показано, что наиболее высокая численность у культуры *Methanococcusdeltae№3* клонов №9 – 6,8 •10^6КОЕ/г и № 8 – 6,4•10^6КОЕ/г, а у культуры*Methanopyrus №5* отмечено высокая численность у клонов № 10 – 6,9 •10^6КОЕ/г и № 6 – 6,2 •10^6КОЕ/г.

По результатам проведенных исследований можно заключить, что применение микробиологической анаэробной технологии переработки отходов дает существенный экономический эффект за счет возможности получения продуктов целевого назначения с заданными характеристиками и удовлетворяющих экологические требования. Экологический эффект разработки выражается в снижении загрязнения почвы, воды, воздуха, уничтожении патогенной микрофлоры.

Литература

1. Терещенко Н.Н.,Лужников С.В, Пыльева Е.В. Биологическая азотфиксация как фактор ускорения микробной деструкции не6фтянных углеводов в почве и способы ее стимулирования // Биотехнология. 2006 – №5 – С.69-74.
2. Лысенко В.П., Тюрин В.Г., Мысова Г.А. и др. Ветеринарно-санитарные и экологические условия при переработке птичьего помета // Птица и птицепродукты. -№3, 2011.
3. Сидоренко О., Лисенков А., Шувариков А., Черданцев Е. Современные биотехнологии переработки отходов животноводства // Птицеводческое хозяйство. Птицефабрика. -№3, 2011.

Түйін

Ауылшаруашылығы саласында жоғары экологиялық қауіп бар компаниялар, енді өсіп қуаттылығы айналымынарттыру болып табылады нақты сипаттамасы, қоршаған ортаға қауіп барабар артады бар.

Мұндай кәсіпорындардың ең көрнекті өкілі құс фабрикасы. Жұмыс тиімді құсжинақтаушы органикалық қалдықтар дытауық көң жүзінде құсфабрикасын атмосфера, соныменқатаржер мен оғаніргелес су улану ғанаемес «экологиялық бомба» орасандеструктивтіқуаты, олардыайналады. Қазақстанірі және орта құ фабрикаларын қолданыстағы кең санын ескере отырып, және, демек, оларды нүй-жайларда үздіксіз жинақталатын қалдықтардың көлемі, бұл органикалық шығарындылардың кәдеге проблемасын нашарлауыайқын болып отыр. Жоғарыда аталған барлық проблемалары нтері саспектісі болып табылады.

Дамыған технологиялық қалдықтарды құсшығындарды және энергия тұтыну, яғни энергия үнемдеу талаптарын азайту экономикалық негізделген сәйкескелуітиіс.

Summary

In the agricultural sector there are companies with high environmental hazards, specific characteristic which now is that with increased capacity, increase in turnover, increases in proportion to the risk to the environment.

The most prominent representative of such enterprises is a poultry farm. Organic waste chicken manure accumulating on working effectively poultry actually turns them into "ecological bomb" enormous destructive power, not only poisoning the atmosphere of the poultry farm, but also the land and waterways adjacent to it. Given the vast number of existing in Kazakhstan large and medium poultry farms and, consequently, the amount of waste generated continuously at their premises, it becomes apparent worsening of the problem of disposing of these organic emissions. All of the above is a negative aspect of the problem.

The developed process waste poultry must match economically justified minimize losses and energy consumption, ie energy conservation requirements.

УДК 541.18

Сапарбекова А.А, Нурахов К.Е., Карпенко М.С.
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ПЕРЕРАБОТКА НАВОЗА И ПОМЕТА МЕТОДОМ АНАЭРОБНОГО СБРАЖИВАНИЯ С ПРОИЗВОДСТВОМ БИОУДОБРЕНИЙ

Аннотация: Отходы ферм, птицефабрик являются важным источником элементов питания растений, поэтому их использование имеет большое значение для регулирования круговорота веществ в земледелии, сохранения и повышения содержания гумуса в почвах.

Корма, а вместе с ними и энергия усваиваются животными и птицей лишь на 35-45%. Неусвоенные компоненты кормов, выделяющиеся с экскрементами, несут в себе огромный, энергетический потенциал, который можно извлечь с помощью микробиологической или физико-химической технологии.

В ходе выполнения исследовательской работы был изучен способ переработки и утилизации отходов производств сельскохозяйственных предприятий и изучены новые технологические и технические решения, суть которых заключается в преодолении вышеназванных проблем путем использования отходов в качестве ценных источников элементов питания растений и энергии и получения в результате их переработки существенных выгод.

Ключевые слова: биоудобрения, анаэробное сбраживание, метантенк, биогаз, мезофильное сбраживание, термофильное сбраживание

Методом, наиболее отвечающим экологическим, техническим и экономическимтребованиям, является анаэробное сбраживание. При этом получаются жидкиебиоудобрения и биогаз, из которого генерируется электрическая и тепловая энергия. Из 1м^{3}биогаза можно получить 2кВтч электрической энергии и 3 кВтч тепловой энергии,сжигая его в газопоршневой установке[1].

В основе этой технологии лежит микробиологическая деструкция органической частинавоза/помета в анаэробных условия с последующим биосинтезом метана (Таблица 1.)

Таблица 1 - Выход биогаза из некоторых видов отходов

Исходное сырье	**Выход биогаза из 1 т нативного навоза/помета, м^3**
Навоз КРС	35…45
Свиной навоз	40…50
Птичий помет	180…200

Метод анаэробного сбраживания достаточно хорошо изучен и рекомендован к внедрению. Кроме навоза и помета анаэробным сбраживанием с высокой эффективностью можноперерабатывать траву, ботву, мякину, солому и другие растительные остатки, а такжедомашние отходы и мусор.

Анаэробное сбраживание широко используется в Западной Европе, где практикуется восновном мезофильное сбраживание.

За рубежом создание и эксплуатация таких производств стимулируется государством:безвозмездные государственные субсидии на строительство биозаводов, приобретениепроизводимой биозаводами энергии по выгодным ценам.

Учитывая в числе прочих факторов природно-климатические условия и действующуюзаконодательную базу Казахстана, мы пришли к выводу, что копирование западноевропейскойтехнологии для наших условий малопривлекательно по нижеизложенным причинам. Этатехнология весьма капитало- и материалоемкая. При времени сбраживании 30-40 сутоктребует больших капитальных вложений и энергетических затрат. Из-за характерного длямезофильного режима неполного обеззараживания должно быть предусмотренодополнительное выдерживание шлама для завершения процесса.

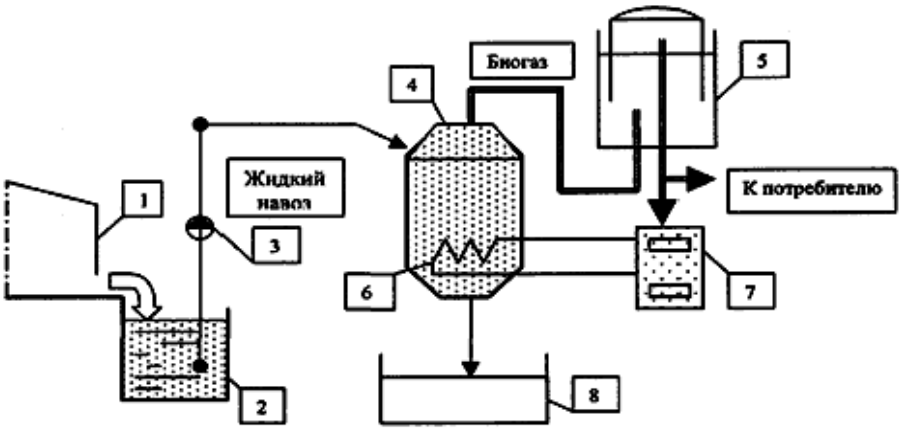

1 – ферма, 2 – навозоприемник, 3- насос, 4 – метантенк, 5 – газгольдер,
6 – теплообменник, 7 – когенерационная установка, 8 – хранилище биоудобрения

Рисунок 1. Схема установки переработки навоза/помета анаэробным сбраживанием

Детальное изучение метода анаэробного сбраживания привело нас к выводу, чтоэкономически, технически и экологически наиболее эффективным является термофильныйрежим. Термофильный режим в сочетании с высокопроизводительной микрофлоройпозволяет сократить время сбраживания до 5-7 суток, что ведет к значительному снижениюобъема сооружений, повысить выход биогаза с 1,5м^3 до 7-8м^3 с 1м^{3}метантенка. Значительно меньше затрачивается энергии на проведение процесса(Таблица 2).

Таблица 2 - Сравнительные показатели переработки навоза КРС мезофильным и термофильнымсбраживанием при производительности 50т/сут навоза

Показатели	**Мезофильное сбраживание (t=350)**	**Термофильное сбраживание (t=550)**
Время сбраживания, сут	35-40	5-7
Объем метантенка, м^3	1750	300
Выход биогаза, м^3/сут·м^3 метантенка	1,1	6,5
Потребляемая эл/энергия на обеспечение процесса, кВт	15	5
Капитальные затраты на строительство, тенге	311 642	246 074
Удельные капитальные затраты тыс. тенге/м^3 навоза в год	12 551	16 060

Проводимые в течение 15 лет исследования и широкомасштабные испытаниябиоудобрений показали, что они заметно повышают урожайность различных культур [2]. Приэтом неуклонно повышается плодородие почв, снижается потребность в минеральныхудобрениях. На основании сброженного шлама производятся высокоэффективныебиопрепараты для обработки семян.

Разработанноебиоудобрение включено вгосударственный каталог пестицидов и агрохимикатов, разрешенных к применению в Республике Казахстан на постоянной основе.

Характеристика и основные свойства биоудобрений,полученных при термофильном сбраживании.

Биоудобрения, получаемые при анаэробном сбраживании принципиально отличаютсяот минеральных и органических удобрений механизмом действия на растения и почву. Ониза счет богатой микрофлоры реализуют природный механизм обеспечения растенийпитательными веществами [3].

В термофильных условиях (550С) полностью погибают патогенная микрофлора и яйцагельминтов, теряют всхожесть семена сорняков, накапливаются высокоактивныебиологические соединения класса ауксинов, гиберрелины, кинины, ускоряющиеобразование целого ряда необходимых структур, например, хлорофилла, и ферментов,повышающих образование зеленой массы растения. Накапливаются необходимые дляоколокорневой микрофлоры и растений соединения: гуминовые и фулиевые кислоты и ихсоли, аминокислоты, витамины В1, В2, В6, В12 и т.д.

Живая микрофлора биоудобрений, попадая в почву, перерабатывает корневые ипожнивные остатки, способствуя образованию гумуса и повышению плодородия почв.Биоудобрения содержат ризосферные микроорганизмы, которые снабжают растенияфизиологически активными веществами, витаминами, доступным азотом, усиливаютсолюбилизацию фосфатов.

Биоудобренияактивны в небольших дозах и концентрациях. Оптимальные дозывнесения биоудобрений составляют 0,5 – 1т на гектар. При этом доза по NPK составляетвсего 0,6-1,2кг (для сравнения – доза по NPK минеральных удобрений более 50 кг/га), что,однако, обеспечивает существенную прибавку урожая, т.к. азотом растения обеспечиваютазотфиксирующие бактерии, находящиеся в составе биоудобрений.

В ходе микробиологического процесса развиваются микроорганизмы, способныепродуцировать антибиотические вещества, задерживающие размножение вредных бактерий,что дает возможность сократить применение ядохимикатов.

В результате удобрительное действие получаемых биоудобрений выходит насовершенно новый качественный уровень и в силу своих особенностей эти удобрения нетолько могут полностью заменить минеральные азотно-фосфорные и калийные удобрения,но и дать значительную прибавку в урожайности, восстановить и повысить плодородиепочв.

В биоудобрениях полностью сохраняется азот, фосфор и калий. Они не содержатпатогенной микрофлоры, яиц гельминтов, семян сорняков, нитратов и нитритов,специфических фекальных запахов, способствуют раскислению почв, щелочная средаудобрений очень благоприятна для кислых почв.

Биоудобрения безопасны и безвредны для животных и людей (4 класс опасности).Особенностью биоудобрений, получаемых анаэробным сбраживанием, в силу ихвысокой активности, является относительно невысокая норма их внесения (до 1т/га).

Результаты испытаний биоудобрений, полученных анаэробным сбраживанием, наразличных культурах приведены в таблицах 3 и 4.

Вариант опыта	Урожайность, ц/га	Прибавка, %
2013г., капуста (внесение)		
Контроль	376	100
Навоз (перегной)	472	125
Биоудобрение	585	155 (124)
2014г., картофель (последействие)		
Контроль	124,7	100
Навоз (перегной)	176,1	141
Биоудобрение	204,6	164 (116)

( ) – относительно опыта с навозом

Литература

1. Бударин В.А., Кыдыралиев С.К. (2012). «Особенности получения биогаза и биологически активного органического вещества из растительных отходов».
2. В. Дубровский, У. Виестур. (2009). «Метановое сбраживание сельскохозяйственных отходов».
3. Зуев В.А., Текучева М.С. Реологические характеристики экспериментов крупного рогатого скота. Научно-технический бюллетень по электрификации сельского хозяйства. М., Вып. 1, 1971, с. 39 45.

Түйін

Өздері органикалық қалдықтарды шаруашылығы кешендерінің және өңдеуөнеркәсібі тыңайтқыштар болып табылады. Алайда, мұндай тыңайтқыш тиімділігі мүмкін 10-15% ғанақұрайды.

Биогаз сол қалдықтарды қайта өңдеу кезінде олардың қасиеттерін айтарлықтай жақсарту болыпта былады.

Зерттеу қазіргі заманғы физикалық, физико-химиялық пайдалануды негіздейді және толық терең өңдеу үшін микробиологиялық процестер мен технологиялар биологиялық тыңайтқыштар мен энергиясына ауылшаруашылығық қалдықтар. Әртүрлі комбинациясы технология ауылшаруашылығы тауар өндірушілері, толық түбегейлі қоршаған ортаны қорғау мәселесін шешті мүмкіндік береді тыңайтқыштар мен энергия үшін олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру, топырақ құнарлылығын арттыруға және оның бәсекеге қабілеттілік.

Summary

Organic waste-breeding complexes and processing industry in themselves are fertilizers. However, the efficiency of such fertilizer is only 10-15% of the possible. During the processing of the same waste in biogas plants is a significant improvement in their properties.

The study substantiates the use of modern physical, physico-chemical andmicrobiological processes and technologies for a complete deep processingagricultural waste into biological fertilizers and energy. The combination of differenttechnology allows agricultural producers, decided to radically environmental problem completelymeet their needs for fertilizer and energy, improve soil fertility and itscompetitiveness.

УДК 658.562

Стамкулова А.А., Кубеева Н.М.
Преподаватели спецдисциплин ШКТК и НТ, Шымкент, Казакстан

НОВЫЕ ПРОЕКТНЫЕ ФОРМЫ И МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА

Аннотация: В процессе обучения необходимо сочетать различные методы и формы организации образовательного процесса, чтобы достичь наибольшего эффекта от их использования. Предложенные интерактивные методы могут быть применимы при обучении различным дисциплинам в профессиональных образовательных учреждениях как среднего, так и высшего профессионального образования для формирования компетенций. Эти методы в своей концептуальной основе – применимы при проектировании инновационных педагогических технологий, обеспечивающих подготовку высококвалифицированных профессиональных кадров.

Ключевые слова: Компетентность, интеграция, *интерактивный* , **штурм, кейс,** *моделирование, системный анализ, мысленный эксперимент, дискуссии.*

Целью темы является обобщение и систематизация опыта использования метода проектов, а также сформулирование основных понятий, необходимых для использования проектного метода

обучения и демонстрация практического использования проектного метода обучения в преподавании.

Актуальность вытекает из трудностей, которые испытывают учащиеся в процессе обучения. У них недостаточно развиты такие умения, как умение обобщать, выделять главное, сравнивать, сопоставлять различные факты и явления, давать им оценку. Особенно трудно учащимся оперировать полученными знаниями и применять их в новой ситуации. В рамках традиционного урока учащиеся часто не имеют возможности для равноправного диалога с преподавателем, у них просто нет условий для подобного диалога, поэтому они выбирают диалог с соседом с другом, или роль молчаливого слушателя. При интерактивном обучении, у учащихся есть реальная возможность высказать своё мнение, как на этапе осмысления, так и на этапе обобщения полученного опыта.

Модернизация образования, вызванная изменениями в современной жизни , ориентирует педагога на формирование ключевых компетенций у каждого учащегося. Компетентностное образование предполагает использование педагогических технологий на основе активизации и интенсификации деятельности учащихся.

Суть идеи новых методик состоит в педагогической поддержке в учебном процессе. Чтобы этого добиться, нельзя требовать от всех учащихся знания всего материала, так как всегда есть учащиеся, которые не хотят учиться, усваивают лишь базовые знания, поэтому их не надо принуждать, а необходимо обеспечивать дифференциацию обучения в соответствии их потребностями и интеллектуальными возможностями, создать условия для того, чтобы все усвоили учебный материал не хуже, чем на минимальную положительную оценку.

В процессе интеграции в общеевропейское образовательное пространство выявилась потребность государства в компетентных, мобильных, конкурентоспособных специалистах. Актуальность формирования профессиональных и особенно ключевых компетенций обусловлена необходимостью расширения профессионального признания, сопоставимости и совместимости дипломов и квалификаций.

Само понятие «ключевые компетенции» (key skills) предопределяет то, что они являются ключом, основанием для других, специальных, предметно-ориентированных. Кроме того, владение ими позволяет человеку быть успешным в любой сфере практической деятельности: профессиональной, общественной, а так же и личной жизни. В настоящее время не существует единого подхода к трактовке дефиниции «ключевые компетенции».

Ключевые компетенции – *это совокупность базовых знаний, общих (универсальных) умений, личностных качеств, позволяющих достигать положительных результатов в профессиональной и других областях жизнедеятельности.* Ориентация на новые цели образования – компетенции – требует не только изменения содержания изучаемых предметов, но и методов и форм организации образовательного процесса, активизацию деятельности обучающихся в ходе занятия, приближения изучаемых тем к реальной жизни и поисков путей решения возникающих проблем.

Результаты проведенного исследования, а также анализ научно-педагогической литературы по данной проблеме позволили сделать вывод, что объективные потребности общества делают актуальным широкое внедрение личностно ориентированных развивающих технологий . При таком обучении формируются и развиваются такие качества, как самостоятельность студентов, ответственность за принятие решений; познавательная, творческая, коммуникативная, личностная активность учащихся, определяющие поведенческие качества компетентного работника на рынке труда и способствующие социализации личности.

Интерактивный («Inter» – это взаимный, «act» – действовать) – означает взаимодействовать, находится в режиме беседы, диалога с кем-либо. Интерактивные и активные методы имеют много общего. В отличие от активных методов, интерактивные ориентированы на более широкое взаимодействие обучающихся не только с преподавателем, но и друг с другом и на доминирование активности студентов в процессе обучения (см. рис.1.).

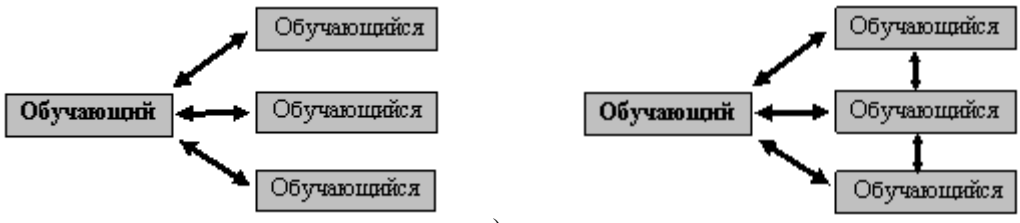

Рис.1. Активные (а) и интерактивные (б) методы обучения

В общем, *интерактивный метод* можно рассматривать как самую *современную форму активных методов.*

К интерактивным методам могут быть отнесены следующие: дискуссия, эвристическая беседа, «мозговой штурм», ролевые, «деловые» игры, тренинги, кейс-метод, метод проектов, групповая работа с иллюстративным материалом, обсуждение видеофильмов и т.д. Рассмотрим наиболее важные, на наш взгляд, интерактивные методы с точки зрения формирования ключевых компетенций при изучении естественно-научных дисциплин.

1. Метод проектов

Проектная деятельность обучающихся среди современных педагогических технологий, с нашей точки зрения, является наиболее адекватной поставленным целям образования формированию ключевых компетенций. Метод проектов можно рассматривать как одну из личностно ориентированных развивающих технологий, в основу которой положена идея развития познавательных навыков учащихся, творческой инициативы, умения самостоятельно мыслить, находить и решать проблемы, ориентироваться в информационном пространстве, умения прогнозировать и оценивать результаты собственной деятельности. Метод проектов всегда ориентирован на самостоятельную деятельность обучающихся – индивидуальную, парную, групповую, которую учащиеся выполняют в течение определенного отрезка времени. Этот метод применим при наличии действительно значимой *проблемы* (практической, научной, творческой, жизненной), для решения которой необходим исследовательский поиск .Так, студентам технических колледжей при изучении спецпредметов могут быть предложены следующие темы проектов: «Электроника в нашем доме», «Взрывчатые грузы, опасные для здоровья человека», профессиональной направленности: «Автоматика и телемеханика», «Жидкие кристаллы в современной оптоэлектронике», «Технология обработки металлов» и др.

Продуктом может быть видеофильм, альбом, плакат, статья в газете, инструкция, театральная инсценировка, игра (спортивная, деловая), web-сайт и др. Проектная деятельность предполагает подготовку докладов, рефератов, проведение исследований и других видов творческой деятельности. В процессе выполнения проекта обучающиеся используют не только учебную, но и учебно-методическую, научную, справочную литературу. В ходе выполнения проекта обучающийся оказывается вовлеченным в активный познавательный творческий процесс; при этом происходит как закрепление имеющихся знаний по предмету, так и получение новых знаний. Кроме того, формируются надпредметные компетенции: исследовательские (поисковые), коммуникативные, организационно-управленческие, рефлексивные, умения и навыки работы в команде и др.

2. Кейс-метод

Кейс-метод (Case study) – это техника обучения, использующая описание реальных экономических, социальных, бытовых или иных проблемных ситуаций (от англ. case – «случай»). При работе с кейсом обучающиеся осуществляют поиск, анализ дополнительной информации из различных областей знаний, в том числе связанных с будущей профессией.

«Суть его заключается в том, что учащимся предлагают осмыслить реальную жизненную ситуацию, описание которой отражает не только какую-нибудь практическую проблему, но и актуализирует определенный комплекс знаний, который необходимо усвоить при разрешении данной проблемы. При этом сама проблема не имеет однозначных решений». В него *входят: моделирование, системный анализ, проблемный метод, мысленный эксперимент, методы описания, классификации, дискуссии, игровые методы и др.*

В качестве задания обучающемуся (или группе обучающихся) можно предложить сделать доклад, подготовить проект или компьютерную презентацию. В сущности, кейс интегрирует

рассмотренные ниже методы. Будучи интерактивным методом обучения, он завоевывает, как показывает практика, позитивное отношение со стороны студентов, которые видят в нем игру, обеспечивающую освоение теоретических положений и овладение практическим использованием материала.

При работе с кейсом у обучающихся формируются следующие компоненты ключевых компетенций: умения решать проблемы, общаться, применять предметные знания на практике, умение вести переговоры, брать на себя ответственность, толерантность, рефлексивные умения.

3. Исследовательский метод

Формирование творческой личности, обладающей креативным мышлением, в современных условиях является актуальной задачей. При исследовательском методе от обучающихся требуется максимум самостоятельности. Так, например, в ходе исследования разработан и внедрен в образовательную практику технических колледжей лабораторный практикум по спецпредметам .. Такая деятельность предполагает, что после коллективного обсуждения плана выполнения работы экспериментальные задания обучающиеся выполняют самостоятельно, без соответствующих указаний преподавателя. В случае выполнения работы «парами» функции между обучающимися распределены: каждый обучающийся работает со своими инструментами, индивидуально решает свои проблемы, обдумывает свои действия в процессе выполнения эксперимента и решения теоретических заданий. Основные выводы студенты формулируют также самостоятельно до обсуждения в группе результатов экспериментов, которые проводятся в конце выполнения всей работы.

4. Дискуссии

Учебные дискуссии представляют собой такую форму познавательной деятельности обучающихся, в которой субъекты образовательного процесса упорядоченно и целенаправленно обмениваются своими мнениями, идеями, суждениями по обсуждаемой учебной проблеме. Дискуссии как форма взаимодействия субъектов обучения в последнее время находят все большее применение в практической деятельности преподавателей в профессиональных образовательных учреждениях различной ступени подготовки. Их целесообразно использовать при проведении проблемных учебных конференций, симпозиумов, в обсуждении проблем, имеющих комплексный межпредметный характер. Содержание докладов, сообщений может быть связано с изучаемым материалом, но может и выходить за рамки программы, в том числе иметь профессиональную направленность. Дискуссия делает возможным использовать элементы педагогики сотрудничества по типу «обучающий – обучающийся» и «обучающийся – обучающийся», в которой стираются противоположности между позициями обучающего и обучающихся, а кругозор участников образовательного процесса становится общим достоянием.

Во время дискуссии формируются следующие компетенции: коммуникативные (умения общаться, формулировать и задавать вопросы, отстаивать свою точку зрения, уважение и принятие собеседника и др.), способности к анализу и синтезу, брать на себя ответственность, выявлять проблемы и решать их, умения отстаивать свою точку зрения, т.е. навыки социального общения и др.

5. Игровые методики

Игра – вид деятельности, который присущ и детям, и взрослым, поэтому использование данного вида деятельности в образовательном процессе известно давно, однако важным является применение такого аспекта этой деятельности, который способствует появлению непроизвольного интереса к познанию основ естественных наук. При этом должно происходить серьезное и глубинное восприятие изучаемого материала. Игра не должна привести к неправильному пониманию той или иной проблемы, обучающиеся должны проникнуться сложностью изучаемого материала и понимать, что процесс учения является не только интересной игрой. Использование разных типов игр – деловых, имитационных, ролевых для разрешения учебных проблем вносит разнообразие в течение предметного образовательного процесса, вызывает формирование положительной мотивации изучения данного предмета. Игра стимулирует активное участие обучающихся в учебном процессе и вовлекает даже наиболее пассивных.

Практика подтвердила эффективность применения игровых методик на завершающем этапе (по завершении изучения темы, раздела, курса) обучения химии, являющейся общеобразовательной дисциплиной. Для проведения конференции из числа обучающихся выделяется председатель конференции – ведущий, инженер, группы экспертов . При этом происходит освоение участниками игры нового опыта, новых ролей, формируются

коммуникативные умения, способности применять приобретенные знания в различных областях, умения решать проблемы, толерантность, ответственность.

6. Метод «мозгового штурма»

Данный метод, направленный на генерирование идей по решению проблемы, основан на процессе совместного разрешения поставленных в ходе организованной дискуссии проблемных задач. Задание может содержать профессионально значимый или междисциплинарный вопрос. При этом все идеи и предложения, высказываемые участниками группы, должны фиксироваться на доске (или большом листе бумаги), чтобы затем их можно было проанализировать и обобщить. Последовательное фиксирование идей позволяет проследить, как одна идея порождает другие идеи. Дух соревновательности активизирует мыслительную деятельность обучающихся.

Рассмотрим *пример*, на уроках в колледже студентам, обучающимся по специальности «Автоматика, телемеханика и управление движением на железнодорожном транспорте» по предмету «Электроника, микроэлектроника и микропроцессорная техника» на тему: Полупроводниковые материалы. На проведение «мозгового штурма выделяется 5 минут. При рассмотрении свойств кристаллов кремния и германия студентам может быть предложено задание: *что такое кристалл?* В течение одной минуты студенты, например, на доске записывают варианты ответов. Ответы обучающихся: твердое тело со свойствами кристалла; жидкость с упорядоченными молекулами; проводник с длинными молекулами; кристалл, обладающий свойствами проводимости; вещество, которое сохраняет анизотропию физических свойств, присущую твёрдым кристаллам, и твердость, характерную для металлов, и др.

По окончании «штурма» все предложенные идеи (решения) подвергаются анализу, в котором участвует вся группа. Обучающимся сообщается правильный ответ: кристалл – устойчивое агрегатное состояние, при котором вещество сохраняет анизотропию физических свойств, присущую твёрдым кристаллам, и проводимость, характерную для металлов.

Совместная деятельность студентов в процессе освоения учебного материала означает, что каждый вносит свой индивидуальный вклад, идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Коллективный поиск истины стимулирует интеллектуальную активность субъектов деятельности. Такое взаимодействие позволяет обучающимся не только получать новое знание, но и развивать свои коммуникативные умения: умение выслушивать мнение другого, взвешивать и оценивать различные точки зрения, участвовать в дискуссии, вырабатывать совместное решение, толерантность и др.

Литература

1. Иванов Д.А. На какие вызовы современного общества отвечает использование понятий ключевая компетенция и компетентностный подход в образовании? / Компетенции и компетентностный подход в современном образовании // Серия «Оценка качества образования» / Отв. ред. Курнешова Л. Е. М.: Моск. центр качества образования, 2008. С. 3-56.
2. Двуличанская Н.Н., Тупикин Е.И. Теория и практика непрерывной общеобразовательной естественно-научной подготовки в системе «колледж – вуз» : монография. М.: МГТУ им.Н.Э.Баумана, 2010. 254 с.
3. Иоффе А.Н. Активная методика – залог успеха / Гражданское образование. Материал международного проекта. СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. 382 с.
4. Ситуационный анализ или Анатомия кейс-метода / Ю. Сурмин [и др.]. Киев: Центр инноваций и развития, 2002. 286 с.

Түйін

.Жоғарыда қарастырылған интерактивті әдістері техникалық колледждерде қолдануы мүмкін қаралады және арнайы пәндерді оқыту кезінде қазіргі заманғы білім беру нәтижелерінің табысының жоғарлатады

Summary

Considered the highest interactive methods can tested in technical colleges and in training special disciplines contributes to the results of modern education

ӘОЖ 004.438(075)

Тимурбекова С.К., Дусанова А., Баумуратова Д.Б.
Жаңа технологиялар колледжі, Шымкент, Қазақстан

БАҒДАРЛАМАЛАРДЫ ҚОРҒАУДЫҢ ҚАЗІРГІ ӘДІСТЕРІ МЕН ЭЛЕКТРОНДЫҚ САНДЫҚ ҚОЛТАҢБА

Аңдатпа: Цифрлық қолтаңба куәландырылатын құжат мәтініне, тек куәландырушыға белгілі құпия кілт пен жалпы қол жеткізерлік құпия емес кілтке тәуелді болады. Тек қана құпия кілт құжаттың және цифрлық қолтаңбаның жалған жасалмағанына кепілдік береді.

Қазіргі заманғы ақпараттық қоғамда қарапайым, жылдам және оңтайлы әдістермен компьютерлік желілерде және есептеуіш машиналарда, кешендердегі білімнің және деректердің тиімді өңделуін қамтамасыз ететін адами-машиналық интерфейсті жүзеге асыруға көп көңіл бөлінуде. Адами-машиналық интерфейсті ұйымдастыру әдістерінің бірі компьютердің көмегімен қолтаңбаны енгізумен (мәтінді, қолтаңбаны, суреттерді және т.б. енгізу) өзара байланысты қамтамасыз ету болып табылады. Оны қолдану арнайы оқытуды, пайдаланушыны қажет етпейді, пайдаланушы енгізген жеке ақпаратты ғана емес, сондай ақ пайдаланушы өзі туралы ақпаратты да жедел, ыңғайлы алады. Сондықтан адами-машиналық интерфейс құралының бөлінбес бөлігі енгізілетін ақпаратты сипаттайтын тікелей мәліметтерге алғашқы төменгі деңгейлі мәліметтерден өтетін математикалық және бағдарламалық қамтамасыз ету болып табылады. Адами машиналық интерфейстің жүзеге асырудың қазіргі заманғы бағыттарының бірі қолтаңбаны танудың және визуализациялаудың математикалық және бағдарламалық қамтамасыз етілуін зерттеу және өңдеу болып табылады.

Цифрлық қолтаңба – криптографиялық әдістер негізінде авторлықты және шынайылықты сенімді түрде анықтауға мүмкіндік беретін құралдар [1, 2, 23, 34, 37] немесе электрондық цифрлық қолтаңба (ЭЦҚ) – электрондық цифрлық қолтаңба құралдарымен жасалған және электрондық құжаттың дұрыстығын, оның тиесілілігін және мазмұнының өзгермейтіндігін растайтын электрондық цифрлық нышандар терімі.

Цифрлық қолтаңба жүйесінің әрбір пайдаланушысы өзінің құпия кілтін, құпия сақтауды қамсыздандыруға тиісті. Цифрлық қолтаңбаны жасаған кезде құжат, құпия кілт, жалпы қол жеткізерлік кілт пен цифрлық қолтаңба арасындағы күрделі математикалық тәуелділік пайдаланылады. Электрондық қолтаңбаны жалған жасатпау мүмкіншілігі, оған қажетті математикалық есептеулер көлемінің үлкендігінен туады. Электрондық цифрлық қолтаңба жүйесінде пайдаланушының құпия кілтін білмей, оның цифрлық қолтаңбасын қолдан (жалған) жасауға мүмкіндік жоқ екендігін атап кету керек.

Электрондық қолтаңба – хабардың бақылау қосындысы мен пайдаланушының жабық кілтін қосу нәтижесінде алынған мән. Ашық кілтті криптожүйе ұзын хабарларды шифрлауға бейімделмегендіктен, хабардың бәрі емес, тек хэш-функциялар арқылы алынған оның қысылған нұсқасы ғана қолтаңбаланады. Әрбір қолтаңбада мынадай ақпарат болады:

- қол қойылған күні;
- осы қолтаңба кілтінің жарайтын мерзімінің аяқталу уақыты;
- файлға қол қойған тұлға туралы мәлімет (аты-жөні, қызметі, жұмыс орнының қысқаша аты);
- қол қоюшының ұқсастырғышы (ашық кілттің аты); цифрлық қолтаңбаның өзі.

Цифрлық қолтаңба жүйесінің құрамында екі процедура бар: қол қою және қолтаңбаны тексеру процедурасы. Қол қою процедурасында хабар жіберушінің құпия кілті, ал қолтаңбаны тексеру процедурасында –жіберушінің ашық кілті пайдаланылады. Цифрлық қолтаңбаны қалыптастыру кезінде хабар жіберуші ең алдымен қол қойылатын M мәтіннің h(M) хэш-функциясын есептеп шығарады (2.1-сурет). Есептеп табылған h(M) хэш-функциясы бүкіл M мәтінін сипаттай алатын бір қысқа ғана ақпараттардың m блогынан тұрады. Осы хэш функция көмегімен қысылған хабар қалыптастырылады. Жіберушінің құпия кілтін қолдана отырып, қысылған хабардан цифрлық қолтаңба алынады. Содан соң жіберілетін хабар цифрлық қолтаңбамен бірге қабылдаушыға жіберіледі.

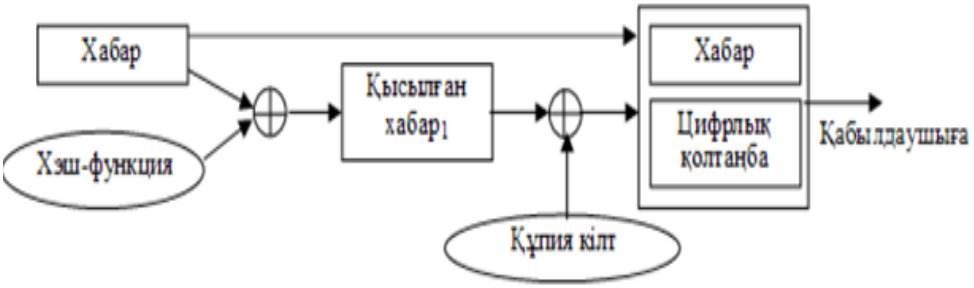

Сурет 2.1- Цифрлық қолтаңбаны қалыптастыру

Цифрлық қолтаңбаны тексеру үшін хабар алушы M мәтінді қабылдаған кезде қайтадан m=h(M) хэш-функциясын есептейді. Содан соң хабар жіберушінің ашық кілті көмегімен хэш функцияның есептеп табылған m мәнінің алынған қолтаңбаға сәйкестігі тексеріледі

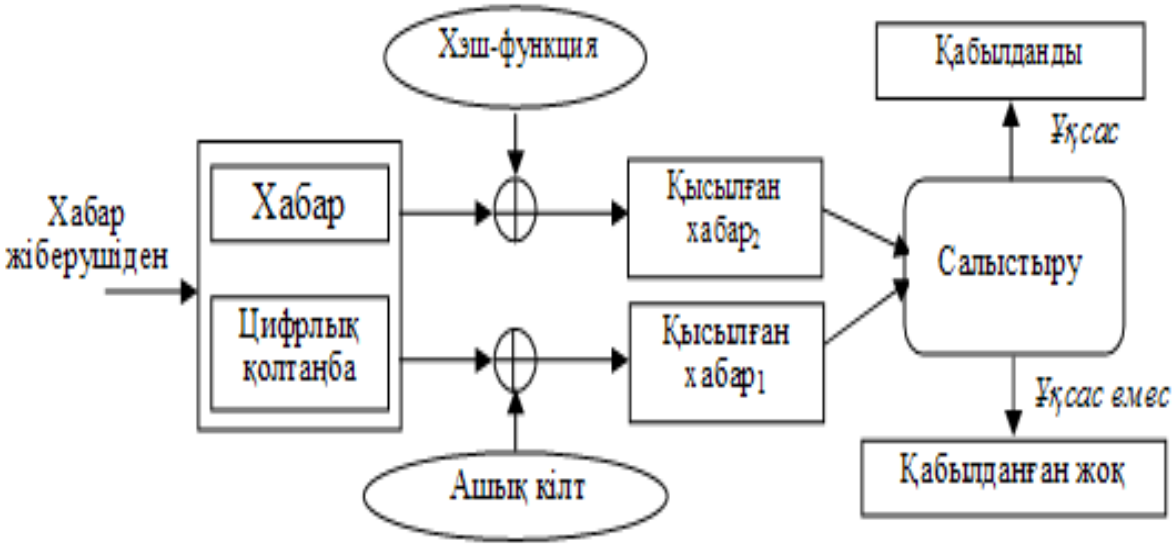

Сурет 2.2- Цифрлық қолтаңбаны тексеру сұлбасы

Сонымен, қабылдаушы жақта электрондық қолтаңбаның түп нұсқалығына көз жеткізу үшін бірнеше операция орындалады. Біріншіден, хабар жіберуші пайдаланған хэш-функция сияқты, функцияның көмегімен қысылған хабар генерацияланады. Одан кейін, қабылданған хабардағы цифрлық қолтаңба мен жіберушінің ашық кілті арқылы, тағы бір қысылған хабар алынады. Оның мақсаты – цифрлық қолтаңба, тиісті жабық кілттің көмегімен жасалған-жасалмағанын тексеру.

Электрондық сандық қолтаңба (ЭСҚ) – бұл электрондық құжаттың деректемесі, жасанды көшірмеден осы электрондық құжатты қорғау үшін арналған. Электрондық сандық қолтаңба ақпаратты криптографиялық қорғау құралдарын (АҚҚҚ) пайдалануымен ақпаратты қайта жасау нәтижесінде қалыптасады, және кілттің қол қою сертификатының иесін сәйкестендіруге, сондай-ақ электрондық құжатта ақпараттың бұрмалануының жоқ болуын анықтауға рұқсат етіледі.

Электрондық сандық қолтаңбаның жабық кілтті – тіркеу куәлігінің иесіне белгілі электрондық сандық рәміздерінің дәйектілігі және электрондық сандық қолтаңбаның құралдарын пайдалануымен қатар, электрондық сандық қолтаңбаны құруға арналған.

Электрондық сандық қолтаңбаның ашық кілті – электрондық сандық рәміздерінің дәйектілігі, кез келген тұлғаға қол жетімді және электрондық құжатта электрондық сандық қолтаңбаны растау үшін арналған. Ашық кілт тек қана жабық кілтпен жұптасып жұмыс жасайды. Ашық кілтке тіркеу куәлігі беріледі, ол автоматты түрде электрондық сандық қолтаңбаға қол қойылған сәтте тұтынушының хатымен бірге беріледі. Тұтынушы басқа тұтынушымен қол қойылған құжаттарды алмасу үшін барлығында өз кілттері бар болуын қаматамасыз етілуі тиіс. Тұтынушы сонымен қатар оның тіркеу куәлігін көріп, тұтынушы алған құжаттың электрондық

қолтаңбасымен қол қойған тұлға туралы көз жеткізеді. Ашық кілттің түп нұсқасы куәландырушы орталығына жолданады, онда электрондық сандық қолтаңбаның ашық кілтінің кітапханасы құрылған. Куәландырушы орталығының кітапханасында жасанды көшірмені жасаудан немесе бұрмалауды енгізуден қашуға, ашық кілттердің тіркеуі мен сенімді сақталуы қамтамасыз етіледі. Қолтаңбаны пайдалану өте қарапайым. Ешқандай аранайы білім, дағдылар және икемділік бұл үшін талап етілмейді. Электрондық құжаттарды алмасуға қатысушысы, электрондық сандық қолтаңба әрбір пайдаланушысына бірегей ашық және жабық (құпия) криптографикалық кілттер туындатады. Негізгі элемент құпия кілт болып табылады, оның көмегімен электрондық құжаттардың шифрлеуі жасалады және электрондық сандық қолтаңба қалыптасады. Сонымен қатар құпия кілт пайдаланушыда қалады, оған бөлек тасығышта беріледі, бұл дискета, смарт-карта немесе touch memory болуы мүмкін. Оны басқа пайдаланушылардың желісінен құпия түрде сақтау қажет.

Электрондық сандық қолтаңба құпия кілтінің және ұсталатын құжаттың негізінде криптографиялық қайта жасау жолымен кейбір үлкен сан қалыптасады, ол осы нақты құжатқа тиісті осы пайдаланушының электрондық сандық қолтаңбасы болып табылады. Электрондық құжатқа сан қосылады немесе бөлек файлда сақталады.

Қолтаңбаға мынадай ақпарат жазылады:

- Қолтаңба ашық кілті файлының аты;
- Қолтаңбаны қалыптастырған тұлға туралы ақпарат;
- Қолтаңбаның қалыптасқан күні;

Жөнелтуші құжатының мәтіні және ашық кілтінің негізінде жөнелтушінің электрондық сандық қолтаңба ашық кілтіне ие және қол қойылған құжатты алушы, жөнелтушінің электрондық сандық қолтаңбасының тексеруін қамтамасыз етуші, кері криптографиялық қайта жасауды орындайды. Егер электрондық сандық қолтаңба құжатқа тиістісі дұрыс болса, онда яғни бұл құжат шынында жөнелтушімен қол қойылған және құжаттың мәтініне ешқандай өзгертулер енгізілмеген. Әйтпесе жөнелтушінің сертификаты шынайы болып табылмайды деп хабарлама берілетін болады.

Электрондық цифрлық қолтаңба пайдалану рұқсат етеді:

- Құжаттарға заңды маңыздылықты берумен құжаттардың ақпарат алмасу құпиялығын арттыру, есебінен қаржылық шығындардың тәуекелін азайту;
- Құжаттамалардың есебін беру және алмасу үрдісінде құжаттар қозғалысы уақытын айтарлықтай қысқарту;
- Электрондық саудада бір электрондық сандық қолтаңба пайдалану, мемлекеттік органдарға есептілікті тапсыру, қаржы құжаттарымен жұмыс жасау және бұрыштамалау мүмкіншілігі;
- Құжаттарды жеткізудің, есебін жүргізудің және сақтаудың даярлық рәсімдеуін жетілдіру және арзандату;
- Құжаттаманың сенімділігіне кепіл болу;
- Кросс-сертификация туралы негізгі шетелдік куәлік жүйелерімен келісім. Халықаралық құжат айналымы үшін ресейлік электрондық сандық қолтаңба пайдалану мүмкіншілігін қамтамасыз ету;
- Құжат алмасудың корпоративтік жүйесін құру;
- Электрондық сандық қолтаңба қағазсыз құжат айналымда дәстүрлі мөрді және қол қоюды ауыстыруға рұқсат етеді. Мөр немесе жазбаша қол қоюдың және қағаз парақтың арасында әдеттегі байланыспен бірге сандық қолтаңбаны құрған кезде электрондық құжат, құпия және ашық кілттердің арасында күрделі математикалық тәуелділік пайда болады.

Егер алынған ақпараттың келісім қортындысын немесе түпнұсқалығын растауды тексеру үшін жүздеген шақырымнан фельдъегерлік немесе шабармандық поштаның келуін күтуге уақытты жоғалтпайды.

Электрондық сандық қолтаңбаның артықшылығы сандық қолтаңбамен қол қойылған құжат, бірнеше секундта белгіленген жеріне берілуі мүмкін. Құжатты электрондық алмасудың барлық қатысушылары олардың бір бірінен қашықтығына байланысты емес тең мүмкіншілікті алады. Тек жаңа технологиялардың арқасында XXI ғасырда жойылады. Электрондық сандық қолтаңба жасанды көшіру мүмкін емес ол үшін есептеп шығарудың орасан санын талап етеді, ол қолайлы уақытта заманауи деңгейдегі есептеу техникасы мен математиканы іске асыру мүмкін емес, яғни қол қойылған құжатта ұсталатын әзірге ақпарат, өзектілікті сақтайды.

Жасанды көшірмеден қосымша қорғау қолтаңбаның ашық кілті куәландырушы орталығының сертификатымен қамтамасыз етіледі. Одан басқа клиенттің қалауы бойынша куәландырушы орталық клиенттің электрондық сандық қолтаңбасын сақтандыра алады.

Электрондық сандық қолтаңба пайдаланумен ойлау ауысады, "электрондық түрде жобаны әзірлеудің – қол қою үшін қағаз көшірмесін жасау – қол қойылуымен қағаз көшірмелерді жіберу - қағаз көшірмелерді қарау – оны электрондық түрде компьютерге көшіру" келмеске кетеді. Электрондық сандық қолтаңба алу үшін (Қазақстан Республикасы бойынша) тұлға ретінде жақын жердегі ҚР ҰКО тіркеу орталығына өтініш білдіруі тиіс.

Заңды және жеке тұлғаларға тіркеу куәлігін алу үшін http://www.knca.kz/ адрес бойынша қол жеткізілімді тұлғалардың түрлеріне сай үшін тіркеу куәлігін қолдану саясатында аталған құжаттарды беру, сондай-ақ электрондық сандық қолтаңба төлемі туралы (төлем үшін деректемелер) куәландыратын төлем тапсырмасын беру немесе электрондық сандық қолтаңба қолда бар қаражатпен төлеу қажет. Электрондық сандық қолтаңба алу үшін, барлық жоғарыда аталған құжаттарды ҚР ҰКО тіркеу орталығына жіберілуі қажет.

Guardant Stealth III Sign электронды қорғау кілті. Guardant-тың Guardant Stealth III Sign жаңа моделі. Guardant Stealth III Sign кілті бағдарламаларды тиімді және сенімді бей ресми таратудан қорғау үшін қызмет етеді. Кілт қазіргі апаратты тұғырнамада жасалған. Аталмыш тұғырнаманың негізі жоғары сапалы 32 дәрежелі RISC-микроконтроллерлер болып табылады. Guardant Stealth III Sign энергия тәуелсіз EEPROM жады 4 Кбайтқа (көбейтілуі мүмкін).

Guardant Stealth III Sign Guardant Stealth III кілтінің барлық мінездемелеріне ие және жоғарғы мүмкіндіктерге сай. Guardant Stealth III Sign электрондық цифрлық қолының аппараттық алгоритмінің жүзеге асуы, бұзып кіруге қарсы қорғаныс қабілетінің жаңа деңгейін ұсынады.

Guardant Stealth III Sign электронды қорғау кілтінің техникалық мінездемелері:

- AES симметриялы шифрлауының алгоритрмінің аппаратты жүзеге асуы;
- Эллиптиялық қисықтардың (ECC) негізінде электрондық цифрлық қолының алгоритмінің аппаратты жүзеге асуы;
- Дербес жағдайда Guardant Stealth III барлық мүмкіндігінің сүйеніші:
  - GSII64 аппаратты алгоритмімдерді, HASH64 және RND64;
  - Паналы ұяшық технологиясы;
- Trusted Remote Update (TRU) қауіпсіз алыстатып жаңалау технологиясы.

Айырбастау хаттамасының қолданбалы деңгейінде ,криптографиялық анализден қорғау. Кілтпен жұмыс әр сеанстың басында Guardant API және бірегей кілт арасында өзара аутентификация болады. Guardant драйверінің қондырғысын орнатпастан, Windows ОЖ-де HID (Human Interface Device) үлгісінің құрылымы сияқты жұмыс істеу. GNU/Linux және Windows CE операциялық жүйесінің сүйеніші өте жылдам және шапшаң. Деректермен алмасу хаттамасының оңайлантыруының арқасында және Guardant Stealth III Sign жаңа аппаратты платформасы арқылы барлық негізгі операцияларды нақты болғаны 10 рет тезірек Guardant Stealth 3 орындайды.

Guardant Stealth III Sign электрондық кілттерімен жұмыс істеу үшін:

- Guardant Stealth III Sign (1 дана) электрондық кілті;
- Электрондық құжаттама және бағдарламалық қамсыздандыруды Guardant кілтінің барлық үлгілері үшін компакт-диск;
- Пайдаланушының басшылығы көшірме нұсқада;
- Пайдаланушы кілттеріне рұхсат алу кодымен конверт.

SoftShield фирмасы Guardant Stealth 3 Sign электрондық кілттерінің қорғау негізінде тестілеумен және қорғанысын зерттеумен шұғылданады, және Guardant Stealth 3 Sign қорғаныс кілттерін өндірушінің бағасында сатумен айналысады.

Guardant Stealth III Time - Guardant электрондық (аппараттық) кілттерінің арасындағы алдыңғы моделі, ол жергілікті бағдарламалық қамсыздандыру үшін арналған. Жаңа электрондық кілт Guardant Stealth III кілтінің барлық мінездемелеріне ие, қосымша шынайы уақыт сағатымен және тәуелсіз қуаттану көзіне ие. Аппаратты алгоритмнің параметрлері (шифрлаудың және ЭЦП атқаратын қызметтерінің) ішкі электрондық кілттке сағаттың көрсетімдері тізгінделуі мүмкін, осының арқасында сенімді уақытпен лицензиялау орындалады. Егер аппараттық алгоритмде тағайындалған уақыт келмесе немесе өтіп кетсе, сол алгаритмнің орындалуы бұғатталады.

Guardant Stealth III Time электронды қорғау кілтінің техникалық мінездемелері:

- Stealth III Sign-те жүзеге асырылған жаңа мүмкіндіктердің барлығы (ECC, HID, хаттаманың шифрлауы және т.б.);

- Guardant Stealth III барлық мүмкіндігінің сүйеніші;
- RTC (real time clock) шынайы уақыт және литийлік батареяның қызмет мерзімі шамамен 4-5 жыл;
- RTC-пен аппаратты алгоритмдердің шектеу мүмкіндігі (уақытпен лицензиялаудың кеңейтілген саясаты);
- RTC-пен аппаратты алгоритмнің тапсырынды уақытта бұғатталуы;
- Тапсырма уақыт аралығында алгоритмнің жұмыс істеу қаблеті, (мысалы, программа бірінші қосқан кезден 3-ай көлемінде жұмыс режимінде жұмыс істейді);
- Панель ұяшығының жұмысының RTC-те шектеу мүмкіндігі;
- Нақты уақыттағы аппаратты қорғау Guardant Stealth III Time электроннды кілттерімен жұмыс жасау үшін әзірлеушінің жинақталымын иемдену қажет;
- Пайдаланушының басшылығымен көшірме нұсқада, кілттерге рұхсат алудың кодымен конверт.

SoftShield фирмасы Guardant Stealth 3 Time электрондық кілттерінің қорғау негізінде тестілеумен және қорганысын зерттеумен шұғылданады.

Guardant Stealth III электронды қорғау кілті жаңа туынды, озық технологиялар қолданып әзірленген электрондық кілт. Ол тиімді жергілікті бағдарламалық қамсыздандыру үшін арналған.

Сурет 2.3- **Guardant Stealth III кілті**

Кілт базада микроконтроллер панальде орындалған және EEPROM-жадымен көлемі 2048 байтқа ие. Guardant Stealth III USB нұсқада ғана шығарылады. **Guardant Stealth III** электрондық кілтінде деректердің өзгерісінің аппаратты алгоритмдері ішкі құрылымда жүзеге асырылады:

- GSII64 симметриялы алгоритмі кодтау және кодтан шығару үшін;
- HASH64 хештау алгоритмі;
- RND64 алгоритмі кездейсоқ санын алу үшін.

Guardant Stealth III қолданылатын паналы ұяшықтар, сақтау және деректерді аппараты алгоритмдерді басқару мүмкіндіктерін кеңейтеді. Trusted Remote Update бірегей технологиясы алыстатылған кілттің жадын жаңаланған паналы хаттама аппаратты қамсыздандырады. Guardant Stealth III алғашқы электрондық кілттерімен үйлесімділік сақталған. Guardant Net III электрондық қорғаныс кілті Guardant Net III - жаңа түрі, озық технологиялар қолданып әзірленген электрондық кілті. Ол бағдарламаларды тиімді қорғау үшін компьютерлік желілерде жұмыс істеушілерге арналған.

Сурет 2.4- Guardant Net III электрондық кілті

Guardant Net III электронды қорғау кілті USB нұсқада ғана шығарылады және Guardant Stealth III электрондық кілтінің толық аналогін ұсынады. Қосымша атқаратын қызметі, желідегі жұмысты қамтамасыздандыру. Кілт базада паналы микроконтроллерде орындалған және EEPROM-жадымен көлемі 2048 байтқа ие.

Әдебиеттер:

1. Культин Н.Б. Delphi в задачах и примерах. -СПб.: БХВ-Петербург, 2004.-288с.:ил.
2. Фаронов В.В. Программирование на персональных ЭВМ в среде Турбо-Паскаль.М.,1991.
3. Фаронов В.В. DELPHI. Программирование на языке высокого уровня: Учебник для вузов-СПб,: Питер, 2005. -640 с :ил.
4. В.С.Новичков, Н.И. Парфилова, А.Н.Пылкин. Паскаль.М.,1994.
5. Г. Л. Семашко, А.И. Салтыков. Программирование на языке паскаль. М.,1998.
6. В. Ф. Шангин, Л. М. Поддубная. Программирование на языке паскаль. М.,1991
7. А. И.Гусева. Учимся программировать: PASCAL 7.0. М.,1998.
8. Фаронов В. В. «Основы Turbo Pascal 6.0» Москва 2000 ж.
9. Меженный О. А « Turbo Pascal Учитесь программировать» Москва, 2001ж.
10. Абрамов В. Г «Введение в язык Паскаль для вузов» Москва, 1988
11. Ш.Тойкенов “Паскаль тілінде программалау” - Алматы “Дәнекер”, 2001ж.
12. Шангин В.Ф., Поддубная Л.М. “Программирование на языках–Паскаль
13. Қ. С. Әбдиев,М. Ж. Бекпатшаев. Алгоритмдеу негіздері. Алматы,1998
14. Бурин Е.А. Программирование на языке Турбо-Паскаль. 2000.
15. Абдиев К. С. ,Буралкиева Г. М., Якупова А.Н. Практикум по программированию. Алматы,1996.
16. Б.Қ.Некесбеков, Г.З. Халықова.Паскалд тілінің негідері. А.,1998.
17. Т.К.Досмайлов. Программалау тілі Паскаль. Алматы,1996.
18. Көшерова Б.О. «Алгоритмдік тілдерде бағдарламалау» Ақтау-2011ж.
19. Кузнецова И.А. «Практикум по Delphi для решения прикладных задач.» Нижний Новгород 2005 г.
20. Симонович С.В., Евсеев Г.А. Занимательное программирование: Delphi. – М.: АСТ –ПРЕСС КНИГА: Инфорком – Пресс, 2001.
21. Культин Н.Б. Delphi в задачах и примерах. – СПб.: БХВ – Петербург, 2005.
22. Фаронов В.В. Программирование на языке высокого уровня: Учебник для вузов. –СПб.: Питер, 2003.
23. Бобровский С.И. Delphi 7. Учебный курс. – СПб.: Питер, 2005.
24. Кетков Ю.Л., Кетков А.Ю. Практика программирования: Visual Basic, C++ Builder, Delphi. - СПб.: БХВ – Петербург, 2005.

Резюме

Рассматриваются самых распространенных программы RAD технологии для объектно-ориентированных программ.

Summary

The most wide-spread programs RAD technologies are Considered for object-oriented programs.

ӘОЖ 639.5

Үсенқұлов Ж.А., Байділлә И.О.
М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ЖЕКЕЛЕГЕН ҰСТЫНДАРДЫ БЕТОНДАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Қазіргі заманның құрылыс жағдайларында қысқы мезгіліндегі бетон және темірбетон жұмыстарының көлемінің ұлғайғаюы, электр энергетикалық көздерінің жеткіліксіздігі және бағасының жылдан-жылға қымбаттауы, сондай-ақ монолитті құрылыс құрылғыларды қысқы мезгілде бетондау сапасы бойынша талаптардың көтерілгені, қазіргі кезде тұтас құймалы құрылыс кешенінің нарықтық қатынасқа өтуіне байланысты бұл мәселе өте күрделі болып отыр.

Ғимараттардың монолитті қаңқаларының жекелеген ұстындарын қыс кезінде бетондау келесі әдістермен анықталады:

1. Ұстынның арматуралық қанқасын орнатады. Жоғарыда орналасқан қабаттастыру тақтасымен түйісу үшін, ұстындар арматурасы қалыптың жоғарғы кесіндісінен 400-500 мм жоғары шығарылады.

2. Қыздырғыштарды монтаждайды және бекітеді. Егер жобада ұстын бетонын электродты әдіспен ішекті электродпен (төртбұрыш кесінді бағана) немесе кесінді бойымен екі (үш) ішекті электродтармен (тікбұрыш кесінді бағана) қыздыру қарастырылған болса, онда қалыпты орнатады және ішекті электродтарды уақытша бекітуге арналған ілгектер арқылы оларды арматуралық қанқа ішінде бекітеді. Егер электродтар, ұзындығынан, бір элементтен астам тұратын болса, онда ілгектердің орнына тік бұрышта майысқан электродтардың өзінің шығару тетіктерін қолданады.

Сурет 1. Ұстындарды төменгі температурада бетондаудаудағы дайындық жұмыстар

Егер бетонды электр қыздырғыш сымдармен қыздыру қарастырылған болса, онда қалыпты орнату алдында, оларды жайғастырады және бөлек желілер арасындағы есептелген қадаммен тік түрде бекітеді.

3. Орнатылған қалыпты алдыменен қамыттармен бекітеді, сонымен қатар екі-үш деңгейде қиғаш тіректермен ажыратып бөлектейді.

4. Ішекті электродты қолданған кезде төртбұрыш кесінді ұстындар үшін ішекті электродтардың түрлі элементтерін (ұстынның ұзындығынан) әртүрлі фазаларға, ал арматуралық қанқаны нөлдік фазасына қосады;

Тікбұрыш кесінді бағаналар үшін екі немесе үш, қатарлас орналасқан, ішекті электродтардың элементтерін әртүрлі фазаларға қосады.

5. Бетонды электродты әдіспен қыздыру кезінде, алдыменен электродтарға кернеу жібереді, ал содан соң бетон қоспасын жайғастыруды бастайды. Бетонның электр қыздырғыш сымдармен

қызып кетпеуі үшін, алдыменен бетон қоспасын жатқызады, ал содан соң ғана, қыздырғыш сымдарға кернеу жібереді.

Құрылыста күрделі ғылыми-техникалық мақсаттарда зерттелетін технологиялық процесінің физикалық қойылуын тәжірибелік түрде жүзеге асыру үшін технологиялық операцияларының тәсілдері және ретін сипаттаудан басталу тиіс:

1. Бағаналардың қалыпына арқалық түбілерінің қалқандарынан немесе олардың астынан өткізулерін орнатады, тірейтін тіректерді немесе кеңістік тіреулерін биіктігінен өлшейді.

2. Қалыптың бүйір қалқандарын орнатып, горизонталь тұтас қырлармен байланыстырудан кейін оларды түбінің қалқанымен бірге бекітеді.

3. Қабаттастыру астына, тіректер және кеңістік тіреулерінде орнатылатын қалыптан жасалған арқалықты өткізеді, олардың үстінен суға төзімді фанерадан жасалған төсейді. Бетонды электродты әдіспен қыздыру кезінде, ені 20-50 мм шамасында және жолақ біліктерінің (біліктер) арасындағы берілген қашықтықтағы (10-40 см шамасында) жолақты электродтармен монтаждайды.

4. Арматуралық қаңқаларды және торларды орнатады, ішкі өткізгіштерге арналған құбырларды өткізеді.

5. Бетонды электродты әдіспен қыздыру кезінде, алдыменен, электродтарға кернеу жібереді, содаң соң бетон қоспасын жатқызады, ал бетонды электр қыздырғыш сымдармен қыздыру кезінде алдыменен бетон қоспасын жатқызады, содан соң электр қыздырғыш сымдарға кернеу жібереді және бетон қыздыруын бастайды.

Белгілі болғандай, монолитті қаңқаны бетондаудың технологиялық үзілістер кезінде, жұмыс тігістерді орнатады. Осымен қатар, монолитті қаңқасының бағаналарың бетондау кезінде, жұмыс тігістер саның, әдеттегідей, үшке көбейтеді, іргетастың жоғарғы жағы деңгейде бағаналар биіктігі бойымен (сурет 2,а) ұстындарға сүйенетін арқалықтар төменгі жағында (сурет 2,б), сондай-ақ кран астындағы консольдардың төменгі жағында (сурет 2, в).

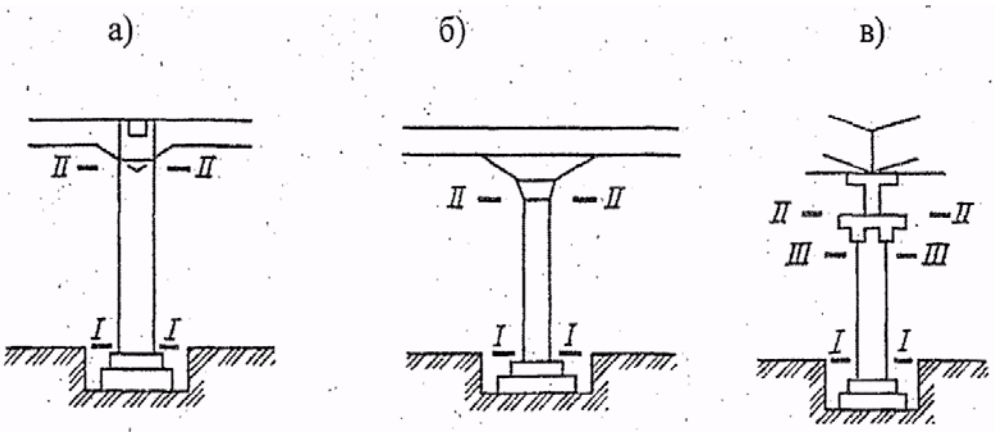

Сурет 2. Бағаналарды бетондау кезінде жұмыс тігістерінің орналасуы: а) қабаттастырулардың бағаналарға тікелей түйісу кезінде; б) бөренелердің бағаналарға сүйену кезінде; в) кран астындағы консольдардын болуы кезінде; I-I, II-II, III-III — жұмыс тігістердің болжамды орналасуы.

Қабаттастыру тақталарын бетондау кезінде, жұмыс тігістерін ең аз майысу моменті бар кесінділерде орналастырады. Жұмыс тігітерінің кесінділерін арақашықтық тіректердің (монолитті салмақ түсетін қаңқасындағы бөренелері бар бағаналар) 1/3 қашықтығында орналастырады.

Монолитті қаңқалы құрылғыларды қысқы мезгілде бетондау кезінде бетонды қыздыру келесі баламалы тәсілдерін қарастырайық.

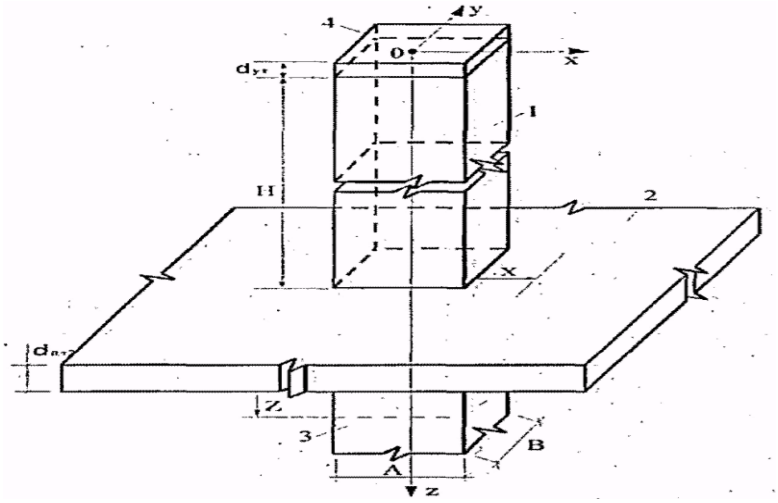

Сурет 3. Монолитті қаңқасының алдында бетондалған қабаттастыру тақтасындағы жекеленген бетондалатын бағананың есептеу сызбанұсқасы: -1 бетондалатын бағана; 2 — алдында бетондалған қабат аралалық жабын; 3 — алдында бетондалған бағана.

Егер ішекті электрод, ұзындығынан, екі немесе үш элементтен астам тұратын болса, онда ілгектердің орнына тік бұрышта майысқан электродтардың өзінің шығару тетіктерін қолданады. Сондаң соң шығару тетіктерін және түсіру тетіктерді, бетонды қыздыру және суытылуы кезінде басқармалы температуралық режимдерін жүзеге асыру мүмкіндігін қаматамасыз ету мақсатында, қыздыру сымдарының (М) толық есептік жылу қуатына, сондай-ақ $\cdot M$ немесе $\psi \cdot M$ жылу қуатына қыздыру сымдарының іске қосу мүмкіндігін қамтамасыз ету әдіспен орнатады. электродты әдіспен қыздыру кезінде, бетонның қыздырылуы және суытылуы жағдайындағы температуралық режимі, тоқ кернеуін, төмендететін трансформатордан шығу кезінде ауыстыру жолмен қамтамасыз етілуі мүмкін:

1) Ұстындар және қабаттастыру тақталарда бетонды электр қыздырғыш сымдармен төздірту температуралық режимінің екі варианттарында қыздыру қажет: а) бетонды изотермиялық төздірту дәстүрлі басқарылмайтын температуралық режимі; б) Оңтайлы температуралық ауқымда $t \in (t_{\min}, t_{\max})$, бетонды төздірту дәстүрлі басқармалы температуралық режимі.

2) Сондай сияқты жоғарыда аталған бетонды төздірту екі температуралық режимдерінде жекеленген ұстындар бетоның ішекті электродтармен қыздыру және қабаттастыру тақталарындағы бетонды жолақты электродтармен қыздыру.

Сур. 4 Жаңа бетондалған ұстынның қалыптарын алынғаннан кейінгі көрінісі.

Тұтас құймалы құрылыстың ерекше жауапты кезеңі қыс уақытысында бетондау болып табылады. Тәжірибе көрсеткендей, суық температура кезінде бетондардың жылдамдығы бірден төмендейді немесе ол мүлдем жұмысын тоқтатады. Бетон жұмыстары құрылыс қауіпсіздігі барысында ең жауапкершілігі мол жұмыстардың бірі болып табылады, себебі бұл құрылыстың ұзақ уақыт тұруына септігін тигізеді.

Сондықтан да, жұмыстардың осы сапасы құрылыс процестеріндегі барлық қатысушылардың қажетті міндеттерінің бірі болып табылады.

Әдебиеттер

1. Молодин В.В: Бетонирование одиночных колонн и плит перекрытий монолитных каркасов жилых и гражданских зданий / В.В. Молодин, С.Н. **Андриевский,** Ю.А. Пинаева// Известия вузов. Строительство. — 2008. - №7. - С.35-44.
2. В.С. Кузнецов, А.Н. Малахова, Е.А. Прокуронова. Сборные железобетонные конструкции многоэтажных зданий. Учебное пособие. -М: Изд-во АСВ, 2004-192с.
3. Байков В.Н, Сигалов Э.Е. Железобетонные конструкции. Общий курс. –М: Стройиздат 1991. -767с
4. Әбілдинов А. «Темірбетон конструкцияларын есептеу негіздері» (оқу құралы). Алматы, РБК, 1995-149б.

Резюме

Во-первых, в разработке технических средств контроля нормативных температурных ограничений как на стадии проектирования, так и на стадии производства работ, связанных с зимним бетонированием конструктивных элементов монолитных каркасов зданий (с помощью разработанных программных продуктов), во-вторых, в существенном (до 30%) энергосбережении за счет полезного использования тепловой инерции бетона при управляемом температурном режиме его тепловой обработки.

Summary

First, in development of technical means of control standart temperature restrictions both on desing stages, and on stages of work, the constructive elements of monolithic framework of building connected with winter concreting, secondly in essential energy saving due to useful use of thermal inertia of concrete at the operated temperature condition of its thermal treatment

УДК 658.5.012.7

Шамшиметов З.Ф., Кубеева Н.М.
Шымкентский колледж транспорта, коммуникации и новых технологий, Шымкент

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ БЕЗОПАСНОСТИ И УПРАВЛЕНИИ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИМ ПРОЦЕССОМ СОРТИРОВОЧНЫХ СТАНЦИЙ

Аннотация: Современный уровень развития сортировочных систем за рубежом, требования, предъявляемые к безопасности перевозочного процесса нажелезных дорогах Республики Казахстан, а также к его качеству и эффективности, ставят новые задачи перед отечественными сортировочными системами. Эти задачи определены в разрабатываемой концепции «Единый сетевой технологический процесс железнодорожных грузовых перевозок»

Ключевые слова: сортировочные станции, управление технологическим процессом, безопасность, система контроля перемещения вагонов и локомотивов на станции в реальном времени

Новая концепция развития станционных систем формируется на основе разработки инновационных продуктов (технических средств, программного обеспечения, алгоритмов функционирования). Единая информационно-управляющая система, осуществляющая оперативное планирование, ведение диспетчерами графиков движения поездов, анализ работы

сортировочных станций, должна охватывать устройства станционной автоматики, в том числе горочной, и технические средства для автоматизированных пунктов технического и коммерческого осмотра.

В настоящее время на сортировочных станциях сети дорог внедрены системы АСУ станций, разработанные ЦИТТРАНС и НТЦ «Транссистемотехника», обеспечивающие ведение поездной и вагонной модели сортировочного процесса, формирование основных показателей работы сортировочных станций, в частности, данных по расчлененному простою. Существенным недостатком этих систем, вносящим значительные искажения в формируемые показатели и ограничивающим эффективность автоматизированного планирования работы сортировочных станций, является ручной ввод информации о технологических операциях [5].

На многих сортировочных станциях сети дорог внедрены различные устройства и системы автоматизации и централизации контроля и управления, например, автоматизированная система контроля инвентарных номеров вагонов АС-КИН, горочный комплекс КСАУ СП, ГАЛС Р, МАЛС, автоматизированная система коммерческого осмотра поездов и вагонов АСКО ПВ, ряд систем контроля и диагностики АДК СЦБ, АПК ДК и др. При этом ни одна из указанных систем не формирует полноценную адекватную вагонную и поездную модель станции в реальном времени. Это связано с тем, что информация в них не является полной и самодостаточной. Так, например, АСКИН обеспечивает контроль только на входе и выходе станции, системы ГАЛС и МАЛС - маневровых локомотивов, оснащенных соответствующей бортовой аппаратурой, горочный комплекс - зоны горки и сортировочного парка [6].

Для создания адекватной вагонной и поездной модели сортировочной станции институт ОАО «НИИАС» проектирует систему, которая обобщит исходную информацию от всех действующих на станции систем автоматизации и централизации. Полученные данные будут проверяться на полноту и непротиворечивость. Оптимизируется избыточность информации и осуществляется интеллектуализация процесса ее сбора и использования. На основе данных «от колеса» система позволит формировать в реальном времени текущую поездную и вагонную модель сортировочной станции.

Такая модель обладает необходимым уровнем инновационности и является конкурентоспособной зарубежным аналогам.

Выявление пропусков информации и ее искажения обеспечивает дополнительный контроль исправности средств автоматизации и служит сигналом для перехода на более безопасные режимы функционирования системы. В рамках проектируемой системы предполагается оснащение всех районов станции, имеющих недостаточное количество источников информации о перемещении подвижных единиц, дополнительными устройствами контроля, способными обеспечить полную достоверность вагонной модели.

Уровень железнодорожной автоматики системы КСАУ СС – комплексная автоматизированная система управления сортировочным процессом КСАУ СП обеспечивает управление стрелками, сигналами, замедлителями, маневровыми локомотивами, указателями количества вагонов УКВ и компрессорными установками на сортировочной станции. Функциональная структура технических средств этого уровня предъявлена на рисунке 1.

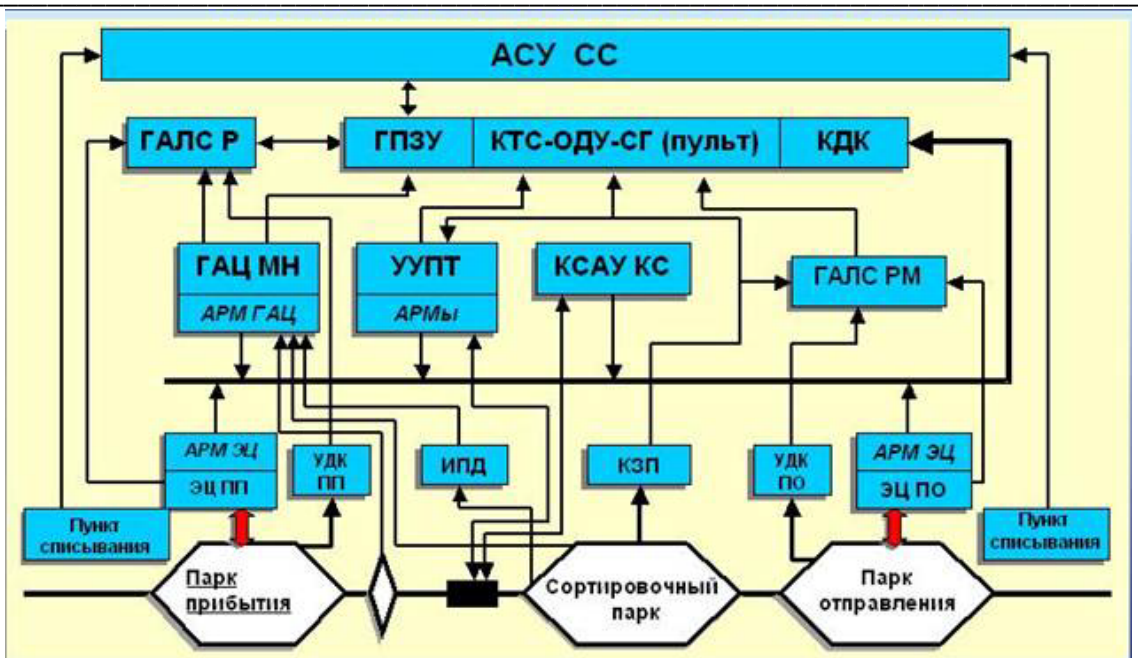

Рисунок 1 - Комплексная автоматизированная система управления сортировочным процессом КСАУ СП

Подсистемы, отвечающие за управление отдельными технологическими операциями объединены в комплексную систему автоматизированного управления и контроля КСАУ СС. Принципиальное отличие её, от предшествующих, заключается в расширении зоны действия от сортировочной горки до станции, модульном принципе построения, позволяющей формировать конфигурацию, под требования заказчика (тип объекта управления). В перечень решаемых задач включены функции контроля технологии обработки составов и мониторинга подвижных единиц в зоне контроля и управления.

Рассмотрим проблему «оптимизации избыточности информации». Избыточность информации, с одной стороны, замедляет и затрудняет ее обработку, а также требует дополнительных ресурсов, но, с другой стороны, это важный фактор обеспечения безопасности функционирования. Известно, что при n-кратном дублировании информации точность данных (уменьшение среднеквадратического отклонения ошибки) увеличивается в по 5 раза [7].

В этой связи предлагается дифференцированный подход к решению проблемы. Все факторы управления ранжируются по степени важности, и в соответствии с этим вводится степень их резервирования. Например, важнейшим параметром, напрямую связанным с безопасностью роспуска составов на сортировочных горках, является скорость движения вагонов и отцепов по спускной части горки и путям сортировочного парка. Основными устройствами, контролирующими скорость движения вагонов, являются устанавливаемые в зоне замедлителей тормозных позиций радиолокационные индикаторы скорости (скоростемеры). Для повышения надежности работы горки и обеспечения безопасности роспуска показания скоростемеров дублируются другими устройствами - датчиками фиксации прохождения осей. По информации, поступающей отдатчиков, управляющий комплекс вычисляет скорость прохода по ним осей. Таким образом определяется скорость движения вагонов по тормозным позициям и обеспечивается резервный канал получения информации о скорости. При возникновении неисправности - скоростемера для управления торможением вагонов используется скорость, рассчитанная по датчикам фиксации прохождения осей. Так обеспечивается непрерывность управления, повышается безопасность роспуска за счет автоматической реконфигурации алгоритмов управления на внутрисистемном уровне по результатам функциональной диагностики.

Интеллектуализация процесса сбора и использования информации заключается в следующем. Все ответственные устройства и процессы снабжены функцией самотестирования и диагностики. В промежутках между технологическими операциями по установленному регламенту в систему посылаются тестовые (эталонные) сигналы при ее включении и выключении. Точность их распознавания системой свидетельствует о степени исправности

контролируемого блока (процесса). Система автоматически переходит в режим безопасного функционирования, протоколирует ситуацию и отображает ее для ответственного оператора. Это позволяет поддерживать заданный уровень безопасности функционирования системы [8].

Рисунок 2 – Пост дежурного станционного поста

Такая модель реального времени позволит формировать адекватную оценку основных показателей работы станции в системах АСУ станции и не искаженную ошибками и неточностями ручного ввода информации. Текущая вагонная, локомотивная и поездная модель станции с указанием размещения всех подвижных единиц и параметров их перемещения в пределах станции и детализацией до вагона будет отображаться на мониторах оперативно-диспетчерского персонала и передаваться в смежные АСУ станции.

Модель реального времени должна стать основой для безопасного выполнения основных технологических операций с учетом введенных в систему правил и ограничений (допустимости маневровых перемещений, скоростных ограничений, контроля самопроизвольного движения маневровых групп, движения на запрещающий сигнал, угрозы взреза стрелки) и с обеспечением предотвращения аварийных событий (оповещение оперативно-диспетчерского персонала, передача предупредительного оповещения и команды экстренной остановки на маневровый локомотив).

Схема взаимодействия компонентов СКПИ ПВЛ РВ представлена на рис. 3. Система в реальном времени может дать объективную информацию о дислокации и состоянии поездов, вагонов, локомотивов по информации, поступающей от устройств СЦБ. Это позволит в увязке с АСУ станции вести цифровую динамическую модель сортировочного процесса для обеспечения эффективного управления станцией. СКПИ ПВЛ РВ создана для ведения единой модели подвижных единиц в пределах сортировочной станции в реальном времени на основании данных «от колеса». Система предоставляет информацию о размещении и перемещениях подвижных единиц для систем автоматического управления техническими средствами. В результате ее внедрения сократится время простоя вагонов, повысится исполнительская дисциплина в подразделениях и службах. СКПИ ПВЛ РВ позволит упреждать превышение основныхнормативных показателей работы, повысить оперативность и качество принимаемых решений, а также квалификацию управленческого и оперативного персонала. На основе протокольной информации за заданный период времени можно будет предоставлять аналитическую информацию о работе станции. Система позволит оперативно контролировать состав принимаемых и отправляемых поездов и соответствие телеграммы-натурного листа фактическому составу поезда.

Сейчас в СКПИ ПВЛ РВ отработаны технологии обработки сигналов низовой автоматики, например, контроль стрелок и сигналов, обработка сигналов от датчиков счета осей, рельсовых цепей; ведения локальной базы данных вагонной модели сортировочного парка; автоматического взаимодействия с системами АСУ СС различных версий. Реализованы механизмы идентификации подвижных единиц на основе счета осей и измерения межосевых расстояний, идентификации маневровых операций по данным устройств СЦБ, а также механизмы межсистемного взаимодействия со смежными системами станционной автоматики (ЭЦ, МПЦ, СТДМ) при обмене контрольной и диагностической информацией. Система позволяет осуществлять интеллектуальный анализ разрозненной контрольной и диагностической информации от напольных устройств и выявлять на ее основе опасные отказы и предотказные технологические ситуации в реальном времени.

Сортировочный процесс должен рассматриваться с позиции системного подхода, т.е. с учетом влияния всех факторов и синергетического эффекта их взаимодействия. На качество перевозочного процесса помимо инфраструктурных факторов существенное влияние оказывают внутренние, определяемые уровнем развития системы управления перевозками, степенью использования оптимальных технологий.

Каждая сортировочная станция сточки зрения ее роли и возможностей рассматривается не изолированно, а в совокупности со смежными сортировочными комплексами и с учетом сортировочной загрузки региона. Только согласованная деятельность сортировочных комплексов позволит решить возрастающие запросы экономики страны. Несколько эффективно функционирующих станций не обеспечат приемлемой работы транспортного комплекса, так как транспортные потоки будут тормозиться в узких местах. Нужна сбалансированная работа всех звеньев комплекса.

Проблемы механизации, автоматизации, автоматического управления сортировочных процессов решаются комплексно. Вновь создаваемые системы должны устойчиво работать с действующими устройствами. Разработка новых модулей должна предусматривать преемственность системы. Все создаваемые системы обладают достаточной инновационностью и обеспечивают возможность и перспективы дальнейшего развития техники и технологий. Конкретная структура и перечень функций сортировочной системы должны формироваться в соответствии с утвержденными сценариями развития из готовых (отлаженных и сертифицированных) элементов.

Перед запуском системы в целом и ее отдельных процессов необходима диагностика состояния и выдача протокола готовности устройств автоматизации.

Интеллектуальная система диагностирования состояния устройств должна определять его функциональное состояние. Если параметры устройства выходят за предельные значения, то система должна выяснить, по какой причине это произошло, и указать, сколько времени пройдет до критического сбоя или отказа.

Никакие сбои системы и форс-мажорные обстоятельства внешней среды не могут приводить к нарушению установленных параметров безопасности. Система должна самостоятельно переходить в режимы защитного отказа.

Исследования показали, что традиционные методы обслуживания (превентивные и корректирующие) очень дорогостоящие и требуют больших временных затрат. Метод обслуживания по состоянию (принцип «ТОС» - техобслуживание, обусловленное состоянием) наиболее экономически выгоден ввиду проведения работ по необходимости. Он основывается на прогнозируемых значениях. Таким образом, интервалы технического обслуживания и ремонта устройств определяются динамически системой, построенной с использованием интеллектуальных технологий. Цель перехода на технологию обслуживания устройств в соответствии с принципом ТОС - исключение аварийных ситуаций и длинных окон простоя, необходимых для планового технического обслуживания.

Создаваемые интеллектуальные системы обладают дружественным к человеку интерфейсом. Они способны адекватно реагировать на непрогнозируемые, нелогичные действия оператора и среды. Система должна работать в ручном режиме, автоматическом и режиме «советчика». Степень автоматизации процесса определяется путем анализа экономических критериев, состояния человека и системы.

В результате реализации задач развития систем управления сортировочными процессами комплексы будут работать на качественно новом уровне. Благодаря этому повысится безопасность и перерабатывающая способность железнодорожных линий и сортировочных станций.

Литература

1. Шабельников А.Н., Иванченко В.Н. Зарубежные системы автоматизации сортировочных горок//Автоматика, связь, информатика. 2014, № 1, № 3.
2. Гапанович В.А., Розенберг Е.Н. Комплексная безопасность движения поездов с применением спутниковых технологий//Автоматика, связь, информатика. 2011, № 3.
3. Гапанович В.А. На основе комплексных показателей рисков//Железнодорожный транспорт. 2010, № 4.
4. Единый сетевой технологический процесс железнодорожных грузовых перевозок. - М.: ОАО «РЖД», 2012.
5. Решение оптимизационных задач в АСУ технологическими процессами сортировочной станции: Сборник научи. тр. / Под ред. Л .Г. Аверьянова, Б.А. Игнатова. - М.: Транспорт, 1990.
6. Шабельников А.Н. Развитие систем автоматизации и механизации сортировочных процессов//Евразия вести. Безопасность железнодорожного транспорта. 2013.
7. Лисенков В.М. Статистическая теория безопасности движения поездов. - М: ВИНИТИ РАН. 1999, 332 с.
8. Шабельников А.Н., Соколов В.Н. Актуальные проблемы повышения безопасности роспуска составов на сортировочных горкахТруды шестой научно-практической конференции «Безопасность движения поездов». Т.2. Москва. 2005.

Түйін

Мақалада қәзіргі таңдағы теміржол стансаларын, нақты айтқанда сұрыптау стансаларының жұмысын жақсарту әдістерін талдау және оған қоса жұмыс барысын заманауи автоматтандырылған жүйелермен басқару мәселелері қарастырылған. Қазақстанның дамыған 30 елдің қатарына қосылуына ықпал ететін жүк және жолаушы тасымалдауын арттыру және автоматтандыру мәселелері ашып көрсетілген

Summary

The article is intended to the modern railheads, exact talks takes away a work improves method discusses and me adds work motion modern automatized system manages question examined. Kazakhstan develops 30 country row added influences load and passenger transports increases and automatizes question opens shown.

ИНФОРМАТИКА, IT – ТЕХНОЛОГИЯСЫ
ИНФОРМАТИКА, IT-ТЕХНОЛОГИИ

UDK 620.9=111

Kozhanov S., Azhybaeva Z.
M. Auezov South Kazakhstan State University

RENEWABLE SOURCES OF ENERGY

Summary: This article is devoted to the main sources of renewable energy. Renewable energy capture their energy from existing flows of energy, from on-going natural processes, such as sunshine, wind, wave power, flowing water (hydropower), biological processes such as anaerobic digestion, and geothermal heat flow.The most common definition is that renewable energy is from an energy resource that is replaced by a natural process at a rate that is equal to or faster than the rate at which that resource is being consumed. Renewable energy is a subset of sustainable energy.

There are many reasons the world is looking toward alternative energy sources in an effort to reduce pollutants and greenhouse gases.Energy exists freely in nature. Some of them exist infinitely (never run out, called **renewable**), the rest have finite amounts (they took millions of years to form, and will run out one day, called **non-renewable**) Renewable energy resources are always available to be tapped, and will not run out. This is why some people call it ***Green Energy***. Renewable energy includes Biomass, Wind, Hydro-power, Geothermal and Solar sources. Renewable energy can be converted to electricity, which is stored and transported to our homes for use. Biomass fuels come from things that once lived: wood products, dried vegetation, crop residues, aquatic plants and even garbage. It is known as *'Natural Material'*. Plants used up a lot of the sun's energy to make their own food (photosysnthesis). They stored the foods in the plants in the form of chemical energy. As the plants died, the energy is trapped in the residue. This trapped energy is usually released by burning and can be converted into biomass energy.

Wood is a biomass fuel. It is renewable. As long as we continue to plant new trees to replace those cut down, we will always have wood to burn. Just as with the fossil fuels, the energy stored in biomass fuels came originally from the Sun.

It is such a widely utilized source of energy, probably due to its low cost and indigenous nature, that it accounts for almost 15% of the world's total energy supply and as much as 35% in developing countries, mostly for cooking and heating.

Converting biomass into energy is a very common way of converting organic matter into energy. Burning stuff like wood, waste and other plant matter releases stored chemical energy in the form of heat, which can be used to turn shafts to produce electricity.

1. Energy from the sun is transferred and stored in plants. When the plants are cut or die, wood chips, straw and other plant matter is delivered to the bunker
2. This is burned to heat water in a boiler to release heat energy (steam).
3. The energy/power from the steam is directed to turbines with pipes
4. The steam turns a number of blades in the turbine and generators, which are made of coils and magnets.
5. The charged magnetic fields produce electricity, which is sent to homes by cables.

Other ways in which organic matter can be converted into energy include:
Decomposition:
Things that can rot, like garbage, human and animal waste, dead animals and the like can be left to rot, releasing a gas called biogas (also known as methane gas or landfill gas). Methane can be captured by a machine called Microturbine and converted into electricity. Sometimes, animal waste (poop) can also be converted into methane by a machine called 'Anaerobic Digester'

Fermentation:
Ethanol can be produced from crops with lots of sugars, like corn and sugarcane. The process used to produce ethanol is called gasification.

Wind Power

Wind is caused by huge convection currents in the Earth's atmosphere, driven by heat energy from the Sun. This means as long as the sun shines, there will be wind. This can be explained in simple terms by the daily wind cycle.

The earth's surface has both land and water. When the sun comes up, the air over the land heats up quicker than that over water. The heated air is lighter and it rises. The cooler air is denser and it falls and replaced the air over the land. In the night the reverse happens. Air over the water is warmer and rises, and is replaced by cooler air from land.

The moving air (wind) has huge amounts of kinetic energy, and this can be transferred into electrical energy using wind turbines. The wind turns the blades, which spin a shaft, which connects to a generator and makes electricity. The electricity is sent through transmission and distribution lines to a substation, then on to homes, business and schools.

Wind turbines cannot work if there is no wind, or if the wind speed is so high it would damage them. Wind turbines are usually sited on high hills and mountain ridges to take advantage of the prevailing winds.

Just like a windmill, wind energy turbines have been around for over 1000 years. From old Holland to farms in the United States, windmills have been used for pumping water or grinding grain. (More on Wind Energy here)

Solar Power

Solar energy is used commonly for heating, cooking, the production of electricity, and even in the desalination of seawater. Solar power works by trapping the sun's rays into solar cells where this sunlight is then converted into electricity. Additionally, solar power uses sunlight that hits solar thermal panels to convert sunlight to heat water or air. Other methods include using sunlight that hits parabolic mirrors to heat water (producing steam), or simply opening a rooms blinds or window shades to allow entering sunlight to passively heat a room.

- Solar power is a renewable resource. As long as the Sun exists, its energy will reach Earth.
- Solar power generation releases no water or air pollution, because there is no chemical reaction from the combustion of fuels.
- Solar energy can be used very efficiently for practical uses such as heating and lighting.
- The benefits of solar power are seen frequently to heat pools, spas, and water tanks all over.

Renewable energy is any energy source that is an alternative to fossil fuel. These alternatives are intended to address concerns about such fossil fuels.

The nature of what constitutes an alternative energy source has changed considerably over time, as have controversies regarding energy use. Today, because of the variety of energy choices and differing goals of their advocates, defining some energy types as "alternative" is highly controversial.[1]

In a general sense, alternative energy as it is currently conceived, is that which is produced or recovered without the undesirable consequences inherent in fossil fuel use, particularly high carbon dioxide emissions (greenhouse gas), an important factor in global warming.

References:

1. Zehner, Ozzie (2012). *Green Illusions*. Lincoln and London: University of Nebraska Press. pp. 1–169, 331–42.
2. Concise OED Alternative Energy. Accessed May 2, 2008.
3. WordNet. Alternative Energy entry.
4. RICC 2007. TermGlossary.
5. NRDC. Glossary.
6. MMS. Definitions.
7. Torridge District Council. TDLP Part 1 - Glossary
8. Horton, Jennifer. (19 August 2008). "5 Wacky Forms of Alternative Energy". Archivedfromtheoriginalon 22 June 2009. Retrieved15 June 2009.
9. Rees, Eifion (23 June 2011). "Don't believe the spin on thorium being a greener nuclear option". *Guardian*. Retrieved2 March 2015.

ӘОЖ 372.851

Қалдарова Б.С[1]., АлдешовС.Е[2]., ДосаеваӘ.Қ[3].
М.Әуезов атындағы ОҚМУ[1,2], Жаңа ақпараттық технологиялар колледжі[3]

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯНЫ КОЛДАНЫП МАТЕМАТИКА ЕСЕПТЕРІН ШЫҒАРУ ҮРДІСІ

Аңдатпа: Бұл мақалада бастауыш мектепте компьютерлік технологияны қолданудың қазіргі жағдайы анықталып, соның негізінде математика есептерін шығаруға үйрету барысында оқушылардың іс-әрекетін басқарудағы педагогикалық бағдарламалық құралдардың алатын ролі мен атқаратын қызметі қарастырылады.

Кілттік сөздер: Есеп, алгоритмді құру, модельдеу, бағдарламалау.

Оқу үрдісінде есептердің атқаратын қызметі үлкен, әсіресе, бастауыш сыныптарда математика есептерінің орны ерекше, себебі есептерді шығару үрдісі теориялық материалды меңгеруге қажетті негізгі біліктілік пен дағдыны қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Негізгі ұғымдарға тоқтала кетейік: есеп, есептің құрылымы, есептерді жүйелеу (классификациялау), есеп құрамы, есептің атқаратын қызметі. «Есеп» ұғымына егжей-тегжейлі талдау жасап, анықтама беру әрекеті Б.Баймұхановтың, Ю.М.Колягинның, Л.М.Фридманның еңбектерінде кездеседі. Олар есеп ұғымының бірынғай анықтамасының жоқтығын атап көрсеткен, өйткені математикалық, логикалық, психологиялық, педагогикалық, кибернетикалық зерттеу тұрғысынан қарағанда бұл ұғым ауқымының кеңдігі және көпқырлы көрсетілген.

Біз есепті – зерттеу объектісі ретінде, оның тұтастығын, тұрақтылығын қамтамасыз етуге ықпал ететін, барлық ішкі және сыртқы байланыстары мен олардың қасиеттерін қарастырамыз. Есептің барлық элементтері бір мақсатқа – есептің сауалына бағынышты. Есеп құрылымына байланысты күрделілігімен сипатталады. Есепті шығару үрдісіндегі өзгерістер, ішкі және сыртқы факторлардың өзара ықпал етуіне байланысты болады.

Есептің шығару үрдісіндегі өзгерістер сипаты оның элементтері мен байланыстарының өзара ықпалдасуы арқылы анықталады, бұл есептің қиындығымен байланысты. Есептің қиындығы – есепті шығарушының әрекетін көрсететін, субъективтік сипатында. Есептің қиындығын оның күрделілігінен ажырата отырып, біз есептің күрделілігін объективті сипат ретінде қарастырамыз .

Есеп жүйе ретінде өзінің құрылымына ие және ол өз элементтері олардың арасындағы байланыстар арқылы анықталады. Әр бір есептің ерекшелігі оның құрылымынан көрінеді, және құрылым күрделі бола түскен сайын, оның шығару жөніндегі әрекеттері де күрделене түседі.

Біз өз зерттеуімізде есептердің сюжеттік және математикалық мазмұны жайлы әңгімелейміз, ал кез-келген есептің мәтінінде шарттар мен сұрақтарды, есептің талабы мен белгісізді бөліп көрсетеміз. Есеп құрамының құрылымдық схемасы мынадай көріністен тұруы мүмкін:

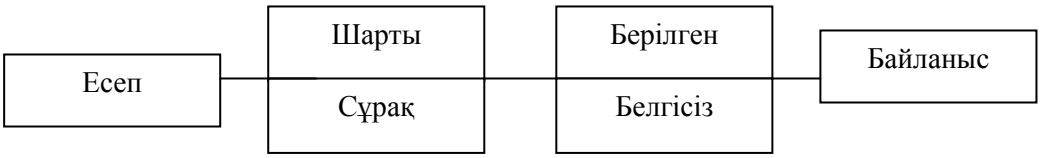

1 - сурет – Есеп құрамының құрылымдық схемасы

Танымдық функциялы есептер мектеп математика курсының негізгі мазмұнын игеруге бағытталған. Оқушылар оларды шешу процесінде игеруге міндеті болып саналатын барлық сұрақтарды тереңдете оқып үйренеді, есептерді шығарудың жаңа әдістерімен танысады. Мұндай есептерді барлық оқушылардың меңгергендері дұрыс, себебі осындай есептерді шығару шеберлігі «тұрақты біліктілік» деңгейіне жеткізу тиіс. Бұл үшін мазмұны жағынан жақсы ойластырылған, формасы жағынан өте қарапайым бүкіл бір жүйе құру талап етіледі.

Егер есептің ерекшелігі оны шығарғанда арнайы бағдарламада қарастырылмаған, жасанды әдістер қолданылса, онда ол авторлардың пікірінше дамытушылық функциялы есептер қатарына жатады да, оны әр оқушы өз қабілетіне қарай шығаруы қажет.

Есепті шығару үрдісіне тоқталайық:

- Осы үрдісті қалай бастау керек, оны қалай жүргізген дұрыс және қалай бастап, қалай аяқтау керек?
- Есепті шығару кезінде оқушыларға қалай көмектескен жөн?
- Оқушыларға қанша және қандай есептерді беру керек?

Л.М.Фридман, есепті шығару іс-әрекетіне талдау жасай отырып, есепті шығару үрдісін сегіз кезеңге бөледі:

1. Есепті талдау.
2. Есептің схемалық жазуы.
3. Есепті шығару тәсілін іздестіру.
4. Есеп шешімін іске асыру.
5. Есеп шешімін тексеру.
6. Есепті зерттеу.
7. Есеп жауабын тұжырымдау.
8. Есеп шешімін талдау. [2, 29 б].

Есепті шығару үрдісінің дәстүрлі кезеңінде есептердің шығарылу әдісін көрсетейік. Есепті шығарудың бірінші кезеңінде есептің шарты мен сұрақтарын, оның құрамының талдауын саралау іске асады.

Компьютерлік технологияның дамуына байланысты оның көмегі арқылы мәтінді, математикалық есептерді шығару үрдісін жоғарыда айтылған дәстүрлі „есепті шығару үрдісінің“ төрт кезеңімен сәйкестендіріп шартты түрде бірнеше кезеңдерге бөлуге болады:

- есептің берілгенін талдау ;
- есептің математикалық моделін құру ;
- алгоритм құру ;
- компьютерде бағдарлама құру ;
- құрылған бағдарламаны қолданып есепті шешу, табылған шешімді зерттеу ;

Енді әрбір кезеңге жеке-жеке тоқталайық.

Бірінші кезеңде есептің шарты мен сұрағы ажыратылады, яғни *есептің берілгеніне талдау* жасалынуы қажет. Демек, есепті шығару үрдісінің бірінші кезеңінің өзі есептің мақсатын айқындайды. Егер есеп нақты берілген болса, онда есептің берілуінде екі сұраққа жауап алынады, олар: қандай шамалар белгілі және нені табу керек екені талап етіледі.

Екінші *модельдеу* кезеңінде ол есепті шығарудың моделі құрылады.

Кейбір ғалымдардың айтуынша “Есептің алғашқы талдауын жасаудан кейінгі істелетін жұмыс – модельдеу“ – деп жазады.. Ғылымның әртүрлі бөлімінде модельдеу бастапқы рөл атқарады, ал оны адам еңбегінің түрлі саласына енгізуге байланысты оның рөлі оданда күшейе түсуде. Модельдеуді оқу үрдісіне енгізу, модельдеуге үйрету қазіргі кезде мектептерде математиканы оқытудың түбегейлі мақсаты. Бұл жерде модельдеу дегеніміз, ол есептің мазмұнын жете талдауға үлкен әсер етеді, шешімді іздеуге көмектесетін және тексеретін құрал болып табылады. Анық болу үшін есеп модельдерін мәтінді, динамикалы, сүлбелі, математикалы деп бөлеміз. Өйткені есепті шешудің түпкі мақсаты математикалық модельді құру. Бастауыш сыныпта модель құру дегеніміз, есеп шартын арифметикалық бейнелеу немесе арифметикалық әрекеттердің тізбегі түріне келтіріп жазу.

Мәтінді модель бұл есептің берілгендерін және есеп шартының сипаттамасы, есептің берілгенінің өзі. Динамикалық (графикалы) модель есепте суреттелген объектілер қозғалысының әрекетін көрсетеді. Ол оқушыға есептің берілген шартын пайдалануға, объектілер арасында қандай байланыстар мен қарым-қатынастар бар екенін, нені табу керек екенін түсінуге көмектеседі. Сүлбелі модель есепті шешудің ретін көрсетіп береді, белгілі бір дәрежеде бұл есеп шығару үшін ізденген әрекеттің нәтижесі.

Біз ақпаратты модельдеу мәселелерін қарастырдық, өйткені күнделікті өмірде ақпараттық таным әдістері кеңінен қолданылып жатқанда бастауыш сынып оқушыларын ақпараттық модельдеуге қарапайым ойын түрінде үйрету, соның ішінде динамикалық модельдерді енгізу өте қажет болды. Есеп шартын модельдеу арқылы есептің шешу жолын табуға оқушы біртіндеп жақындай түседі.

Үшінші *алгоритмді* құру кезеңі. Компьютерді қолданып жасалған есептің математикалық моделін қолданып шығарудың алгоритмін жеңіл түрде жүзеге асыруға болады. Ол үшін блок-схема немесе қандай да бір арнайы код пайдалануы мүмкін. Алгоритмді жасаған кезде алгоритмді

жобалау әдісін, алгоритмді жазу формасын (блок-схема, арнайы код және т.б.), сонымен бірге, алгоритмнің өзін жобалау іске асады.

Бағдарламалау кезеңінде белгілі бір бағдарламалау жүйесінде қандай да бір тілде программа жасалады. Ол келесі жұмыс түрінде іске асады:

- бағдарламалау тілін таңдау;
- бағдарламаның таңдаған тілінде алгоритмді жасау.

Соңғы кезең - есепті бағдарламаға салу және табылған шешімін зерттеу. Яғни, ізделінген нәтижені алу үшін жасалынған бағдарламаны пайдалану.

Шығарылған есептің табылған шешіміне зерттеу жүргізіледі және қажет болған жағдайда математикалық модель нақтыланады (алгоритм мен бағдарламаны реттеу).

Әдебиеттер

1. Нургалиева Г.К. и др. Педагогические технологии нформатизации образования. - Алматы: РЦИО, 2006.
2. Фридман Л.М., Турецкий Е.И., Стеценко В.Я. Как научиться на уроках математики решать задачи// М., Просещение, 1989. – 160с.
3. Караев Ж.А. Активизация познавательной деятельности учащихся в условиях применения компьютерный технологии обучения: автореф. ... док. пед. наук. – Алматы, 1994 – 45с.
4. Кожахметов С.Т. Математико – методическое обеспечение обучения программированию на основе обьектно – ориентированного подхода при подготовке специалистов по информатике: автореф. .... канд. пед. наук. – Алматы, 2000. – 20с .

Резюме

В статье расмотренно и определено применение компьютерной технологий в начальных школах, роль и исполнение обязанностей при обучении на основе решения математических задачь управлении дествиями учащихся педагогические програмные средства

Summary

The article reviewed and determined by the use of computer technology in primary schools, the role and duties in the training on the basis of solving mathematical problems managing identities of students educational software tools

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ И ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

ӘОЖ 37.091.212:796.077.5

Ажибеков М.Ж., Есенов Е.А., Балқыбеков Х., Исабаев Қ.
М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ СПОРТҚА ҚЫЗЫҒУ КӨЗҚАРАСЫН ДАМЫТУДЫҢ ПЕДОГОКИКА МЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАЗМҰНЫ

Андатпа: Бұл ғылыми мақалада ақпараттық психолого-физикалық компоненттерде студенттердің спорт білімдарлықтары табыс көрсетілген спорт қызметте негізде құрастырған.

Кілтті сөздер: Дене шынықтыру сабағын оқытушы психо-физиологиялық ерекшеліктерді бағдарлап, жұмыстың әдістерімен нысандарын іріктеуде ғибрат алар мұраларды пайдалану аса маңызды болып табылады.

Спорттық іс-әрекеттегі психологиялық қызмет өзіне келесі бөлімдерді қосып алады : психодиагностика,психологиялық сауықтыру (психопрофилактика), психокоррекция, психотерапия, психологиялық кеңес беру. Және бұлардың әрқайсысы жастардың спортқа деген позитивті көзқарасын,спорт пен салауатты өмір салтына қызығуышылық тудыруда үлкен маңызды рөл атқарады.

Спорттағы психолық реттелу – бұл спортшының бойында оның бүкіл мүмкіндіктерін толық жүзеге асыруға ықпал ететін психикалық күйді қалыптастыруға бағытталған іс-шаралардың жүйесі.

Мұндай күйдің психофизиологиялық негізі болып ағзаның жұмысшы (эрготропты) және қайта қалпына келтіруші (трофотропты) жүйелердің ыңғайлы қатыстылығы табылады. Кез-келген сәтте үстем функционалды жүйемен бірге (бұл жүйе адамның сол немесе өзге іс-әрекетін қамтамасыз етеді) ұсынылған жүйеден басқа жүйе бәсекелестікке түседі.

Осы бәсекелес жүйені таластық деп атайды. Мысалы: егер де спортшы жаттықтыру кезінде қандай-да бір белгілі тапсырманы орындаса, онда бұл шара жекелік жүйенің үстемдік етуімен орындалады.

Жастарды спортқа қызықтырудағы халықтық педагогиканың рөлі. Бүгінгі таңдағы педагогика ғылымында әлі де толық шешімін таба алмай отырған өзекті мәселелердің бірі жеке тұлғаның рухани-адамгершілігін дамыта тәрбиелеуді, бүгінгі таңдағы оқу процесін халық шығармашылығы негізінде жүргізудің маңызын анықтау болып табылады. Педагогика ғылымын халық педагогикасымен ұштастыра отырып, Мағжан ұлттық тәрбиенің ғылыми негіздерін жасады. Ол: «Әр тәрбиешінің қолданатын жолы – ұлт тәрбиесі. Әрбір ұлттың бала тәрбиесі туралы ескіден келе жатқан жеке-жеке жолы бар. Ұлт тәрбиесін баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тақтақ жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші, сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиісті», деп жазды. Сөйтіп, ол педагогика ғылымының негіздерінхалық педагогикасымен және халық психологиясымен байланыстырып, баланы тәрбиелеудің, дамытудың, оған дүниетанудың жолдарын талдап көрсетіп берді.Жоғары оқу орындарында дене тәрбиесі бойынша кез- келген оқу пәнін, тәрбие жұмысын ұйымдастыруда халық шығырмашылығының элементтерін пайдалану студенттердің адамгершілігін, батырлық сияқты жеке-дара қасиеттерін,жақсы мінез- құлығын қалыптастыру құралы болып табылатыны сөзсіз. Қазіргі замандағы мектепке дейінгі балаларға арналған шетелдік қызықтырушы материалдармен, жаһанды жайлаған компьютерлік ойындармен халық педагогикасын қатар қою күрделі мәселе екені анық.

Егер дене шынықтыру жаттығулары қалыпты жағдайда жүріп жатса, соңғы нәтиже мен темперамент арасында ешқандай да тәуелді байланыс болмайды. Сонымен тұлғаның қалыпты жағдайдағы әрекет нәтижесі оның шапшаң не енжар екендігіне қарамай, бірдей өлшемде болады, себебі соңғы өнім нәтижесі басқа факторларға, әсіресе, түрткілер мен қабілет деңгейіне байланысты келеді. Темперамент ерекшеліктері осы жаттығулар мен әрекетті орындау тәсілдерін

өзгертуге ықпал жасауы мүмкін.Жас мамандар темпераменттеріне қарай нәтиже емес, сол нәтижеге жету жолдарын таңдауымен ажыратылады. Темпераменттің тума ерекшеліктері тәжірибе, әлеуметтік ортаға және өз басын билей алуға байланысты психикалық процестерде көрініс береді. Жағдайға орай жауап-әрекет, бір жағынан жүйке жүйесінің сипатына, екінші тараптан - білім алуы, тәрбие, дене мәдениеті кәсіби тәжірибеге тәуелді болмақ. Мысалы, тәжірибелі маманның әрекет шапшаңдығы тума берілген қасиет емес, ол жаттығу мен үйренудің нәтижесі екендігі хақ. Ал сол әрекеттердің іске асу шегі жүйке жүйесінің мүмкіндіктерімен анықталады.Көптеген кәсіби қызметтер үйрету, оқытумен кемелденеді, мұндай жағдайда темперамент бітістері шек қояды. Дене тәрбиесі сабағы жаттығулар мен дене қимылдарын кез-келгені жасайды, ал өте жақсы нәтижеге беру – кез-келген адамның қолынан келмейді. Мұндайда кәсіби таңдаумен бірге, бір кәсіби бағдарлы дене тәрбиесі сабағы әбден қажет. Жас маман іс-әрекетінің жемісті болуы сол адамның темперамент ерекшеліктеріне тікелей байланысты. Мысалы: қимыл-қозғалыстары көп, тез ауысып отыратын ойындарға сангвиниктер мен холериктер жақсы қатысады, ал флегматиктер әрекетке сылбыр, енжар көрінгенімен жай бірқалыпты, тұрақты, бір тәртіппен орындалатын ойын, жаттығуларды өте тиімді орындайды. Қайталануы көп, жалықтыратын істерде меланхолик шыдамдылық көрсете алады, мұндайда олар басқаларға қарағанда онша шаршап – шалдықпайды. Оқу мен дене тәрбиесін оңтайластыру мен олардың тиімділігін көтеру жолында әрбір педагог өз шәкіртінің темперамент типін мүмкіндігінше нақты анықтап алған жөн. Холерикті мейлінше жиі бақылауға алған дұрыс. Бұл типті студентпен қатты сөзбен, жекіріп қатынас жасауға тіпті болмайды – қатынасқа сай келеңсіз жауап әрекет болуы сөзсіз. Сонымен бірге оның қай қылығы болмасын орынды талаппен, әділ бағалануы тиіс. Сангвиниктерді үздіксіз жаңа, қызғылықты, зейін тоқтатып, белгілі күш жұмсауда талап еткен істерге қосып отыру керек. Оны ұдайы белсенді іс-әрекетке араластырып, мақтауын үзбей жеткізіп тұру қажет. Флегматик қызғылықты, белсенді әрекетке келіп, жұрт назарында болғанды ұнатады. Ал меланхоликпен жұмыс істеуде дөрекі сөз, тұрпайы қатынас қана емес, тіпті жай дауыс көтеру, әзіл-оспақтың өзі орынсыз. Онымен жіберген қате-кемшіліктер жөнінде оңаша әңгімелескен жөн. Оған ерекше назар бөліп, әрқандай іс-әрекетте көрсеткен белсенділік ұшқыны үшін де мезетінде мақтап, қошеметтеп отыру керек. Ескертулер мен ұнамсыз бағаны мүмкіндігінше жұмасартып, байқап жария еткен орынды. Меланхолик – сезімтал, өкпешіл тұлға, сондықтан оған дегенде өте мейірлі, жақсы ниет білдіре қатынасу керек.

Сондықтан, адамның қай мазмұнда болмасын өз іс-әрекетін жүзеге келтіруі тікелей жүйкеге байланысты. Темперамент психикалық процестердің желісінде көріне отырып, еске түсіру, қабылдағанды бекіту жылдамдығына ықпалын тигізеді, ой жүйріктігі мен зейін тұрақтылығын және оның ауыспалылығын айқындап береді. Кәсіпке ертерек бейімделу “кәсіптік танымдық мотивті” дамытудың қуатты түрткісі болып табылады, ал оқу барысында болашақ дәрігерлердің ақыл-парасаты мен ерік күштерінің жоғары деңгейде болуын айқындайды. Кейбір студенттерге жекелеген пәндер, мысалы болашақ педагогтар үшін дене тәрбиесі сабағы кәсіби жетілу үшін қажетсіз болып көрінуі мүмкін, сондықтан оқытушының міндеті төменгі курстарда оқылатын пәндердің таңдалған кәсіппен байланысын ашу. Кәсіптік игеруге негіз жасайтын мазмұнды анықтауды басты бағыт деп есептеуге болады. Дене шынықтыру сабағын мұғалім болашақ педагогтардың кәсібіне олардың психо-физиологиялық ерекшеліктеріне бағдарлау үшін іргелі ғылымдардың негіздік мазмұнын және мұғалімнің сабаққа даярлауға тікелей жәрдемдесетін жұмыстың әдістері мен нысандарын іріктеу, халқымыздың ғибрат алар мұраларын пайдалану арқылы іске асуы маңызды. Болашақ мамандардың дене тәрбиесі туралы пікірлерінің деңгейі негізінен дене мәдениетіне қойылатын талаптар мен кәсіби қызмет шарттары бойынша білімдерден тұрады. Зерттеу қорытындылары бойынша болашақ педагогтардың дене тәрбиесі туралы пікірлерінің деңгейі оның спортқа деген ынтасының деңгейіне көп жағдайда сәйкес келетінін көрсетеді.Жас маманның дене тәрбиесіне деген ынтасы неғұрлым төмен болса,соғұрлым студент дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарының мәні-мағынасы туралы аз білетін болады.

Әдебиеттер

1. Горбунов Г.Д. Психопедагокика спорта. М. 1986 г.
2. Физическая культура студента В.И. Виленский.М.2001г.
3. Психология спорта высших достижений А.В. Родонов М. 1989г.

УДК 82.0

Атаханова У.А., Авдонин В.В.
ЮКГУ им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

АНТИУТОПИЯ КАК ОБОСОБЛЕННЫЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖАНР

Аннотация: Антиутопия – своеобразный опыт социальной диагностики, спор с утопией либо с утопическим замыслом. Роман-антиутопия занимает особое место в литературе XXI века. Жанр антиутопии по-своему конкретизирует общий для литературы и искусства вопрос о человеке.

Ключевые слова: антиутопия, утопия, сигнал, предупреждение, тупик, фантастика, спор.

Антиутопия – это пародия на жанр утопии, не появись утопия, антиутопии могло бы и не быть, не быть как литературного жанра. В переводе с греческого «утопия» – это место, которого нет («у» – отрицание, «топос» – место). Антиутопия представляет собой отрицание утопии. Разновидностью современной антиутопии является дистопия, приставка «дис» означает разъединение, расчленение, распад, отсутствие, т.е. дистопия изображает реальность трансформирующуюся, распадающуюся, расчленённую и т.д. Классическая антиутопия, которую мы знаем по произведениям Замятина и других авторов (Гоголь в какой-то степени был мастером антиутопии), направлена против тоталитарного общественного устройства. Антиутопия – это своеобразный опыт социальной диагностики, спор с утопией либо с утопическим замыслом. Она опровергает или пародирует конкретные утопии, возникающие в реальности [6, с.18].

Роман-антиутопия занимает особое место в литературе XX века. Антиутопические произведения являются как бы сигналом, предупреждением о возможном скором закате цивилизации. Подобно сатире, антиутопия может воплощаться в самых различных жанрах: романе, поэме, пьесе, рассказе. Если утописты предлагали человечеству рецепт спасения от всех социальных и нравственных бед, то антиутописты призывают читателя разобраться, как расплачивается простой обыватель за всеобщее счастье. Романы антиутопистов во многом схожи: каждый автор говорит о потере нравственности и о бездуховности современного поколения, в изображаемом мире антиутопистов чаще всего господствуют лишь голые инстинкты [9, с.12].

Антиутопия, как правило, изображает общество, зашедшее в социально-нравственный, экономический, политический или технологический тупик из-за ряда неверных решений, принятых человечеством. Антигуманный тоталитаризм, диктат, отсутствие свободы, страх, доносительство, безнадёжность борьбы – вот темы, затрагиваемые этим жанром [11, с.77].

Поводом к расцвету жанра антиутопии послужила Первая мировая война и сопутствовавшие ей революционные преобразования, когда в некоторых странах начались попытки воплотить в реальность утопические идеалы.

Антиутопия является логическим развитием утопии. В противоположность последней, антиутопия ставит под сомнение возможность достижения социальных идеалов и установления справедливого общественного строя. Расцвет антиутопий приходится на XX век, век бурных социально-политических и культурных событий, двух мировых войн и революций, интенсивного развития науки и создания тоталитарных режимов. Жанр антиутопии как никакой другой связан с исторической действительностью [4, с.85].

В настоящее время жанр антиутопии во многом смыкается с научной фантастикой и постапокалиптикой, также логическим продолжением традиций технократических антиутопий стал жанр киберпак, популярный как в литературе, так и в кинематографе [7, с.55].

Антиутопия выделяет наиболее опасные, с точки зрения авторов, общественные тенденции, чаще всего современные самим авторам, как то фашизм, тоталитаризм и др. Произведения данного жанра являются одновременно и реакцией на эти тенденции, а так же предсказанием их дальнейшего развития. Черты общества, вызывающие наибольшее неприятие автора, приписываются некоему воображаемому обществу, расположенному на расстоянии – в пространстве или во времени. Действие антиутопий происходит либо в будущем, либо на географически изолированных участках земли [5, с.65].

Важнейшей чертой мира, описанного в антиутопии, является ограничение внутренней свободы, отнятие у личности права на критическое осмысление происходящего. Людям прививается абсолютный конформизм, устанавливаются рамки мыслительной деятельности, выход за которые – преступление.

Герой антиутопии всегда эксцентричен и в этом нет ничего удивительного. В связи с этим большую роль в антиутопии играет карнавал, который и есть торжество эксцентричности. Эта особенность героев антиутопий проявляется в их творческом порыве, в стремлении овладеть творческим даром, неподвластным тотальному контролю власти. Ещё одной чертой антиутопии является ритуализация жизни. Общество, реализовавшее утопию, не может не быть обществом ритуала. Там, где царит ритуал, невозможно хаотичное движение личности, её движение запрограммировано. Конфликт в сюжете возникает там, где личность отказывается от своей роли в ритуале и предпочитает свой собственный путь. Его личная, интимная жизнь часто оказывается, чуть ли не единственным способом проявить своё «я» [1, с.115].

Отсюда эротичность многих антиутопий. Чувственность и скабрезность – предмет особого внимания этого жанра. Утопия регламентирует всю жизнь человека, в том числе и её сексуальную сторону, она до развращённости целомудренна. Антиутопия же развращена до целомудренности, ибо отказ участвовать в благословлённом государством разврате становится показателем целомудренности героя [2, с.165].

Аллегоричность антиутопии проявляется в том, что авторы создают в своих произведениях узнаваемые пародии и аллюзии на известные исторические события, на политических деятелей, шаржируют социальные стереотипы.

Сюжет произведений антиутопии выстраивается на противодействии личности или небольшой группы личностей царящему диктату. Судьбы героев в разных произведениях отличаются, но в большинстве случаев антиутопии лишены счастливого конца и главного героя ждёт поражение, моральное и/или физическое. Это своего рода конкретизация общего для литературы и искусства вопроса о человеке: «Жанр антиутопии по-своему конкретизирует общий для литературы и искусства вопрос о человеке. Писатели-антиутописты, подобно естествоиспытателям, проводят своего рода научный эксперимент над общественной природой человека, помещая его в заведомо искаженные, девиантные условия жизни и наблюдая за тем, как он будет себя вести. В данном случае, реализуя свое право выбора, человек следует одному из двух возможных вариантов выхода из определенной экзистенциальной ситуации: либо подчиниться и принять предлагаемые условия и, как следствие, утратить собственно человеческую сущность, либо бороться, но и в этом случае исход борьбы остается крайне проблематичным» [12, с.24].

Исследователи жанра единодушно полагают, что эмпирическое общество антиутопии доказывает бессмысленность, несостоятельность и негуманность моделирования подобных социальных конструкций в реальности. Э. Баталов считает антиутопию принципиальным отрицанием утопии [3, с.113]. Б. Ланин говорит об «исконной жанровой направленности антиутопии против жанра утопии как такового» [8, с.87]. Г. Морсон показывает антиутопию антижанром к утопии [10, с.245]. Спор антиутопии с утопией бесконечен, обе стороны лишены как побед, так и поражений в силу неизбежной взаимной зависимости жанров.

Литература

1. Айзерман Л.С. Русская классика накануне XXI века. Утопии и антиутопии в снах героев русской литературы // Литература в школе. – 1997. – № 1. –с. 216.
2. Арсентьева Н.Н. Становление антиутопического жанра в русской литературе. – М.: Изд-во МПГУ им. В.И.Ленина, 1993. – 355 с.
3. Баталов Э. Я. В мире утопии. М.: Политиздат, 1989. – 317 с.
4. Баталов Э.Я. В мире утопии: Пять диалогов об утопии, утопическом сознании и утопических экспериментах. – М.: Политиздат, 1989. – 319 с.
5. Делекторская И.Б. Будущее наступило внезапно. Утопия и антиутопия в русской литературе // Литература в школе. – 1998. – № 3. – с. 100.
6. Дранов А. В. Антиутопия путь к истине // Гелиополис. – Н.: Прогресс, 1992. – 27 с.
7. Кагарлицкий Ю.И. Фантастика, утопия, антиутопия/ Что такое фантастика? - М.: Худож. лит-ра, 1974. – 348 с.
8. Ланин Б.А. Анатомия литературной антиутопии // Русская литературная антиутопия: монография / М.: Молодая гвардия, 1993. – 471с.

9. Ланин Б.А. Антиутопия // Литература. Еженедельное приложение к газете «Первое сентября». – 1996. – № 7. – с. 26.
10. Морсон Г. Границы жанра // Утопия и утопическое мышление. и.: Прогресс, 1991. – 351 с.
11. Торопчина Л. В. Признаки антиутопии как литературного жанра в произведениях XX века. – М.: Академия, 2005. – 424с.
12. Харитонов Е. «Русское поле» утопий: [Россия в фантазиях утопистов и фантастов; построение нового общества в утоп. и антиутоп. лит.]: Серия очерков // Если. – 2001. – № 6. – 55 с.

Түйін

Антиутопия – әлуметтік диагностиканың өзгеше тәжірибесі, утопия, немесе утопиялық ойдың дауы. Антиутопия романдары XXI ғасыр әдебиетінде өзгеше орын алады. Антиутопия жанры өздігінен әдебиет және өнер сұрақтарын адам жайлы дәлелдейді.

Summary

Dystopia - kind experience of social diagnosis, a dispute with a utopia or a utopian conception. Dystopia novel holds a special place in the literature of the XXI st century. Dystopia genre in its own specifies common for literature and art the question of people.

ӘОЖ 351.382.

Алтынбекова Г.У.
С.Сейфуллин атындағы жалпы орта мектебі, Арыс қаласы

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН АРТТЫРУДА ЗАМАНАУИ МУЛЬТИМЕДИЯ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ

Аңдатпа: Бұл мақалада бастауыш мектепте компьютерлік технологиялар ұтымдылығы көбінесе мультимедиялық өнімдерді дайындау сапасы мен қолдану үдерісіне байланысты (оқыту бағдарламалары, бақылау-тестік бағдарламалар, компьютерлік фильмдер, электрондық кітаптар, мультимедиялық энциклопедиялар және т.б.). Олардың сапалылығы мен қолайлылығы мәтіндік, сызбалық, аудио, видео ақпараттардың, анимацияның және т.б. мультимедиялық мүмкіндіктердің бірігуі болып табылады. Яғни, компьютердің мультимедиялық мүмкіндігі пайдаланушымен диалог құрушыға айналдырып қана қоймай, дарынды балаларға арналған мамандандырылған мектеп оқушыларын сыныптан немесе үйінен шықпай-ақ үлкен ғалымдар мен педагогтардың дәрістеріне қатысуына, өткен және қазіргі тарихи оқиғаларға куә болуына, әлемнің ең белгілі музейлері мен мәдени орталықтарымен байланыс жасап, білімін дамытуына қолайлы жағдай туғызады.

Мультимедия – дыбысты, бейнелердің қозғалыстағы және қозғалыссыз жағдайларын біріктіріп көрсетуге мүмкіндік беретін компьютерлік технология. Мультимедияның оқыту құралдарына: аудио, видео таспалардағы материалдар, презентациялық бағдарламалар, ойын бағдарламалары, компьютерлік оқыту бағдарламалары және т.б. Мультимедия ақпаратты кешенді түрде бейнелеп шығарады, яғни қажет болатын түрлі көрнекілік құралдардың орнын толықтыра алады. Сондай-ақ, мультимедиямен жұмыс істеген оқушылар өздері игеріп жатқан пәннің құпияларына терең бойлап, мазмұнын жылдам, жақсы түсіне алады.

Кілттік сөздер: педагогика, мектеп, ақпараттық технология, әдіс, әдістеме, оқыту, үлес

Қазіргі таңда, бастауыш мектепте компьютерлік техниканың заманауи мүмкіндіктерін пайдаланып, видеобайланысқа түсуге, видеоконференцияларды өткізуге қолымыз жетіп отыр. Мұндай байланыстармен үлкен аудиторияларда семинарлар, жиналыстар, ғылыми-әдістемелік конференциялар өткізу үшін қолдануға болады. Компьютермен оқытудың жаңа технологиясы мен әдістері, қашықтықтан білім беру технологиясының негізінде жасалып, қашықтықтан суреттер мен сызулар, фотосуреттер мен қолжазбалық материалдардың берілуін іске асырады. Компьютерлік технологиямен оқытуда оқушылар ақпаратты пассивті қолданушылар ғана емес, оқыту үдерісіндегі білімнің мәнін, мазмұнын өзінше пайымдаушылар болып табылады. Сондықтан, оқытудың дәстүрлі нобайы, жаңа жағдайдағы жаңаша нобаймен ауысуы керек. Компьютерлік технологиямен оқытуда орталық фигурасы – оқушылар болып табылады. Ал, технологияның мәні – оқушылардың өздігінен білім алу белсенділігін дамытып, ынтымақтастықта жұмыс істету [1-8].

Қазақстандық ғалымдарымыз Е.Ы.Бидайбеков, Н.И.Аманжолова және т.б. еңбектерінде электронды оқулықтармен жұмыс, ал Б.Бөрібаев, Р.Дүзбаева, С.Кубентаева, Е.С.Полат еңбектерінде интернет желісі арқылы қашықтан оқыту мәселелері зерттеліп, тұлғаға бағытталған автоматтандырылған комплекс оқушы-мидлфейс-компьютер жүйесі ұсынылған. Бұл жүйе мұғалім байланыстырушы болып, оқушылардың білім алуын үзіксіз бақылап-басқаруға мүмкіндік жасайтын жеке тұлғаға бағытталған компьютерлік электронды оқулықтар кешені.

Бастауыш мектепте мультимедия, интерактивті тақта, телематикалық жүйелер, гипертехнология, нонотехнология сияқты заманауи технологияларды қолданып оқыту жаңа инновациялық принциптерді іске асыру жолдары болып есептеледі.

"Интерактивті байланыс" – қолданушының бағдарламамен диалогты қарым-қатынас жасауы, ақпарат алмасудың жоғары деңгейлі әдісі. Бағдарламаны басқару мүмкіндіктері артқан сайын, дарынды оқушының ақпарат алмасудағы белсенділігі арта түседі. Толығырық айтқанда, интерактивті байланыс дегеніміз – тиісті әдістер мен тәсілдерді қолдану арқылы субъектілердің бір-бірімен ақпарат алмасуы. Яғни, субъектілердің ақпарат алмасуы, байланыс барысын басқару және т.б. міндеттерді атқаратын ақпарат алмасу ортасы. Субъектілердің бір-бірімен қарым-қатынасқа түсуіне арналған телекоммуникациялық орта–интерактивті орта болып табылады. Интерактивтілік, коммуникациялық жүйелерге сүйеніп оқылатын бағдарламалардың тиімділігіне баға беретін көрсеткіш болып табылады.

Бастауыш мектепте оқытудың түрлі әдіс-тәсілдерін ұсынушы әдіскерлер, мұғалімдер оқу үдерісіне қажетті материалдарын тартымды, ұғынықты, мүмкіндігінше қарапайымдандырып дайындауы керек. Яғни, оқу үдерісінің тиімді болуы оқу материалдарының оқу үдерісіндегі нақты жағдайларға қарай бейімделуінде. Демек, оқу үдерісін тиімді басқару үшін заманауи телематикалық жүйелерді пайдаланудың пайдасы мол.

Бастауыш мектепте компьютерлік технологиялар ұтымдылығы көбінесе мультимедиялық өнімдерді дайындау сапасы мен қолдану үдерісіне байланысты (оқыту бағдарламалары, бақылау-тестік бағдарламалар, компьютерлік фильмдер, электрондық кітаптар, мультимедиялық энциклопедиялар және т.б.). Олардың сапалылығы мен қолайлылығы мәтіндік, сызбалық, аудио, видео ақпараттардың, анимацияның және т.б. мультимедиялық мүмкіндіктердің бірігуі болып табылады. Яғни, компьютердің мультимедиялық мүмкіндігі пайдаланушымен диалог құрушыға айналдырып қана қоймай, дарынды балаларға арналған мамандандырылған мектеп оқушыларын сыныптан немесе үйінен шықпай-ақ үлкен ғалымдар мен педагогтардың дәрістеріне қатысуына, өткен және қазіргі тарихи оқиғаларға куә болуына, әлемнің ең белгілі музейлері мен мәдени орталықтарымен байланыс жасап, білімін дамытуына қолайлы жағдай туғызады.

Мультимедия – дыбысты, бейнелердің қозғалыстағы және қозғалыссыз жағдайларын біріктіріп көрсетуге мүмкіндік беретін компьютерлік технология. Мультимедияның оқыту құралдарына: аудио, видео таспалардағы материалдар, презентациялық бағдарламалар, ойын бағдарламалары, компьютерлік оқыту бағдарламалары және т.б. Мультимедия ақпаратты кешенді түрде бейнелеп шығарады, яғни қажет болатын түрлі көрнекілік құралдардың орнын толықтыра алады. Сондай-ақ, мультимедиямен жұмыс істеген оқушылар өздері игеріп жатқан пәннің құпияларына терең бойлап, мазмұнын жылдам, жақсы түсіне алады.

Зерттеуші ғалымның пікіріне сүйенсек, бастауыш мектепте мультимедия технологиясымен оқыту арқылы оқушылардың шығармашылықпен жұмыс істеуіне мүмкіндік беріп, пәнге қызығушылығы мен белсенділігін дамытуға болады. Демек, мультимедия оқыту үдерісіндегі ең тиімді оқыту әдісі бола алатыны анық.

Компьютерік техниканың телекоммуникациялық мүмкіндіктерін де айтып өтпеске болмас, себебі, телекоммуникациялық құралдарымен оқыту, дарынды балаларға арналған мамандандырылған мектеп оқушыларының сауаттылығын, тілінің дамуын, олардың оқуға деген қызығушылығын арттырып, белсенділігін дамытты.

Телекоммуникациялық байланыс құралдарымен дайындалған берілгендер қоры, жеке мәліметтер қорында сақталған ақпаратпен салыстырсақ, дарынды балалар мектеп оқушыларына әлдеқайда көп қызмет етіп, оқу белсенділігін дамытады. Қажетті ақпаратты сақтауға, талдауға, теңестіру логикалық амалдарының жасалуына және т.б. септігін тигізеді.

Демек, компьютерік техниканың бастауыш мектепте қолданылып жатқан мультимедиялық аудио, видео мүмкіндіктері, бұрынғы телекоммуникациялық байланыс құралдарының заманауи дамыған түрі, оның оқу үдерісін жетілдірудегі маңызы жоғары екені анық.

Телекоммуникацияны оқу үдерісінде пайдалану электрондық поштаны қолданумен жүзеге асады.

Электронды пошта оқу үдерісін ақпараттандырудың тиімді әдісі болып, мұғалім мен оқушылар байланысы үшін қашықтықтан оқыту үдерісінде көп пайдаланылады. Электрондық пошта қашықта орналасқан абоненттермен компьютер арқылы байланысудың ең ыңғайлы түрі болып саналады. Ол

кәдімгі поштаның электронды баламасы, заманауи түрі. Ақпаратты өте жылдам, әрі толық күйінде өзгертпей барар жеріне сенімді түрде жеткізетіндіктен, бұрынғы пошта қызметінің бүгінгісі электрондық пошта болып есептеледі. Компьютерлік техниканың көмегімен кез-келген байланысушыларды(олар қандай қашықтықта орналасса да) дайын болған әртүрлі құжаттармен, жаңа жобалармен жылдам таныстырып, олардың пікірін жылдам жинап алуға болады.

Электрондық пошта кез-келген құжатты – ол қызмет жайлы ма, жалпы мәліметтер бола ма (мекен-жайы, аты-жөні, тақырыбы) немесе жәй хабар түріндегі мәтін хаттың өзі ме – олардың ақпараттық негізін өзгертпей, нақты әрі сенімді түрде жеткізе алады. Жалпы желіде оның ішіндегі жергілікті желіде әйтпесе ауқымды желіде жұмыс істеген оқушылар іздеу, сөйлесу, ақпаратты өз бетімен беру, керекті компьютерлік бағдарламаны іздеу т.б. өзіне қажетті әрекеттерді орындай алады. Бұл кезде оқушылардың ойлауы, ақпаратты сауатты салыстыруы дамиды, өзіне қажетті ақпаратты тауып білімін қызықты шығармашылық мазмұнмен толықтыруға тырысады. Коммуникативтік іскерліктер дамиды, тереңірек білім алудың мотиві пайда болады, жер шарының түкпір-түкпіріндегі адамдармен байланыс жасау мүмкіндігі пайда болып, шығармашылық белсенділігі дамиды. Яғни, on line режимінде аз уақыт мөлшерінде қажетті оқу материалдары мен ақпараттарды интернет желісінің ірі ақпараттық серверлерімен байланыс жасап білімін дамытады.

Оқу үдерісіне, электрондық пошта арқылы да, оқытудың виртуальдық әдісімен оқу сабақтарын құрастырып, пәндерді оқытуда дарынды балалар мектеп оқушыларының шығармашылық белсенділігін дамытуға болады. Ауқымды желіні пайдаланып, білім беру – оқытудың виртуальдық тәсілі болып табылады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары. Жалпы орта білім. –Алматы: РОНД, 2010.-368 б.
2. Ш.Р.Ерматов. Оқушылардың зерттеушілік жіне шығармашылық белсенділіктерін дамыту. Пед.және псих. ғыл. маг. дисс. ... Шымкент, 2013. -106 б.
3. Электрондық оқулық. Мемлекеттік стандарт. Алматы, 2005.
4. Г.О.Жетпісбаева. Бастауыш мектеп математика курсында практикалық мазмұнды есептер шығару. Дисс.Шымкент, 2007.
5. А.Ө.Байдыбекова. Бастауыш мектеп математика курсында компьютерді пайдалану. Дисс.Шымкент, 2002.
6. Сабыров Т.С. Оқушы жастардың танымдық әрекетін арттырудағы оқытудың әдістері мен формаларының дидактикалық жүйесін тиімді қолдануға мұғалімді даярлаудың теориялық негіздері: пед. ғыл. докт. ...дис. – Алматы, 19969. – 88 б.
7. Ерматов Ш.Р. Дарынды балаларға арналған мектеп оқушыларының шығармашылық белсенділігін дамыту туралы // Білім. Білім және ғылым министрлігінің ғылыми жұрналы. – Алматы, 2009. – №5(47), – Б.3-5.
8. Ерматов Ш.Р., Дайырбеков С.С., Бердалиев Д.Т., Беркутов Ә.Қ. Жергілікті және ауқымды желілердің ақпараттық қызметі // Материалы международной научно-практической конференции “Управление региональ-ной экономикой и подготовка специалистов: взгляд в XXI век”. – Шымкент: Академия “Ұлағат”, 2003. – С.483-485.

Abstract

One of the most important tasks of the issuance of State of the Development of Education in the Republic of Kazakhstan till the year 2015 is integration of science in the conditions of heavy growth of resources of information technologies.

Information technologies began appearance and became possibility to use their strong resources in aim of teaching. Therefore in work contemplate realization of principle of use visual methods in teaching of resource of information technologies on the basis school in the Republic of Kazakhstan.

UDC 811.111:81

Baimbetova Zhazira Usipbekkyzy
ENU, master student,Astana

EFFECTIVE WAYS TO TEACH LISTENING

Summary . Language learning depends on listening. Listening provides the aural input that serves as the basis for language acquisition and enables learners to interact in spoken communication. Effective language instructors show students how they can adjust their listening behavior to deal with a variety of situations, types of input, and listening purposes. They help students develop a set of listening strategies and match appropriate strategies to each listening situation.

Key words: *metacognitive strategies, listening skills, top-down strategies , bottom-up strategies,* CD player.

Top-down strategies are listener based; the listener taps into background knowledge of the topic, the situation or context, the type of text, and the language. This background knowledge activates a set of expectations that help the listener to interpret what is heard and anticipate what will come next. Top-down strategies include

- listening for the main idea
- predicting
- drawing inferences
- summarizing

Bottom-up strategies are text based; the listener relies on the language in the message, that is, the combination of sounds, words, and grammar that creates meaning. Bottom-up strategies include

- listening for specific details
- recognizing cognates
- recognizing word-order patterns

Strategic listeners also use *metacognitive strategies* to plan, monitor, and evaluate their listening.

- They plan by deciding which listening strategies will serve best in a particular situation.
- They monitor their comprehension and the effectiveness of the selected strategies.
- They evaluate by determining whether they have achieved their listening comprehension goals and whether the combination of listening strategies selected was an effective one.

The cognitive view of language learning sees listening comprehension as being basically the same as reading comprehension and consequently pedagogical practices have been very similar: In a typical lesson, there are “pre” activities, “while” activities, and “post” activities. However, teachers know that, despite our practice, listening is a bit different from reading. For instance, students can skim a text quickly to get a good idea what it’s about, but listeners can’t skim. The language comes rushing in at them. Listening must be done in real time; there is no second chance, unless, of course, the listener specifically asks for repetition. When students read, cognates (words that are similar in two languages) help understanding. But while cognates may look alike on the page, their sounds may be quite different and they may be less useful while listening. Listening also involves understanding all sorts of reductions of sounds and blending of words. There are false starts and hesitations to be dealt with. In a Teaching Listening study that compared reading and listening in a foreign language, it was found that readers recalled more details than listeners, and that listeners, while understanding a lot of the main ideas, had to “fill in the blanks” in their understanding by guessing at context. Again, with the words rushing in and the student having no control, these findings make sense. At this point, there is a need to introduce one more concept from cognitive psychology: the human as a limited processor of information. Think of the ability to pat your head and rub your stomach at the same time. This is an interesting analogy to apply to listening because it is first a matter of individual differences: Some people can do this better than others. So it goes with listening. Some people are inherently better listeners than others. But even the best listeners, as anyone who has studied or taught a language knows, can have a difficult time. Like patting your head and rubbing your stomach, listening in a foreign language is subject to individual differences.

Our task as teachers is to first understand that all humans are limited in their ability to process information. Then we must figure out a way to help, to take away some of the difficulty. That's where activating prior knowledge comes in. In the context of a listening class, one could take the following approach. Let's assume the topic is jobs. The goal is to give students practice in listening for job titles. Even if students are not employed, they have spent a good part of their lives hearing about the jobs people do. They certainly know the names of many jobs in their first language. They may even know several common job titles in English (like doctor and teacher). They probably don't know how to say other jobs in English. A pre-listening task should have two parts, then. Students should have an opportunity to learn vocabulary items (and perhaps structures) they don't know but that they will need to successfully complete the task. However it is just as important to give the students the opportunity to use what they already know – their prior knowledge – to help them do the task. This may take the form of having them list jobs they know how to say in English. It really doesn't matter whether the words actually will appear in the listening task because activating prior knowledge, in addition to helping comprehension, motivates students by bringing their lives into the lesson. In summary, listening is a complex activity, and we can help students comprehend what they hear by activating their prior knowledge. The next section will consider another way teachers can help ease the difficulty of listening: training students in different types of listening[1].

A lesson plan for Listen and Do songs

Before you start teaching any song, ascertain that the classroom CD player is ready for use and that every student can hear equally well. If you are going to use handouts, distribute them to the students but tell them not to read the lyrics until after the first listening. If you are using a textbook, tell the students the page number. If you do not have a textbook or access to a photocopier, you may write the lyrics on the board or on a poster before you start.

Stage 1: Pre-teaching activities According to Davies and Pearse (2000), this stage is useful to prepare the learners for what they are going to hear, just as we usually prepare for real-life situations. Important points to consider for this stage, mainly derived from my own teaching experience, are as follows: To get the students interested in the topic of the song and to warm them up, you can show a picture or other realia related to the song and ask the students what they think the song is about. Tolerate some native language use, as these are beginners. Next ,read the title of the song aloud, and explain it through actions and visuals. Ask the students if they already know any words in English related to the title of the song. On the board, write any English words that the students mention. Finally, explain the unknown vocabulary from the song through actions and visuals. There are usually very colorful pictures in YLs' books, and it is timesaving to make use of them.

Stage 2: While-teaching activities This stage is useful to help the learners understand the text through activities. As pointed out earlier, one advantage of Listen and Do songs is that students are active as they are listening. However, do not expect your students to learn the song and the accompanying actions in the first listening. They will need to listen to the song a few times. Drawing on my experience, I suggest listening to a song three or four times and carrying out the tasks described below

Stage 3: Post-teaching activities This stage is generally accepted as the stage when the teacher moves on from listening practice to focus on other language skills such as reading, speaking, and writing. In this context, Listen and Do songs are suitable for competitions, games, and simple drama activities. Some suggested examples follow. Depending on the number of students, divide the class into two or three groups. Assign a part of the song to each group, then ask the groups to sing along with the CD and at the same time do the actions. TPR songs in general are suitable for class, group, or individual competitions, so you may wish to turn this song into a competition by assigning points to every correct pronunciation and action. In my own teaching context I choose four representatives from each group and ask them to sing their part with the actions. This game is greatly enjoyed by the majority of students[2].

Developing listening skills should include the use of a variety of listening activities.

These activities should aim at fostering certain microskills such as short-term memory retention, recognition of English stress patterns, and the awareness of grammatical word classes, patterns and rules. Activities that support the development of these microskills include songs, charts, role playing and drama. These activities give learners the real world context that make language useful. Teachers should pick listening activities that are appropriate for the age of the learners.

Listening strategies can be developed by asking young learners to guess the context and reinforcing their listening comprehension through the use of visual aids and facial expressions. Using real life context that are of interest to the learner can make the lesson more effective. Songs are

a great teaching tool since they give examples of everyday language and present the opportunity for meaningful repetition.

Good listening skills are essential for any learner. Here are some tips for FL teacher to keep in mind when teaching their students listening skills:

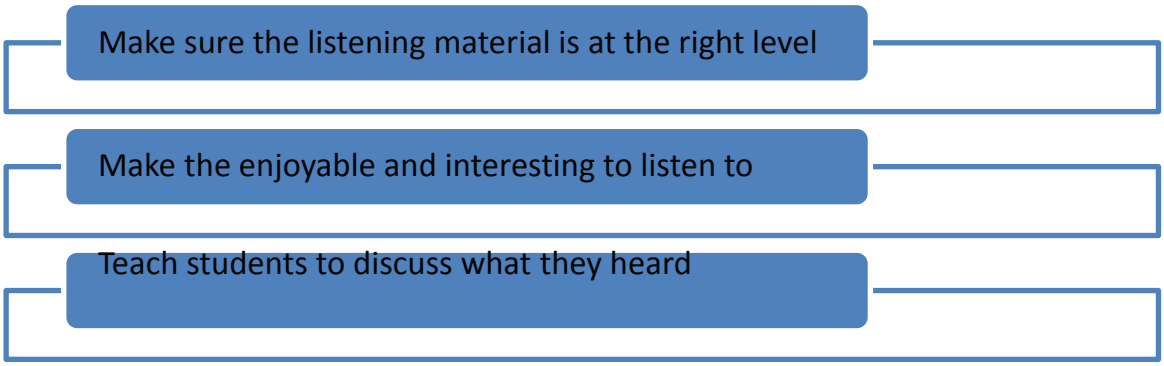

Being able to listen well is an important part of communication for everyone. For our students, guided practice by a teacher is one of the best ways to improve this skill. A student with good listening comprehension skills will be able to participate more effectively in communicative situations. What follows is an exploration of areas that language teachers may find useful in their classroom and when preparing listening materials.

Teaching the skill of listening cannot be emphasized enough in a communicative classroom. For second language learners, developing the skill of listening comprehension is extremely important. Students with good listening comprehension skills are better able to participate effectively in class [3].

Linguists like Porter & Porter (1987), Brown (2001), and Mangubhai (2002) recommend the use of authentic text to help students further develop their communicative skills. The use of authentic listening materials is an important factor to take into consideration when designing listening comprehension materials. By using such listening materials, the learner is given the chance to develop the skills needed to comprehend and to use language that is commonly found in real situations. With the use of authentic listening materials, students learn to comprehend double meanings, predict meaning, make allowances for performance errors committed by other speakers, deal with interruptions, and so on. It is important, therefore, to take the opportunity wherever possible to expose students to examples of real language usage to help them become more communicatively competent. The use of authentic materials stimulates and motivates learners to comprehend the content of an oral text because the practical benefits of understanding such authentic language material are obvious. Some examples of authentic listening materials are listening to a telephone message for the purpose of understanding a cancelled appointment, or listening to songs to learn more about well-known bands that sing in English. Such material is relevant to the students' life and areas of personal interest. By using authentic listening materials, students are motivated to improve their level of comprehension as they feel that they can achieve a level of proficiency that has meaning and adds value to their life when speaking English as a second language.

In conclusion, Effective, modern methods of teaching listening skills encompass everything from interactive exercises to multimedia resources. Listening skills are best learned through simple, engaging activities that focus more on the learning process than on the final product. When designing lessons and teaching materials to further develop listening comprehension skills, students need to be motivated and stay motivated. This is best accomplished by determining the suitability of the listening materials, the techniques used in classroom teaching, and the use of authentic materials.

References

1. Teaching listening. Steven Brown. Cambridge University Press 2006 year.
2. English teaching forum. #3.2012 year.
3. Brown, D. (2001). Teaching by principle–an interactive approach to language pedagogy. Addison Wesley Longman: New York.

Резюме
В данной статье рассматриваются, обучение языка зависит от прослушивания. Прослушивание обеспечивает звуковую вход, который служит в качестве основы для овладения языком и позволяет учащимся взаимодействовать в разговорном общении.

Аңдатпа
Осы мақалада қаралып жатыр, тілді үйрену тыңдаудан тәуелді болады. Тыңдау тілді меңгеру үшін негізгі сапада қызмет көрсетеді, дыбыстық тыңдалымды қамтамасыз етеді және білім алушымен әңгімелесу қарым-қатынасында әрекеттесуге мүмкіндік береді.

ӘОЖ 351.382.

Есенова Р.Ж.
№19 Ө.Жәнібеков жалпы орта мектебі, Шымкент, Қазақстан

ИНФОРМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ КӨРНЕКІЛІКТІҢ ТҮРЛЕРІ

Аңдатпа: Оперативтік көрнекілікті пайдалану материалды қабылдануды жеңілдетіп, тереңдете отырып, ақпаратты беру мен алу арналарының санын кеңейтеді. Сол уақытта сабақта оперативтік көрнекілікті пайдалану оқушының шығармашылық жұмысының мотивациялық сәті болып табылады. Әсіресе, төменгі сыныптарда оперативтік көрнекілікті пайдалану кезінде бірініші кезекте зейін аудару қажеттігі алға шығады. Ауызша нұсқаунама, эмоциялық рөл, оқылатын объектінің көрінуі жиілігі мен дағдылығы мотивациялық қалыптасуына жол ашып, өз кезегінде оқу-тәрбиелеу жұмысының шешілуіне алып келеді.

Кестелермен жұмысты ұйымдастыру мен кестелер дайындау кезінде сабақта мұғалім фигураны қабылдауды алдымен контурды қараумен, содан соң пропорциямен жекелеген деталдарға көңіл аудару керектілігін есепке алу керек.

Сабақтарда негізгі материалды көрсету үшін тақта мен дәптерлерде біз түрлі-түрлі белгілерді пайдаланамыз. Қаламдар мен фломастрлерді пайдаланып, қоршауға аламыз. Бұл кезде мәтінді интербелсенді тақтаға орналастырудың маңызы зор.

Сол бөлік дәлелдеменің формалды логикалық тізбегі түрінде, ал оң жақ оның тіректік пункттері көрнекі түрде белгілеумен бөліп алу түрінде болады.

Көрнекіліктің бұл түрі оқылатын материалдың оңай есте қалуына жол ашады.

Кілттік сөздер: педагогика, мектеп, ақпараттық технология, әдіс, әдістеме, оқыту, үлес

Жалпы орта мектептің информатика сабағында ақпаратты қабылдаудың маңызы өте үлкен. Сондықтан біз бұл мақалада қабылдау туралы материалдарды баяндаймыз. Сонымен, қабылдау - барлық жағынан заттарды немесе құбылыстарды танудың күрделі үдерісі, бұл ойлау сілтемесі. Қабылдау сапасы қабылдаушы адамның қабылдауға дайындығына, оның өткен тәжірибесіне, қабылданатын материалдың, құбылыс немесе заттың мәніне, адамның қызығушылығы мен психологиялық ерекшеліктеріне тәуелді.

Информатиканы оқыту барысында қабылдау үдерісі көбінесе сөз арқылы жүзеге асады. Қабылдау – көрнекі оқыту компоненттерінің бірі. Оқытудың сөз бен көрнекіліктің қабысуы жайлы мәселе Песталоции кезінен бастап ғалым-педагогтарды қызықтырды. Осы бағытта К.Д.Ушинский, Л.В.Занков жұмыстары үлкен роль атқарады. Л.В.Занков оқытудағы сөз бен көрнекіліктің қабысу формаларын зерттейді:

I – мұғалім сөз арқылы оқушылар жүзеге асыратын әрекеттерді бақылай алады;

II - мұғалім сөз арқылы оқушылардың көрнекті объектілер, байланыстар мен құбылыстарды пайымдауына алып келеді;

III - объектілер жайлы мәліметтерді оқушылар мұғалімнің ауызша ха-барламасынан алса, ал көрнекі құралдар ауызша хабарламалардың тірегі немесе нақтылануы қызметін атқарады;

IV - көрнекі объектілерді бақылауды оқушылардың жүзеге асыруынан бағыт ала отырып, мұғалім оқушылар тікелей қабылдай алмайтын құбылыстар арасындағы байланыстар жайлы хабар береді [1-5].

Қабылдау үдерісі көптеген зерттеулердің негізгі проблемаларының бірі. Шетел психологиясында қабылдау тұтастай тізілімдер, «гештальттар» (Gestalt – немісше – форма, бейне, құрылым) түрінде қарастырылатын, гештальт психология деп аталатын бағыт туындады. Осы теорияға сай қабылдау ерекшеліктері мен заңдылықтары гештальт заңы ретінде түсіндіріледі. Гештальт психологиясы өкілі В.Метцгер күрделі объектілерді қабылдауға әсер ететін гештальттың жеті факторын бөліп көрсетеді.

1. Ұқсастық факторы. Қабылдаудағы қандай да бір сипаттамалар (түс, өлшем, пішін және т.б.) бойынша ұқсас фигуралар біріктіріліп, топталады.

2. Жақындық факторы. Жақын орналасқан фигуралар бөлек фигураларға қарағанда топтарға оңай бірігеді.

3. «Жалпы (ортақ) тағдыр» факторы. Элементтерді топтарға біріктіру тек статикалық ұқсастық есебінен ғана емес, сонымен бірге оларда байқалатын өзгерістердің ортақ сипатымен де анықталады.

4. Объективті орнату факторы. Егер бақылаушыда элементтердің кейбір құрылымдары қалыптасқан болса, онда олардың кез-келген жаңа құрылымы алғашқыда болған жалғаспа, өзгеріс, реконструкция ретінде қарастырылады.

5. «Қалдықсыз кірігу» (қалдықсыз топтасу) факторы. Элементтерді біріктірудің әртүрлі нұсқаларынан «артық» элементтері қалмайтындары дұрыс саналады.

6. «Тәуір жалғасу» факторы. Сызықтар (жазықтықтар, жазықтықтар мен сызықтар) қиылысуы кезінде сызық кесінділерін құрамалауда әртүрлі нұсқаулар болуы мүмкін.

Осы фактілердің бәрі гештальттың едәуір ортақ заңы – «тәуір жақсы форма» заңын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Заманауи ғылымда гештальт психология таза күйде қолданылмай, ол психологияның эксперименттік негізін байытты. Қабылдаудың кейбір қалыптасқан ерекшеліктері өзінің практикалық қолданысын тапты. Қабылдау үшін қабылдаушы белсенділігі маңызды болып табылады.

Көрнекі оқыту меңгерілетін моделдерді жасау үдерісі: білімнің ұйымдасқан жинағы; қабылдау объектісінің моделі; оқушылардың ішкі әрекеттерінің нәтижесі.

Сонымен, қабылдау объектісінің түйінді, тіректік сапаларының қалыптасуы көрнекі оқыту түрінде болады. Көрнекі оқыту жадтың нейрофизиологиялық механизмі мен қабылдау психологиясына сүйенетін қабылдау объектісінің моделденуі. Көрнекі оқыту оқытушының ішкі әрекетімен оқушының ішкі әрекетінің қабысып жүзеге асуы.

Сыртқы әрекеттерді: тіректік пен құрылымдық деп екі үлкен топқа бөлуге болады. Оқытудағы көрнекіліктің: оперативтік, құрылымдық, формальданған, фондық, дистрибутивтік түрлерін қарастырайық.

Оперативтік көрнекілікке мыналарды жатқызамыз:

- демонстрациялық: материалды мазмұндау кезінде суреттерді, сызуларды, сызбаларды, кестелерді, плакаттарды, графиктерді, моделдерді, магниттік және баспа құралдарын, фотосуреттерді, муляждарды пайдалану;
- оқытудың техникалық құралдары: диафильмдер, кинофильмдер, кодопозитивтер, киносақиналар, бағдарламалық оқыту элементтері, жеке компьютерлер, интербелсенді тақта және т.б.

Құрылымдық көрнекілік - құрылымдық сыртқы әркеттерге негізделген оқу әрекетінің моделін қалыптастыру үдерісі. Құрылымдық көрнекіліктерге: тұрақты ассоциацияларда сүйенетін модел құруды, логикалық формада теоремалар жазуды, ақпартты үздіксіз сақтаудың жүйелерін құруды, компьютер, микрокалькуляторлар үшін бақылаушы бағдарламалар құруды жатқызамыз.

Құрылымдық көрнекіліктің айқын мысалы болып оқу материалын қабылдау үдерісінде пәннің тіректік саласын бөліп алу мен кодтаудың тіректік кестесін құрау: блок-сызбаны қолдану, тақырыпты оқытудың конспекті-сызбасын құрау болып табылады.

Тірек пункттерді бөлу әдісі оқытуда кеңінен қолданылады. Тірек ретінде материалдың логикалық бөлімінің тақырыпшасы болуы мүмкін. Тірек пункттердің негізгі міндеті олардың бөлінуі адамның ішкі әрекетінің белсендіруге алып келуінде. Дж.Брунер адам негізінен тірек

пункттер болып табылатын, материалдың негізгі құрамын өрнектелетін айқын фактілерді, сызбаларды, суреттерді сызулар мен формаларды еске түсіреді деп атап өтеді.

Біздің сезім мүшелеріміз материалдық қабылдауды едәуір жеңілдететіндігі психологиялық тұрғыдан негізделген. Мағыналық тірек пункттерді бөліп алу әдісінің рөлі математикада, физика мен химия пәндерінде көрініс береді. Сондықтан да олардың арасындағы байланыстар мен тәуелділіктерді бақылау, іргетастық жағдайлар мен олардың салдарларын бөліп көрсету қиын болады.

Мектепте тірек сигналдар кең қолданысқа ие. Тірек сигнал – бұл бүтіндей тақырыптың немесе жекеленген сабақтың тақырыбының мазмұндық ерекше бір бейнесінің арнайы кодталуы. Тірек сигналды құрау кезінде мұғалімнің немесе оқушының алдында екі маңызды мәселе тұрады: мазмұндағы бастыны қабылдау мен есте сақтау үшін едәуір қолайлы түрде бөліп алып ұсыну. Осы мақсатта есте сақтауға ұсынылатын сызбалық суреттер мен сандарды қамтитын таңбалар мен символдар қолданылады. Бұл тірек сигнал сабақ уақытысында ақпараттың қажетті көлемін оқушы алатындай және жадқа салмақ түсірмей осы білімге сүйене алатындай есеппен құралады. Тірек сигнал парағы (ТСП) бір сабақтың оқу материалын қамтитын оқшауланған контур, блоктар қамтиды.

Материал блоктарға жіктеліп, едәуір бөлігін есте сақтауға жол ашады да, бақылау сұрақтарындағы жауаптарын құрамын анықтайды. Ірі блоктардағы материал мәліметтері оқушыларға түсетін жүктемені төмендете отырып, оқылатын материалдың көлемін едәуір ұлғайтуға мүмкіндік береді.

В.Ф.Шаталов бір блокқа 10-20 сабақты біріктіреді. Үлкен блоктармен оқыту әдістері сонымен бізге Б.П.Эрдниев пен П.М.Эрдниевта кездеседі. ТСП-да материалдың орналасуы, шеңбер, түс, бағдарша – барлығы да қатаң түрде ойластырған болуы керек.

Сыртқы құрылымда ішкі құрылым анық түрде ойластырылған болуы тиіс. ТСП материал екі бағанда орналасқан кәдімгі конспектіден тұрады. ТСП - бұл әркімге түсінікті бола бермейтін өзіндік кодталған конспекті. Ол бұл кезегін минималды ауданды алатын максимум ақпаратты қамтиды.

Тірек сингалы –бұл сөздер, формулалар, фразалар, мен бағдаршалар түрінде өзіндік өрнекке ие, бұл ақыл-ой жұмысының табиғи әдісі. Тірек сигналдар оқытылушы материалдағы негізгісін бөліп алып, оны толықтай, тереңірек есте сақтау үшін жинақты түрде ұсынуға мүмкіндік береді. Тірек формалары сан алуан. В.Ф.Шаталовша тірек сигнал Д.Е.Огородный әдістемесіндегідей, С.Н.Лысенковаша сызба, Е.И.Ильиннің тірек сигналы өзгеше.

Құрылымдық көрнекілік қабылдау үдерісінде ойлау әрекетін белсендіріп, логикалық ойлауға үйретеді. Белгілі бір жүйеде оқылатын объектілердің орналасуы сезім мүшелері жағынан минималды күштеуді туындата отырып, қабылдауды жақсартады.

Фондық көрнекілік – қабылдау мен меңгеруді қамтамасыз ететін, мотивациялық сипатқа ие білімнің ұйымдасқан жинағының арнайы ерекшеліктерін моделдеу үдерісі. Фондық сипаттама моделді қалыптастыру кезіндегі ұзақ, бірсәттік емес әрекеттермен сипатталады. Біз қандай да бір сигналды, енгізген кезде, сигнал күрделілігіне тәуелділікте мидың жүйке ұлпасының қызмет атқаруының динамикалық режимі қалыптасады. Бұл режим жартылай шамада кіру сигналында көрініс беруі мүмкін. Сигналды қайта ұсыну немесе оны ұсыну уақытын ұлғайту кезінде едәуір тұрақты режим қалыптасады. Оқыту – бұл уақытша режимдер бірізділігінің қалыптасуы.

«Фон-ассоциацияның» пайдалану мысалына оқыту үдерісінде тарихи материалды пайдалану жатады. Тарихи фон жасау материалды қабылдауды жеңілдетеді. Бұл «фон-ассоциация» логикалық түрде өзара байланысты тарихи материалды оқыту үдерісінде келтіруге болатын сабақ тақырыптарымен тарихи материалдың азғана бөлігін мазмұндау үдерісінде жасалуы мүмкін. Әртүрлі тақырыптарды оқыту кезінде қажетті фонды жасауды, күрделі түсініктерді меңгеруді факультативтік сабақтарда жүзеге асыруға болады.

Бас ми қыртыстарының қабық асты орталықтарына батыл әрекет етуде қысқа уақыт ішінде едәуір тереңірек белгілі бір машық пен дағдыны қалыптастыруға болады. «Көңіл-күй фонын» жасау тәсілдері әртүрлі болуы мүмкін. Сабақта музыкалық шығармаларды пайдалану оқушының өзіндік жұмысының қарқынын жоғарылатуға, оқылатын материалды едәуір сапалы түрде (қол еңбегі сабақтарында, әдебиетте, сурет сабағында, математикадағы өзіндік жұмыстар уақытысында, дене тәрбиесі сабақтарында) алуға мүмкіндік береді.

Дегенмен мұнда фон сабақта қойылған мақсатпен оқушының ішкі әрекеті сәйкестігі үшін белгілі бір талаптарға жауап беруі тиіс. Көңіл-күй фонын оқу еңбегінде оң нәтижелер алу үшін

мұғалім алдын-ала дайындық жұмыстары жүргізу керек: оқу құралдарын, сабақ сюжетін енгізу жолын ойластыруы тиіс.

Материалды, пәнді оқыту әдістемесін мұғалімнің қаншалықты жақсы меңгергені, оның оқушыларға қатысы, мұғалімнің көптеген тұлғалық қасиеттері, өз еңбегі мен оқушы еңбегіне қызғушылық қатынасы сабақ фон мен сезініп, оқушының материалды қабылдауы, оны игеруі жеңіл жүзеге асады.

Мақсаттық міндет, мотивация, оқушының ішкі әрекетіне мұғалімнің сырттай алаңдауы - фондық көрнекіліктің құраушы компоненттері. Көрнекіліктің осы түрінің ерекше мәні қазіргі кезде дифференциалды оқыту жағдайында орын алуда. Бірқатар мектептерде бейіндік оқыту сыныптары жасақталып, әртүрлі оқу орындары пайда болуда. Мектепті бітіруші оқушының біліміне қойылатын талаптар әртүрлі, бірақ оқытудың міндетті нәтижелеріндегіден төмен болмауы тиіс. Дифференциалды оқытудың жаңа мектептік бағдарламаларын жасау кезінде көрнекілік оқытуға үлкен роль бөлінуі тиіс. Бір оқушылар үшін «тірек» қызметін пайымдау логикасы, мазмұндау тілі атқарса, ал екіншілері үшін - сабақ формасының, мазмұндау тілінің әдемілігі мен әсерлілігі орындайды. Бейіндік дифференциация жағдайында фондық көрнекілікті пайдалану мысалына ертегі-сабақтар, спектакль-сабақтар, математикалық съездер мен конференциялар, дәріс сабақтар, қиял элементтері бар сабақтар, импровизация мен ойындар жатады.

Фондық көрнекілік есебімен жазылған оқу құралдары пайда болады. 5,6 сыныптарға арналған математика курсы бойынша оқулықтар сериясын шығарыла бастады. Оқу материалының мазмұндалуы әртүрлі формада іске асады. Бұл қайырымды ертегі, өткір детектив, қиял ғажайып әңгіме немесе жай ғана хабарлама. Осы кітапты пайдалану, фондық көрнекілікті басқа түрлермен қатысуға қолдану дағдысы балалардың тұлғалық қабілеттіліктерін сақтап, дамытуға мүмкіндік береді.

Дистрибутивтік көрнекілік оқу әрекеті үдерісінде қалыптасқан моделді оқыту кезіндегі құрылымдық сыртқы әрекеттермен сипатталады. Көрнекіліктің бұл түріне материалды орналастыру құрлымын, базалық анықтамаларды бөлуді, тіректік материалмен дәлелдемелер әдістерінің жіктемесін жатқызамыз.

Көрнекіліктің бұл түрін оқулықтар мен оқу құралдарын құраушылар және авторлар кеңінен қолданады. Теориялық курсты құру кезінде қандай теоремалардың негізгі, ал қайсы теоремалар мазмұндық, ал қайсылары конструктивтік екендігін анықтауға маңызды.

Көрнекіліктің осы түрін пайдалану оқытылатын материалда басымдық беріп, қабылдау мен игеру үшін оны едәуір қол жетілуі етеді, логикалық ойлауға, талдауға, негізгілерді бөліп, оқылатын түсініктер арасындағы байланыстарды орнатуға, ақпараттың үлкен көлемінде бағдарлануын үйретеді.

Танымдық сфераның дамуы мен қалыптасуына жататын таңбалы- кескіндік құралдармен әрекеттің түрлерін психологиялық зерттеу өз бастауын Ж.Пиаже мен А.Валон жұмыстарынан алады. Ж.Пиаже оперативтік инварианттілік, кескіндік функция, әрекеттесу мен тепе-теңдік, әрекетті интериоризациялау жайлы ілімді жасағанымен, белгілі бір жас аралығындағы кескіндік функциялардың қалыптасу мәселесін талқылап, білімді ұсыну құралдарына: сызбаларға, диаграммаларға, суреттерге, кестелерге, математикалық символикаға, қатынасты әртүрлі оқу құралдарын пайдалану логикасына салыстырмалы түрде дидактикалық ұсыныстар берген жоқ. П.Я.Гальпериннің ақыл-ой әрекетін сатылы қалыптастыру теориясынан алынған мәліметтер мен Н.Г.Салмина нәтижелері мынадай тұжырым жасауға мүмкіндік береді: операциялық даму символикалыққа әсер еткенімен, оны анықтай алмайды. Білімге сүйену икемділігі, жалпылау тек операциалық даму деңгейіне ғана емес, сонымен бірге білім қалыптасуының құрылымы және әдістерімен анықталатын пәндік-спецификалық білімге де байланысты болады.

Белгі - таңба мәселесінің қойылуының бастауы, таңбалы-кескіндік құралдарға сүйену Л.С.Выготский есімімен байланысады.

Педагогикалық және психологиялық әдебиеттердегі таңбалы-кескіндік құралдарға сүйену тәсілін сипаттайтын ең кеңінен тараған термин - моделдеу.

Егер философияда моделдеу жасанды жүйені зерттеуге арналған таным әдісі ретінде анықталса, психологияда моделдеу оқу әрекетінің құрамына кіретін оқыту іс-әрекетінің бірі ретінде түсіндіріледі. Н.Г.Салмина моделдеуді көп компонентті құрылымға ие іс-әрекет ретінде қарастырады. Н.Г.Салмина моделдеуді іс-әрекеттің ерекше, таңбалы-кескіндік түріне жатқызып, таңбалы-кескіндік іс-әрекет түрлерінің жіктемесін құрды. Н.Г.Салмина жіктемесі мынадай түрге ие:

• моделдеу – құрылымдық, функционалдық және генетикалық байла-ныстар көрсетілетін құралдар арқылы жаңа ақпаратты алудағы таңбалы- кескіндік іс-әрекет;

• кодтау - кез-келген жұмыс тәсілінде қолданылатын хабарды беру мен қабылдауға бағытталған таңбалы-кескіндік іс-әрекет (коммуникативтік функция);

• кескіндік және шынайы түрде жүзеге асатын, шынайлыққа бағдарланған таңбалы-кескіндік іс-әрекет (құрылымдау, байланыстарды көрсету);

• ауыстыру - мақсаты кез-келген жұмыс тәсілінде қолданылатын шынайлықтың функционалдық қалпына келуі болып табылатын таңбалы-кескіндік әрекет.

Оқу іс-әрекетіндегі кодтау таңбалы-кескіндік формадағы мазмұнды айтып бере білу дағдысы түсініледі. Н.Б.Новик моделдеуді объектіні практикалық немесе теориялық зерттеу ретінде анықтайды. Н.Г.Салмина зерттеулерінде оқу іс-әрекетіндегі сызба мен модель түсінігі әрқайсысы өз алдына ажыратылады. Егер модель зерттеу функциясын қарастырмай қандай да бір жағдайды суреттеу үшін қолданылса, онда бұл сызба сызбалау болып табылады. Білімді ұсыну таңбалы-кескіндік әрекетпен байланысты болып, және оның құрылымдығымен, байланыстығымен белсенділігімен сипатталады. Таңбалы-кескіндік іс-әрекет қабылданған білімді ұсынудың әртүрлі типті моделдерін тудырады: логикалық, реляциялық, семантикалық, тізбек, жемісті, фреймдік.

Логикалық моделдер предикаттық есептеу мен «иерархиялық ағашты» есептеуге сайма-сай математикалық білімі графы түрінде болады. Граф ұштарында негізінен оқу элементтері: ұғымдар, теоремалар, алгоритмдер, математикалық әдістер, фундирлеу спиралдары және т.с.с орналасып, қабырға оқу элементтері арасындағы қатынасты береді. Осылайша, оқу материалы ұғымының немесе теореманың логикалық құрылымын тұрғызуға болады. Реляциондық моделдер негізінен сан алуан кестелер түрінде ұсынылады. Қорыта айтқанда, көрнекіліктің жоғарыда келтірілген түрлерін қолдану мұғалімнің материалды мазмұндау әдістерін шығармашылықпен қолдануға, эрудициясына, жалпы мәдениетіне, абстрактілі ойлаудың қаншалықты дамығандығына, өз еңбегінің нәтижелеріне қызығушылығына байланысты.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары. Жалпы орта білім. –Алматы: РОНД, 2010.-368 б.
2. Ш.Р.Ерматов. Оқушылардың зерттеушілік жіне шығармашылық белсенділіктерін дамыту. Пед.және псих. ғыл. маг. дисс. ... Шымкент, 2013. -106 б.
3. Электрондық оқулық. Мемлекеттік стандарт. Алматы, 2005.
4. Бүркіт Ә.Қ., Туғанбаев М.Л. Білім берудегі ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялар. Шымкент, 2012. –Б.56-57.
5. Бүркіт Ә.Қ., Туғанбаев М.Л. Интербелсенді тақта құралдарын қолдану әдістемесі. Шымкент, 2012. –Б.55-56.

Abstract

One of the most important tasks of the issuance of State of the Development of Education in the Republic of Kazakhstan till the year 2015 is integration of science in the conditions of heavy growth of resources of information technologies.

Information technologies began appearance and became possibility to use their strong resources in aim of teaching. Therefore in work contemplate realization of principle of use visual methods in teaching of resource of information technologies on the basis school in the Republic of Kazakhstan.

Гайбуллаева А.Е.
Южно-Казахстанский Государственный Педагогический институт, Шымкент, Казахстан

«ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА В ЛЕТНИЙ ПЕРИОД»

Аннотация: В статье обоснована необходимость организации экологического воспитания детей в раннем возрасте. Описаны способы взаимодействия детей с природой на примере упражнений и игр во время прогулок. Главная цель экологического воспитания и образования в дошкольном учреждении - воспитать защитников природы, научить детей быть милосердными, любить и беречь природу, бережно распоряжаться ее богатствами. Данные материалы будут интересны как родителям, так и педагогам дошкольных учреждений.

Ключевые слова: экологическое воспитание, экологическая культура, эстетические чувства, дидактические игры

Мир, окружающий ребёнка, - это, прежде всего Мир природы с безграничным богатством явлений, с неисчерпаемой красотой. Здесь, в природе, вечный источник детского разума.
В. Сухомлинский.

Начало экологической культуры необходимо прививать с раннего детства. Экологическое воспитание детей заключается в формировании гуманного и бережного отношения к природе во всем ее многообразии, к людям, их труду, к себе, как части природы. Маленький ребенок - исследователь, у которого к трем годам обнаруживается целенаправленный интерес к окружающему миру. Наблюдения на прогулке в любое время года обогащают его представления об объектах живой и неживой природы. Но именно летом, когда дети больше времени проводят на свежем воздухе, задачи экологического воспитания становятся наиболее актуальными. Кроме того, важно помнить, что у детей раннего возраста мышление носит конкретный характер, вот почему так важно, чтобы первое знакомство с объектами или явлениями по возможности происходило в естественной обстановке. Летняя оздоровительная работа с детьми дает возможность подводить детей к первым «открытиям» в процессе разнообразных игр с песком и водой, «султанчиками», «вертушками», помогает формировать в сознании юных первооткрывателей систему причинно-следственных связей.

Организуя познавательно-исследовательскую деятельность с малышами летом на прогулочном участке, можно решить следующие **программные задачи:**

- воспитание познавательного интереса к окружающему миру, развитие любознательности;
- учить наблюдать, запоминать, сравнивать, экспериментировать;
- воспитание бережного отношения к окружающему;
- воспитание эстетических чувств;
- развитие речевой активности;
- развитие двигательной активности

Вместе с детьми мы радуемся наступлению лета. Беседуем и наблюдаем за сезонными явлениями (светит солнце, облака или нет на небе, идет дождь, дует ветер). Когда дождь застал на прогулке, мы не спешим в группу, а любуемся этим природным явлением. Важно обращать внимание малышей на то, что дождик нужен всем растениям, деревьям, кустам, чтоб они могли жить, а еще он умывает травку, листочки, цветы.

Обращаем внимание на то, что летом высокая трава, цветут цветы, на деревьях и кустарниках много зеленых листьев. Проводим дидактическую игру «Покажи, где кустик, а где дерево», «Найди отличия». Рассматриваем с детьми части дерева, изучаем на ощупь структуру его коры, любуемся яркими цветами на клумбах.

На высоком эмоциональном подъеме проходят наблюдения за различными насекомыми: муравьями, жуками, гусеницами, дождевыми червяками, которых на время помещаю в стеклянную в банку. Важно обращать внимание детей на то, какие насекомые маленькие и на бережное отношение к ним. Объяснить так же о том, что бывают насекомые-вредители.

Наблюдая за птицами, дети с удовольствием берут на себя роль «воробьев», «ворон», подражают их пению. Развитию двигательной активности способствуют разнообразные подвижные, хороводные, логоритмические игры. Стимулом для речевой активности является повторение и разучиваем стихов, пальчиковых игр на экологическую тематику, отгадывание загадок.

Обязательно берите с собой на прогулку восковые карандаши, гуашь (основные цвета), баночки-непроливайки, воду, несколько кисточек, листы бумаги, влажные салфетки (вытирать детям руки). Для детей, которые любят больше раскрашивать, чем рисовать, запаситесь раскрасками на экологическую тематику – животные, насекомые, растения и т.д. Их можно найти в интернете, важно, чтобы рисунки для раскрашивания были крупными.

Впечатления, полученные детьми во время наблюдения или обследования объектов живой природы, они с огромным удовольствием воплощают в своих рисунках прямо на прогулочном участке. Можно организовать сотворчество с воспитателем и создать какую-нибудь коллективную работу. Детям очень нравится!

Формированию экологической культуры способствуют игры с элементами экспериментирования с водой, песком и природным материалом.

Игры с водой. Цель: закрепить первоначальные представления о свойствах воды (прозрачная, течет, льется) – поливаем из лейки цветы, а так же сформировать знания о том, что на солнце вода нагревается и может высыхать, если ее мало. Можно провести эксперимент: в начале прогулки в одну формочку налить немного воды, а в другую - больше и оставить их на солнце. В конце прогулки обратить внимание детей на то, что произошло с водой в формочках.

Игры с песком. Цель: учить способам обследования материала (сжать сухой песок в руке и ссыпать с ладони; сжать в ладонях влажный песок и убедиться в том, что он пристает к рукам; по показу воспитателя пересыпать сухой песок из формочки с помощью воронки, сита; развивать умение определять по цвету влажность песка и различать свойства сырого и влажного песка; активизировать словарь - «сухой», «мокрый». Развитию художественно-эстетического восприятия у детей помогает выкладывание фигур из природного материала на сыром песке - «полянке». Можно использовать скорлупки грецких орехов, чтобы получился цветок, гриб. Сосновые шишки мы заранее раскрашиваем цветной гуашью и дети «высаживают цветы в клумбы». Из нераскрашенных шишек и тонких прутиков можно сделать жучков. Так можно провести коллективную работу «Полянка» и всем вместе полюбоваться на ее красоту.

Игра «Какие предметы держатся на воде?» Цель: изучать свойства легких и тяжелых предметов; развитие дыхательной активности.

В качестве предметов для экспериментирования используем набор различных материалов: щепка или деревянная лодочка, пластмассовая игрушка-рыбка или уточка, металлическая рыбка, резиновый шарик, кусочек коры дерева, бумажный кораблик, камушек. В процессе игровых действий опытным путем устанавливаем свойства предметов. Огромный восторг вызывает у детей задание подуть на воду и направить плавающие предметы в определенную сторону.

Традиционными для нас и наших детей являются **беседы по «Экологическим заповедям».** Заповеди построены по принципу «нельзя», «нужно» или «можно».

Приведу примеры некоторых «Заповедей»

Нельзя разбрасывать мусор. (фантики, бумажки, пустые бутылки, скорлупу от семечек и др.) ***на пол, дороги, газоны.*** Почему? ***От мусора все вокруг становиться грязным.***

Нельзя пугать птиц в городе, в лесу. Почему? ***Все птицы полезны. Они защищают растения от вредных насекомых.***

Нельзя бегать там, где гуляют собаки. Почему? ***Собаки бегут за теми, кто бегает, и могут укусить. Нужно ходить мимо собак спокойно. Собаки за тобой не побегут.***

Нельзя ломать ветки деревьев и кустарников. Почему? ***Растения начинают болеть и могут погибнуть. Можно использовать для игры, только опавшие ветки. Так ты не сделаешь им больно.***

Нельзя срывать цветы на клумбах. Почему? ***Цветы – украшение улиц, города, ими все любуются. Можно собирать цветы, которые выросли в своем саду, огороде.*** Почему? ***Украсишь комнату своими цветами и сохранишь цветы на клумбах.***

Нельзя топтать цветы на клумбах. Почему? ***Притоптанные растения и цветы погибают. Нужно ходить и бегать только по дорожкам.***

Чередование разных видов деятельности во время прогулки позволяет эффективно решать поставленные задачи экологического воспитания.

Родители – активные участники образовательного процесса. Предлагаемые игровые ситуации позволят сделать пребывание ребенка на даче, во дворе познавательным, ярким, поможет воспитать желание познавать и любить мир.

1. Наблюдение радуги после дождя
2. Показать увеличительное стекло, рассмотреть через него божью коровку (посчитать точки на спинке), муравья, бабочку или стрекозу
3. Рассмотреть чашечки лютиков, колокольчиков
4. Понаблюдать за подсолнухом, поворачивающим головку вслед за солнцем
5. На даче понаблюдать, как открываются утром на солнышке одуванчики и закрываются – «ложатся спать» - вечером.

Полученные в детстве знания и навыки поведения будут служить основой экологического сознания взрослого человека. Всегда нужно помнить, что впечатления раннего детства остаются с ребенком на всю жизнь, уходя в долговременную память.

Литература

1. Т.И. Вотинова Сборник «Экологические заповеди для детей» Пермь,. 2009
2. Л.Павлова. Раннее детство: воспитание любознательности. Дошкольное воспитание № 12, 2006
3. Е.Н. Соляник. Развивающие игры для детей раннего возраста. С.- Петербург, 2010
4. http://pedsovet.su/load/313-1-0-40342

Түйін

Мақалада балалардың ерте жасынан экологиялық тәрбие жүргізу қажеттілігі негізделген. Серуендеу кезінде ойын ойнау және жаттығу негізінде балалардың табиғатпен қарым-қатынастары көрсетіліп жазылған. Мектепке дейінгі мекемеде экологиялық тәрбиенің және білім алуының мақсаты – табиғат қорғаушысын тәрбиелеу, балаларды мейірімді болуға, табиғатты жақсы көруге және қорғауға, оның байлықтарын төкпей-шашпай пайдалануға үйрету. Бұл жиналымдар ата-аналарға және мектепке дейінгі мекемелердің оқытушыларына қызықты болады.

Summary

The article substantiates the need for the organization of environmental education of children at an early age. Describes how children interact with nature on an example of exercises and games during walks. The main objective of environmental education in preschool - to bring conservationists, to teach children to be compassionate , to love and protect nature , carefully dispose of its wealth . These materials are of interest to both parents and teachers of preschool institutions.

УДК 376.12.184

Гончаренко К., Мищан С., Новикова А., Столярова О.С.
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

МЕСТО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ПОДДЕРЖАНИИ И УКРЕПЛЕНИИ ЗДОРОВЬЯ ВЗРОСЛОГО НАСЕЛЕНИЯ

Аннотация: в статье рассматриваются задачи, средства и методы поддержания и укрепления здоровья взрослого населения средствами физической культуры.

Ключевые слова: здоровье, физические упражнения, вводная гимнастика, утренняя гигиеническая гимнастика, физкультминутка, физкультпауза.

Набор физических упражнений и режим их использования должен быть сугубо индивидуальным для каждого человека в зависимости от его пола, возраста, профессии, семейного положения, режима работы, типа конституции, имеющегося двигательного опыта и т.д. Тем не менее, есть некоторые общие подходы, которые необходимо учитывать в этом вопросе. Укажем на те, которые относятся к физической культуре взрослых людей.

Для любого человека обязательным условием является утренняя гигиеническая гимнастика. Следует отметить, что это средство двигательной активности должно соответствовать индивидуальным особенностям человека.

При определении набора физических упражнений, которые человек должен и может включить в свой двигательный арсенал, следует исходить прежде всего из того, какие нарушения здоровья и патологические состояния наиболее часто встречаются у современного человека и насколько они связаны с его образом жизни. В последние 30—40 лет удалось найти эффективные средства борьбы с инфекциями, на долю которых ранее приходилась подавляющая часть смертности. Теперь на первый план выдвинулись те заболевания, которые преимущественно связаны с гиподинамией, избыточным и неправильным питанием и чрезмерными психическими нагрузками. Все эти факторы риска могут активно устранены целенаправленной и умело организованной двигательной активностью.

Для современного человека особую опасность представляют сердечнососудистые и онкологические заболевания, сахарный диабет, перенапряжение психики и нарушения в опорно-двигательном аппарате. Из них лишь в отношении онкологии нет убедительных данных, которые бы свидетельствовали о профилактической и лечебной роли физической культуры. Во всех же остальных случаях можно говорить о высокой эффективности последних. Анализ имеющегося опыта позволяет предложить следующий набор обязательных средств физической культуры, которые могли бы в значительной степени предупредить указанные заболевания:

I. Упражнения аэробного циклического характера, обеспечивают поддержание нормального уровня функционирования сердечнососудистой, дыхательной и нервной систем, терморегуляции, обмена веществ и т.д.;

II. Гимнастические упражнения, выполняемые с целью поддержания хорошего состояния позвоночника (с акцентом на шейный и поясничный отделы, где наиболее часто встречаются нарушения); для суставов плечевых, тазобедренных, коленных и голеностопных; кровообращения мозга (упражнения для мимических мышц лица и мыши шеи, а также усиливающие приток крови к мозгу); для деятельности желудочно-кишечного тракта (на мышцы брюшного пресса); для мочеполовой системы (на мышцы области, промежности).

Закаливающие процедуры, позволяющие поддерживать высокий уровень иммунитета.

В двигательном режиме взрослого количество средств физической культуры должно быть не менее 4-5, с возрастом же их набор может уменьшиться до 2-3.

В жизни человека двигательная активность должна занимать то место, которое согласуется с условиями его профессиональной, бытовой и прочих сторон жизнедеятельности. Занятия физкультурой можно проводить в зависимости от условий работы и типологических особенностей человека и утром, и днем, и вечером под постоянным врачебно-педагогическим контролем, с учетом текущего состояния организма.

Периодичность занятий физкультурой и длительность каждого из них связаны обратной зависимостью, однако тренирующий эффект при частоте занятий менее трех раз в неделю и короче 30 минут оказывается низким. Оптимальным режимом следует считать для взрослого человека 3-5 раз в неделю при длительности 90 (при пяти занятиях) и 120 (при трех занятиях в неделю) минут.

Исключительно важное значение имеет рациональное использование физических упражнений в режиме рабочего дня, что позволяет решить целый ряд задач:

1. Выполняемый до начала работы специально подобранный комплекс упражнений способствует укорочению времени врабатывания и более быстрому достижению максимальной работоспособности. В частности, для работников умственного труда в таком комплексе должны быть упражнения на быстрое переключение внимания, координацию движений и т.д.

2. Обычно выполнение профессиональных обязанностей сопряжено с длительным поддержанием вынужденных статических поз (учащиеся, станочники, ученые и т.д.). В этом случае прослеживается целый ряд неблагоприятных для организма последствий в виде нарушений осанки, кровообращения, дыхания, зрения и других, поэтому физические упражнения могут способствовать включению в активность неработающих мышц, коррекции осанки, восстановлению кровообращения и дыхания, нормализации зрений и устранению прочих последствий длительного поддержания вынужденной позы.

3. В условиях все большей специализации в производстве в целях обеспечения высокой эффективности труда рабочим часто приходится ограничиваться выполнением довольно узкого круга движений, которые доводятся до высокой степени автоматизма. В этом случае необходимость в произвольном сознательном контроле постепенно уменьшается, в связи, с чем монотонная механическая работа довольно быстро ведет к возникновению запредельного торможения. Нетрудно представить, сколь опасны, могут быть последствия возникающей при этом сонливости.

4. В тех видах профессиональной деятельности, которые связаны с большими и плотными потоками информации, требуются быстрая реакция и оперативный поиск правильного решения. Выполнение этих требований возможно лишь в условиях апологического стресса, способствующего мобилизации возможностей организма. Однако подобный стресс сопровождается повышением мышечного тонуса, нарастание которого еще боне усугубляет стресс. Снятие мышечного гипертонуса через расслабление соответствующих мышц обеспечивает нормализацию состояния ЦНС. Кроме того, используемые в этом случае физические упражнения улучшают эмоциональное состояние работника.

5. Физические упражнения, рационально применяемые в режиме рабочего дня, способствуют более быстрому повышению работоспособности и росту производительности труда. Регулярные занятия физической культурой увеличивают профессиональную - работоспособность на 10-14%.

Выдающийся физиолог И. М. Сеченов еще в середине XIX в. ввел понятие «активный отдых». Суть его заключается в том, что при наступающем утомлении переключение на другой вид деятельности обеспечивает более быстрое восстановление работоспособности утомленных нервных центров, чем в условиях пассивного отдыха. Например, при умственном утомлении выполнение сходных по структуре физических упражнений, отличающихся эмоциональностью (в частности танцы), способствует более быстрому восстановлению, чем пассивный отдых.

Отдельного разговора заслуживает вопрос о физической культуре работников умственного труда. Это обусловлено спецификой влияния этого вида профессиональной деятельности на организм человека. В частности, умственный труд характеризуется следующими особенностями:

— напряжение мыслительных процессов с высокой динамичностью и силой возбудительно-тормозных процессов в ЦНС;

— неравномерность нагрузки, необходимость принимать срочные и нестандартные решения, возможность возникновения конфликтных ситуаций;

— не регламентированный график, периодически возникающие возрастания степени нервно-эмоционального напряжения;

— напряжение отдельных анализаторов и внимания;

— сложность взаимоотношений с окружающими;

— большой и плотный поток информации, напряжение памяти, внимания, восприятия и воспроизведения новой информации;

— низкая двигательная активность.

При мыслительной работе происходят сосудистые реакции, противоположные тем, которые бывают при мышечной работе: кровенаполнение сосудов мозга, сужение периферийных сосудов конечностей, расширение сосудов внутренних органов и т.д. Когда же такой труд сопровождается нервно-эмоциональным напряжением, происходит резкая активизация кровообращения с повышением частоты пульса, артериального давления, наступают изменения в ритме и частоте дыхания, снижается насыщение крови кислородом, нарушается терморегуляция и отмечаются многие другие неблагоприятные изменения, нарушающие состояние организма. Специфика умственного труда заключается и в том, что после прекращения работы мысли о ней, «рабочая доминанта», сохраняются еще довольно долго. В результате оказывается, что неправильно

организованная умственная работа быстро приводит к функциональному утомлению из-за запредельного торможения в головном мозгу.

При нерационально организованной профессиональной умственной деятельности могут возникать функциональные, а затем и морфологические нарушения в организме, основной причиной которых является малоподвижность. Наиболее часто среди таких отклонений в состоянии здоровья встречаются склеротические изменения сосудов, появление гипотонии (у молодых) или гипертонии (у пожилых), возникновение неврозов, ослабление дыхательной функции, атония кишечника, нарушения обмена веществ и т.д.

При умственной деятельности происходит напряжение мышц лица, шеи и плечевого пояса, так как их активность тесно связана с нервными центрами, управляющими вниманием, эмоциями. В этих условиях длительная импульсация от напряженных мышц создает утомление в соответствующих участках ЦНС, и работоспособность снижается. Естественной мерой предупреждения этого явления могут быть активные движения, освобождающие мышцы от излишнего напряжения.

Не менее важно для поддержания высокой умственной работоспособности имеет состояние мускулатуры, так как между ними существует прямая зависимость.

Оптимально подобранная мышечная нагрузка повышает общий эмоциональный тонус, создавая устойчивое настроение, который служит благоприятным фоном для умственной деятельности и предупреждает раннее развитие утомления. Физические упражнения оказывают на умственную работоспособность либо непосредственное благоприятное влияние по механизмам активного отдыха, либо отдаленное спустя некоторое время, либо в виде кумулятивного (накапливающего) эффекта.

В разработке оптимальных режимов двигательной активности для занимающихся преимущественно умственным трудом следует учитывать возраст, пол, уровень здоровья, характер деятельности, образ жизни, генетические особенности и т.д. каждого отдельного человека, то есть такой режим должен быть сугубо индивидуальным. Тем не менее, есть определенные общие подходы к разработке двигательных режимов. Так, упражнения динамического циклического характера оказываются более эффективными для поддержания умственной работоспособности, чем статические. Физическая активность может быть реализована как в виде выполнения кратковременных комплексов несколько раз в течение дня, так и в одном продолжительном занятии. Утренняя зарядка, легкие кратковременные упражнения на ловкость и внимание перед началом работы ускоряют врабатывание в умственную деятельность через повышение возбудимости и подвижности нервных процессов в ЦНС. В самостоятельных занятиях помимо средств общего воздействия (повышающих физическую подготовленность, а через нее — и умственную работоспособность) следует использовать упражнения направленного и специального действия для данного человека и выполняемого им вида профессиональной деятельности. К ним следует отнести упражнения для мышц зрительного аппарата, для релаксации, коррекции позы, дыхательные и др.

К формам организации двигательной активности работников умственного труда можно отнести:

1. Утреннюю гигиеническую гимнастику;

2. Вводную гимнастику непосредственно перед началом рабочего дня. Обычно выполняются 5-6 упражнений на координацию движений и произвольное напряжение мышц верхних конечностей. Длительность комплекса 3-5 минут.

3. Физкультурные паузы ставят целью компенсировать неблагоприятные влияния условий работы и проводятся приблизительно в середине первой и второй половине рабочего дня. В комплекс из 5-8 упражнений включают движения, корригирующие осанку, активизирующие деятельность внутренних органов, на крупные мышечные группы, стимулирующие мозговой кровоток и т.д. Продолжительность —10-15 минут.

4. Физкультминутки призваны оказать местное воздействие на наиболее утомленные части тела и группы мышц и проводятся непосредственно на рабочем месте через каждые 40-60 минут в течение 2-3 минут. Это могут быть вращения головой, плечами, смена позы, диафрагмальное дыхание, для мышц зрительного аппарата, кистей.

5. В обеденный перерыв до приема пищи необходимо сменить обстановку, походить, а после приема пищи выполнить релаксирующие упражнения. Непосредственно перед

возобновлением работы можно выполнить несколько легких упражнений типа вводной гимнастики.

В вечернее время правильно организованная двигательная активность (например, прогулка) будет способствовать хорошему качеству последующего сна и адекватному восстановлению мышечной работоспособности человека, связанного с умственной профессиональной деятельностью.

Для работников умственного труда важное значение имеет рациональная организация жизнедеятельности в выходные дни. В этом отношении следует отметить два обстоятельства:

1. Смена обстановки позволяет снять очаги застойного торможения в ЦНС, формирующиеся в течение рабочей недели.

2. Насыщение образа жизни в эти дни двигательной деятельностью играет не только роль активного отдыха, но и способствует повышению физической подготовленности и физического здоровья человека.

Подводя итог рассмотренному материалу, необходимо отметить, что полноценная двигательная активность является неотъемлемой частью здорового образа жизни, оказывающей влияние практически на все стороны жизнедеятельности человека как в профессиональной, так и в бытовой, досуговой и других сторонах его жизни.

Литература

1. Брехман И. И. Валеология — наука о здоровье. М.,1990.
2. Виленский М. Я., Ильинич В. И. Физическая культура работников умственного труда. М., 1987
3. Вайнер Э. Н. Валеология: Учебник для ВУЗов. М., 2002.
4. Виленский М. Я. Физическая культура в научной организации учебного труда студентов. М., 1993.
5. Физическая культура студента: Учебник / Под. ред. В.И. Ильинича. М.: Гардарики, 2000. 448 с.

ӘОЖ 355.234.4.=111

Даркенова А.
Еуразия Ұлттық Университеті, Астана, Қазақстан

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа: Білім беру үрдісінде жаңа ақпараттық технологияларды қолдану мәселесі өзектімәселелердің қатарынан орын алуда. Шетел тілін оқытудың мақсаты субьектінің мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігін қалыптастыру десек, онда сол шетел тілін оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолдану шетел тілін оқытудың мақсатынан туындап отырған қажеттілік болмақ.

Кілтттік сөздер: инновация, тренинг,компьютерлік оқу,интернет,ақпараттық технология, телеконфереция, видеоконференция

Елбасымыздың Қазақстан халқына жолдауына XXI ғасырда ақпараттық қоғам қажеттілігін қанағаттандыру үшін білім беру саласында төмендегідей міндеттерді шешу керектігін атап көрсетті: Компьютерлік техниканы, интернет, телекоммуникациялық желі, электрондық және телекоммуникациялық құралдарды, мультимедиялық электрондық оқулықтарды оқу үрдісінде тиімді пайдалану арқылы білім сапасын көрсету. Сонымен қатар тәуелсіз еліміздің болашағы – жарқын, білімді, парасатты, өз ана тілімен бірге шетел тілі «ағылшын тілінде» еркін сөйлеп, өз елін, халқын, мәдениетін шетелге таныстыра алатын үш тілде еркін сөйлейтін азамат болып шығуы керек деген еді. Мұндай мақсатқа жету үшін, алдымен, білім мазмұнын жаңартумен қатар, оқытудың тиімді әдіс-тәсілдері мен оқу құралдарын заман талабына сай жетілдіру қызметін жүзеге асыруды қажет етеді. Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Себебі, білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып,

жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болуда. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруді маңызды мәселелердің бірі[1].

Ағылшын тілін жаңаща оқыту соңғы жылдары жоғары қарқынға ие болды. Үстаздардарың сабақты жобалаудағы жауапкершілігі студенттердің шетел тілінде нәтижелі тілдік қарым-қатынас жасауына мүмкіншіліктер туғызады . Олар аз уақытта жаңа технология жәрдемінде үлкен жетістіктерге жете алады . Оқудың дәстүрлі үрдісіне инновациялық технологияны ендіру, оқытушылар мен студенттерге дәстүрлі формаларды және әдістерді жетілдіруге мүмкіндік береді, сонымен қатар жаңаларды да, атап айтқанда : тренингтер, дөңгелек үстелдер, пресс-конференциялар және т б . Оқытушылардың біліктілігі олардың педогогикалық қарым- қатынаста жағдаят жасауда көрінеді, онда оқытушылар да, студенттер де таңдау және бақлау мүмкіншілігіне ие болады. Инновация дегеніміз тек ғана жаңалық енгізу емес, сонымен қатар жаңаны дәстүрлі оқу- тәрбие үрдісіне қолдана білу.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде электрондық байланыс жүйелерінде ақпарат алмасу интернет, электрондық пошта, телеконференция, бейнеконференция, телекоммуникациялық жүйелер арқылы іске асырылуда.

Оқытудың компьютерлік технологиясын енгізу оқу-тәрбие қызметін басқаруды интенсивтендіру мен оптималандырудың жаңа принципті мүмкіндіктерін ашады . Оқытудың жаңа педагогикалық технологиясын жүзеге асыру мұғалімнің шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді, өз бетімен танымдық және тәжірибелік-зерттеушілік қызметін меңгеруге көмектеседі, білім алушылардың өз бетімен оқу қызметінің мәдениеті қалыптасады[2]. Ағылшын тілін меңгеруде ақпараттық құралдар пайдалану оқытушы мен оқушылардың ізденушілік және шығармашылық қабілеттерінің дамуына, оқушылардың тілдік біліктілігінің, тыңдау дағдыларының, сөйлеудің қалыптасуы мен дамуына, жазу әрекетін жетілдіруге, тұлғаның шығарма тұрғыдан шыңдалуына зор әсерін тигізеді. Мультимедиадағы бейнелер мен графикада ағылшын тілін сазды кескіндемелік анамациялық иллюстациялар арқылы бере отырып, ағылшын тілін оқытуда үлкен маңызға ие болатындығын аңғаруға болады. Бұл кездегі ұсынылған формалар, көрсету құралдары, дизайн көркемдік және бейнелік, т.б. шешімдердің үйлесім табуы ағылшын тілін үйрену үдерісіндегі оның мазмұнын толықтырады. Олар оқушылардың барлық сезім мүшелеріне әсер ете отырып, оның ойлау қабілеттерін арттырып, бейнелік қабылдауын, есте сақтауының барлық түрлеріне қозғау салып, оқу ақпаратын толыққанды қабылдау және тануына негіз болатындығын байқауға болады. Мультимедиа оқушылардың берілген ақпаратты қабылдау кезіндегі көру және есту бейнелерін өзара үйлестіріп, салыстырмалы мәнерлігін құрайды. Шет тілін оқытуда интернетті сабақта пайдаланудың негізгі артықшылығы сол жан-жақты ақпараттар алу. Интернетті сабақта пайдаланғанда шет тілінде электронды оқу курстарымен оқушы жұмыс істеуге мүмкіндік алады. Шет тілін оқытуда бұл ел тану, әр түрлі энциклопедиямен танысуға мүмкіндік береді. Chat (ағылшын сөзі-«әңгіме») электронды поштаға шығу арқылы оқушылардың жүйеде басқа шет ел оқушыларымен сөйлесе алады. Олар сөз қорларын кеңейтіп, өз бетінше сабақ материалдарын таңдауға мүмкіндік береді.

Технология ұғымыақпараттықтехнологияларсаласынанкеліпшыққан. Нақ осы сала техникалықтұрғыданедәуіркөбірекзерттелген сала болыптабылады. Оқыту технологиялары менақпараттық технологиялардың бірдей емес екенін ескерте кетейік.

Себебі, біріншіден – оқыту технологияларына ақпараттық емес технологиялар (мысалы, сыртқы бөлімдегідей оқытушының қатысуынсыз, дербес оқу жоспарына сай оқулықтар бойыншаоқыту технологиясы) да жатады. Екіншіден – ақпараттық технологияларо́қу үдерісіне тікелей қатысы жоқ көптеген мәліметтерді (мысалы, мәліметтерді кодтау және өңдеу, желібойыншамәліметтерді беру, магниттік таратушыларға мәліметтерді жазу механизмдерін жәнекомпьютерлік техниканың көптеген басқа да ерекшеэлементтерін) қамтиды. Сондықтан, ақпараттық технологиялар мен оқыту технологиялары кішкене ауданда өзара қиылысқан екі түрлі салалар болып есептеледі[3].

«Интернет» деген термин ағылшынның «international net» деген сөзінен, аудармасында «халықаралық байланыс» деген ұғымды береді. Интернет жүйесі арқылы тіл үйренуші тіл өкілімен тура, тікелей байланысқа түсе алады, шетел тілі сабағында Интернетке қосылу арқылы шынайы қарым-қатынас үлгісін жасауға болады. Табиғи тілдік ортада тілді қарым-қатынас құралы ретінде қолдана отырып, тіл үйренушілер айтылымдарға спонтанды түрде, түрлі тілдік формулаларды қолдана отырып, жылдам жауап беруге дағдыланады.

Интернет жүйесінің келесі ақпараттық қоры мен ресурстарын шетел тілі сабағында пайдалану бірден-бір тиімді болмақ:

- электрондықпошта(e-mail), телеконфереция, видеоконференция;
- жекеақпараттардыжарыққашығарумүмкіндігінемесебасқашаайтқандаWebсервергежекешығару;
- ақпараттыққаталогтар(Yahoo, InfoSeek/ UltraSmart, Galaxy) іздеужүйесі (Altta, Vista, HotBob, OpenText), жүйеішіндегіәңгіме(Chat).

Шетел тілі сабағында компьютермен жұмыс жасай отырып, студенттер психологиялық тұрғыдан да жеңілдіктерге ие болады. Атап айтқанда, студенттердің жасаған әрбір жұмысына берілетін бағаның,олардың жасаған қатесін қайталаулар негізінде көрсете отырып, яғни жұмыс нәтижесін мақұлдап немесе белгілі бір дәрежеде қоштамай, өз пікірін білдіріп отыратын оқытушының тікелей қатыспауы, студенттерге өз бетінше жұмыс жасап, өзіне сенімділік болуын қамтамасыз етеді. Бұдан оқытушының шетел тілі сабағындағы орнын жоққа шығару деген түсінік туындамауы керек.

Керісінше, оқытушы тіл үйренушілердің жеке тұлға ретінде өз тапсырмаларын орындап, жұмыс қортындысын белгілейтін әлеуметтік-психологиялық жағдай туындата алатын, олардың жұмысына бағыт-бағдар беретін бірден-бір субъект.

Қазіргі уақытта шетел тілін оқытудың коммуникативтігі, интерактивтілігі, аутенттігі тілді үйрену үрдісінің мәдени контексте болуы үстемдікке ие болуда. Аталған ұстанымдар коммуникативтілік қабілетінің компоненті ретінде мәдениетаралық біліктілікті дамытудың алғышартын жасайды. Шетел тілін дәстүрлі оқытуда тіл үйренушілер тілдік жаттығуларды жасап, қажетті материалды жаттаумен ғана шектеледі. Яғни,ол төмендегідей көрініске ие болады: «сөздік қор + қажетті құрылым = тіл». Алайда , тілдік құрылымды жаттаумен шектелу, тілді қарым- қатынас құралы ретінде меңгеруге толық мүмкіндік бермейді. Шетел тілінде тілдік қарым – қатынасқа үйрету үшін шынайы, өмірлік жағдаяттар туындату қажет. Ол студенттердің қажетті материалды меңгеруіне және соған сәйкес мінез – құлықын қалыптастыруға жағдай жасайды. Аталған мәселені шешуде Интернет жүйесі айтарлықтай маңызға ие . Біз дәстүрлі шетел тілі сабағынатағы да сипаттама жасайық. Көп жағдайда шетел тілін оқыту үрдісінде оқытушы студент ойын басқарады, яғни , бағыт беру немесе жетекшілік етуден гөрі, ол басшылық қызметіне ауысады. Бұл әрекет, психологтар көрсеткендей, студенттердің ойлау процесін тежейді. Мысалы, дөңгелек үстел, пікірталас мәселесін оқытушы өзі дайындап, жоспарды беріп, студенттен сөйлеу барысында тек соған сүйенуін талап етеді. Яғни, өзойынайтудатұлғағаеркіндікберілмейді.

Студент мәселені түсінбей, өзіне қажетті ақпаратты ала-алмай, мәселені шешуге шығармашылық тұрғыдан келу мүмкіншілігінен айрылып, өзінше ой қорытып, оны тұжырымдаужәнеқызықтыпікірлерайтаалуқабілетінеие бола алмайды. Ал мәселенішешудежаңа ой, құнды пікір айту өте маңызды. Және ол міндетті түрде қортындыланып, көрініске ие болар болса, оның нәтижесі жоғары болмақ. Шетел тілін оқыту технологиясының тиімділігінің көрсеткіштері мыналар:

- Студенттердің моральдық психологиялық, интелектуалдық және жас ерекшеліктерін ескеру.
- Оқуға жағымды көңілкүй қалыптастыру.
- Ұстаз бен студент арасында сөз алмасу, ғылыми қарым-қатынас және әріптестік принципін орнықтыру.
- Студенттердің еске сақтау қабілеті мен творчестволық деңгейін көтеру арқылы белсенділігін арттыру.
- Оқуды игеруге мультимедиялық және басқа да техникалық арсеналды кең іске қосу.
- Сабақтардың бітуімен студенттердің келешекке қанағаттануының қорытынды нәтижесі.

Білім беру технологиясыныңүштүрлітипі бар. Олардәстүрлік, инновациялықжәнеАқпараттық. Бастысы – технологияныңжиынтығыемес, оныңдәрежесі.

Студенттіңәртүрліақпараткөздерін, ресурстарынпайдалануарқылыкомпьютерліктехнологияныңкөмегіменөздеріңіндербесізденуіарқылытілдіигеругекәсібишеберлігіншыңдайды.

Жаңаақпараттықтехнологияғаәртүрліақпараттардыэлектрондықәдіспененгізу, сақтаужәне беру болыптабылады.

Олардыоқупроцесіндепайдалануерекшелігінесаймынатөмендегідейтоптастыруғаболады:

Компьютерлікоқубағдарламалары (электрондықоқулықтар, тренажерлар, тьюторлар, лабораториялықжаттығулар, тест жүйесі). Мультимедиялықтехнологияғасайоқужүйесі компьютер, видеотехника, оптикалықдискініңжиындысынпайдалануарқылыжүргізіледі. Интеллектуалдықжәнеэксперттікжүйе. Ақпаратжиынтығыбазасыныңқалыптасуы.

Электрондықпошта, телеконференция, шоғырлы не аймақтық байланыс жүйесін біріктіретін телекоммуникациялық қондырғылар. Электронды кітапханалар. Бұлтехнологиялярбілімсаласындаолардыпайдаланудангөрітезірекдамиды.

Жоғарыоқуорындарында көбіне – көп электрондық почталар жиі пайдаланылады. Қазіргі кезде аудио ақпараталмасу, видео ақпараталмасу, виртуалды аудиторлықтақта, тақырыптық ақпарат енгізілген клавиатуралар, файлды алмасу, көп жақты конференциялар өткізу кеңнентаралған көпке белгілі компьютерлік видео конференц байланыстың әдістемесіне жатқызылады. Бұл технологиялар ағылшын тілін біршама меңгерген студенттің еншісі болып табылады. Өйткені бұл материалдар тек ағылшын тілінде ғана беріледі. Компьютер жүйесі оқу процесін жетілдіру құралы болып табылады. Дегенмен, Интернет жүйесіндег іоқуға байланысты ақпараттарсирек, аз, жүйеленбеген. Оқу процесін аралық байланыс арқылы басқару электрондық почта арқылы материалдар қабылдау, жіберу, курс және диплом жұмыстарын көшіру, интерактивтік хабарларалма су арқылы жүргізіледі. Бүгінде бұл технологиялар оқытудан гөрі жаңадамушылық маңызға ие . Дегенмен, түрлі ақпараттық ағымды пайдалану арқылы шеттілін меңгеруге талпыныс келешек медик-студенттерге өздерінің жан-жақты дамып, сауаттыма ман ретінде қалыптасуына игі ықпалетеді. Студенттердің техникалық білімінің кәсіби бағдарламағасәйкес шеттілін меңгере отырып игеруі, олардың осы мақсатта жүйелі түрде технологиялықа қпараттарды және педагогикалық технологияны пайдалана отырып үнемі дайындығынарттыруына, ізденуіне байланысты. Жаңа педагогикалық технология студенттерді шеттілін меңгеруге жеке бағыттап, даярлық кезінде олардың қарым – қабілетін ескеруге мүмкіндік береді. Технологияның методикаға қарағанда айырмашылығымынада: оқуды жобалау тәжірибені қортындылау негізінде емес, оқудығылыми тұрғыдан негіздеуге бағытталған[4].

Қорыта айтқанда, инновациялық технологияларды сабақта қолдану – бұл оның нәтижелігіне қолайлы жағдайды жасаудың бірден – бір жолы, ал ол өз кезегінде бірлесе жұмыс жасауға, адами қарым – қатынастарға себепкер болады. Оқытуға жаңашыл көзқарасты қолдану, тәжірибеге бағытталған оқытудың үлкен жетістігі болып табылады , сондай- ақ оның сапасы алынған білімнің нақты жағдайда мақсатқа жетумен қатар өмірдің сапасын көтеруде үлкен сұранысты қанағаттандыруды қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1. Қазақстан мектебі. 2008 ж. №6 «Ақпараттық технологиялардың тиімділігі»
2. Қазахстан мектебі. 2008 ж. №11 «Электрондық оқулықтарды пайдаланудың педагогикалық ұстанымдары».
3. Малев В.В. Введение в педагогическую информатику: В 3 ч. – Ч.1. Информатизацияобразования. – Воронеж: ВГПУ, 2000, Ч.2. Компьютер в учебном процессе. – Воронеж:ВГПУ, 2000
4. Амандықова Г.Н., Мұхтарова Ш.Е. Шет тілін оқыту әдістемесі.- Астана, 2007. 260 б.

Резюме

В данной статье рассматриваются преимущества применения инновационно-информационных технологии, являющиеся основным фактором повышения качества образования и обучения иностранным языкам .

Summary

Thisarticledealswiththeadvantagesofusageinnovativetechnologieswhichisthebasicfactorof increasing the quality of education and the teaching of foreign languages.

Жолдасбекова Қ.А., Буркитбаев Т.С., Кунжигитова Г.Б.,
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ЦВЕТОВОЙ АНАЛИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЙ КАЗАХСТАНСКИХ ХУДОЖНИКОВ

Аннотация: Herein article is analyse paintings of Kazakstanartists. These article contain 8 photos paintings' of Kazakstan artists, 10 use references.

Analysis of creative works of different periodsof artists possible to trace the evolution of the development of creative individuals Kazakhstan, showed the ability of artists to the retrieval and display of the surrounding reality. Various chromatic means of expression and representation of reality, justified in an effort to provide a more reliable idea of the work.

В целях совершенствования содержания художественно-педагогического образования, направленного на всестороннее и гармоничное развитие личности, педагогической задачей образовательного учреждения является необходимость развития потребности в творческом преобразовании действительности посредством цвета[1].

Значительно возросла значимость цвета как науки, его изучения в междисциплинарных исследованиях подтверждается появлением новых средств воспроизведения цвета и новых способов преобразования. Отсюда вытекает необходимость процесса поиска новых путей исследования цветовой палитры произведений казахстанских художников с учетом современных достижений науки[2].

Цветоведениеявляется средством познания окружающей действительности,которое создавая художественные образы, использует выразительность цвета. Цвет выражает форму, объем, свет, материал, пространство. Цвет – одно из свойств материального мира, воспринимаемое как осознанное зрительное ощущение и позволяющее наблюдателю распознавать качественные различия излучений, обусловленные различным спектральным составом света.

Цвет, как энергия, необходим для поддержания тонуса центральной нервной системы. Известны случаи т.н. «цветового голодания», когда при цветовой бедности окружающего пейзажа и обстановки развивались симптомы астенизации. У детей, длительное время проживающих в условиях «цветового голодания», отмечаются даже задержки интеллектуального развития [3].

Так, С. В. Кравков[4], установил зависимость цветового зрения от разнородных непрямых раздражителей: слуховых, обонятельных, вкусовых и температурных. Исходя из этого, становится «психофизиологически» понятным ряд «положительных» и «отрицательных» значений цветов.

Так, например, М. Люшером был разработан так называемый «глубинный» тест, который выявляет неосознанное предпочтение того или иного цвета, основанный на том, что выбор цвета отражает направленность испытуемого на определенную деятельность, настроение, функциональное состояние и наиболее устойчивые черты личности, то есть, наиболее ярко выраженные личностные особенности [5].

Способ интерпретации человеком изображения рассматривается как проекция особенностей личности. Для этих целей используется тест Роршаха, являющийся «чистым» тестом восприятия. Он выявляет ряд конкретных свойств личности, в том числе в качестве одного из немногих тестов оценивает степень развитости эстетического отношения к действительности [6].

В. В. Кандинский [7] также предложил двоякое воздействие цвета на человека - физическое и эмоциональное воздействие отдельных цветов. Последнее заключается в теории соответствия

цвета определенной форме и звуку, динамику (расширение и сжатие), вызываемую цветом и многие другие психологические и эстетические аспекты живописи, но, главное, он говорил о духовном предназначении искусства.

Для изучения цвета, И. Араухо обращает внимание к живописи великих мастеров [8], классифицируя общие тенденции цвета в три группы: классически-осязамую, барочную, иллюзорно-оптическую реалистическую (натуралистическую).

Цветовой тон, светлота, насыщенность – три основные характеристики цвета.

Цветовой тон — качество цвета, в отношении которого этот цвет можно приравнять к одному из спектральных или пурпурных. Цветовой тон измеряется длиной волны излучения, преобладающего в спектре данного цвета.

Светлота или яркость - это степень отличия данного цвета от черного. Она измеряется числом порогов различия от данного цвета до черного. Чем светлее цвет, тем выше его светлота.

Насыщенность. Это степень отличия данного хроматического цвета от равномерного по энергонасыщенности светового потока ахроматического. Измеряется тоже числом порогов различия от цвета до серого. (Так же можно сказать, что это доля пигментов в изначальном чистом цвете). Насыщенность, которую также называют «интенсивностью» цвета, описывает силу цвета относительно его яркости. Насыщенность цвета обозначает его отличие от серого при определенной яркости освещения. Насыщенность говорит нам, как цвет выглядит в различных условиях освещенности. Например, комната, окрашенная в один цвет, ночью будет выглядеть иначе, чем днем. В течение дня, несмотря на то, что цвет будет неизменен, его насыщенность будет меняться. Это свойство цвета также называют интенсивностью. Насыщенность иногда заменяется понятием чистота.

Чистота- это доля чистого спектрального цвета в общей смеси данного цвета или это доля чистого пигмента в красочной смеси. Это степень приближения данного цвета к чистому спектральному, выражаемая в долях единицы. Самые чистые цвета — спектральные. Их чистота составляет 100%.

Цветовая символика имеет древнейшее происхождение, возникнув в те времена, когда человек научился добывать, и использовать природные краски. С тех пор цветовой символизм прошел большой путь. Традиции цветовой символики сейчас, во многом, утеряны особенно в индустриальных странах, в которых преобладает утилитарное отношение к цвету.

С момента своего возникновения цветовой символизм самым тесным образом был связан с магией и религией. Цвет рассматривался как атрибут магических, сакральных, божественных сил, а в определенных случаях и как само божество.

В странах Ислама цветовой символизм достигает чрезвычайно высокого уровня развития, характеризуется многозначностью и несет на себе отпечаток влияния как Древнего Востока, так и Запада. Вместе с тем, в цветовой символике Ислама много оригинального. Запрещение Исламом изображения людей, животных и т.д. способствовало тому, что цвет становится одним из главных выразительных средств. Цветовые орнаменты, узоры представляют собой систему цветовых символов, отражающих представления мусульман о земной и небесной жизни.

В Коране свет, а также наиболее светлые и яркие цвета, являются символами блага, божественного начала, но отождествляются с Богом. Белый выражает чистоту и духовность. Золотой (желтый) символизирует славу, успех, богатство, торжество и т.д. Считался лечебным цветом (Омар Хайям). Красный для мусульман считался священным, магическим, имеющим большую «жизненную силу». Поэтому, ценились драгоценные камни красного цвета - рубины и др. Считалось, что они придают владельцу силу, энергию, бесстрашие. Символизировал он и любовную страсть. Почитаемым и "священным" считался зеленый цвет (зеленое знамя пророка). Зеленый символизировал оазис, природу, жизнь, отдых. Камни зеленого цвета означали жизненную стойкость, счастье и благополучие в делах. Драгоценные камни зеленого цвета были любимы мусульманами больше любых других [9].

Рисунок 1. Айтбаев Салихитдин. «Счастье», 1966 г.

Салихитдин Айтбаев ворвался в искусство Казахстана картиной «Счастье» (1966), изобразительный язык которой возвестил о смене ориентиров: новое поколение художников стало искать вдохновение на Востоке - в миниатюре Средней (Центральной) Азии [10].

Центральная и большая часть картины занята фигурами молодых людей, на заднем плане картины изображен табун красных лошадей.

Символ Лошади, Коня очень многогранен и несет разную смысловую нагрузку у разных народов, но в основном, общим является то, что конь - это всегда олицетворение силы, мудрости и благородства!

Конь символизирует интеллект, мудрость, знатность, свет, динамичную силу, проворство, быстроту мысли, бег времени. Это типичный символ плодородия, мужества и мощной власти.

Рисунок 2. Жусупов А. «Юрты», 1975 г.

Основную площадь картиныЖусипова А. «Юрты»(Рисунок 2) занимает пространство земли, раскаленной от полуденного зноя. В раскаленной среде, нет не единого намека на движение воздуха, а плотность его достигает критической массы. Безжизненную статичность степи нарушают одинокие едва заметные фигуры юрты, людей и животных.

Картина написана в средне сером диапазоне тонов и в сближенных по цвету гармонических сочетаниях. Едва заметный контраст тонов и неопределенность контуров деталей, вызывает у зрителя ощущение дискомфорта. Также, «примитивная» покраска картины, однообразный, медленнотекущий ритм холмов и фигур передает состояние апатии в знойной степи.

В данной картине художник в полной мере реализует свою идею через эмоциональные возможности цвета психологического воздействия его на зрителя.

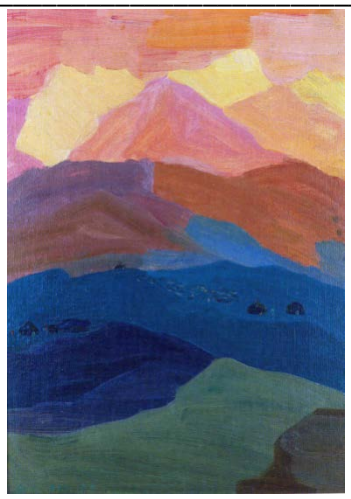

Рисунок 3. Жусупов А. «Вечер на джайляу»,1975 г.

Прохлада вечера после знойного дня изображена в картине Жусипова А. в картине «Вечер на джайлау». Жара отступает. Холодные оттенки занимают значительную площадь картины. Усиливается взаимодействие контраста тона больших масс и границы контуров читаются четче. Конфигурация форм и его ритмика становится сложнее. Отношение площадей и взаимодействие контраста тонов белого, серого и темного находятся зрительно в равных пропорциях. И таким образом средне серое состояние картины действует на зрителя успокаивающе. Ощущение простоты и покоя царит вечернемджайляу.

Сравнивая две картины разного эмоционального состояния сюжета, мы можем сказать об сходстве и отличии колористических приемов применяемым художником для достижения эмоционального состояния пейзажа.

Оба пейзажа написаны в средне сером диапазоне тонов, что вносит идею статики в содержание картины, как уже указывалось выше. Но в первом случае статика подразумевается, как апатия, безжизненность и дискомфорт, то во втором случае – умиротворенность и покой. Причиной разного эмоционального состояния пейзажей является общее тональное состояние картины и его композиционно-графическая динамика.

Рисунок 4. Галымбаева А. «Весна»

Буйное цветение весны изображено в картине Галымбаева А. «Весна» (Рисунок 4). Идеализированные образы. Райский праздник.Картина написана в светло-сером диапазоне тонов, которая соответствует общему настроению сюжета.Тона сдвинуты в строну белого, что способствуют более четкому прочтению динамике контрастных элементов, на которых строится основной ритмический ряд всей композиции. Основную площадь картины занимает белый тон и составляет более цельную массу в отличие от остальных. Темные тона разбросаны по всей

поверхности картины небольшими массами площадей, которые создают мерцание и состояние праздничной суеты.

Рисунок 5. Абдрахман Ж. «Голубая степь»

Темой произведения ЖенисбекаАбдрамана«Голубая степь»(Рисунок 5) есть казахстанская природа в созвучии с простым человеческим бытием. Картина отображает размеренную, традиционную жизнь родного аула в Кзыл-Ординской области, взывают к генетической памяти зрителя, возвращая к прошлому, к прадедам, к священному духу предков – «аруах». В картине линия горизонта, сливая воедино небо и землю, образуя своеобразное «сырдарьинское сфумато». Полотно есть фрагменты единой, большой и прекрасной картины, открывающая смотрящему великолепие мира, степи, которая неуловимо меняется с вечером, оставаясь такой же живой, благодатной, дарящей человеку силу и пьянящее чувство свободы. Еще чуть-чуть - и сольются горизонт, небо, земля, окрашенные в изумрудные, синие, голубые тона, а люди, животные, занятые каждый своим, окажутся персонажами одного сюжета в мироздании.

Рисунок 6. Табиев Б. «Женшина с козой и ребенком» 1990 г.

Будничная картина Табиев Б. «Женшина с козой и ребенком» (Рисунок 6) из жизни женщины аула. Узнаваемость и реалистичность сюжета. Картина написана в средне сером диапазоне тонов, что сразу подчеркивает будничность сюжета. Основные массы фона написаны на сближенных светлых тонах, которые способствуют более ясному прочтению элементов темного. Соотношение площадей и его контрастность зрительно равноотстоят друг от друга.

Фрагментарность действия картины и простота решения формы подчеркивают реалистичность изображаемого сюжета. Композиционная динамика картины строится на тонких и едва уловимых характерных движениях фигур.

Картина Табиев Б. «Тревога» из серии «Арал» (Рисунок 7) по своей идее монументальна и типизирована. Через женские образы выражается идея стойкости преодоления трудностей и решимости казахского народа.

Картина написана в темной тональности в полном светлотном диапазоне. Всю площадь картины занимают темно-серые и темные тона, только отдельные участки высвечены как светом от молнии фигуры людей.

Светлана Анзельм в значительной степени, склонна к тщательной проработке деталей и сильным рисунком, данный от природы и отточенный серьезной академической школой. Проявляется интерес и к портретному жанру.

Использование различных текстур, сочетание пастозной живописи и тончайших лессировок, работа с современными акриловыми и графическими материалами и даже граверные приемы - все это служит достижению важнейшей цели портретиста - созданию психологически точного и высокого образа. Лаконичная композиция, сдержанный колорит и подчеркнутая гармоничность линий направляют внимание зрителя на лицо девочки, выражение лица указывает на значимость и энергетику взгляда, пластику позы. Выявление и акцентирование светлого, красивого начала в личности, утверждение позитивного мироощущения - есть суть творческого поиска Светланы Анзельм.

Рисунок 7. Табиев Б. «Тревога» из серии «Арал» 1990 г.

Остроту сюжета вносят фигуры женщин, как бы деформированных от давления среды. Слегка наклоненные фигуры женщин отражают решимость и стойкость.

Рисунок 8. Анзельм С. «Маков цвет»

Цветовой анализ картин казахстанских художников показывает теоретические основы физических и психофизиологических особенностях восприятия мира художниками Казахстана, закономерности их гармонизации цвета в своих произведениях.

Гармония является универсальным средством в постижении художественно-эстетической организации действительности и практического освоения цветовосприятия, а цвет регулирует предметно-пространственные отношения, художникам - организаторам пространства картины очень важно учитывать принципы цветовой гармонизации, правильно устанавливать соответствие между цветом и формой, материалом и цветом, материалом и фактурой. Мы считаем, что одним из аспектов актуальности является осуществление связей между различными видами изобразительных техник, включающие особенности локальной культуры и оказывающие существенное воздействие на уровень профессионализма художников.

Данный анализ способствут глубокому ознакомлению с культурой своей страны и культурой других стран и повышению образовательного потенциала в целом.

Литература:

1. Абишева С.И.Цветоведение: учеб.пособие для студ. высш. учеб. заведений /Абишева С.И. – Павлодар, 2009. –116 с., цв.ил.
2. Абишева С.И. Формирование гармоничного цветовосприятия на занятиях по цветоведению у студентов начальных курсов архитектурно-дизайнерского факультета: Дисс…канд.пед наук. Спец. 13.00.02. - Омск, 2007, 142 с.
3. Демидов В.Е. Как мы видим то,что видим. М.: Книга по требованию. 2011, 241 с.
4. Кравков С.В. Цветовое зрение. М.: Искусство, 1953
5. Столяренко Л. Д. Основы психологии. Практикум для студентов вузов. – Р/на-Дону: Феникс, 2003
6. Практикум по психологии. Под ред. Леонтьева А. Н., Гиппенрейтер Ю. Б. – М., 1972.
7. Кандинский В. В. О духовном искусстве. - Л. 1992.
8. Араухо И. Архитектурная композиция. – М.: Высш. Школа, 1982. – 208 с.
9. http://otvet.mail.ru/question/63235750
10. Казахстанское искусство. Художники Казахстана. ShockwaveFlashObject. 2004

УДК=111:37.013

Imanbekova A.N.,Kapanova A.Y.
Master students, Eurasian National University, Astana

IMPORTANCE OF THE FIRST MINUTES OF LESSON

Summary: What role the first minutes play in your teaching? In this article, we would like to draw attention on a starter of lesson. Thinking about the process of teaching and the structure of the lesson, we have found out that the first minutes of the lesson have a great potential that can be used in order to activate the cognitive activity of students. Activation helps to enter the working atmosphere and make use of previous knowledge and skills. The problem of breaking the ice/engaging students into lesson from the beginning is very significant in education as for teachers as for students.

Key words: lesson plan, engaging, starter, hook, ice breaker, trigger, plenary.

Recently, we have done an experiment, which I named “Ice breaker by means of candy”. We had to teach second year of foreign language students first time. We have never met them before. So we decided to break the “ice” and engage them from first minutes. They stopped on the topic “Crime and punishment”. We came to class. We offered to students M&M’s candies when they came in. They could have as many as they wanted. Some students were shy and pulled out one to three candy, bold ones took a lot more – up to fourteen. I asked them to not to eat candies, before I allow them. I had a list of the students, so I wrote how many candies pulled out each of them. Then I gave them a task: they had to make up number of sentences equal to number of candies on “crime and punishment” topic.

First ten minutes flew away very fast. Students were interested. Some of them were giggling on others. Smarter students wrote their sentences/short stories about crime on paper, while others were verbally answering and trying to make sensible structures. The most interesting thing was that students were imaginative and creative in composing sentences about crime and tried to use complex structures and terms.

Then we came to the main part ofthe lesson. I decided that we have to continue with an interesting activity, which includes moving around, reading small pieces of information, discussion, retelling, analyzing and memorizing, so I chose “jigsaw reading” and little bit adjusted it. I had ten students in the whole group. As the topic of the chapter was “crime and punishment”, I picked the text with categories of crime: 1st group – “offence against person”, 2nd group – “offence against property” and 3rd group – “violent crime”, cut up the text into small three passages, divided a group into three smaller groups of 3-4 people, and each group had own crime category passage. They had to read together, discuss it in their groups. Then I regrouped them into new groups, so that in each group was by one member from 1st, 2nd

and 3rd groups. In their new groups they had to tell other members about their own paragraphs. After all of these tasks, students were asked to sat in their previous groups. And I pulled all answers together. I asked questions about 1st paragraph from 2nd and3rd groups, 2nd paragraph from 1st and 3rd groups and 3rd paragraph from 1st and 2nd groups.

For accomplishing this activity I draw a table on the blackboard like below and had written down all answers in the cells.

	Offence against person	Offence against property	Violent crime
Similarities	----------	----------	----------
Differences	----------	----------	----------

The plenary session was – case study. It was mixture of role play, study of a real cases and debating.I divided students into two groups of defenders. They pretended that they had a clients, who committed crime. Here students have to support their answers with examples, law knowledge, article from codes and justify their decisions regarding the case. After that each group tries to ruin other group's defend.

This experiment shows benefits both for teacher and students, especially if they do not know each other.

Dr. Richard Curwin, Director, Graduate program in behavior disorder, David Yellin College advices to do something you love every day: "Find either something you love to teach or some way you love teaching it if the topic doesn't excite you. Do this every day. Think twice about looking forward to doing it: once when you leave the house and once when you enter the classroom. If you teach more than one subject, then do the same for each one. Energy is contagious. The students will read your positive energy as: "Today is going to be a good class." It's the opposite feeling from walking into your home and finding the one you live with in a bad mood. That should be reason enough to do it[1]".

Which of the following math and English class beginnings would motivate you more?

- Today we are going to learn about functions. Take out your math books and turn to page 87.
- Today we are going to see how functions are used in making computer games.

Or:

- Today we are going to start a unit on Shakespeare. Please take out *Twelfth Night*, and we'll begin reading.
- Today we're going to see why some people think Shakespeare is sexier than Madonna. Let's start reading.

Planning is such an important part of anyone's career. Just like writers need to plan a story and have marketing plans to sell their work, teachers always must have different kinds of attention grabbing activities and especially in the case when a lesson beginning backfires.

The most important part of a lesson occurs during the first five minutes. If the activity engages students right away, you know there will be enough "sparks" to fly for the rest of the lesson and your job will be relatively easy. If the activity however is not challenging, repetitious, ("We've done this before!" Sound familiar?) there will be "lulls" that more often than not, result in discipline problems.

The key of course, is to keep the "sparks flying," but it all really depends on how you can spark up your classroom right away. These tips are just meant as a guide: consider using those that speak to your teaching style and experiment with others later.

1. Aim for open ended activities that generate more student responses. Good types of open-ended activities are brainstorming and prediction which are perfect for mixed ability classes.

2. Start the first stage of vocabulary teaching by having students notice the words. Flashcards are ideal for introducing word families and for pointing out capital and small letters, consonants, and other sound blends.

3. Use a large number of photos or tangible and concrete objects like images, pictures and hand movements, and gestures to pre-teach images. Visual methods are important for supporting meaning and generating interest.

4. Elicit what students know about a topic before presenting them new information. Many teachers rush through the beginning of a lesson. When they reach the middle part of a lesson, students aren't engaged and discipline problems may have already taken over.

5. Personalize parts of a lesson. The best time to personalize an activity is during the first five minutes of a lesson. Students are more motivated and engaged that way.

6. Encourage students to think about the possibilities of a text. Do this by having them anticipate and predict the next paragraph or page of a read-aloud or story.

7. Use a K-W-L teaching technique to engage students from the beginning of a reading lesson by activating prior knowledge. The K-W-L technique also helps you keep students interested as students think about what they want to know and what they have learned. K = What do I know about subject x? W = What do I want to know about subject x? L = What did I learn about subject x?

Keeping students engaged for an entire lesson IS possible. This is what makes teachers sparkle and by getting into your students' heads a little, you can help your students succeed[2].

Lesson divided to parts: starter, main and plenary. Starter of the lesson must be some kind of a trigger. When you teach, you need imagine that you are fishing, so you need to catch student's attention on the "hook".

Doug Lemov, states in his book,Teach Like A Champion, that great teachers begin their lessons by delivering key information to students as directly as possible. The use of direct instructions is a key element which is effectively applied with the use of the "The Hook."

Teaching with the Hook method should inspire and cause students to become very interested in the lesson introduction. Lemov states that this method is "a short introductory moment that captures what's interesting and engaging about the material and puts it out front."

The "hook" strategy is a short opening into a lesson, that prepares the students for the upcoming material that they will be learning. The "hook" is meant to be a short (ten seconds to three minutes) , engaging moment prior to the start of your' lesson, grabbing the interest and attention of your students. The Hook is best used at, but not limited to, the beginning of the first lesson of a topic. It should be an exercise that smoothly leads into the lesson, but the hook should not teach the lesson. The Hook strategy can be done in multiple ways and should be done with energy, producing a promising, encouraging outcome for your students. Examples of a "good" hook are: an engaging **story**; an **analogy** connecting the following lesson to the students lives and, or interest; some type of **prop,** to be used as a hands on example; a source of **media** (music or video) that is short and avoids distraction; something that promotes the **status** of the lesson or material that will be taught; give them a **challenge** that gets their minds thinking. There are many effective types of hooks used by teachers that have no particular classification. Doug Lemov presents the following types of hooks that teachers should find very effective.

Story. Tell a quick and engaging story that goes directly to the material. An example would be the introduction of a long division problem with a story about kids staying at home without their parents. The long division sign would be the house, and the kids would huddle at the door as numbers knock from the position of the divisor. The important moment (whether to open the door) turns on the rules of divisibility.

Analogy. Offer an interesting analogy that touches students' lives. Lemov offers an example of an useful analogy of a teacher comparing single replacement bonds in chemistry to dancers choosing partners at a school dance.

Prop. An example could be a jacket like the main character in the story might have worn. Or a globe and flashlight to show the earth's rotation.

Media. A picture, or a piece of music, or brief video can enrich your hook when it supports your objective.

Status. Describe something great: Use great work by a student, or give reasons a famous author is highly regarded.

Challenge. Offer students a very challenging task and let them try to solve it. An example would be when a teacher asked students what a complete sentence was. The teacher gave the students five words to use for making a complete sentence. The students couldn't make a sentence. So, the teacher asked the class what was missing? The answer was a missing subject. This surprise of the unsolvable riddle hooked the students for the remaining hour of the class.

Getting Students Excited and Engaged

A great teacher gets students immediately enthused and engaged for deep learning by using the Hook technique. This method is a quick and simple tool for introducing the day's lesson to students in a direct and meaningful manner.

Why it works:

The Hook, if used correctly, is a great strategy, because it includes concepts from the cognitive learning theory. The cognitive learning theory says, that the brains memory process is like a computer, when retaining new information. This means, that when information, first, reaches the "computer" (individual) it comes in through one source that connects to another device, which then links it to hard drive where it is stored. The first stop in our actual brain is the sensory memory. Here a snapshot takes place inside the brain for a short second. If not paying attention the information will not proceed to perception, the process of moving the information into our short-term (working) memory. Once in short-term memory, you decide what you want to remember, this will last only 20 seconds. The information then moves to the storage part of the brain, known as long-term memory. Long-term memory is where all the information we know is filed, much like a permanent filing cabinet.

Our goal as educators is to get the lessons and information we are teaching into the long-term memory of our students, but before the teacher can get there they must "hook em." The best way to do this is to play into the individuals' personal filing cabinets, their long-term memory. The Hook strategy can do this by starting your lesson with something that the individual can relate to, something that will grasp their attention. Once you have done this, the individual will then be able to relate the hook to their new information, making it easily accessible in their filing cabinet. According to another concept from the cognitive learning theory students learn best when things are meaningful and taught in a visual way. By using The Hook strategies you pull on both parts of the memory process, thus grasping your students attention and giving them something to use through meaningful learning (taking new information and relating it to something they already know).

Example:

This is an example of The Hook used for a kindergarten science lesson:

Essential Standard-

K.L.1 Compare characteristics of animals that make them alike and different from other animals and nonliving things.

☐ K.L.1.2: Compare different types of the same animal (i.e. different types of dogs, different types of cats, etc.) to determine individual differences within a particular type of animal.

☐ K.L.1.2: Compare characteristics of living and nonliving things in terms of their: structure and growth.

In order to teach our students how to properly compare animals and their characteristics to other animals and nonliving things; I would first want to use, The Hook strategy, to get their attention and build their interest and excitement for the lesson. I would do this by putting together a PowerPoint presentation with only pictures of living and nonliving things on the slides. I would play the slideshow at the beginning of the class and ask the students whether or not the object is living or non-living. I would not correct them at this point, because it's only the introduction! By listening to their answers I would get a clear idea of what their current ZPD (Zone of Proximal Development- what the student can do with help, knowing where your students are in order to teach to that level) learning level is. After completing the slide show I would then move into the lesson with other meaningful learning activities.

For a hook to be truly successful it needs to live up to three criteria:

1. It's short. It's the introduction, not the lesson.
2. It yields. It will quickly get you to instruction, not down a side alley. Something that is clever but doesn't actually serve the lesson will only waste your time.
3. It's energetic and optimistic. You dwell on what is great about Shakespeare, or multiplication or the bill of rights, not what is hard, or confusing or difficult, unless that is what makes it great.

A final note: You don't need a hook for every lesson. Some teachers use hooks only to introduce new material.

There are some effective starter activities below:

1. Pass the parcel

Pass around a box filled with statements about the topic you will be studying in the lesson. Play music, when the music stops, the child with the box must pick out a statement, read it and decide whether it is true or false. The statement can then be placed in a corresponding hoop – true/false or agree/disagree etc.

Could also be used to review what they learnt in the previous session by filling the box with questions which the Students should answer when they pick them out.

2. Move to the answer

Similar to pass the parcel. Students pick a statement from a box/hat etc and class must move according to what they think of the statement – dedicate an area of the classroom to agree and one to disagree. Could work for maths questions – odd/even, multiple of 3, multiple of 10 etc.

3. Beat the teacher

Everyone (teacher included) has a mini-whiteboard and pen. Teacher gives a calculation (I tend to use it for grid method practice) and pupils and teacher start doing it. I either give them the time it takes me plus 1 min, or set a timer on the IWB to do it. They love it! Means you get instant feedback as to how they are doing and it gives them competition to be the first with correct answer.

4. Easy/Medium/Hard/Mega-hard

Hard/medium/easy/mega hard - we start by picking someone, and give them a medium question, they then get to pick next person and level of difficulty, of course they always pick hard or mega hard for them to do so it's a good way to test them on other stuff and you're not picked on for choosing the 'victims'.

5. Find me a partner

Half of the class are given questions and half are given answers. Students must silently go around the room trying to find out who their partner is. Could also be done with them talking and the questions and answers being stuck on their backs to make it a bit more challenging. Alternatively, instead of questions finding answers, questions could find other questions which provide the same answer or answers could find other answers from the same times tables and then order themselves. Many different possibilities for this one!

6. Charades

Get them to act an adverb or another term you have learnt during the lesson and the other Students have to guess it.

7. Taboo

Students choose, from a bag, a term they have learnt during the lesson. They should attempt to describe the term to the other members of the class without using the word itself. Students can then jot down word they think it is on whiteboard or put hand up as soon as they know. Set a time limit to prevent too much pondering!

8. Odd one out

Provide Students with a set of three statements. Students should decide which is the odd one out and why. They must also be prepared to justify their choice.

9. Hotseating

10. Call my bluff

Provide students with a new or unfamiliar term. Give them three possible definitions – students should work in pairs to decide which definition is the correct one. Could work well in the plenary to see who has understood new terminology well.

11. Definitions

Have set of words and definitions (good for literacy but also for science vocabulary or other topic vocabulary)

- hand out and students move around trying to find their partner word/definition
- use to play bingo cards have words teacher reads definitions
- on table how quick can you match them all
- use later as pairs game in independent time

12. Spot the Mistake

Put up small set of calculations linked to LO and get them to spot mistakes or word problems again put in some mistakes linked to things kids often do wrong and get them to spot the mistakes.

References:

1. http://www.edutopia.org/blog/first-five-minutes-richard-curwin
2. http://teaching.monster.com/benefits/articles/9283-7-ways-to-start-a-great-lesson
3. Lemov, Doug. *Teach Like A Champion*. Hoboken, NJ: Jossey-Bass/Wiley, 2010.

Резюме

Какую роль первые минуты играют в преподавании? В этой статье мы хотели бы обратить внимание как начинать урок. Думая о процессе обучения и структуры урока, мы выяснили, что начало урока имеют большой потенциал, который может быть использован для того, чтобы активировать познавательную деятельность учащихся. Активация помогает войти в рабочую атмосферу и использовать предыдущие знания и навыки.Проблема разрушения льда / привлечения студентов в уроке от начала является весьма значительным в области образования, для преподавателей, как и для студентов.

Түйін

Сабақ беруде алғашқы минут қандай роль алады? Бұл мақалада біз сабақты қалай бастау керектігіне ықылас қойдық. Сабақ үйрену және құрылым процессін ойлай отырып, біз анықтадық, сабақты бастауда оқушылардың таңырлық қызметін активтендіру жоғары потенциал алып жатыр. Активация жұмыс жасағанда сол атмосфераға кіруге және алдыңғы білімдерін қолдануға мүмкіндік береді. Оқытушылар үшін де , сол сияқты студенттер үшін де. Миға шабуыл әдісі студенттердің қызығушылығын арттырып білім беруде маңызды роль алады.

ӘОЖ 351.382.

Ибрагимов К.М.
№3 П.Тәжібаев атындағы жалпы орта мектебі, Төлеби ауданы

«КОМПЬЮТЕРЛІК ДИЗАЙН» ЭЛЕКТИВТІ КУРСЫН БЕЙІНАЛДЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Аңдатпа: Еліміздегі жаңа білім беру реформасы 12 жылдық білім беруге көшу арқылы шығармашылықпен дамыған жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған жаңа ұлттық үлгіні жасауды, әлемдік білім беру кеңестігіне жедел енуді қамтамасыз етуді мақсат етеді. Қазақстан Республикасының білім беру тұжырымдамасы, «Білім туралы» Заңына, ЮНЕСКО-ның үздіксіз білім беру туралы ұсыныстарына сәйкес әзірленді. Жалпы орта білім беру құрылымын жаңарту білім беру процесіне қатысушылардың талабын, мүмкіндігі мен қызығушылығын толық ескеруді, оқушыға берілетін білімді қоғамның қазіргі әлеуметтік эканомикалық сұранысына сәйкестендіруді, білім беру тәсілдерін оқушының өз іс-әрекетіне басшылық жасауға жетелейтін негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыруды, жеке тұлғаның дербес дамуын қамтамасыз етуді көздейді. Бейіндік білім беру жүйесіне көшуге байланысты білім жүйесіндегі мазмұндық-құрлымдық өзгерістер жоғары оқу орындарының білім стандарттарының өзгеруіне ықпал ететін сөзсіз. 12 жылдық білім беруге көшу еліміздің білім саясатындағы келелі мәселелерді шешуге нақты қадам болып табылады. Отандық мектепте бүгінгі күні қалыптасқан білім беру ісі - мұнда оқушының іс-әрекеті оның жеке басының әлеуетін іске шығаруға негізделген және оның оқылатын пәндер мен салаларға сәйкес келетін білім білім алуын талап етеді. Білім берудің мұндай түрі білім алушының өзіндік тәжірибесі мен білімінің пайда болуына жәрдемдеседі. Оқушылар жеке білім алу өрісін құруға, білім алу мақсатын қоюға, оқытудың мазмұны мен нысандарын таңдауға, яғни өзіндік білім алуды жобалауға қатысуға мүмкіндігі бар өз білімінің субектісі ретінде көрінеді.

Кілттік сөздер: педагогика, мектеп, ақпараттық технология, әдіс, әдістеме, оқыту, үлес

Алдағы уақытта информатика пәнінен бейіндік білім беру жүйесіне көшу - әлемдік білім кеңістігіне еркін енуді көздейтін заман талабынан туындаған мәселе. Бейіндік білім беруге біртіндеп көшуде жүзеге асыру - оның қажеттілігі мен тиімділігі күннен-күнге арта түсуде.

Уақыт өткен сайын адамның жалпы орта білімі мен кәсіби дайындығының деңгейіне қойылатын талаптар үнемі артып, жанданады.

12 жылдық мектепке бейіндік білім беруді енгізудің басты мақсаты - оқытылушылардың кәсіби бағыт алуын және өз жолын табуын қамтамасыз ету,

оқушылардың кәсіптік таңдауды, саналы түрде жүзеге асыруы үшін оларға қажетті ресурстарды қалыптастыру мүмкіншілігін беру.

12 жылдық мектепте информатика пәнінен «Компьютерлік графиканы» бейіндік оқыту барысында оқушылардың рефлексті-теориялық ойлау қабілетін қиындатады, себебі бұл оқыту жүйесі бойынша оқушылар өз іс-әрекетін өзгеше сипаттап көрсетеді. Оқып үйренуге арналған графикалық бағдарламаны логикалық-психологиялық негізде пайдалану, жаңа компьютерлік технологияны жобалау негізінде оқыту компьютерлік модельдеу іс-әрекетінің принципіне сүйенеді, онда іздеу, көріністерді модельдеу және игеру объектісі сипатының мазмұнына талдау жасалады.

Бұл жағдайдағы жаңа ақпараттық технологияның құралы ретінде алға шығатындар:

а) объектінің пәндік мазмұнын жобалау;

ә) сәйкес жалпыланған тәсілдер әрекетін жобалау;

б) өзара және ұжымдық бірлескен іс-әрекеттерді ұйымдастыру («оқушы - оқушы топтары», «компьютер – оқушы» , «мұғалім-компьютер-оқушы»);

в) бірлескен іс-әрекет құрылымдарын және оқушылардың бағалау іс-әрекеті мен объект мазмұны бойынша бақылау түрлерін игеруді жүзеге асыру.

Сонымен бұл кезде оқушылар графикалық құралдардың өзара байланысын тұтас жүйе іс-әрекеті ретінде өздерінің пәндік және коммуникативті бағыттарын, оқу ортасын шартты басқаруын, оған толық жұмыс істеу жайындағы сапалы қажеттілігін енгізіп көрсетеді.

Адам баласының көзі шамамен 7 млн. түтікшелер мен 120 млн. таяқшалардан тұрады. Таяқшалардың қызметі «түнде көруге» негізделген – жарық сезгіштігі және айналадағы қоршаған жарыққа үйренуі. Түтікшелердің қызметі – «күндізді көруге» түрлі – түстерді ажыратуға, заттардың пішіні мен бөлшектерін ажыратуға арналаған. Бұлар үш түрлі қабылдағыш элементтерден тұрады, олардың әрқайсысы жарық сәулесінің белгілі қашықтықтағы толқының негізгі қызыл, жасыл, көк түстердің біреуіне тура келеді. Қалған түстер мен теңбілдер осы үш түстің қосындысынан туындайды.

Adobe Photoshop бағдарламасы графикалық объектілерді сақтауға, өзгертуге, өңдеуге арналған көптеген пакеттердің бірі. Adobe Photoshop бағдарламасы: палитрамен, қалыпқа салуға, сканерлеуге, импорттауға және экспорттауға, облыстарға бөлуге, сурет салуға, редакторлауға, түс таңдауға, қабаттар мен арналарға, бетпердеге, сүзгілерге, бейне жасауға, түсті бөлуге, бейне шығаруға арналған. Ал компьютерлік графика: компьютерлік графиканың құралдары, мультимедиа, мультимедия технологияларының құралдары, презентация және т.б. жұмыс істеуді қарастырады.

Қазақстан республикасы білім және ғылым министрінің 18.10.2005ж. №672 бұйрығымен бекітілген «орта жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математикалық бағытындағы 10 - 11 (12) сыныптарына арналған бағдарламаның» тақырыптық жоспарлауында мамандыққа баулудың түрлі бағыттары қарастырылыған, атап айтқанда программалау әдістері, компьютерлік дизайн, ақпараттық жүйелер және web-дизайн. Қоғамдық гуманитарлық бағыттағы оқу материалдарының тақырыптық жоспарлау үлгісінде сабақ аптасына 4 сағаттан жалпы 136 сағатқа есептелген. Соның ішінде «компьютерлік графикаға» 10 сағат бөлінген (10-11 (12) сыныптарды қосқанда).

Графиктік деректер туралы жалпы мағлұмат. Растрлік, векторлық графиктермен жұмыс жасау негіздері. Растрлік графиканы өңдеу бойынша adobe photoshop программасымен танысу. Бейненің динамикалық аралықтарын өзгерту. Бейнелерді кадрлеу. Фильтрді қолдану. Бейнелерді өңдеу. Adobe photoshop программасында бейнелердің композициясын құру. Adobe photoshop редакторында қарапайым объектілерді құру. Қисық сызықты контурларды құру. Тұйықталған контурларды құру мен оларды редакторлеу. Векторлық графиканы құру мен оны өңдеу құралдары. Векторлық графика туралы жалпы түсінік. Векторлық редакторлармен жұмыс жасау негіздері.

Бейнелердің кадрын жасау. Пейзажбен жұмыс жасауды аяқтағаннан кейін бейнелердің қажет емес бөліктерін (алаңды, бастапқы үзінділерін және т.б.). Қажет емес бөліктерді алып тастау үшін crop құралы және рисование менюінен crop командасы қолданылады.

Бейнелердің кадрын жасау үшін мына талаптарды негізге алу керек: біріншіден, бейнелердің өлшемін аз етіп алсақ, онда оларды дискіге сақтау да тиімді; екіншіден, құжаттардың файлы аз болған сайын оны өңдеу процесі тез болады. Қажет емес бейне бөліктерін алып тастау дискіде орынның көп қалуын қамтамасыз етеді, әрі файлдармен жұмыс жасау процесін жеделдетеді.

1. Marquee құралдар тобынан crop құралын таңда. Бұл жағдайда меңзер формасы құралдар тақтасындағы пиктограмма қалпына айналады.

2. Бейнені ұқыпты түрде пунктирлі сызықтармен қоршау.

3. Тышқан батырмасын жібер. Бейнелер пунктирлі сызықтармен қоршалады. Сызықтарды тұйықтау бөлініп алынған аймақты үлкейтіп, кішірейтіп, кез келген бағыттарға бұрып, трансформациялау режимі сияқты өзгерту мүмкіндігі бар.

4. Егер алынған нәтиже сіздің көңіліңізден шықса, онда бөлініп алынған аумаққа меңзерді орналастыр. Бұл жағдайда меңзер үшбұрышты қара бағыттауыштың түріне айналады. Тышқан батырмасын бас.

Тұйықталған пунктирлі рамкалармен қоршалған бейне – crop құралын пайдалану нәтижесінде алынған бейне

Бейнелерге сурет салу мен оны редакторлеу

Қосымша кистілерді жүктеу

1. Кисть құралын таңдаңыз.
2. Кисть құралының параметрлер тақтасындағы кисть алаңында үшбұрыш бойынша кисть үлгілері көрінеді.
3. Қосымша кистілерді жүктеу үшін оң жақ жоғарғы бұрыштағы батырмаға бассақ, онда кисть жинағының менюі пайда болады.
4. Мысалы, assorted.abr таңдаңыз, пайда болған экраннан добавить батырмасына басыңыз.

Аэрограф құралы

1. <shift> пернесін басу арқылы область құралын пайдалана отырып, бөліп алуды шеңбер түріне келтірңіздер.
2. Бөліп алуды жасыл түспен толтырыңыз.
3. Құралдар параметрінің тақтасындағы давление алаңынан 15-20%-ті таңдаңыз.
4. Қара түсті таңдаңыз. Кисть палитрасын ашыңыз. Үлкен кистіні таңдап алыңыз.
5. Аэрографпен айналдыра отырып, шариктің шеттерін қарайтыңыз.
6. Ақ түсті таңдаңыз да кішкене кистіге алмастырыңыз. Шариктің ортасына кішкене ақ түсті жарық түсіріңіз.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары. Жалпы орта білім. –Алматы: РОНД, 2010.-368 б.
2. Ш.Р.Ерматов. Оқушылардың зерттеушілік жіне шығармашылық белсенділіктерін дамыту. Пед.және псих. ғыл. маг. дисс. ... Шымкент, 2013. -106 б.
3. Электрондық оқулық. Мемлекеттік стандарт. Алматы, 2005.
4. Ә.Қ.Бүркіт. 12 жылдық мектепте информатика пәндерін оқытуда заманауи инновациялық технологияларды қолдану әдістемесі. Шымкент, 2011. 78-бет.
5. Қазақстан Республикасында бейіндік оқытуды дамыту тұжырымдамасы. Астана, 2009. (жоба)
6. «Настольная книга мастер Adobe Photoshop» Владимир Дедков. КомпьютерПресс, 2001. – 224 с.
7. Форсайт Д.А., Понс Ж. Компьютерное зрение. Современный подход.: Пер. с англ. -М.: Издательский дом"Вильямс", 2004.
8. Шлихт Г.Ю. Цифровая обработка цветных изображений. -М., ЭКОМ, 1997.
9. Burkit A., Nurmat ZH. Using the new technologies in mathematics. Shymkent, Kazakhstan, 2002., pp 158-161.
10. Мұхамбетжанова С.Т., Момбекбаев Д.С., Бұлтұлы М.Е. Photoshop. Алматы, 2007. 15-20б

ӘОЖ 159.92

Калходжаева А.М., Жандабаева И.С., Байбатша Б.
М.Әуезов атындағы, Шымкент, Қазақстан

АКМЕОЛОГИЯЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРДЫ ЖАСАУДЫҢ ҒЫЛЫМИ АЛҒЫШАРТЫ МЕН МАЗМҰНЫ

Аңдатпа: Болашақ мамандарды шығармашылық өнімді еңбекке дайындаудың мазмұны анықталған соң, сол мазмұнды игертуде қолданылатын жаңашылдық әдістер мен технологиялардың алатын орны ерекше. Жоғары оқу орнынан кейін мамандар дайындауда *акмеологиялық технологиялар мен тренингтерді қолдану* арқылы оқу үдерісін белсенді түрде жүзеге асыруға мүмкіндік туады. Тек белсенділік қана тұлғаның кәсіби әрекетке дайын болуын нәтижелі ететіні белгілі. Акмеологиялық тренингтер магистранттың оқу кезеңіндегі интегративті іс-әрекетін құралдармен қамтамасыз етуге бағытталған. Олардың көмегімен оқу үдерісі жүзеге асырылады. Бұл *технологиялар кәсіби* жауапкершілікті дамытады, яғни білім беру мамандарын даярлау сапасын арттыру мақсаты ретінде қызмет етеді.

Акмеологиялық технологиялар басқа технологиялардан ізгілікті бағыттылығымен ерекшеленеді. Акме-технологиялар жеке тұлғаны кәсіби маман тұрғысында дамытуға бағытталған. Акмеологиялық технологиялардың бағыттылығы жеке тұлғаны ізгілікті дамытуға негіз бола алады. Акмеологияда өзін-өзі танудың, өзін-өзі бағалаудың және өзін-өзі дамытудың ізгіліктік технологиялары жасалды және олар табысты қолданылуда. Осыған байланысты, акмеологиялық технологиялар қашанда әрбір білім алушыға бағытталған, олар нақты тұлғаны кәсіби тұрғыда дамыту үшін пайдаланылады. Бұл технологиялардың мәні акмеологиялық ықпал болып табылады. Сондықтан бұл технологиялардың басты әдісі іштей немесе сырттай жүзеге асатын акмеологиялық ықпал болып саналады. Акмеологиялық ықпал – тұлғаның немесе топтың дамуына әсер ететін ізгілікті мазмұнды және мақсатты бағытталған ықпал. Бұл жағдайда психологиялыққа қарағанда акмеологиялық ықпал өз кезегінде сол әсердің мазмұнын анықтайды. Сонымен, тұлға мүддесін, оның дамуын көздейтін және ізгілікті бағыттылықты кез-келген психологиялық әсер акмеологиялық бола алады. Акмеологиялық ықпал нәтижесінде өзін-өзі реттеу деңгейін көтеру адамның өз-өзіне, күшіне сенімділігін қалыптастырып, олардың жұмыс істеу қабілетін, күйзеліске төзімділігін арттырады, өз әлеуетін толық жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Шешім қабылдау қабілетін дамыту тұлғаның сипаты ретінде әлеуметтік белсенділікпен бірге оның мақсатқа бағытталған мінезін тәрбиелеуге көмектеседі. Сондай-ақ акмеологиялық ықпал тұлғаның шығармашылық әлеуетін ашып көрсетуге жағдай жасайды. Осы талдаудың нәтижесіне сүйенетін болсақ, акмеологиялық ықпалдың мәні оның кәсіби маманды дамытудың қуатты құралы бола алатындығында. Технологиялық тұрғыдан алып қарағанда акмеологиялық ықпал құралдары анағұрлым әрқилылығымен ерекшеленеді.

Бұл өзіндік білім алу немесе өзін-өзі оқыту нұсқаларының бірі ретіндегі арнайы бағдарламалар мен әдістемелер көмегімен өзін-өзі дамыту бойынша *арнайы тренингтер, практикумдар, іскерлік немесе рөлдік ойындар, жеке жұмыстар болуы мүмкін;* бұл жұмыстар акмеологтың көмегімен немесе өз бетінше жүзеге асырыла алады. Осылайша, акмеологиялық ықпалды қолдану маманның кәсіби деңгейін көтеруіне және келешекте өсуіне мүмкіндік береді.

Акмеологиялық технологиялардың басты мақсаты – субъектілік қасиеттердің дамуына ықпал ету. Осы жағдайда тұлғаға акмеологиялық ықпал мотивациялық және құндылықты-мағыналық тұрғыда жүзеге асырылады. Акмеологиялық технологиялардың негізгі міндеттерінің бірі - арнайы тәсілдермен, техникалармен тұлғалық және кәсіби менін өзектілендіруге мүмкіндік беретін адамның дамуында, өзіндік санасында, өзін - өзі жүзеге асыруында талап етілетін қажеттілікті қалыптастыру және бекіту . Акмеологиялық технологиялар білім алушыны біртұтас және орнықты дамытуға, әрбір магистранттың жетістіктерге жетуіне, ішкі мотивациясын қалыптастыруға бағытталған . Осылайша, акме-технологиялар: - тұлғаға (кәсібилік жүйелі қасиетті дамыта отырып), іс-әрекетке (оны жасап шығаруға бағыттай отырып), шығармашылықпен өзін-өзі жүзеге асыруда таңдау еркіндігі бар түрлендіруші субъект (білім беру үдерісінің өнімді моделін құруға мүмкіндік бере отырып іс-әрекет шартын ауыстыра отырып)

араласқан үдеріске көпқырлы жағымды ықпалдың сызықты емес, ретті жүйесі; - тұлғаның ақыл-ойына бір тұтастықта әсер етеді. Акмеологиялық технологиялар магистранттардың болашақ кәсіби іс-әрекетінің жағымды жеке тәжірибесін (білім, білік және дағдыларын) молайтады; - білім беру және педагогикалық технологиялармен үйлесімдікте болады және психотехниканы қамтиды. Сондай-ақ, акмеологиялық технологиялар түзету, өзін-өзі түзету, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіру үдерісін оңтайландырады, осы үдерістерді басқарады және кәсіби іс-әрекеттің тиімділігін арттырады. Акмеологиялық технологиялардың өзіндік ерекшеліктері бар, олар адам туралы, оның кәсібилік пен шеберлікке қарай өзіндік қозғалысының заңдылықтары, тұлға және жеке өзіндік тәсілмен шығармашылықпен жүзеге асырылатын іс-әрекет субъектісі қамтылатын білім беру және педагогикалық жүйелердің *өнімді моделдері туралы білімнің жинағы болып табылатын акмеологиялық ғылымның пәнінен туындайды.* Біз акмеологиялық технологияларды сапалы нәтижені болжауға, білім беру міндеттері сапасына бағдарланған және білім алушылардың ары қарай дамуына алғы шарт бола алатын стратегияны таңдауға мүмкіндік беретін магистрантармен өзара әрекеттесудің мақсатқа бағытталған логикалық тұрғыда құрылған жүйе ретінде қарастырдық.Сонымен, акме-технологиялар маманның акмеологиялық дайындығының қалыптасуына ықпал ететін біртіндеп күрделеніп отыратын кәсіби практикалық міндеттерді шешуге бағдарланады. Бүгінгі таңда белең алып отырған білім сапасының төмендігі, мемлекет тарапынан реформалар жүргізілгенімен оның нәтижесінің болмауы, білімгерлердің өздігінен білім алу дағдысының төмендігі, олардың оқытушылармен бірлескен шығармашылық әрекеттеріндегі кемшіліктер көп жағдайда білім саласындағы шығармашылықтың болмауынан туындап отыр деп санаймыз. Бұл тығырықтан шығудың бірден-бір жолы оқу-тәрбие үдерісінде білім алушылардың білімге деген қызығушылықтарын, талпыныстарын арттырып, өз бетімен ізденуге, шығармашылықпен еңбек етуге жол ашу болып табылады. бүгінгі білім алушы орынында отырған тұлғаның ертең білімді ұстаз, тағылымды тәрбиеші, басқадан ойы озық тәлімгер болуы маман болып қалыптасудың баспалдақтарында басталады. Оның «акме» жағдайда табысты еңбек етуі студент, магистрант шақта бойына «шығармашылық» сапаларды, «креативтілік» қасиетті, кәсіпті меңгерудегі «белсенділікті», «шеберлікті» дарытумен тікелей байланысты. Сондықтан жұмысымызда бұдан әрі қарай бірізділіктi сақтау логикасына сәйкес аталып кеткен ұғымдардың мәнін ашып, олардың өзара байланыстылығын және тәуелділігін көрсетіп, акмеологиялық дайындық тұрғысынан зерттеліп отырған мәселеде қандай орын алатынын анықтаймыз. «Шығармашылық» ұғымына қызығушылық адамзат қоғамының өмір сүруі барысында сақталып келеді. Барлық кезеңдердің ғұлама ойшылдары шығармашылық үдерісінде табиғат пен әлем арасындағы үйлесімділік тетіктерін, табиғи және әлеуметтік катаклизмаларды болдырмаудың жолдарын, қоршаған әлем мен адам санасының дамуын зерттеп, көрсетеді.

Философиялық сөздікте «шығармашылықты – бұрын болмаған жаңа нәрсені жасап шығару», - деп түсіндіреді. Үлкен энциклопедиялық сөздікте «шығармашылық» қайталанбайтын, тарихи–қоғамдық мәні бар, жоғары сападағы жаңалық ашатын іс–әрекет» деп түсіндіріледі . Осы анықтамалардың негізінде «шығармашылық» ұғымын жаңа өнім жасау немесе бұрынғы өнімді жаңалап жетілдіру, іс–әрекеттегі қайталанбайтын, өзгеде жоқ, нәтижелі өнім алынатын адамның мақсатты әрекеті ретінде қарыстыра аламыз. Шығармашылыққа жаңа, тың нәрсе жасау тән десек, бұрыннан белгілі нәрсені қайталауды немесе көшіруді шығармашылық деп айтуға болмайды, бірақ бұрыннан белгілі, таныс нәрселердің өзінен қандай да бір ерекшелік табу, оны жаңаша түрде жасау, ерекше қасиеттерін табу шығармашылыққа тән құбылыс деуге болады.

«Дарындылық» ұғымы «қабілеттілік» ұғымына өте жақын. Дарындылық әрбір адамның ақыл – сана, оқу, шығармашылық, көркем өнер, адам аралық қатынастар түзу және психомоторлық қызметтерінде көрініс береді. Дарынды адамдарға тән қасиеттер: зейінділік, жинақылық, тұрақтылық, әрқашан қызметке дайын болу; мұндай тұлғалар, сонымен бірге, мақсатқа жетуде ақылға сай табандылыққа ие, еңбекте шаршап шалдығуды білмейді, басқалармен салыстырғанда интеллект деңгейі анағұрлым жоғары. Дарындылық дәрежесінің артуы қажетті білімдермен ептілік, дағдыларды игеріп әрі жетілдіріп баруға тікелей байланысты.

Креативтілік – ағылшынның ―Creativity‖ сөзінен аударғанда шығармашылық деген мағынаны береді, яғни шығармашылық психиканың даму тетігі мен негізі ретінде қарастырылады (Н.В. Кипиани , А.М.Матюшкин, Я.А. Пономарев , И.Н. Семенов және т.б.). Оны зерттеу ойлау заңдылықтарымен байланыстырады (Н.Г. Алексеев, С.М. Бернштейн , В.С. Библер, О.К. Тихомиров, Э.Г. Юдин және т.б.).

Дегенмен акмеология дамыған сайын акмеологиялық және психологиялық көзқарастардың жақындай түскені байқалады. Осындай жақындай түсудің кезеңдерін А.К. Маркова төмендегіше сипаттаған еді:

- құрамдас бөлшекті амал тұрғысынан біртұтас жүйелі-құрылымдық амалға қарай;
- жүйелі-құрылымдықтан генетикалық, тарихи және серпіндіге қарай;
- технологиялықтан антропологиялық орталыққа қарай;
- шектеулі іс-әрекеттіктен субъектілікке қарай;
- қатаң ережеліден дараланған, ықтималға қарай;
- антропоорталықтан гуманистікке қарай;
- гуманистіктен акмеологиялыққа қарай.

Осылайша, есейген жеке тұлғаның дамуын зерттеуде психология мен акмеологияда ортақ және өзгеше көзқарастар бар. Бұл айырмашылықтар акмеологиялық білімнің және ғылым ретінде акмеологияның өзгешелігі мен өз алдына дербестігін сипаттайды. Акмеология атқаратын қызметіне қарай әртүрлі салаларға бөлінеді. Атап айтсақ, әскери, медициналық, экстримальді жағдай акмеологиясы және педагогикалық.

Әдебиеттер

1. Акмеология. Учебник. (изд 2 –ое, перераб.) Под общ ред. А.А.Деркача. Москва, Издательство РАГС, 2004 -390 стр
2. Акмеология. Учебник. (изд 2-ое, перераб.) Под. Общ. ред. А.А.Деркача. Москва, Издательство РАГС, 2006 -424 стр.
3. Русалов В. М. Пол и темперамент // Психологический журнал, том 14, 1993, №6.

ӘОЖ 37.034

Қожабеков Е.А.
Мирас университеті, Шымкент, Қазақстан

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЕБЕРЛІКТІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа: Бұл мақалада білім саласындағы өзекті мәселелер және жоғарғы оқу орнында педагогикалық шеберлікті жетілдіру қарастырылған.

Кілттік сөздер: жоғарғы және жоғарғы оқу орыннан кейінгі оқыту, педагогикалық технология, педагогикалық шеберлік, инновациялық әдіс-тәсілдер.

Педагогикалық шеберлік үнемі жетіліп отыруды қажет ететін балаларды оқыту мен тәрбиелеу өнері. Ол өнерге балаларды сүйетін және өз қалауымен жұмыс істейтін әр педагогтың қолы жетуі мүмкін. Педагог — өз ісінің шебері, жоғары мәдениетті, өз пәнін терең меңгерген, ғылым мен өнердің тиісті салаларынан хабардар, жалпы, әсіресе балалар психологиясының мәселелеріне қанық, оқыту мен тәрбиенің әдістемесін жетік игерген маман.Заман ағысына сай біліммен қаруланған ой-өрісі жоғары, зерделі, жан-жақты дамыған маман — уақыт талабы. Кеше ғана көк туын желбіретіп шаңырақ көтерген егемен елімізді өркениетке жетелейтін білім бастауында мектеп, ал сол мектепте жас ұрпақ бойына білім негізінің мәңгілік іргетасын қалаушы-ұстаз тұрады. «Мұғалімдер- қоғамның ең білімді, ең отаншыл, білгілеріңіз келсе, ең «сынампаз» бөлігі болып табылады», — деп Елбасы Н. Ә. Назарбаев бекер айтпаса керек. Сондықтан да бүгінгі таңда тәуелсіз елімізге білікті маман, өз ісінің шебері қажет. Ал педагогикалық шеберліктің негізі неде? Шебер педагог білімді, тәжірибесі мол, жан-жақты бола отырып, оқушыларды жеке тұлға етіп қалыптастыру мақсатында білім мен тәрбиені ұштастыра алуы қажет. Әр оқушының дарындылығын айқындау, олардың дамуына қолайлы жағдайлар жасау, мектеп, жанұя, оқытушының ролін анықтау, студенттер мен оқытушылар ұжымын қалыптастыру — педагогикалық шеберлікті жетілдіруге негізделеді деп есептейміз. «Тәуелсіз елге — білікті маман» демекші, педагогикалық шеберліктің негізі, өткен пікірімізде айтып кеткеніміздей, білім мен тәрбиені ұштастырумен қатар – педагогтардың жаңа технологияны меңгере білуінде және оны өз

тәжірибесінде қолдана алуында. Педагогикалық көзқарас бойынша, «технология » ұғымы – дәстүрлі оқыту әдістерінен басқа, ерекше үлгіде ұйымдастырылған «педагогикалық өндіріс» деген пікір өз уақытында педагог-ғалымдар тарапынан сынға алынғаны белгілі. Осы сыннан соң бірте-бірте «педагогикалық технологияны» оқыту үрдісінің құрамдас бөлігі ретінде сипаттап, оны дидактикалық үрдістер мен оқыту құралдарымен жабдықтауда жаңа ақпараттық технологияға негіздеу туралы мәселе қозғалады. Инновациялық технологиялар оқытуды ізгілендіру, яғни оқу құралдарын оқушылардың өздігінен танымдық іс-әрекетінде пайдалануға көмектеседі. Оқытудың инновациялық әдіс-тәсілдерін пайдаланудың шарттарының өзі оқытушының әрдайым ізденісте, өздігінен білім алудың жағдайын туғызады. Ол педагогикалық шарттарға: инновациялық ізденіс қажеттілігі; инновациялық әдіс-тәсілдер жайлы білім; инновациялық әдіс-тәсілдерінің тиімді жолдарын қарастыру; инновациялық әдістерді меңгеру; инновациялық әдіс-тәсілдерді пайдалану және білім беруді ұйымдастыру формалары; инновациялық әдіс-тәсілдерінін нәтижесінің болуы; инновациялық әдіс-тәсілдердің озық тәжірибелерін бекіту жатады. Инновациялық іс-әрекетті басшылыққа ала отырып, педагогикалық шеберліктің басқа құрауыштарының маңыздылығын жоққа шығармаймыз Педагогикалық шеберлік – ұстаздық талантпен тығыз байланысты. К.Д.Ушинский: «Педагогика теориясын қаншама жетік білгенмен, педагогикалық әдептің қыр – сырын меңгермейінше бұған оның қолы жетпейтіндігін», — айтады.

Педагогикалық шеберлік – тек қана оқытушының жалпы, жан – жақты және әдістемелік сауаттылығы ғана емес, ол – әр сөзді оқушылырға жеткізе білу, олардың толық қабыл алуы.

Ұстаздық шеберлік:

- оқытушының өмірге көзқарасы, оның идеялық маңызды, моральды бойына сіңірген адам екендігі;
- пәнді жетік білген, ойын толық жеткізетін және оқушылардың бойында әдеп, әдет, дағды сияқты моральдық нормаларды сіңіре білгендігі;
- оқыту мен тәрбиелеудің әдіс – тәсілдерін меңгерген, білгенін қызықты да, тартымды өткізе алатын, педагогикалық әдеп пен талантын ұштастырған адам ғана шеберлікке ие болады.

Педагогикалық шеберлікте педагогикалық техника деп аталатын мәселеге мән беріледі. Оқытушы әр сөзін дұрыс сөйлеп, нық айтуы тиіс, оның жүріс – тұрысы, қозғалысы, отырып – тұруы оқушыларға ерсі болмайтындай дәрежеде болуы керек. Педагогикалық шеберліктің негізі – студенттердің өз еркімен дамуына жол ашу, оқу – тәрбие процесінде студенттермен педагогикалық ынтымақтастықтар жұмысын атқарудың формаларын, әдістерін дамыту, шәкіртке деген қамқорлық пен сүйіспеншілікті арттыру педагогикалық шеберліктерінің басты сипаты болып табылады.

Қазіргі білім беру жүйесі жаңа қоғамның экономикалық, саясат, әлеуметтік және интеллектуалдық деңгейіне сай келуі тиіс. Осыған орай білімнің мақсаты, мазмұны және оны оқыту тәсілдері қайта қаралып, оқу жүйесін реттеу, ұйымдастыру мәселелері зерттеліп, өз шешімін табуды қажет етеді.

Жаңа адамды тәрбиелеу мен оқытуда жоғарғы және жоғарғы оқу орнынан кейінгі оқу орындарының оқытушыларының алатын орны ерекше. Олардың қызметі үнемі дамуда. Жаңа заман талаптарына сәйкес жоғарғы оқу орындарының дамуы көптеген қоғамдық-әлеуметтік мәселелерді шешуді қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар қазіргі жоғарғы және жоғарғы оқу орнынан кейінгі жаңа оқытушы үлгілерін қалыптастыру керек.

Мамандардың пікірінше, XXI ғасырда тиімді білім беру жүйесін жасайтын жас ұрпақтың ақыл-ой және рухани потенциалын барынша дамытуға мүмкіндігі бар ұлт қана озат бола алады. Қазіргі таңда Қазақстанда білім беру жүйесін дамыту стратегиясының мақсаттары мен міндеттері 2020 жылға дейін білімді дамыту стратегиясының негізгі қағидаларына байланысты іске асырылуда. Оның мақсаты дүние жүзілік тарихтың, Евразия елдерінің, түркі халықтарының, көшпелі өркениеттің, Орталық Азия елдерінің тарихы тұлғасында ғылымның, мәдениет пен ағарту жүйесінің дүние танымдық синтезі негізінде жас ұрпаққа жоғары сапалы білім мен тәрбие бере алатын жоғарғы және жоғарғы оқу орыннан кейінгі білімнің жаңа оқытушының, шын мәніндегі тұңғыш ұлттық моделін қалыптастыру болып табылады. Қазіргі ақпараттық технологиялардың қарқынды даму кезеңінде жоғарғы және жоғарғы оқу орыннан кейінгі білім беретін оқу орындарының оқу үдерісінің тиімділігі оқытушының кәсіби дайындығына тікелей қатысты. Сол себепті педагогикалық іс-әрекетте оқыту технологияларын кеңінен қолдана білу іскерліктерінің жоғары деңгейде қалыптасуы жоғарғы оқу орындарының оқытушысының кәсіби дайындығына қойылатын талаптар қатарына енеді.

Бүгінгі ғаламдық білім беру кеңістігіне сай білім беру, танымды, ойлауды дамыту, өзінше ғылыми тұжырым жасауға, олардың қажетіне қарай ғылым жетістігін сұрыптауға, оқытушыға өзінің іс әрекетінің субъектісі болуына мүмкіндік туғызу - өзекті мәселе. Өйткені, тек жоғары білімді маман ғана қоғамның экономикалық, әлеуметтік, құқықтық және мәдени өркендеуінің көшбасшысы бола алады.

Білім саласындағы өзекті мәселелері – кәсіптік даярлаудың сапасын жақсарту, біліммен қамтамасыз етудің ғылыми-әдістемелік жүйесін түбегейлі жаңарту, әкімшілік кедергілерді жою, оқытудың формалары мен әдістерінің түрлерін өзгерту, ондағы алдыңғы қатарлы оқу-тәрбие тәжірибелері мен қазіргі қоғамның сұраныстарының алшақтығын жою, білімдегі жаңашылдықты саралау, білімді жетілдіру үдерісіндегі үздіксіздікті қамтамасыз етуде оның рөлін арттыру және қазіргі заман техникасы мен технологиясын жоғары деңгейде қолдана білу.

Оқытуды белсенділендіру – нақты тиянақты білім берудің жолдарын қарастыру, оқытушылардың шығармашылық ойлауына, ізденуіне мүмкіндік жасау, оларды қызықтыра алу, оқуды ғылыми негізде ұйымдастыру және т.б.

Педагогика саласы ғалымдары (В.И.Андреев, Ю.К.Бабанский, Н.В.Кузьмина, В.В.Сериков, В.А.Сластенин, А.В.Усова, Н.Д.Хмель, Г.Қ.Ахметова, З.А.Исаева, Игенбаева Р.Т және т.б.) оқытушының іс-әрекетінің кәсіби бағдарын, білімгерлердің шығармашылық және өздігінен дербес білімін жетілдіруге байланысты ғылыми-әдістемелік бағдар ұсынады.

Оқытушының іскерлігін қалыптастыру және дамыту проблемасы ғалымдардың маңызды зерттеу объектілерінің бірі болып табылады. Оны ғылыми-теориялық тұрғыда О.А.Абдуллина, В.А.Беликов, Г.Д.Бухарова, М.М.Левина, К.С.Оспанов, К.Өстеміров, Н.Н.Хан және т.б. ғалымдар негіздеді.

Оқу-тәрбие үрдісіне жаңалықты енгізу жүйесіне басшылық жасау мәселелері Н.В.Горбунова, М.В.Кларин, А.В.Лоренцов, П.И.Пидкасистый, Л.И.Романова, В.И.Загвязинский, Т.И.Шамова, О.Г.Хомерики, және т.б. зерттеулерінде қарастырылған. Педагогикалық инноватика және оны меңгеруге оқытушы даярлау М.М.Поташник, Н.Р.Ясуфбекова, И.И.Цыркун, Я.С.Турбовской, Ш.Т.Таубаева, С.Н.Лактионова және т.б. зерттеулерінде қарастырылған. Педагогикалық технология, оқытудың жаңа технологиясы мәселелерін В.П.Беспалько, М.В.Кларин, В.Н.Монахов, И.Я.Лернер,

Қ.Қабдықайыров, Ж.Қараев және басқалар теориялық тұрғыда қарастырса, Л.В.Нефедова, М.В.Николаева, Т.А.Лавина, Г.Г.Брусницына, Г.К.Нургалиева, Г.Д.Жангисина және т.б. зерттеулері оқытушыны ақпараттық, педагогикалық технологияларды қолдана білуге даярлау мәселесіне арналады.[5-9]

Қазіргі жоғарғы және жоғарғы оқу орнынан кейінгі оқытушы үлгілерін қалыптастыру үшін жоғарыда аталған жұмыстар, елімізде оқыту теориясы мен әдістемесі бойынша ғылыми ізденістер негізін қалауға жаңа заманға, жаңа талаптарға сәйкес келетіндей мүмкіндік бере алмайды.

Мәселені түбірімен түбегейлі жаңаша қөзқарастармен қарап зерттеу жүргізу қажет.

Қазақстан Республикасында білім жүйесін реформалау жоғарғы және жоғарғы оқу орыннан кейінгі оқыту ұйымдарының қызметін жаңаша ұйымдастыруға, білімнің мазмұнына, сондай-ақ оқыту технологиясына да өзгерістер енгізуді талап етіп отыр. Ал оған қоғам мен оқытушылар дайын ба?

Жаңа ғасырға қадам басқан біздің еліміз үшін қоғам өміріндегі қазіргі өзгерістер, экономиканың, саясаттың, әлеуметтік-саяси саланың дамуы қоғамдағы негізгі фактор болып табылатын жеке тұлғаның жалпы даму деңгейіне байланысты болмақ. Ал ол қоғамдағы білім беру талаптарын түбегейлі өзгертуге алып келді. Қоғамдық өмірдегі өзгерістер оқытудың жаңа технологияларын қолдануды, жеке тұлғаның жан-жақты шығармашылық тұрғыдан дамуына жол ашуды көздеп отыр. Бұл міндеттерді жүзеге асырушылар білім беру жүйесінің күрделі мәселелерін шешуші кәсіби – педагогикалық шеберлігі жоғары ұстаздар болмақ.

Осы орайда ҚР Білім және Ғылым Министрлігі әзірлеген «ҚР жоғары педагогикалық білім тұжырымдамасы» мен «ҚР жаңа тұрпатты педагогінің үздіксіз педагогикалық білімі тұжырымдамаларында» жаңа қоғамдағы оқытушы моделінің үлгілері көрсетіліп берілген. Болашақ педагогтерге қойылатын талаптар қазіргі қоғам қажеттілігінен туындайды. Жаңа қоғам оқытушысы тек кәсіби шеберлігі жоғары адам ғана емес, рухани дамыған, шығармашыл, мәдениетті, білім құндылығын түсінетін, педагогикалық технологияларды меңгерген, ғылым мен техника жетістіктері негізінде кәсіби даярланған болуы тиіс.

Қазіргі кезде әрбір қоғам мамандарының алдына қойған талаптарына сәйкес «маман моделін», маман профессиограммасын жасау міндеті жұртшылықтың назарын өзіне аударуда.

Бүгінгі білім жүйесіне уақыт талабына сай өзгерістер енгізу- жоғары оқу орындарында оқу-тәрбие процестерін ұйымдастырудың дәстүрлі жүйесінің орнына, білім алушылардың белсенді, өз бетінше жұмыс жасауын көтермелейтін оқудың кредиттік жүйесі енгізіліп, оқу- тәрбие процесін жаңаша көзқараспен қарап, жаңаша ұйымдастыру қажеттілігі туындап отыр. Жоғары оқу орындарының түлектерін ауылдық жерлерде жұмыс істеуге тарту және орнықтыру тетігін әзірлеу мәселесі қолға алынып жатқаны белгілі. Жоғары оқу орындарының мүмкіндіктері педагог кадрлардың біліктілігін арттыруда жан-жақты пайдаланылмайды. Педагог кадрлардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау мәселелерін шешу жөнінде шет елдермен тәжірибе алмасу қарастырылуда. ЖОО-ның педагогтарына қойылатын талаптар жоғары мектептегі оқу-тәрбие процестерін ұйымдастырудың ерекшеліктеріне байланысты болып келеді. Білім беру бағдарламаларына инновациялық педагогикалық технологияларды еңгізе алатын, ізденушілік, зерттеушілік және шығармашылық қызмет дағдылары қалыптасқан, оқытудың ақпараттық және қашықтан оқыту технологияларын, көп тілді меңгерген, үнемі білімін жетіілдіретін, рефлексиялық, эмпатиялық қабілеттері жетілген, ғылыми дәрежесіне сай мінез-құлқы қалыптасқан, әдепті, толерантты шебер оқытушы болуы қажет.

Әдебиеттер

1. ҚР жаңа формация педагогінің үздіксіз педагогикалық білім беру тұжырымдамасы// Егеменді Қазақстан, 2005.
2. Мырзатаев Даулеткелді. Қолжазба. - Көкдөнен. - 2008.
3. Ғалымжан Нұрышев «Жаңа тұрпатты ұстаз жаңарған қоғамға қажет» ЕҚ // № 90-93 (25939) 12 Наурыз жұма, 2010.
4. Игенбаева Р.Т. Жоғары мектеп педагогикасы. - Алматы, 2011.
5. Кукушкин В.С. Современные педагогические технологии. Начальная школа. Пособие для учителя. (Серия «Учение с увлечением»). – Ростов н/Д: Феникс, 2004. - 384 с.
6. Нағымжанова Қ.М. Инновациялы-креативті технологиялар. - Өскемен, 2005.
7. Мұқаметқали М. Мұғалімдерді кәсіби педагогикалық инновациялық іс-әрекетке даярлау жолдары. - Өскемен, 2004.
8. Б. Тұрғанбаева. Шығармашылық қабілеттер және дамыта оқыту. - Алматы, 1999.
9. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. - М., 1988.

Резюме

Автор рассматривает некоторые проблемы, возникающие в процессе обучения в высших учебных заведениях. Актуализируется проблема формирования преподавателя новой формации.

Summary

The author considers some problems arising in the course of training in higher educational institutions. The problem of formation of the teacher of a new formation is staticized.

ӘОЖ 81*373.21

Мақұлбек А.Б.
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚ АНТРОПОНИМДЕРІНІҢ ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ СИПАТЫ

Аңдатпа: Антропонимдерді лингвомәдени тұрғыдан қарастыру арқылы ұлттық болмыстың тілдегі көрінісін, тіл фактілері мен халықтың танымдық, этика-эстетикалық категориялары арқылы рухани мәдениетін тану, олардың қызметі мен орнын анықтау деп түйіндеу сонымен қатар тіл мен мәдениеттің бірге туып, біте қайнасқан бір тұтас дүние екендігін көрсетуге болады.

Кілттік сөздер: Лингвомәдениеттану, этнолингвистика, фольклористика, диалектология, этимология, эвфемизм, архаизм.

Бұрынғы заманнан халық санасына сіңіп, жанында жатталған көне сөздердің дамуы мен тілдік қолданыс аясын анықтау, ұлт мәдениетімен сабақтастыру тіл ғылымының ерекше назар аударатын мәселесінің бірі болып табылады. Мәдениет ұлттық менталитет құндылықтарының негізі, ол тіл қасиетінде көрініс табады. Осы тұрғыдан алғанда әр халықтың тілінде өзі жасаған, сонымен қоса табиғат дарытқан ұлттық мәдениеттің ізі бар. Бұл тіл мен мәдениеттің тоғысу жолында пайда болатын лингвомәдениеттану пәнінің негізінде қалыптасып, өрбиді.

Лингвомәдениеттану латынның Lingua- тіл, Cultura – мәдениет, Logos – ілім деген терминдердің жинақталуынан туындап, лингвистика мен мәдениеттану пәндерінің тоғысуында пайда болып, халық мәдениетінің тілдегі әсерін, ерекшелігін жаңаша көзқараспен зерттейтін сала. Осы орайда В.Н.Телия: “Лингвомәдениеттану – тілдің корреспонденциясы мен мәдениеттің өзара қатынасының синхронды түрін зерттейтін және сипаттайтын этнолиновистиканың бір бөлшегі” [1,217] деген анықтама береді.

Ә. Қайдар этнолингвистикамен сабақтас этнос болмысының сан түрлі қырын зерттейтін ғылымды екіге бөледі: бірінші топқа “этнос тіліне жалпы қатысы бар этнография, этнология, өлкетану, фольклористика, мифология, астрономия, педагогика, дидактика т.б.ғылымдар; екіншісі этнос тілінің тілдік табиғатын айқындауға тікелей қатысты ғылымдар, оларға этимология, диалектология,ономастика, фразеология, паремиология, терминология, лексикография, социолиновистика, этнолиниговистика, психолиновистика т.б. жатады” [2,12] дейді. «Қазақ тіліндегі этнографизмдердің лингвомәдениеттанымдық мәнін» зертеген Сейілхан Айгүл мәдениеттанушы Ә.Қайдар бөлген сабақтас ғылымдардың бірінші тобына кіргізе отырып, ресей ғалымдарының түрлі ой – пікірлермен дәлелдейді [3,27]. Демек, бұл екі топтағы ғалым салаларынан этнолиновистикамен байланыстыратын, этнос болмысын танытатын тілдік дерек көздерін көреміз. Міне, осындай сабақтастықтың бірі – этностық мәдениетін таныту, мәдениет мүддесін көздеген лингвомәдениеттанумен сабақтас қарастыру.

Осы тұрғыдан қазақ антропонимдері тілдегі сөздік құрамының бір бөлігі болып саналады. Ол өзінің даму арнасын жалпы халық тілі қорынан алады да, тіліміздің ішкі заңдылықтарына сәйкес дамып отырады. Сондықтанда болса керек қазақ есімдерінің басым тобы халқымыздың өткен заманынан бастап күні бүгінге дейінгі мәдени өмір бейнесін анық көрсетіп отырады.

Бұл ретте қазақтардың балаға ат қоюында белгілі бір ырымдардың негіз болуы сөздің құдіретті күшіне сенуді көрсетеді. Мәселен, Жаманбала, Күшікбай, Салбыр, Сүйір, Сағал, Итбай т.б. есімдер көз тимесін, аман болсын, баламды жын-шайтаннан сақтасын деген мәнді анғартса, Тілеуімбет, Тілеубек, Тілеуберді, Тілеміс, Тұрлыбек, Сағындық, Ұлдана, Ұлжан т.б. лингвокультуремалардың прототипі ұл күту, бала тілеу тәрізді тілек мәнді семантиканы білдіретін антропонимдер; Артықбай, Бақберді, Байдалы, Қайыргелді, Несібелі т.б. жалпы есімдердің протатипі дүниеге келген балаға ат қою арқылы оған белгілі бір қасиеттерді дарыту дегенге меңзейді; кейбір есімдер тотеммен байланысты қойылып келеді: Барақ, Тұйғын, Сырттан, Төбет, Бөрібай, Қасқырбай, Аюбай т.б.

Қазақ антропонимдерінің лингвомәдениеттанымдық мәні этностық бүкіл рухани, мәдени байлығының куәгері іспетті. Сонымен бірге ұлттың барлық болмысы мен өмір тіршілігін, дүниетанымы мен әдет-ғұрпын бойына сіңіріп, асыл қазына ретінде ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп

отырады. Тіл мен мәдениеттің бірге туып, біте қайнасқан бір тұтас дүние екендігін біз осыдан көреміз. Тілдердің дәл осындай лингвомәдени өнегесі сөзбен өріліп, жадында сақтау қасиеті болмаса, ешбір халықта дәстүр жалғастығы болмаған болар еді.

Т. Жанұзақов былай деп жазады: «Балаларға жарасымды да сұлу есім беруде ешбір шек болмаған. Есімдер тарихында ғасырлар бойы жаңару, ескіру, архаизмге айналу процесі болып отырады. Бұл – заңды құбылыс. Адамдарға ат кою себептері төмендегідей түрлі тілек – мақсатармен байланысты болып отырған: а) бала дәулетті де бай, ауқатты болсын деген тілекпен қойылған есімдер: Байбол, Дәулетбай, Алтынбай, Малбай; ә) күшті де батыл, қырағы да сақ, ер жүрек болсын деп қойылған есімдер: Арыстан, Батырбек, Қаhарман, Алпамыс, Тарғын, Қобыланды, Қамбар; б) бала сұлу да көрікті, ажарлы да әсем болсын деген тілекпен қойылған есімдер: Айсұлу, Нұрсұлу, Әсем, Аққыз, Әппақ, Арайша, Ботакөз, Жамал; в) денсаулығы зор болып, ұзақ жасасын деген тілекпен қойылған есімдер: Ұзақ, Өмірзақ, Мыңжасар; г) бала ақылды да тапқыр болсын деген тілекпен қойылған есімдер: Ақылбай, Ақылбек, Данышпан, Есбол, Дана; ғ) бала мырза да жомарт болсын деп қойылған есімдер: Жомарт, Жомартбай, Мырзабек, Мәртай т.б. [4,12].

Сонымен, антропонимдерді лингвомәдени тұрғыдан қарастыру арқылы ұлттық болмыстың тілдегі көрінісін, тіл фактілері мен халықтың танымдық, этика-эстетикалық категориялары арқылы рухани мәдениетін тану, олардың қызметі мен орнын анықтау деп түйіндеуге болады. Осы орайда лингвомәдениеттану пәнінің зерттеу обектінің ауқымы ұлттық мәдениеттің және рухани құндылықтардың тілдегі көрінісі әдебиет, фольклорда берілуі арқылы кеңи түсетіні көрінді. Қазақ антропонимдерінің лингвомәдениеттанымдық мәніне негізделген ойымызды Ақселеу Сейдімбектің мына пікірі толықтыра түскендей: “Қыз туса, үйге тұтқа болсын деп кіндігін от орнына көмеді. Ұл туса, түзге тұтқа болсын, елдің қорғаны болсын деп, кіндігін алты қырдан асырып тастайды. Жаңа туған нәрестені ауыздандырады жеті жұрттың тілін білсін десе сауысқаннын тілімен, күйші болсын десе домбыраның құлағымен, бай болсын десе қойдың құйрығымен ауыздандырады... Қаз басып жүре бастаған баланың тұсауын кесерде үш түрлі тілекпен кеседі. Бірінші, баланың тұқымы өніп-өсіп, шөптей көп болсын деп аяғын шөппен тұсап кеседі. Екінші, малды, байлы болсын деп, аяғын тоқ ішекпен тұсап кеседі. Үшінші адал болсын, біреудің ала жібін аттамайтын шыншыл болсын деп, баланың аяғын ала жіппен тұсап кеседі... Баланы зарығып көрген адам дүниге келген нәрестені біреуге беріп, одан қайта сатып алу ырымын жасайды. Мұндайда қайта сатушы адам, балаға көз тимесин, аман болсын деген тілекпен дуана кейпінде киіндіріп, бас киіміне қауырсынның тозығы жеткен сояуларын қадайтын болған [5,271].

Сондай-ақ туыстық қатынасты анықтайтын халқымыздың тұрмысымен байланысып жатқан ғұрыптың бірі- “жанама ат қою”, “ат тергеу” салты. Сөзге тиым салу, астарлап, жасырып сөйлеу дәстүрі кісі аттарына да әсерін тигізбей қалмаған. Бұрынғы кезде әйелдер ерінің, ата-ене, қайнаға, қайын, қайын сіңілілерінің атын атамайтын. Мұны “ат тергеу” ғұрыпы деп атаған. Бұлайша сөздерге тиым салуды ғылымда табу дейді. Ауылға түскен келіннің жасы кіші қыздар мен балаларды еркелетіп “бикеш”, “бөпеқан”, “аппақ”, “шырайлым”, “талқан” деп қойған атаулары шын атына айналып кететін кездері де болған. Әйелі күйеуінің атын атамай “әлгі”, “біздің үйдегі”, “от ағасы” т.б. атаса, соңғы кездері күйеуінің мамандығына байланысты да ат қойып отырған. Мәселен, “мұғалім”, “емші”, “ел ағасы”, “асыраушы” т.б.

Т. Жанұзақов ауылдағы жасы үлкен адамдардың атын тура атамай, бұрмалап атау, жалпы есім создерімен алмастырып айту кеңінен етек алғандығын айта келіп, төмендегідей мысалдармен дәлелдейді: “Жоламан деген атасының атын атай алмай, оның келіні “Соқпақ атты” деген. Сүттібайды- “Уыз”, Бұқабайды- “Сүзербай”, Қарабасты- “Баран шеке”, Сарыбас- “Шикіл шеке”, Көжекбай- “Қоян ата”, Үзікбай- “Дөдеге”, Жамантай- “Жайсызтай”, Ақбай- “Қылаң ата”, Түлкібай- “Қайырма”, Қозыбақ - “Кепе”, Қойлыбай - “Жандық”, Еламан- “Халық есен”, Асаубай- “Торпақ”, Қамысбек- “Құрақ ата”, Асыл- “Бекзат ата”, Бүйенбай- “Жуан шек”, Мергенбай- “Атқыншыл”, Ақылбай- “Ой ата”, Қарабек- “Боран” т.б. [6,85].

Табу мен эвфемизмге көркем шығармаларда да ерекше мән бергендігіне қазақ әдебиетінің классик жазушысы Ғ. Мүсіреповтың “Ұлпан” повесіндегі қыз баланың мына сөзі дәлел болса керек: “Ауылға жақындай келе Ұлпан құрылып жатқан Алтыбақанды көрді. Екі жігіт бақандарын байланыстырып болып, енді арқандарын тағып жатыр екен.

- Бұларың кім? Бұл ауылда жігіттерің бар ма еді? – деп сұрады Ұлпан.

- Төрттен астам ауылының жігіттері ғой “Алтыбақан” құрып жатқан. Кешке “Алтыбақан” тебеміз.

- Төрттен астам?
- Төрттен астам дегенге де түсінбеймісің?
- Түсінсем сұрар ма едім.
- Төрт дегенді білесің ғой! Соған тағы бірді қосшы.
- Қостым.
- Нешеу болды?
- Бесеу болад та.
- Бесбай ауылы дегенді «Төрттен астам» ауылы демегенде қалай айтамыз? Сен де солай атайтын боласын.
- Жоқ мен олай атамайтын болармын. Менің Есеней екенімді білемісің?
- Білемін... Би ағамыз сені солай атап кетіпті ғой.
- Білсең, мен әр ауылды өзінің атымен атайтын боламын. Бесбай ауылы дермін. Сенің аулыңның «Екі үй Түрікпен»деген атын да жайдырармын. Аталарыңның аты кім еді?
- Жұрт дегенді тағы да бір түрлі етіп айтып көрші.
- Ел ме?
- Иә, иә, ел... енді соған күйеуің бір жақтан келгенде не деп амандасатыныңды қосшы...
- Ат-көлік аман келдің бе, дейтін шығар.
- Енді соның ат-көлік дегенін таста да, аман дегенін қос.
- Ел-аман, Еламан ба?
- Иә, иә сол.
- Тәңірі алғыр-ау Бесбайыңды да, Еламаныңды да өзің атап қойдың ғой!
- Сөйттім бе, әй? Аузыңнан шығара көрмеші апатай.
- Шығарғанда қандай! Айдай әлемге таратам. Бесбай дедіңбе, Еламан дедің бе?
- Сен ғой еріксіз айтқызған «[Ғ. Мүсірепов. Ұлпан. Алматы: жазушы, 1975, 118-119б].
- Бұл ретте М.Әуезовтың «Абай жолы» роман-эпопеясына үңілейік: «Ертеңінде, Абай мен Ербол Шілікті кезеңінен аттанып шығысымен Шүкіман жайын ауызға алысты.
- Керім, керім... Несін айтасын! – деді Абай.
- Әй керім! Әй керім! – деп Ербол да сұқтанып тамсанудың үстінде еді.

Абай, «қалай айттың, қалай айттың» - деп жолдасының жаңағы айтысын қайта-қайта қайыртты да:

- Ал мен бір нәрсе айтайын ба? Бұның Шүкіман деген аты сұлу емес,

сай емес! Жаңа ат қоямыз. Оны дәл осы арада сен таптың. Шүкіман аты қалсын, ендігі аты «Әйгерім,Әйгерім болады! – деді «[М. Әуезов. Абай жолы 3т. Алматы 1957].

Жоғарыдағы келтірген мысалдар арқылы тіл мен мәдениет ұғымдарының сабақтастығы тағы да бір қырынан танылды. Қазақ есімдерін лингвомәдени тұрғыдан зерттеу де тіл қарым-қатынас құралының ғана қызметін атқармайды, ол адам өмірінің рухани мәдениетінің қазақ халқына тән тума қасиеттерін жинақтаушы, ұрпақтан - ұрпаққа жеткізушы құралы ретін де танылады. Лингвомәдениеттану пәнінің қоғамдағы әлеуметтік орнын дәлелдей түсетін босақ, ол өмірде адамдардың жеке тұлға ретінде, ұлт ретінде қалыптасуына тікелей септігін тигізеді.

Осы орайда табуды алғашқы қоғам дәуіріндедіни сеніммен байланысты белгілі бір сөз, іс,зат атын атауға болмайтын тыйым, архаизмнің антропонимдік формасы ретінде атауға болады. Сондай-ақ табуды ерте дәуірден бері желісін үзбей келе жатқан қазақ халқының рухани мәдени дәстүрін жалғастырушы құбылыс ретінде танимыз.

Адамның толық аты – жөнінің бірі әкенемесе шеше атымен атау қазақ тұрмысында,оның тарихында ежелден бар жәйт. Бұл құбылыс халық ауыз әдебиетінде, сөйлеу тілінде, жазушылардың шығармаларында да кездесіп отырады. Мысалы: «Құлым қажының ауылынан «қарақасқа сорлылардың»қатарына қосылатын Балғабайдың сумұрын Нұртазасы мен Жыланкөз Ыбырайдың Ахметі жүр. Балтабай ауылынан «қарақасқа сорлылардың» қатарына қосылатын Өстемірдің Қалжақбас Ғабдеші, Саржан қатынның Ұзын Әшкері, Тапалтақ Әбділман, Омардың таз Сұлтанқайы жүр; Крестадан өмір бойы Сақтағанның сауыншысы болған Қойшығалидың Арықбаласы, Төлебайдың Айранкөз Уәлиі жүр. Қараталдан – Қөшекбайдың шұбар Өтегені, Құсайынның бұжыр Ережебі, суылдақ Құзыярдың балалары және ұзынмұрын Құрманның інісі Мәжен жүр». [С.Мұқанов Таңдамалы шығармалар, 2т.Алматы, 1955, 303-304 б]. Жазушы бұлжерде кейіпкерлерінің жүріс-тұрысын, мінез-құлқын, болмысын сын көзбен қарай отырып суреттеген.

Аты Мұстафа болғанмен жұрт оны Сақау деп кеткен. Көкериді мен жақсы білемін. Оның шын аты Аманжол. Бала кезінде жылауық болғандықтан, жеңгелері оны тауықтың дамылсыз шақыратын әтешіне ұқсатып «көрер-көк» қойған да, содан «Көкери» атанып кеткен. Қасқұлақтың шын аты – Айтжан.

Құлақтары қасықтай қалқиған үлкен болғандықтан, бала кезіндежеңгелері «Қасық құлақ» қойған да, содан «Қасық құлақ» атанып кеткен. [Бұл да сонда, 26,41б.]

Бұл сияқты көркем әдебиеттерде қолданылатын кісі есімдері М.Әуезов, Ғ.Мүсірепов, Ғ.Мұстафин, Ә.Нүрпейсов, Т.Ахтанов, т.б.шығармаларда көптеп кездесіп отырады. Мұндай кісі есімдері дара күйінде де, кісі аттарымен тіркесе де қолданылып отырады. Мәселен, Қасқабас, Сабалақ, Көккөз, Зуылдақ, Заманбек, Жыланқы Айбас, Жылпос Есболған, Әңгүдік Хасен, Жалантөс, т.б.

Т.Жанұзақов тіліміздегі лақап аттарды, лексикалық мағынасына қарай мынадай топтарға бөліп қарайды: «а) адамның бет-әлпет түріне, көзі, шашына байланысты: Қаракөз, Айша, Шұбар Малыбай, Шегір Асаубай, Қызылбет Әли т.б. б) адамның жүрісі, тұлғасы, мүсініне байланысты: Жорға Жұмабай, Түйе балуан, Қисық Әлтай, Шойынқұлақ т.б. в) адамның дене мүшесінің кемдігіне байланысты: Шолақ Шаймерден, Таз Сұлтақай, Пысылдақ Омар,Кекеш Ораз т.б. г) мінез-құлық,бейімділік әрекетке,ерекшелік қасиеттерге байланысты: Найзағай Асан, Қиясбай, Қисық, Дарабоз т.б. ғ) негізігі кәсібі,қызмет бабыны байланысты: Етікші Ахмет, Саятшы Ораз, Ұста Сұлтанбек, Мұғалім Оспан т.б. д) әлеуметтік, яки қоғамдық жағдайға байланысты: Аяз би, Алғазы Сұлтан, Сағыр батыр, мырза Боранбай т.т.»[6,80-81 б.].

Міне, жоғарыдағы дәлелді мысалдардан кейін тіл – ұлттың тірегі, ұлт-мәдениеттің негізі деген тұжырымға келуге болады. Қазақ антропонимдерінің лингвомәдени мәні түптеп келгенде тіл мен мәдениет арасындағы ажырағысыз байланысты танытады. Осы байланыс ана тілі бойында сан ғасырлардан бері сақталып келе жатыр, мұндай мәдениет халық өмірінің айнасы іспетті. Осындай әр халықтың мәдени өмірінен хабар ететін атаулар мен құбылыстарлингвомәдени деректерді молынан сипаттайды. Мәдениет пен тіл арасындағы байланыста тілөзерекшелігімен,эстетикалық құндылығымен жоғары бағаланады. Ал, эстетика адам баласының рухани болмысын,өмірге көзқарасын, таным, талғамын, әдемілік категорияларын қарастырады.

Сонымен,қоғамдағы мәдениет пен тілдің тоғысуынан туындаған лингвомәдениеттану – әр этнос лексикасының мәдени- тілдік деректерін сипаттайтын, ана тілі арқылы өзге жұртқа өз мәдениетін насихаттайтын ұлттық рух пен халық болмысын тіл деректері арқылы жеткізетін қоғамдық-әлеуметтік мәні бар кешенді пән.

Әдебиеттер

1. Телия В.Н. Русская фразеология. М., 1996. 217 с.
2. Қайдар Ә. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. Алматы: Ана тілі, 1998. 304 б.
3. Сейілхан Айгүл. Қазақ тіліндегі этнографизмдердің лингвомәдениеттанымдық мәні. Филол.ғыл.канд.автореф. Алматы, 1996. 30б.
4. Жанұзақов Т. Есіміңіз кім? Алматы, Қазақстан, 1989.
5. Ақселеу Сейдімбек. Қазақ әлемі. (этномәдени пайымдау). Алматы: Санат, 1997. 464 б.
6. Жанұзақов Т. Қазақ есімдерінің тарихы. Алматы: Ғылым, 1971. 215 б.

Резюме

В статье раскрывается этнолингвистика казахских антропонимов.

Summary

The article discovers ethnolinguistics of Kazakh anthroponomy.

УДК 347.781.5

Молдалы М.С., Авдонин В.В.
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ПРОЗЫ Л. УЛИЦКОЙ

Аннотация: В статье, анализируя отклики современных критиков, рассматривается творчество Людмилы Улицкой, ее место и позиция в современной русской литературе, направленность и характер ее произведений. В своих произведениях она раскрывает разную тематику и проблематику.

Ключевые слова: современная критика, «женская» проза, «женское» письмо.

Появление первых произведений Л.Улицкой не обратило на себя особого внимания официальной российской критики. Это можно объяснить тем, что рассказы, отклонённые «толстыми журналами», затерялись в ежедневных газетах и в массовых журналах.

Большую известность принесла писательнице повесть «Сонечка», опубликованная в 7-ом номере «Нового мира» 1992-го года. Признание художественного таланта Л.Улицкой за границей способствовало росту популярности её произведений и в России. В 1993-м и 1996-м годах «Сонечка» и роман «Медея и её дети» были номинированы на Букеровскую премию, которая, наконец, была присуждена за роман «Казус Кукоцкого» в 2001 году. В 2004-ом году на 17-й Международной книжной ярмарке в Москве Л.Улицкая была признана автором года «за рекордную популярность произведений некоммерческой литературы». Совсем недавно писательница была награждена французским орденом Почётного легиона.

Критики приложили много усилий для того, чтобы выяснить, к какому литературному течению принадлежит творчество писательницы. Это, по нашему мнению, является свидетельством неоднозначной оценки творчества Л.Улицкой в российском литературоведении. Л.Куклин, опираясь на авторское отношение к персонажам, видит влияние факторов бывшей профессии Л.Улицкой на художественное творчество. С точки зрения исследователя, Л.Улицкая – «писатель сугубо бытовой», «работник Природы, Натуры, «натуралист» в самом полном, исчерпывающем смысле этого слова». Писательница, по мнению Л. Куклина, относится к своим персонажам как к «биологическим объектам», они у неё «растения». То, что написала Л.Улицкая, исследователь считает «литературой ни о чём». Секрет её читательского успеха заключается, по мнению автора статьи, исключительно в «теме ума, гонений, унижений, страданий» [2, с. 43].

С. Тимина проанализировала «Медею и её детей», использовав мифопоэтический подход. Учёный отнесла Л.Улицкую «к разряду таких писателей, которые даже в страшные времена не боятся поместить смятенную и попираемую, но всё же бесконечно сильную человеческую душу в центр созидаемого ими мироздания» [8, с. 54].

В статье В.Я.Скворцова и А.И.Скворцовой рассматривается тема жертвенной любви и своеобразного восприятия мира у героев в повести «Весёлые похороны». Авторы попытались выявить проблематику и основную идею произведения, поверяя его с мыслью современной философии, К.Ясперса и др. [6, с. 76].

Е.Щеглова сделала акцент на идейно-содержательный план крупных произведений Л.Улицкой, рассматривая их в контексте современного литературного процесса, и пришла к выводу, что главное достоинство творчества писательницы заключается в авторском отношении к своему герою, в спокойной повествовательной манере. Критик справедливо замечает, что «Л.Улицкая подкупала и подкупает не просто интересом к человеческой личности, а состраданием к ней – вовсе делом в нынешней литературе нечастым» [9, с. 31].

Исследовательский интерес названных публикаций к прозе Л.Улицкой сводился в основном к обзорному анализу идейно-содержательного плана отдельных крупных произведений. Хорошо и позитивно отзывается о творчестве писательницы западная славистика. Французские рецензенты, называя прозу Л.Улицкой «исповедальной», отмечают, что «она чутко улавливает нюансы человеческой природы и, облекая их в прихотливые одежды яркого и точного языка, возвращает читателю. Творческая фантазия писательницы – продолжение собственного опыта, совершенно

оригинального и, тем не менее, близкого многим. Её герои владеют особым языком – сохранившим изумительную буквальность, охраняющим первоначальный смысл слов».

Имя Л.Улицкой часть появляется в работах общего характера по современной русской литературе. Среди них выделяется три публикации обзорного плана [4, 5, 6, 8]. Работ, посвященных непосредственному анализу её проблематики и поэтики, очень немного [1, 3].

В своей статье «Поэтика рассказов Л.Улицкой» Е. Ишкина коротко обобщила основные художественные элементы того же сборника «Бедные родственники», выделила такие, как герои, авторская позиция, главные мотивы, образ мира [1, с. 87].

В статьях Т. Колядич, В. Скворцова сделаны важные замечания о малой прозе писательницы, выявлена духовную сущность героев, определены ведущие мотивы и сказочно-мифологические подосновы рассказов. Основной вывод заключается в определении главного исследовательского предмета у Л.Улицкой, который сформулирован как «центральная драма человеческого бытия».

Своеобразие организации циклов рассказов писательницы исследовала Т. Колядич. Автор статьи даёт краткий обзорный анализ структурных составляющих рассказов писательницы: хронотоп, художественная деталь, ирония, форма повествования. По мнению учёного, особенности стиля Л.Улицкой проявляются «в чётком конструировании фразы, употреблении цепочки эпитетов, часто встречаются цветовые или составные эпитеты, номинативные конструкции, разновидности наречий (обычно временные и слова состояния), создании неологизмов, авторских образований (построенных по ассоциации), смешении разных слоев лексики с целью проявления оценочного эффекта» [3].

Названные работы стали этапом в научном постижении творчества писательницы. Они могут служить отправной методологической базой для изучения рассказов Л.Улицкой. При этом очевидно, на современном этапе творчество Л.Улицкой во многом исследовано недостаточно полно и глубоко, нет единства мнений по ряду существенных вопросов.

Один из наиболее сложных – и до сих пор нерешённых в научной литературе о Л.Улицкой – вопрос о человеке в художественном мире писательницы, об авторском взгляде на «природу людей».

Творчество Л.Улицкой отличается трогательно-любовным отношением к герою, ярким выражением и утверждением самоценности «частной жизни» и глубинной связью с литераторами-предшественниками. Связь с русской классикой проявляется в обращении к положениям, характерам, типологически соотносимым с положениями, характерами таких авторов, как А.Пушкин, Н.Гоголь, Ф.Достоевский, А.Чехов, Л.Андреев.

Создавая выразительные персонажи, писательница прибегает к речевой и портретной характеристике, к предметной детали, к несобственно-прямой речи. Важную роль в малой прозе Л.Улицкой играют внефабульные элементы, призванные осветить сознательные и подсознательные процессы у создаваемых характеров: авторское отступление, сон, ассоциативное воспоминание [6, с. 65]. Для прозы Л.Улицкой характерен углубленный психологизм. Писательница дифференцирует процессы, происходящие во внутреннем мире взрослого человека и ребёнка. Автор особенно оригинален в рассказах на тему сохранения человеческого достоинства в условиях тоталитарного режима. Глазами детей писательница смотрит на конфликт личности с государством. Проза Л.Улицкой отличается от прозы авторов-постмодернистов психологической разработанностью характеров [8]. В своём большинстве положительные характеры Л.Улицкой, особенно в рассказах на тему столкновения мечты и действительности, спасения от жестокостей внешнего мира, являются романтическими, ведомыми жизнью души. Их поступки определяет интуиция, генетическая память. Автор зачастую не мотивирует отличительные особенности таких характеров.

Особое значение в создании характеров в прозе Л.Улицкой играет сравнительная характеристика представленных автором поколений, принятие или неприятие ими этических ориентиров взрастившего их времени, их отношение к прошлому, к вневременным ценностям.

Литература

1. Ишкина Е.Л. Поэтика рассказов Л.Улицкой // Актуальные проблемы современной филологии. Литературоведение. – Новый мир. – 1992. – С. 120-121.
2. Куклип Л. Казус Улицкой // Нева. – 2003. – №7. – С. 177.
3. Колядич Т. Современная русская литература: В 3-х кн. Кн. 3. – М.. 2003. С. 93-94.

4. Мела О. «Сонечка» Людмилы Улицкой с гендерной точки зрения: новое пол Солнцем? // Преображение. – 1998. – №6. – С. 107.
5. Молчанов Л. Настоящая женская проза или Феномен Людмилы Улицкой. http: //\vriter.fio.ru/ne\vs.php?n=200578&c=1668.
6. Скворцов В.Я., Скворцова А.И. Самобытие человека в повести Людмилы Улицкой «Весёлые похороны» // Вестник ВолГУ. Серия 2: Филология. Журналистика. Волгоград. – 2000. – №5. – С. 105-112.
7. Тимина С. Медея XX века: полемика, традиция, миф // Санкт-Петербургский университет. – 1998. – №16-17. http: // www. spbuinag.nw.ru/olilinclex.html.
8. Улицкая Л. Бронька //Огонек – 1989.- №52. – С. 20-23.
9. Щеглова Е.О спокойном достоинстве - и не только о нём: Людмила Улицкая и ее мир // Нева. – 2003. – №7. – С. 185.

Түйін

Мақалада Людмила Улицкаяның шығармашылығы, оның қазіргі заман әдебиетіндегі орны мен жағдайы, еңбектерінің бағыты мен сипаты қарастырылған. Өз шығармаларында ол әр түрлі тақырыптар мен мәселелерді ашады.

Summary

Analyzing the modern critics responses works by Lyudmila Ulitskaya, her place and position in modern Russian literature, orientation and her works peculiarities are considered in the article. She exposes different subjects and range of problems in her works.

ӘОЖ 351.382.

Орман Г.Р.
Ордабасы ауданы, С.Сейфуллин атындағы жалпы орта мектебі

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДА ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа: “Жеке адамды жан-жақты тәрбиелеудің төмендегідей маңызды бір жағы – шығармашылық. Шығармашылық – бұл білімдердің жиынтығы емес, қайта интеллектінің ерекше бағыты, жеке адамның интеллектуалдық өмірінің және оның белсенді қызметте көрінген күшінің арасындағы ерекше өзара байланыс”,– дейді Ш.Әленұлы. “Адамның шығармашылығын дамыту ең алдымен шығармашылық ойлауға байланысты”, – дейді А.Н.Лук. Дарынды оқушылардың шығармашылығы оның жеке тұлға ретінде қалыптасу үдерісінде пайда болады. Дарынды баланы жастайынан шығармашылық қасиеттерін дамытуға, логикалық ойлау қабілетін жетілдіруге баулуымыз керек.

Дарынды оқушылардың шығармашылық белсенділігін, оқыту үдерісінде мұғалім педагогикалық шеберлігімен, оқушы бойындағы табиғи мүмкіндіктерді ашуға, үйлесімді дамытуға бағыттауы, шығармашылық жағдай жасауы, оқушының өз тарапынан белсенділік көрсету мен өзіне деген сенімділігі арқылы ғана дамытуға болады.

Шығармашылық жаңалық ашуға, жаңа тәсілдер табуға ұмтылу деп айтсақ, бұрыннан белгілі нәрсені қайталауды немесе көшіруді шығармашылық деп айтуға болмайды, бірақ бұрыннан белгілі, таныс нәрселердің өзін жаңаша түрде жасау, таныс емес қасиеттерін табу шығармашылыққа тән құбылыс. Демек, шығармашылық белсенділік – оқушының компьютерлік технологиямен белгілі бір іс-әрекетте мәселені көре білуге, өз іс-әрекетінің бағдарламасын жасай білуге және ойды іске асыру үшін жаңа идеялар тудыруға деген ынта-ықыласының ерекше қасиеті деп тұжырымдауға болады.

Кілттік сөздер: педагогика, мектеп, ақпараттық технология, әдіс, әдістеме, оқыту, үлес

Бастауыш мектепте оқушылардың шығармашылық белсенділігін жаңа педагогикалық технология есебіндегі компьютерлік технология негізінде дамыту мәселесінің психологиялық-педагогикалық негіздерін қарастырып, бұл туралы көкейкесті мәселенің әлі де көп екеніне,

компьютерлік технология арқылы дамытуды қажет еткен, арнайы әдіс-тәсілдер ретіндегі технология қолдану керек екендігіне көз жеткіздік.

Білім берудің тиімділігін арттыру үшін оқу үдерісін адамды қоршаған ортадағы болып жатқан өзгерістерді есепке ала отырып ұйымдастыру керек. Ол маңызды өзгерістер ақпараттық салада. Бүгінде еліміздегі мектептердің компьютерлік сыныптары мен кабинеттері толық компьютерлі техникамен жабдықталған. Мультимедиялық кабинеттер білім сапасын көтеруге үлес қосып келеді.

Ғылыми-техникалық прогресс – компьютерлік техниканың жетістіктері білім беру саласында технологиялық жаңа әдістерді кеңінен қолдануды қажет етуде.

Кез-келген оқыту технологиясы – ақпараттық технология екенін ескерсек, оқыту үдерісінде білім беруді жоғары деңгейде, дарынды баланың шығармашылық белсенділігін дамытып оқыту жаңа ақпараттық технологияға көшуді қажет етеді. *Оқыту үдерісіндегі жаңа ақпараттық технология дегеніміз*–оқу мен оқу-тәрбие материалдарын, үйретуге арналған компьютерлік технология, компьютерлік технологияның оқу үдерісіндегі қызметі, мұғалімдер еңбегі мен оқушылардың білімін жетілдіруде оларды пайдаланудың түрі мен әдістері туралы білім беру жүйесі [1-8].

Оқыту үдерісін технологияландырудың қажеттілігін өз заманында Я.А.Коменский айтқан болатын. Ол бүгінде маңыздылығын арттырып келеді.

Технологиямен – нені үйретсе де, нені оқытса да, оқу үдерісі табысты, шығармашылықты болатыны анық. Оқытудың мұндай үдерісін Я.А.Коменский «дидактикалық машина» деп атаған [1-2]. Технологияға мақсат қою, осы мақсатқа жетудің құралдарын іздестіру, бұл құралдарды қолданудың ережелерін табу – *технологиялық оқытудың алгоритмі*. Соған байланысты, технологиялық оқытудың мақсаты, құралы, қолдану ережелері шықты. Демек, оқыту үдерісінде компьютерлік технологияны қолдану – *қажеттілік* болып отыр. Осы қажеттілікті қанағаттандыру үшін, мұғалімдерді жаңа ақпараттық технологияны өз қызметтеріне еркін пайдалана білуіне және оқыту құралы ретінде пайдалану бағыттары бойынша білімдерін көтеру және қайта даярлау курстарының мазмұнын өзгертіп, жасақтау қажеттілігі туындады [2]. Яғни, компьютерлік технологияны оқу үдерісінде кеңінен қолдану–білім берушінің де білім алушының да компьютерлік сауаттылығын заман талабына сай көтеру. Сондай-ақ, ауқымды және жергілікті компьютерлік желілердің, электрондық телекоммуникацияның, электрондық оқулықтардың дарынды балаларға арналған мамандандырылған мектеп оқушыларының қазіргі уақыт талабына сай білім алуына, шығармашылық белсенділігін дамытуда үлесі орасан зор.

Компьютерлік технологияны қоғам қызметінің барлық саласына пайдалану ақпараттық қоғамның басты міндеті болып отыр. Компьютерлік техниканы білім беру жүйесінде кеңінен пайдалану оқытудың педагогикалық технологиясы, оқытудың ақпараттық технологиясы, *компьютерлік технологиямен оқытудың* тікелей қажеттілігіне алып келді.

Компьютерлік технологиямен оқыту деп оқушының өз бетімен шығармашылық іс-әрекетін дамытуға, оқыту үдерісін басқаруға, дәріс пен зертханалық-практикалық, дамытушы ойындық жұмыстарды, адам – компьютерлі тұрғыдан шешуге бағытталған әдістемелік, психологиялық-педагогикалық, бағдарламалық-техникалық және ұйымдастыру құралдары кешенін айтамыз.

Оқу-тәрбие үдерісінде компьютерлік технологияны пайдаланып, оқушылардың танымдық және шығармашылық белсенділігін дамыту мәселелері Ж.А.Қараевтің зерттеулерінде көрсетілген. Дегенмен, ауқымды және жергілікті компьютерлік желісі сияқты жаңа телекоммуникациялық жүйелердің пайда болуына байланысты, компьютерлік технологиямен оқу үдерісін басқару үрдісі өзгереді. Яғни, компьютерді қолдану оқыту үдерісіндегі білім мен біліктілікке талаптарын, жетілдіріп жүйелеуді қажетсінеді.

Компьютерлік технологияны оқыту үдерісінде пайдалану арқылы, оқыту үдерісін жақсы жетістікке, оқытудың жеке тұлғаға бағытталған нобайын жүзеге асыруға септігін тигізеді.

Бүгінде оқыту құралдары: компьютерлер, компьютерлік техникалар, ауқымды және жергілікті компьютерлік желілер, интерактивті бағдарламалық құралдары, телекоммуникациялық байланыс және әдістемелік құрал-жабдықтар оқыту формаларының кез-келгенін жетілдіра алады. Бұл, дарынды балаларға арналған мамандандырылған мектеп оқушылардың жеке шығармашылық жұмыстарына әдістемелік нұсқау-құралдары ретінде атқаратын қызметіне, шығармашылық қызығушылығы мен белсенділігін дамытуға маңызы ұшан теңіз.

Оқу үдерісін компьютерлендіру түрлі бағдарламаларды, жүйелер мен орталарды кең көлемде қолдануда оқытудың формалары мен әдіс-тәсілдері, сондай-ақ білім беру үдерістерінің

мазмұны да оңтайлы өзгерістерге ұшырайды. Сол себепті, мектептің негізгі мәселесі – оқыту тиімділігін арттыру яғни, дарынды балаларға арналған мамандандырылған мектеп оқушыларының шығармашылық белсенділігін дамыту, компьютерлік технологияны қолданумен тікелей байланысты. Оларға:

– ақпарат көздерімен жұмыс істеу біліктілігін қалыптастыруы;

– ақпаратпен жұмыс істеудің заманауи әдіс-тәсілдерін үйретуі;

– оқушылардың жеке шығармашылық жұмысын арттыруы;

– оқушылардың интеллектуалдық және шығармашылық қабілетін дамытуы;

– өмірге қажетті білім, білік және қызмет дағдыларын қалыптастыру.

Компьютерлік технологияны қолданып, оқытудың тиімділігін көтеруге болатындығын зерттеушілер былайша көрсетеді:

– оқытудың және оқушылардың шығармашылығын ғылыми ұйымдастыруды жетілдіру арқылы;

– оқыту үдерісін интенсивтендіру әдісін қолданумен;

– оқыту үдерісіне заманауи технологиялық құралдарын қолданумен. Мұның өзі, оқушының білім алуға деген белсенділігін арттырып, сабақтың, бақылаудың жаңа әдіс-тәсілдерін (есеп беру, жұрт алдында жобаларды қорғау, т.б.) іздеуге, білімге шығармашылықпен қарауына әсер етеді. Демек, компьютер кең көлемдегі ақпарат құралы ғана емес, адамның қоғамдағы өзін басқаруына, өзіндік танымы мен шығармашылығына жаңа жол ашып, жаңалыққа жаңаша жұмыс жасауға мүмкіндік беретін қуатты құрал.

«Интерактив» деген сөз ағылшынның «interact» («inter» – «өзара», «act»–«әрекет ету») деген сөздерінен шыққан. Яғни, интеракция – жеке тұлғалардың, топтың, жұптың өзара біріккен әрекетте бір-біріне алма кезек әсер етуі.

Интерактивті тақта арқылы мультимедиялық мәтін жазылған бейне материалдар, слайд, суреттер, сызбалар, кестелер, диаграммалар және т.б. қолданып, мұғалімдер өз пәні бойынша түсіндірген тақырыбының мазмұнын ашып көрсете алады. Тақтаның бетіне асығыс сыза салған сызбалар (үшбұрыш, төртбұрыш) әріп, жазулар әдемі қалпында жазылады.

Интерактивті оқыту – таным әрекетін ұйымдастырудың арнаулы формасы.

Бүгінде мектеп оқушылары ғана емес, мәселен, Ақтөбе қаласы мектептерінің мұғалімдері интерактивті тақтамен жұмыс істеу тәсілдерін үйренуге ден қойып отыр. Интерактивті тақтаның мүмкіншіліктері: 1) уақыт үнемделеді; 2) аз уақытта көп білім беріледі; 3) көрнекілік кестелер, кеспелер әлемі қалпында түседі; 4) мәтіндерді оқып, талдауға мүмкіндігі мол; 5) оқушылар өз бетінше де жұмыс істей алады; 6) барлық оқушы тақтадаға берілген білімді ықыласпен меңгереді.

Интерактивті тақтамен жұмыс, шешімнің дұрыстығын ғана емес, сондай-ақ ұстанған бағыттың күшті және әлсіз жақтарын, жіберілген қателіктерді де оқушыларға көрсетіп отыратын интеллектуалды шығармашылық жүйе ретінде маңызы бар.

Дарынды балалар мектеп оқушыларының жұмыс істеу белсенділігін арттыруға және оқыту мотивациясын жетілдіруге, қызығушылығын арттыруға компьютерлік оқу ойын бағдарламаларының да орны айтарлықтай. Себебі, компьютерлік технологияны оқу үдерісінде пайдалану, компьютерлік имитация модельдеуде ал, танымдық ойын бағдарламалары оқу мотивациясын дамытудың жеке әдістері ретінде көрсетіледі. Бұл әдістермен жұмыс істей отырып, пән оқытушысы көзделген мақсатты жетері анық.

Оқытудың мұндай әдіс-тәсілдерін қолданғанда дарынды балалар қоршаған орта құбылыстарын өздігінше танып-біліп, олардың дамуын негіздейтін ғылыми тұжырымдамалардың қалыптасуына, игерілетін зандылықтардың оқушылар жасаған компьютерлік моделінің негізінде осы тұжырымдамалардың дұрыстығын тексеруіне қолайлы жағдай туады. Мұның өзі дарынды баланы шығармашылық жұмысқа бағыттай отырып, олардың шығармашылық белсенділігін арттыру, өзін-өзі бақылау мен шығармашылық жұмысты орындату арқылы оқытудың сапасын арттырып, оқуға қызығушылығын, белсенділігін дамытады.

Компьютерлік техниканың жетістіктері әр деңгейдегі оқу ақпаратын алуға, оларды өңдеуге және білім берудегі дәстүрлі оқыту әдістерін жетілдіріп, дамытып жұмыс істеуге мүмкіндігі өте жоғары.

Компьютерлік технология, жеке тұлғаның шығармашылық қызметке деген белсенділігі мен потенциалдық мүмкіндіктерінің ашылуына, дамуына, білімді өз бетінше сапалы түрде игеруіне, оқу нәтижесін өңдеуге, оқыту үдерісін автоматтандыруда маңызы зор.

Компьютерлік технологияны пайдаланып, танымдық және шығармашылық белсенділікті дамыту үдерісі былай бөлінеді: жеке тұлғаның санасы, оның қызметімен қалыптасады; – қызметінің нәтижесінде, жеке тұлға пайда болады; –оның қалыптасқан қасиеттері жеке тұлға жұмысын реттеп отыратын құрал болып табылады.

Компьютерлік технологиямен білім үйренуші көбінесе шығармашылықпен айналысып, тиімді танымдық іс-әрекетті өзі жасай алады. Сондықтан, дарынды бала оқытудың осындай жүйесінде ақпаратты немқұрайлы қабылдаушы емес, өз білімін белсенді дамытушы.

Компьютер арқылы орындалатын оқу іс-әрекеттерінің күрделілігі мен алуан түрлілігінен, оқу үдерісінде дарынды оқушыларда шығармашылық ойлау пайда болатынын анық. Оларға:

– теориялық білімдер жүйесінің негізіндегі қатынастарды табу мақсаты бойынша оқу міндеттерінің шарттарын қайталап талдау;

– қаралған қатынастарды белгі және сызбалық түрінде нобайлау;

– қатынас моделі мен оның ерекшеліктерін игеру мақсатында қайталау;

– жалпы әдіс негізіндегі тәжірибелік міндеттерді егжей-тегжейлі талдау;

– орындалған іс-әрекеттің нәтижелерін бақылау;

– берілген мәселені шешудің әдіс-тәсілдерін игеру.

Ой еңбегін қажет етуші іс-әрекеттерді орындау шарттарына сәйкес, оқытудың әдіс-тәсілдері әр түрлі. Сол себепті, бұл шарттар пәндердің мазмұнына да байланысты болып келеді.

Заманауи оқытудың көрнекі құралдары: презентациялық технология, интерактивті тақта, интернет, интранет, электрондық оқулықтар мен түрлі мультимедиялық материалдар бүгінде дарынды оқушылардың кез-келген пән бойынша терең білім алып, шығармашылықпен жұмыс істеуіне қолайлы жағдай жасайды.

Компьютерлік технологиямен оқыту әдістерінің бүгінгі таңдағы ғылыми-практикалық мәні мен маңызы – оқытудың компьютерлік технологиясының ең тиімді әдіс екендігін дәлелдеп отыр.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары. Жалпы орта білім. –Алматы: РОНД, 2010.-368 б.
2. Ш.Р.Ерматов. Оқушылардың зерттеушілік жіне шығармашылық белсенділіктерін дамыту. Пед.және псих. ғыл. маг. дисс. ... Шымкент, 2013. -106 б.
3. Электрондық оқулық. Мемлекеттік стандарт. Алматы, 2005.
4. С.Ә.Жолдасбекова. Түр-түстің психологиялық әсері. Алматы, 2010. 285-287-бет.
5. Мемлекеттік стандарт. Электрондық оқулық жасауға қойылатын талаптар. Астана, 2011. – Б.3-4.
6. Ерматов Ш.Р. Дарынды балаларға арналған мектеп оқушыларының шығармашылық белсенділігін дамыту туралы // Білім. Білім және ғылым министрлігінің ғылыми журналы. – Алматы, 2009. – №5(47), – Б.3-5.
7. Ерматов Ш.Р., Дайырбеков С.С., Бердалиев Д.Т., Беркутов Ә.Қ. Жергілікті және ауқымды желілердің ақпараттық қызметі // Материалы международной научно-практической конференции “Управление региональ-ной экономикой и подготовка специалистов: взгляд в XXI век”. – Шымкент: Академия “Ұлағат”, 2003. – С.483-485.
8. Ерматов Ш.Р. Дарынды балаларға арналған мамандандырылған мектеп оқушыларының шығармашылық белсенділігін дамытудың кейбір мәселелері // Хабаршы ҚАЗҰУ. Білім және ғылым министрлігінің ғылыми журналы. – Алматы, 2009. – №1-2(26-27). – Б.122-126.

Summary

One of the most important tasks of the issuance of State of the Development of Education in the Republic of Kazakhstan till the year 2015 is integration of science in the conditions of heavy growth of resources of information technologies.

Information technologies began appearance and became possibility to use their strong resources in aim of teaching. Therefore in work contemplate realization of principle of use visual methods in teaching of resource of information technologies on the basis school in the Republic of Kazakhstan.

УДК 930(574)

Сапахова А.С., Мирзамсеитова Г.Е.
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ИСТОРИЧЕСКИЕ КОРНИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»

Аннотация: Данная статья посвящена национальной идеи «Мәңгілік ел», опираясь на инициативы Главы государства Н.А. Назарбаева, изложенные в его Послании народу Казахстана 2014 года «Казахстанский путь-2050: единая цель, единые интересы, единое будущее», выдвигает свои размышления об исторических корнях национальной идеи «Мәңгілік ел», о роли наших предков в обеспечении преемственности государственности на территории нашей страны: «Мы, казахстанцы, единый народ! И общая для нас судьба - это наш «Мәңгілік ел», наш достойный и великий Казахстан!»

Ключевые слова: «Мәңгілік ел», Елбасы, «Казахстан - 2050», «Нұрлы жол», национальная идея, общество, молодежь, будущее, единство.

Важнейшим событием в общественно-политической жизни нашего общества стало Послание Президента страны Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь - 2050»: единая цель, единые интересы, единое будущее», в котором Глава государства обозначил приоритетные направления развития нашей страны, а также определил программу реализации долгосрочной Стратегии «Казахстан-2050» 1.

Особенностью очередного Послания стало то, что в нем Президентом страны была сформулирована и обоснована национальная идея – «Мәңгілік Ел», которая призвана укрепить государственную идентичность Казахстана и единство его народа, а также стать фактором, мобилизующим казахстанцев на реализацию амбициозных, прорывных проектов развития страны.

В «Мәңгілік ел» определено сакральное послание всем потомкам имеющим решающее значение для будущего. Его суть заключается в том, что , оставаясь в мироздании Вселенной, необходимо укреплять единство, мир, согласие, обретать высокую духовность, развивать политический и экономический потенциал единого общеказахстанского дома - Мәңгілік Ел.

История рубежа XX-XXI веков – это путь глобальных экономических и политических потрясений. Тектонических сдвигов и изменений. Именно в это время на мировом небосклоне родилась сверхновая звезда независимого Казахстана. Все самые трудные испытания наш народ героически преодолел под лидерством Первого Президента Нурсултана Назарбаева.

Сколько было за эти годы сложных моментов, которые любого могли ввести в заблуждение, сбить с толку. Только не нашего Президента и только не наш народ! Глава государства всегда придерживается генерального направления – к вечной независимости, к вечному процветанию, в вечному народу, к Мәңгілік Ел.

Именно благодаря Нурсултану Назарбаева мы сумели обрести свою национальную идею. Сформировать этот духовный фундамент означает осознать цену независимости, определить свое место в этом мире. Цивилизационное пространство, в котором мы обитаем, и есть наш Мәңгілік Ел. Его аксиологическое значение заложено в ряде ключевых понятий.

Национальная идея выросла из основания нашей государственности. Для любого казахстанца, где бы он ни находился, благословенной землей является Мәңгілік Ел, благодатная земля, где будут жить наши потомки сто, пятьсот, тысячу лет спустя. Поэтому когда мы говорим о своей мечте - Мәңгілік Ел, то стремимся укрепить все победы независимости навечно, навсегда.

Мәңгілік Ел- это путь к завтрашнему дню, идея, которая выражает уверенность в будущем. Все осознание Казахстана XXI века измеряется этим понятием. Ведь недаром Глава государства отмечает, что нет ничего выше мечты о вечности народа.

Чтобы навсегда остаться в истории, чтобы обеспечить нам успешное будущее, необходимо не только развивать благородные традиции настоящего, но и передавать их из поколения в поколение. В нашей стране преемственность поколений произошла на стыке веков. Граждане современного Казахстана – это генерация новых людей с новыми взглядами, делами, словами, поступками. «Нұрлы жол»- это путь, который теперь открыт для всех 17 миллионов казахстанцев 2.

Национальная идея представляет собой систематизированное обобщение национального самосознания, которое определяет смысл существования народа, этноса или нации. Она необходима на каждом этапе развития государства, поскольку заключает в себе огромный потенциал интеграции общества, социализации личности и самоидентификации государства в мировом сообществе. Являясь системой концептуально оформленных идей, представлений и взглядов, национальная идея представляет собой емкую, но в то же время предельно сжатую формулу, из которой развертывается базовая идеологическая концепция, определяющая жизнь государства, общества, граждан на длительную перспективу.

Вопрос о необходимости национальной идеи для Казахстана, о ее основополагающих принципах поднимался с первых лет существования республики как суверенного государства и становился предметом многочисленных дискуссий ученых и политиков. Для Казахстана как полиэтничного и поликонфессионального государства проблема формулировки национальной идеи, разделяемой всем народом, приобретала особую актуальность. Следует заметить, что уже такие документы, как «Стратегия «Казахстан-2030», Стратегия вхождения Казахстана в число пятидесяти конкурентоспособных стран мира и т.д., в которых были сформулированы принципы перспективного развития государства и его цель, разделяемая большинством жителей страны, – обеспечение процветания Казахстана и его граждан, заложили основу для формирования национальной идеи казахстанского общества.

Однако мы не могли слепо копировать опыт других стран. Как отмечал в своих выступлениях Президент страны Н.А. Назарбаев, казахстанская национальная идея должна опираться на полиэтничность, совмещая интересы всех граждан страны, независимо от их этнической принадлежности; вобрать в себя ментальность современных казахстанцев; воплощать индивидуальность страны, ее сильные стороны и лучшие качества казахстанцев. Вместе с тем, национальная идея нашей страны должна быть построена на реальных ценностях, вытекающих из опыта казахстанского пути, выдержавшего испытание временем.

Основанием национальной идеи «Мәңгілік Ел» являются семь основных государствообразующих общенациональных ценностей.

1. Независимый Казахстан и Астана

Сегодня Казахстан обрел все атрибуты независимого, суверенного государства: признанные мировым сообществом государственные границы, полноправное членство в ООН и ведущих международных организациях. Наша страна признана авторитетным и ответственным партнером в двусторонних отношениях с большинством государств мира. За годы суверенитета создана динамичная экономика, ставшая частью глобальной и региональной экономических систем, в стране успешно реализуются масштабные стратегии и программы развития, проекты, направленные на подъём благосостояния казахстанцев. Независимость Казахстана воспринимается казахстанцами любой этнической принадлежности. Это наша общая патриотическая ценность.

Астана - одно из первых успешных достижений независимости, предмет особой патриотической гордости всех казахстанцев. Астана, возведенная всем народом, придала мощный импульс развитию всех регионов, стала локомотивом всей казахстанской экономики.

Дорожить Независимостью и любить Астану - важнейшие качества патриота и гражданина Казахстана [2].

2. Национальное единство, мир и согласие в нашем обществе

Межэтническое согласие в казахстанском обществе прочно закреплено в Конституции и законах страны. В 1995 году была создана Ассамблея народа Казахстана - уникальный институт гражданского мира и согласия, основа модели общеказахстанского единства.

Общенациональное единство и общественное согласие нашего народа, равноправие всех граждан вне зависимости от этнической, расовой, религиозной принадлежности и других различий - это устойчивый консолидирующий фактор, означающий успех и достойную жизнь всех и каждого.

Патриотический долг каждого гражданина Республики Казахстан - бережно хранить, приумножать и передавать традиции дружбы и согласия всех этносов единого народа Казахстана, социального мира в нашем обществе будущему поколению казахстанцев.

3. Светское общество и высокая духовность

Наша страна воспринимается в мировом сообществе как позитивный пример духовного мира и согласия. Светский характер государственной и общественной жизни - важнейшее условие прогресса в экономике, успешного развития национальных систем образования, здравоохранения и культуры. Вместе с тем, для казахстанцев всегда будут важны духовные начала и моральные ценности, всегда будут востребованы религиозно-культурные традиции, права каждого гражданина исповедовать определенную религию или не исповедовать никакой.

В XXI веке за Казахстаном будет закреплена миссия одного из глобальных центров диалога культур и религий.

Дух патриотизма, обновления, успеха и высокой морали, опирающейся на традиции укрепления семьи как основы общества, заботы о детях и пожилых людях, выступает основой прогрессивного развития Казахстана в XXI и последующие века.

4. Экономический рост на основе индустриализации и инноваций

Экономический рост - это наша важнейшая задача, от решения которой зависит региональная и глобальная конкурентоспособность Казахстана.

Наша главная задача - соединить производство, образование и науку, развивать инновационно-индустриальные кластеры. Поэтому в стране проводится решительная реформа научной отрасли, модернизация образовательной системы, создается новая эффективная система подготовки технических и профессиональных кадров.

Инновации плюс современная индустрия — это магистральный путь всех успешных государств в текущем столетии. Казахстан должен точно следовать этой тенденции.

Крепкая индустриальная база станет фундаментом для перехода к инновационному подъёму, позволит создать точки инновационного роста в экономике. Только на этой основе Казахстан станет конкурентоспособной экономикой, конкурентоспособным государством, конкурентоспособным обществом.

Участвовать в создании экономически крепнущего, индустриального, инновационного Казахстана - это долг настоящих патриотов Родины.

5. Общество Всеобщего Труда

Общество Всеобщего Труда — это комплекс важнейших условий для социальной занятости казахстанцев, стабильного роста доходов казахстанских семей, постоянного улучшения качества жизни, полного раскрытия творческого и жизненного потенциала всех казахстанских тружеников.

Повышение производительности труда - это великое дело всех патриотов, работающих в промышленности, сельском хозяйстве, энергетике, инфраструктурных отраслях и секторе услуг, государственном и корпоративном управлении.

Важная задача всех истинных патриотов Казахстана - заботиться об утверждении в нашем обществе социального оптимизма, основанного на ценностях инициативного, достойного, честного труда [3].

6. Общность истории, культуры и языка

История нашей родной земли насчитывает несколько тысячелетий, хранит величие деяний наших предков, содержит героические и драматические страницы.

История казахского народа - это история объединения. Только оберегая единство, казахи сохранились как народ с уникальным культурно- цивилизационным кодом, общим языком и традициями.

История призывает нас извлекать уроки, учит мудрости и выдержке, утверждает веру в силу народа, объединенного одной судьбой.

Знать, понимать и уважать историю своей страны - долг каждого патриота-казахстанца.

Общая культура - одна из главных опор единства народа Казахстана, важнейшее условие сохранения самобытности нашей страны в глобальном мире.

Казахстанская земля тысячелетиями была местом встречи и взаимодействия культур и цивилизаций. Благодаря этому создано богатое уникальное культурное наследие, которое надо беречь и развивать.

Цель, миссия и судьба государственного языка в XXI веке - стать общим языком народа Казахстана.

Долг чести каждого настоящего патриота — знать государственный язык и заботиться о том, чтобы его знали все казахстанцы, помогать овладевать им всем нашим согражданам.

В то же время важно неукоснительно обеспечивать условия для развития языков всех этносов Казахстана, внедрять принципы трехъязычия - одновременного владения казахским, русским и английским языками.

7. Национальная безопасность и глобальное участие нашей страны в решении общемировых и региональных проблем

- главная суть активной, сбалансированной, прагматичной и ответственной внешней политики нашего государства.

Первый Президент — Елбасы Н.А. Назарбаев выдвинул пять фундаментальных принципов мира G-GLOBAL в XXI веке:

- эволюция, а не революция;
- справедливость, равенство, консенсус;
- глобальная толерантность и доверие;
- глобальная транспарентность;
- конструктивная многополярность [4].

Это содержательная основа для развития масштабного сотрудничества и взаимодействия Казахстана с другими странами, участия страны в интеграционных проектах, работе по укреплению региональной и глобальной безопасности.

Принципы G-GLOBAL – непреходящая ценность для настоящего и будущих поколений казахстанцев. В XXI веке создание прочных условий для национальной безопасности немыслимо вне системы региональных и международных отношений.

Важно отметить, что краеугольным камнем сформулированной Президентом страны Н.А. Назарбаевым национальной идеи «Мәңгілік ел» является признание того, что за годы суверенитета в полиэтничном Казахстане сформировалась надэтническая общность – народ Казахстана, казахстанцы, которая обладает единой системой ценностей, общей историей, общей судьбой и связана единой целью. Национальная идея «Мәңгілік ел» позволяет утверждать, что сегодня у казахстанцев есть цель, которая их объединяет: строительство общего дома - Республики Казахстан, в котором царят благополучие и достаток, согласие и дружба.

Литература

1. Послание Главы государства Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» // Казахстанская правда, 2014, 18 января.
2. Назарбаев Н.А. Астана - великая эпоха и стратегический вектор Казахстана // Казахстанская правда, 2013, 6 июля.
3. «Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда» // Казахстанская правда, 2012, 10 июля.
4. Назарбаев Н.А. Пять принципов G-Global. V Астанинский экономический форум. Интернет ресурс: //www.bnews.kz

Түйін

Бұл мақалада «Мәңгілік Ел – қазақ халқының ұлттық идеясы» туралы және жүзеге асыру мүмкіндіктері көрсетілген. Мәңгілік Ел – жалпы қазақстандық ортақ шаңырағымыздың ұлттық идеясы мен тәрбие саласындағы маңызды роль атқаратын жолдары аталған.

Summary

“Mangilik El – Kazakh people national idea” and the implementation of the features is showed in this article. Mangilik El – Kazakhstan share of home and education in the field of the national idea how to play an important role in it.

ӘОЖ 81:004.087

Спатаев Б.О., Насыров Ш.Н., Кожанов С.Н.

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҰЯЛЫ ТЕЛЕФОНДАҒЫ ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫМЕН ОҚЫТУ

Қазақстан Республикасы Ата заңымыздың VI тарауы 27 бабында шет мемлекеттермен екі жақты халықаралық шарттары Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілінде және тараптардың келісуі бойынша өзге де тілдерде жасалады делінгендіктен біз қазіргі таңда шетел тілдерін үйретудеміз.

Бұрын ағылшын тіліндегі электронды оқу-бағдарламаларын кітап дүкендерінен видео-кассеталарын, DVD дискілерін қымбат бағаға сатып алып қолданушы едік. Ал қазіргі таңда ағылшын тіліндегі электронды оқу-бағдарламаларын ұялы телефоннан тегін алып қолдана беретін уақытқа жеттік. Бізге қазір ағылшын тілін оқытуғанемесе үйренуге қызығушылықпен әрекет болса болғаны.

Ағылшын тілін ұялы телефондағы оқу бағдарламалармен үйрену ағылшын тілін өзбетімен үйренушілер үшінде, студенттер үшінде өте қолайлы, пайдалы және еңбастысы студенттер үшін де, үйренушілер үшінде қызықты. Өте қолайлы деуіміздің себебі ұялы телефондағы бағдарламалармен студенттер кезкелген жерде оқып үйрене алады. Мысалы бұл бағдарламалармен студент оқу орнына баражатқанда немесе келер жолында, автобустың ішінде отырғанда, сабақ арасындағы қоңырауларда, әрине үйде жатар алдында ұялы телефондарын қосып үйрене алады. Бұл бағдарламаларды **PLAY MARKET**-тен **ENGLISH** сөзіне байланысты бағдарламаларды тартып үйрене беруіне болады.

Біз қазіргі таңда әріптестерімізбен бірге мына бағдарламаларды қолданып жүрміз; EnglishWlingua, English Grammar Test, Intriga English Teacher, Top 100 Essay, Fun Easy Learn English, LinguaLeo, English audio books, Toeic Training, IELTS, TOEFL, English study, Prepositons lite, Learn English community, Check pronunciation, Speak English Daily, English grammar Ultimate және т.б. ағылшын тілін үйренемін деушілерге көп осындай бағдарламалар бар.

Біз **English Wlingua** бағдарламасымен көптеген ағылшын тіліндегі жаңа сөздердің аудармасымен оқылу ережелерін көріп, студенттерге үйретудеміз. Бұл бағдарлама біздің ойымызша үйренушінің сөздік қорын, тыңдау қабілетін дамытады. Және де грамматикалық ережелерді үйретеді.

English grammar test бағдарламасы ағылшынтіліндегі word woder, article, tenses, voices, verbs, pronouns, adjectives, adverbs, clauses, prepositions, conditionals бөлімдерін ағылшын тілін үйренуге жетерлікті ақпараттар берген. Бұл бағдарламаның жаттығуларын өзіннің біліміңді сынау үшін жасап, аз жинаған жағдайда қайта жасап көре беруге де болады.

Intriga English Teacher бағдарламасымен студент сөйлемдерді аударумен үйренеді. Егер бұрыс аударған жағдайда бұрыс деп әр сөйлемнен кейін нәтижесін көрсетіп отырып қайта дұрыс аударған жағдайға дейін өзін сынап көре алады. Ағылшын тілінде аудармамен жаттығу жасау ағылшын тілін үйренуге көп көмегін тигізеді. Бұл аудармамен студент грамматикалық ережелерді де меңгеріп отырады. Жалпы жоғарыдағы бағдарламалардың барлығын ағылшын тіліне қызығушыларға оқып үйренулеріне ұсынамыз.

Top 100 Essay бағдарламасымен студенттер өздерінің тыңдау қабілеттерін дамытады. Бұл бағдарлама жалғастырушы деңгейдегі үйренушілерге арналған. Бұл бағдарламада ұялы телефонның экраннында мәтін көрсетіп тұрады, сол мәтінді ұялы телефон оқиды, ал мәтінге қарап қалай жаңа сөздердің, мәтіннің қалай оқылуын көріп, тыңдап отырады. Бұл тыңдау бағдарламасы келешекте магистратураға, докторантураға түсу кезінде және шетелге оқуға түсу кездерінде өте керек болады.

Fun Easy Learn Englishбағдарламасы бастапқы деңгейдегі үйренушілерге арналған. Бұл бағдарлама ішінде өмірдегі барлық сала бойынша сөздер бар. Бағдарламадағы сөздерді жаттығудың тыңдау, жазу, табу түрлерімен есте сақтап және келешекте қолданамыз.

Бұл бағдаламада тақырыпқа сай жаттығудың суретке қарап аудармасын табу, тыңдап табу, тыңдап жазу арқылы табу түрлері де қарастырылған.

Talk English standard бағдарламасында келесідей тақырыптарға толық және жақсы ережелер берілген.

English Speaking Basics I (29lessons)
English Speaking Basics II(30lessons)
English Speaking Basics III(30lessons)
Regular English Lessons(54lessons)
Business English Lessons (56)
Interview English Lessons (circle100)
Travel English lessons(35lessons)
Idioms and Phrases (150lessons)
Listening Lessons(102lessons)
Extra English Lessons(58lessons)

English Grammar бағдарламасындаағылшын тілінің грамматикалық ережелерінің қырық үш тақырып бар. Әр тақырыпты толық ережелермен түсіндірген. Ағылшын тіліндегі оқулықтарда кездесе бермейтін ережелері берілген.

English Idioms and Phrases бағдарламасында идиом мен фразалардың 3500 –ге жуық оқулықтарға шығақоймаған нұсқалары берілген. Мұнда фразалардың мағынасын сөйлемдермен берген. Фразалар көптеген жаттығулармен тесттерде берілген. Бұл фразаларды оқу арқылы жақсы жетістіктерге жетеміз.

Ал ағылшын тіліне қызығушылығы бар үйренушілерге жоғарыдағы оқу-бағдарламаларды тұрақты түрде үш ай қолданса жақсы нәтиже береді деп айталамыз. Өйткені барлық бағдарламаның ішінде қызықты ақпараттар, жаттығулар, ойындар берілген. Қызықты жаттығуларды қолдана отырып көп мәліметтерді есте сақтап қаламыз.

Қолданылған электронды оқу – бағдарламалары:

1.EnglishWlingua
2. English Grammar Test
3. Intriga English Teacher
4.Top 100 Essay
5.Fun Easy Learn English
6.LinguaLeo
7.English audio books
8.Toeic Training
9.IELTS
10.TOEFL

Summary

Studying of using electronic programmein mobile phones is considered in this article

Резюме

В этой статье рассматривается обучение использованияэлектронных программ в мобильных телефонах.

ӘОЖ 351.382.

Умирбекова С.К.
С.Сейфуллин атындағы жалпы орта мектебі, Арыс қаласы

ФИЗИКА САБАҒЫНДАҒЫ ӨЗІНДІК ЖҰМЫС – ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДЫҢ КЕПІЛІ

Аңдатпа: Оқыту әдісі оқушыны оқып білім алуға ынталандырып, көтермелеп отыруға, яғни қызығушылығын туғызуы, бекітуі, күшейтуі және дамытуы керек. Бойында айқын көріністі доминантасымен сипатталған кең ауқымды шығармашылық қызығушылығы бар оқушылар әр түрлі сабақтарда ынталылық танытып, қуана жұмыс істейді, жоғары шығармашылық белсенділік көрсетіп, білімдерін толықтыруға, яғни қосымша білім іздеуге ұмтылады. Оқу пәніне қызығушылық – оқу жұмысының табысты өтуін қамтамасыз ететін эмоциялық іс-әрекеті. Дәл осы себептен оқу әрекетін ұйымдастырудың тәсілі ретінде оқыту әдістері оқушылардың танымдық және шығармашылық қызығушылықтарын арттырып отыру керек. Оқушылардың оқу пәніне қызығушылығы оның шығармашылық белсенділігінің алғы шарты ретінде қарастырылады. Сонымен, аталған мәселелерді жүзеге асырудың тиімді әдістерінің бірі – оқушының өзіндік жұмысын ұйымдастыру.

Өзіндік жұмыс – жеке тұлғаның белсенділігінің маңызды көрсеткіші болып табылады. Мектеп оқушыларының дайындығы төмен болғандықтан мектеп оқушыларынан талап ететін нәрсе – оқу еңбегін ұйымдастыру арқылы оқушыларды өзіндік жұмыс әдістеріне үйрету. Оқу үдерісінде оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттырудың негізгі құралы өзіндік жұмыс және ол олардың шығармашылық іс-әрекетін жандандыруда ерекше орын алады. Бұл жағдай оларды оқуға үйретіп қана қоймай, алдағы еңбек жолында тұрақты кәсіби өсу үшін жағдай да жасайды. Бұл мәселені шешудің күрделілігі оқу үдерісін әрдайым жетілдіріп отыруды, оқушылардың өзіндік жұмысын ғылыми негізге салуды талап етеді. Сондықтан, оқушыларда шығармашылық іс-әрекеттерінде біртіндеп ішкі факторлар үлкен маңызға айналады. Өзіндік жұмысты сабақ жүргізудің, ұйымдастырудың формасы, оқыту әдісі ғана емес, ол оқушыларды шығармашылық іс-әрекетке тарту, қызықтыру құралы деп есептеуге болады. Сол себепті, оқушылардың шығармашылық іс-әрекеті олардың шығармашылық белсенділігін қалыптастырудың ең тиімді жолы. Оқушыларда шығармашылық белсенділікті дамыту өз бетімен жұмыс істеу жүйесін қолданған кезде іске асады деп санаймыз.

Кілттік сөздер: педагогика, мектеп, ақпараттық технология, әдіс, әдістеме, оқыту, үлес

Оқу материалының мазмұнына талдау жасап, оның баяндалу сипатын (суреттеу, теориялық, эксперименттік) қиындық және жаңалық дәрежесін оқыту әдісін таңдамас бұрын анықтап алу керек. Сонымен бірге, зерттелетін мәселе жөнінде дарынды оқушының тірек білімдері болмаса, оны ол мәселені дербес шешуге тартудың ешқандай пайдасы жоқ. Себебі, оқушының бұл мәселені шешуге шамасы келмейді. Сол себепті, жоғарыда айтылған қағида орындалуы керек, яғни оқушыға біліміне сәйкес өз бетінше орындай алатын деңгейлік тапсырмалар жүктелуі керек.

Жұмыстың жаңа формалары мен әдістерін енгізу оқу үдерісін тиімді жүргізуге көмектеседі, себебі, дарынды балалар мектеп оқушыларының шығармашылық іс-әрекетін ұйымдастыру әдістерінің көптүрлілігі мұғалімдерге ең оңтайлысын таңдап алуға мүмкіндік береді. Әдіскер ғалымдардың пікірінше, оқыту әдістерінің көптүрлілігі ғана, оқыту үдерісінің толық дәрежелі нәтижесіне қол жеткізуге мүмкіндік береді екен [1-10]. Оқыту үдерісінде дарынды балалар мектеп оқушыларының шығармашылық белсенділігін дамыту мен тәрбиелеу олардың білімге деген қызығушылығы, қажетсінуі болғанда жүзеге асады. Яғни, білімге қызығушылық жеке әдістемелік міндеттерді шешуге ғана жәрдемдесіп қоймай (заңдарды тұжырымдауға және қолдануға үйрену, сызбалар сызу, есеп шығару т.с.с), оқытудың мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізуге ықпал еткенде ғана, ол қызығушылық шығармашылық белсенділікке ауысады. Сондықтан, әрбір оқытушы сабағын тартымды өткіземін десе, ол көрнекі мысалдар, тиімді тәжірибелерді жүргізумен шектелмей, пайдаланатын педагогикалық құралдар сабақ үдерісінде алға қойылған мақсаттардың оқушының жеке мақсатына айналуына және олардың бойында сол мақсаттарды жүзеге асыруға деген қажеттілік туғызуға қызмет етуі керек. Міне осы жағдайда ғана дарынды оқушының білімге қызығушылығы оқытушы қолданған педагогикалық құралдармен үйлесімді нағыз сабаққа ауысады. Осыдан бастап, оқыту әдістерін шығармашылық қызығушылықпен орайлас, іліктес қарастыру қажеттілігі пайда болады. Физика пәнін оқытуда компьютерлік технологияларды пайдаланудың төмендегідей әдістері қолданылады:

– физикалық үдерістерді модельдеуге мүмкіндік беретін (CD дисктерде жазылған) дайын бағдарламалар пакетін пайдалану;

– ауқымды желіге еркін ене отырып қолдануға болатын, кез-келген физикалық үдерісті модельдеп, жоғары сапалы деңгейде орындауға мүмкіндігі бар «Online физикадан лабораториялар» атты виртуальді модельдеуші ортаны пайдалану;

– оқытушының және оқушылардың өздері дайындаған бағдарламалары немесе модельдері.

Өз бетімен жұмыс істеу жүйесін құру кезінде оқу үдерісінің барлық кезінде қол жетерлік, жүйелілік, теория мен практиканың байланысы, шығармашылық, белсенділік ұстанымдарын басшылыққа алу керек. Сонымен бірге, өзіндік жұмысты сабақ жүргізудің, ұйымдастырудың формасы, оқыту әдісі ғана емес, ол оқушыларды шығармашылық іс-әрекетке тарту, қызықтыру құралы деп есептеген. Сондықтан, оқушылардың шығармашылық іс-әрекетін, олардың шығармашылық белсенділігін арттырудың ең тиімді жолы деуімізге болады. Шығармашылық белсенділікті арттырудағы өз бетімен жұмыс істеудің ерекшеліктері оқушының оны орындауға арналған дайындық деңгейіне байланысты болады. Оқушының өз бетімен есепті шығару деңгейін бағалау үшін біз зерттеу жұмысын жүргіздік. Біздің зерттеудің нәтижесі қазіргі білім беру жүйесіндегі оқушылардың білім, білік және дағдыларында кездесетін негізгі кемшіліктер мектептердегі білім беру, олардың өзіндік жұмыс жасау біліктерінің төмендігінен деген қорытынды жасауға тіреп отыр. Осы деректерді көре отырып, біз дарынды балалар мектеп оқушыларының шығармашылық белсенділігінің даму деңгейінің төмен екенін байқадық. Бұлай деуге негіз, теориялық тұрғыдан алғанда оқу үдерісін дамытатын кез-келген мәселені шешу арнайы ұйымдастырылған өзіндік жұмысынсыз жүзеге аспайтындығымен түсіндіріледі. Олар өз бетімен жұмыс істеудің әдіс-тәсілдерін аз біледі екен, себебі, олардың ақыл-ой әрекеттері толық қалыптаспаған. Мұның өзі оқушылардың өзін-өзі бақылау дағдысының қалыптаспағанын көрсетеді. Оқушылардың өзіндік жұмысын зерттеумен айналысқан авторлар, оның негізгі қызметі оқушылардың жеке тұлға ретіндегі қасиеттерін, шығармашылығын дамытып қана қоймай, олардың шығармашылық белсенділігін жоғарғы деңгейіне көтеру деп санаймыз. Сондықтан мектеп мұғалімдерінен талап етілетін нәрсе – оқу еңбегін ұйымдастыру арқылы оқушыларды өзіндік жұмыс әдістеріне үйрету. Бұл саладағы көптеген зерттеулер өзіндік жұмысты жоспарлауда көлем бойынша да, уақыт бойынша да белгілі бір жүйелік жоқтығына оқу үдерісінің осы түрі пайдасы жағынан төмен коэффициентіне ие екеніне кепілдік береді. Өзіндік жұмысты ұйымдастыруды жыл бойы әр пәнді игеру үшін қажет уақытты анықтаудан бастайды, ол үшін материалды игерудің қажетті деңгейі мен жоспарланған сағаттарын да есепке алады.

Физика пәнін оқытуда өзіндік жұмыс жеке-жеке жүргізіледі, сондықтан да оның мағынасы, көлемі, өнімділігі әр сынып оқушылары үшін бірдей емес. Кей жағдайларда оқушылардың қабілетіне, оның дайындық дәрежесіне қарай өз бетімен білім алу, өзіндік және шығармашылық жұмыс басты болып табылады. Физика мұғалімі сабақ кезінде оқушыларды іс-әрекетке бағыттап, дайындауы керек. Мәселен, толқындық оптиканың әр тарауын өткен кезде, олардың алған білімдерінің дәрежесін көтеру және бекіту үшін оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру маңызы өте зор. Толқындық оптика бөлімі бойынша мынадай тараулардан: “интерференция”, “дифракция”, “поляризация” өзіндік жұмыстардың үлгісін деңгейлерге бөліп беруге болады. Соның ішінде біз дисперсия тарауынан дайындалған өзіндік жұмыстың үлгісін келтіріп отырмыз.

Төменгі деңгейге:

1. Төменде көрсетілген тұжырымдардың қайсысы дисперсия ұғымын білдіреді?

А) Толқынның кедергіні орағытып өтуі.

Б) Когерентті толқындардың беттесуі;

С) Сынған кездегі жарықтың спектрге жіктелуі;

2. Бақыланатын құбылыстардың қайсысы жарық дисперсиясы арқылы түсіндіріледі?

А) Кемпірқосақ;

Б) Қыздыру шамының жарық шығаруы;

С) Сабын көпіршігінің түрлі түске боялуы.

3. Вакуумдағы қызыл және күлгін сәулелердің таралу жылдамдықтарын салыстыр.

А) $v_к < v_к$ Б) $v_к > v_к$ С) $v_к = v_к$

4. Жарық ауадан суға өткенде жасыл сәуленің жиілігі қалай өзгереді?

А)өзгермейді. Б)кемиді; С)артады;

Орташа деңгейге:

1. Бақылаушы шыны призма арқылы ақ қағаздағы қара сызықты бақылайды, ол нені көреді?

2. Қызыл фондағы ақ жазуды жасыл жарықпен жарықтандырсақ, ол қалай көрінеді?

3. Қызыл жарықтың судағы толқын ұзындығы 526 нм-ге тең. Бұл жарықтың ауадағы толқын ұзындығы қандай? Жауабы: 700 нм.

4. Натрийдің сары жарығының судағы толқын ұзындығы 442 нм, ал вакуумдағысы 590 нм. Осы жарық үшін судың сыну көрсеткіші неге тең? Жауабы: 1,33.

Жоғары (шығармашылық)деңгейге:

1. А) Су жасыл жарықпен жарықталынған, оның шынидағы толқын ұзындығы 0,5 мкм. Судағы толқын ұзындығы қандай болады? Судың астында көзімізді ашсақ, қандай түсті көреміз? Жауабы: 380 нм.

Б) Қызыл жарықтың судағы сыну көрсеткіші 1,326, ал күлгін жарық үшін ол 1,344. Судағы жарық жылдамдығы қай түстегі сәулелер үшін үлкен және неше есе? Жауабы: қызыл жарық үшін 1,01 есе.

2. А) Спектрдің қызыл және жасыл бөлігінің толқындары Жер және Күн атмосфераларының шекараларына бірдей жылдамдықтармен өтеді ме?

Б) Жарық ауадан шыныға өткенде жылдамдығы, толқын ұзындығы, тербеліс жиілігі өзгере ме? Қалай?

3. А) Электр шамының экрандағы жарық шығару спектрін алғанда, оны реостаттың көмегімен біртіндеп қыздырады. Бұл кезде экранда қандай өзгеріс байқалады?

Б) Жасыл жарық ауадан суға өткенде, толқын ұзындығы кемиді. Судың ішіндегі адам бұл жарықты қандай түсте қабылдайды?

Сонымен, дарынды балаларға арналған мамандандырылған мектеп оқушыларының шығармашылық белсенділігін компьютерлік технология арқылы дамыту – өзіндік жұмысты ұйымдастыру негізінде жүзеге асырылады.

Оқушы өзінің шығармашылық әрекетін жоспарлай алуы және ұйымдастыра білуі үшін:

– шығармашылық әрекеттің құрылымы және ерекшеліктері негізінде оны кезеңдерге бөліп жоспарлауы және жүзеге асыруы;

– өзінің шығармашылық әрекетінің мазмұнына талдау жасауы және оның құрылымдық бөліктерін бөліп көрсетуі;

– оқу материалының мазмұнын іріктеп алу;

– өзінің өзіндік шығармашылық жұмысын тиімді ұйымдастыру керек.

Дарынды оқушы шығармашылық іс-әрекетін жүзеге асыра білуі үшін:

– ақыл-ой қызметін қалыптастыратын тәсілдерді меңгере және қолдана білуі (талдау, бақылау, суреттеу, анализ, синтез, салыстыру, жалпылау және рефлекцияны дамыту);

– берілген тапсырмаларды түсініп, қойылған іс-әрекеттерді орындай білуі керек.

Дарынды оқушы өзінің шығармашылық әрекетін бақылау, бағалай білуі үшін:

– өзінің шығармашылық іс-әрекетінің жоспарланған нәтижелерін бақылау;

– өзіндік бақылауды жүргізу жағдайларын талдау, бақылау, және бағалау;

– өзінің саналы және мақсатқа сай бақылай алуы, өзінің шығармашылық ұйымдастыруының және бақылауының қимыл-әрекетін орынды бағалауы, есептеп және бақылап отыруы;

– берілген мақсаттың нәтижелерін жұмыс барысында қол жеткен нәтижелерін салыстыру арқылы өзгерген жағдайдағы өтіп жатқан өзінің шығармашылық әрекетін бақылап, бағалап отыруы;

– өзінің шығармашылық әрекетін жүзеге асыратын технологияны орынды бағалау, бақылау керек.

Дарынды оқушы өзінің шығармашылық әрекетін реттеп түзету және жетілдіру үшін:

– жіберілген қателерін және олардың себептеріне талдау жасау;

– жіберілген қателерді жөндеу жолдарын анықтау;

– нақты оқу жағдайында өзінің оқу және жеке мүмкіндіктерімен, өзіндік жұмыспен, өзіндік бақылау ерекшеліктері негізінде шығармашылық әрекетін жөндеу, реттеу керек.

Өзіндік жұмысты ұйымдастырудың шарттарының мазмұны, оқушының білімі мен дағдыларына сүйеніп, қойылған мақсатқа сәйкес жүзеге асырылатын іс-әрекеттер жүйесінен тұрады. Себебі, өзіндік жұмысты ұйымдастырудың шарттары дамудың белгілі бір кезеңінде тек өзіне ғана тән қызметті атқарады.

Өзіндік жұмысты ұйымдастырудың мақсаты, дарынды оқушылардың теориялық білімді терең игеруге, оның көмегімен өз білімін тұрақты түрде толықтырып және жаңартып отыруды қажетсінуді әдетке айналдыруды және ойлау әрекетін дамытып, өзіндік жұмысты орындаудың тиімді әдіс-тәсілдерін игеруге мүмкіндік береді.

Қазіргі заманда дүниенің даму динамикасы күрт өзгеріп, соның нәтижесінде адамдар тұлғалық бедерінен айырылғандай күй кешуде. Мұндай жағдайда адамға көмектесудің бірден-бір жолы – өзіндік тануын дамыту, өзін мойындау, өзінің түсіну қабілетін ашу, өзгермелі дүниеде өз мүмкіндіктерін толық пайдалана білуге үйрету.

Дарынды балаларға арналған мамандандырылған мектеп оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастырудың педагогикалық тұжырымдамасының басты мақсаты – баланың өзіндік еркін дамуына

педагогтің кәсіби көмек көрсетуі болып табылады. Бірақ, қандай да бір дарынды педагог болғанымен оқушы тұлғасын дәл өзі ойлағандай етіп қалыптастырып шығара алмайды. Бұдан шығатын қорытынды: мұғалімнің басты мұраты оқушының белсенді және шығармашылықпен өзіндік әрекетіне жол ашу, өзін дамыту, өзін көкейкестілендіру, өзін бағалауын жеткілікті қамтамасыз ететін қажетті жағдайларды жасау және оны сақтау, яғни өзіндік дамуына түрткі болу, ояту қойылғаны жөн. Оқу-шығармашылық тапсырмалар мен есептер жүйесі оқушының білім алу үдерісін құруға екі жағынан келуге мүмкіндік береді. Оның бірі – тапсырмалар мен есептер жүйесі болса, екіншісі – оқытудың мазмұнымен байланысты. Осы ұстанымдарға орай дарынды балалар мектеп оқушыларының өзіндік жұмысын ұйымдастыруға қажетті оқыту мазмұнын құрастыру, арнайы жасалынған оқу-шығармашылық есептер мен жаттығулар жүйесімен, демек оларды шешуге қажетті тұлғаның білім, білік сапаларының кешенімен анықталды. Бұдан оқыту үдерісі барысында оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастырудың басты құралы ретінде дидактикалық, яғни оқу-шығармашылық тапсырмаларды пайдалану орынды деген қорытынды шығады.

Көптеген ғалымдар оқытушы мен оқушы арасындағы өзіндік жұмысқа қатысты қарым-қатынаста оқытушы рөлінің басымырақ екендігіне көңіл бөлді. Оқытушы аталмыш жұмысты басқарады, оны жоспарлайды, мазмұнын таңдайды, түрлі тапсырмалар құрастырады, сценарийін жасайды. Өзіндік жұмысты орындау барысында оқытушы оқушыға бағыт бере отырып, оның іскерлігін арттыруға зор үлесін қосуы тиіс. Сондықтан да оқушылардың өзіндік жұмысын тиімді ұйымдастырудың маңызы ерекше, үлкен жауапкершілік мұғалімге жүктеледі, оңтайлы ұйымдастырылған іске сонда ғана оқушы саналы түрде қарайды, нәтижесінде оқушының шығармашылық белсенділігі дамиды. Сол себепті зерттеуші ғалымдар өзіндік жұмыстың тиімділігін арттыратын шарттардың бірі – ұйымдастыру, ал екіншісі – әдістемелік жағы деген тоқтамға келді.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары. Жалпы орта білім. –Алматы: РОНД, 2010.-368 б.
2. Ш.Р.Ерматов. Оқушылардың зерттеушілік жіне шығармашылық белсенділіктерін дамыту. Пед.және псих. ғыл. маг. дисс. ... Шымкент, 2013. -106 б.
3. Электрондық оқулық. Мемлекеттік стандарт. Алматы, 2005.
4. Мырзабаев А.Б. Оқушылар шығармашылығын дамытуда белсенді оқытудың дидактикалық мүмкіндіктері // п.ғ.к. ғ.д.автореф. – Қарағанды, 2004. 30 б.
5. Тұрғынбаева Б.А. Оқыту барысында бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту: п.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаған диссертация. – Алматы, 1998. – 148 б.
6. Сағидуллақызы Ә. Шығармашылық жұмыстарды жүргізу жолдары // Қазақ тілі мен әдебиеті. – 2006. – №6. – Б.89-91.
7. Караев Ж.А. Активизация познавательной деятельности учащихся в условиях применения компьютерной технологии обучения: дис. ...докт. пед. наук: – Алматы, 1995. – 314 с.
8. Мырзабаев А.Б. Оқушылар шығармашылығын дамытуда белсенді оқытудың дидактикалық мүмкіндіктері // п.ғ.к. ғ.д.автореф. – Қарағанды, 2004. 30 б.

Abstract

One of the most important tasks of the issuance of State of the Development of Education in the Republic of Kazakhstan till the year 2015 is integration of science in the conditions of heavy growth of resources of information technologies.

Information technologies began appearance and became possibility to use their strong resources in aim of teaching. Therefore in work contemplate realization of principle of use visual methods in teaching of resource of information technologies on the basis school in the Republic of Kazakhstan.

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ, ТІРШІЛІК ТУРАЛЫ ҒЫЛЫМ
ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ, НАУКИ О ЖИЗНИ

ӘОЖ 616.12-041.665.9-712.2

Абдраимова С.Е., Тулебекова Д.М.
ОҚМФА, Шымкент, Орталық аудандық емхана, ЮҚО, Шардара ауданы

КАРДИОЛОГИЯЛЫҚ НАУҚАСТАРДА АЦЕТИЛСАЛИЦИЛ ҚЫШҚЫЛЫН ЖӘНЕ КЛОПИДОГРЕЛДІ ҚОЛДАНУДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа: Тұрақты атеротромбоз көрсеткіштерімен науқастарда жүрек қан тамырлары ауруларының алғашқы профилактикасы және антитромбоцитарлы терапия қауіпсіздігінің сауалдары үшін ацетилсалицил қышқылын және клопидогрелді қолданудың мүмкіндігін қарастыру.

Кілттік сөздер: ацетилсалицил қышқылы, клопидогрел, алғашқы профилактика, қауіпсіздік, асқазан іше қан кетуі.

Көптеген жүрек-қан тамырлары аурулар патогенезінің негізі ретінде атеротромбозды мойындап және тромб түзулуінің молекуларлық механизмдерін зерттеудегі сәттіліктер антитробоцитарлы терапияның дамуына және жаңа препараттардың пайда болуына әсерін тигізді. Клиникалық тәжірибеде кең қолданылтын және кең зерттелген антитромбоцитарлы препараттардың ішінде қазіргі таңда ацетилсалицил қышқылы (АСҚ) және клопидогрел болып табылады.

Соңғы жылдары жаңа антиагреганттардың пайда болғанына қарамастан АСҚ антитромбоцитарлы терапияның «алтын» стандарты болып тұр. АСҚ-ның антитромбоцитарлық әсері негізінде тромбоциттердің циклооксигеназа ферментін қайтымсыз ингибирлеу қабылеті жатыр.

Клоподигрел химиялық құрамы бойынша тиенопиридиндерге жатады. Клопидогрелдің антитромобоцитарлық әсері АСК-ға қарағанда біршама ерекшеленеді және аденилатициклаздық механизмді ынталандыруын жою және осыған байланысты тромбоциттердің агрегациясын күшейтуге бағытталған сигналды тежеуге алып келетін тромбоциттердің P_2Y_{12} – рецепторларын селективті және қайтымсыз ингибирлеуде жатыр. АСҚ және клоподигрелді бір мезгілде қолданғанда коллагенмен индуцирленген тромобоциттердің агрегациясының туындауымен екі препараттар арасындағы сенергизмге негізделген антитробоцитарлық әсер жоғарылай түседі.

АСҚ клоподигрелге қарағанда жақсы зерттелген, сондықтан оның кардиологияда қолданудың спектрі біршама жоғары болып табылады. Европалық, американдық және ресей медицина қоғамдастының ұсыныстарына сәйкес кардиологиялық ауруларда АСҚ шектеусіз ұзақ мерзімді қабылдауға болады. Түрлі ұсыныстарда бір және сол ауруларға түрлі АСҚ мөлшерін қолдану ұсынылады, бірақ АСҚ кіші мөлшерлер минималды тиімді болып табылады. Клоподигрел негізінен АСҚ-мен бірге қолдануға болады, өйткені ірі біршама зерттеулерде көрсетілгендей АСҚ клопидогрелді қосу осы жағдайларда АСҚ монотерапиясының тиімділігі бойынша бірінші орынға шығады. Клоподигрелмен монотерапия АСҚ монотерапия альтернативі ретінде артериялардың атеросклеротикалық зақымдалуында ұсынылады және ми қан айналымының бұзылуын бастан кешірген науқастарды екіншілік профилактика құралдары ретінде қолдану ұсынылған. Барлық қалған жағдайларда монотерапия клоподигрелмен АСҚ сіңіре алғанда мүмкін болып табылады.

Клоподигрел және АСҚ бірге миокард инфарктісінде, тұрақсыз стенокардия, тері арқылы коронарлық араласуға ұшыраған науқастарда қолдануға болады, өйткені ірі біршама зерттеулерде көрсетілгендей АСҚ клопидогрелді қосу осы жағдайларда АСҚ монотерапиясының тиімділігі бойынша бірінші орынға шығады. Клоподигрелмен монотерапия АСК монотерапия альтернативі ретінде төменгі бөліктерде артерияның атеросклеротикалық зақысдалуында

ұсынылады және жіті ми қан айналымының бұзылуын бастан кешірген науқастарды екіншілік профилактика құралдары ретінде қолдану ұсынылған.

Ацетилсалицил қышқылы - жүрек-қан тамыр аурулуарды алғашқы профилактика үшін ұсынылған жалғыз антиромбоцитарлық препарат. Қолайсыз жүрек-қан тамыр аурулуарының оқиғалар қауіпінің төмендуі миокард инфарктісі қаупін төмендету арқылы жеткізілді. АСК терапиясы тәжірибе жүзінде инсульттің жалпы санына әсер етпейді, бірақ ишемиялық инсульт қаупін төмендетті. Метаанализ көрсеткендей, АСҚ-ның қабыладу әр 1000 ер адам ішінде шамамен 8 миокард инфарктісі жағдайын және әр 1000 әйел адам ішінде шамамен 2 ишемиялық инсульт жағдайын болдырмайды.

Сонымен қатар, артериалды гипертониямен зардап шегетін науқастарда гипотензивті терапиямен қатар АСҚ-ын аз мөлшерде (75 мг/тәулігіне) қабылдау жақсы әсерін берген. Мысалы, АСК қолдану фонында миокард инфарктісінің даму қаупі төмендеуі 36% құраса, жүрек-қан тамырлар ауруларының асқыну қауіпі 15% құрап отыр. Кейбір науқастарда АСҚ-ын қолдану пайдасы геморрагиялық асқынулар қаупінен жоғары болды. Қолайсыз жүрек-қан тамыр аурулуарының қауіпі қан сары суындағы креатинин деңгейі ≥115 мкмоль/л тең артериалдық гипертензиямен ауыратын науқстарда 45% төмен болған, бастапқы систоликалық АҚҚ >180 мм с.б. 20% төмен болған, бастапқы диастолалық АҚҚ ≥107 мм с.б. 29% төмен болған, SCORE шкаласы бойынша жүрек-қан тамыр аурулуар қауіпі ≥ 10% науқастарда 22% төмен болған. Әсіресе АСҚ қолднау терапияның жоғары нәтижесі жүрек-қан тамырлар ауруларының асқынулары жоғары және өте жоғары қауіпі бар науқастарда байқалды. Осы нәтижелерге сүйеніп қан сары суындағы креатининнің жоғары деңгейі артериалдық гипертензиямен ауыратын науқстар мен жүрек-қан тамырлар ауруларының асқынулары жоғары және өте жоғары қауіпі бар науқастарға АСҚ-ын аз мөлшерде (75 мг/тәулігіне) қабылдауын сарапшылар ұсынады. Бірнеше зерттеулер нәтижесі бойынша толықтай клопидогрелмен монотерапия жоғары қауіпті науқастарда әсіресе атеросклеротикалық ауруы бар жағдайда миокарды алдын алуда клопидогрелдің АСҚ-ға қарағанда жақсы алдын алатынынын көрсетті. Зерттеулер нәтижелері бойынша тұрақты атеросклерозы бар науқастарда (ЖИА, цереброваскулярлы ауру, аяқтың атеросклерозы) АСҚ және клопидогрелді бірге пайдалану үлкен қанағулардың қауіп қатерін төмендетеді.

Антитромбоцитарлы терапияның негізгі жанама әсерінің бірі - асқазан-ішек жолдарының жағымсыз әсер етуі болып табылады, диспепсиялық симптомдардан бастап, қан кетуге, тіпті фатальдық жағдайларға да әкелуі мүмкін. Антитромбоцитарлық препараттар механизмінің әсерінің түрлілігіне қарамастан, АСҚ-на да, клопидогрелге де бұл жанама әсері тән. Жағымсыз әсерлерді алдын алу жағдайына және асқазан шырышты қабатының қорғау қызметінің қызметін бұзып алмау жағдайында ұзақ уакыт препарат қабылдап жүргенде емдеу жақсы өткізу үшін АСҚ-ның ішекте сіңуші және буферлі «қорғалған» түрін қолдану қажет. АСҚ-ның буферлі түрінің үлгісі ретінде сіңірілмейтін магнийдің гидроксид антациді Кардиомагнил препаратын қарастыруға болады. Гидроксид магнийі антитромбоцитарлық әсерді төмендетпей асқазанның шырышты қабатын жағымсыз әсерлерден қорғап қалуға мүмкіндік береді.

Сонымен, АСҚ және клопидогрел кардиология саласында қолданатын нәтижелі антитромбоцитарлық препараттар болып табылады. Соңғы жылдары жаңа антиагреганттардың пайда болғанына қарамастан, АСҚ сұранысқа ие болып, антитромбоцитарлы терапияда өзінің «алтын» стандарты орнын сақтап қалуда.

Әдебиеттер

1. Баркаган З.С., Котовщикова Е.Ф. Сравнительный анализ основных и побочных эффектов различных форм ацетисалициловой кислоты. Клиническая фармакология терапия. 2014, №13.
2. Антитромботическая терапия у больных со стабильными проявлениями атеротромбоза.. Кардиоваскулярная терапия и профилактика. 2009.
3. Верткин А.Л., Аристархова О.Ю., Адонина Е.В. Безопасность и фармакоэкономическая эффективность применения различных препаратов ацетисалициловой кислоты. Российский Медицинский журнал, 2009.
4. Яковенко Э.П., Краснолобова Л.П., Яковенко А.В. Влияниепрепаратов ацетисалициловой кислоты. На мрфофункциональное состояние слизистой оболочки желудка у кардиологических пациентов. Сердце. 2013, № 12 (3).

Резюме

В статье рассмотрены возможности использования ацетисалициловой кислоты и клопидогреля у больных с проявлениями атеротромбоза для первичной профилактики сердечно-сосудистых заболеваний и вопросы безопасности антитромбоцитарной терапии.

Summary

The possibility of using aspirin and clopidogrel in patients with manifestations of atherothrombosis for the primary prevention of cardiovascular disease and safety of antiplatelet therapy discusses in the article.

.

УДК: 615.322:582.998.2

Алиханова Х.Б., Алиханов Н.А., Байболат У.У., Алимхан А.Г., Канжар Ф.К.

Южно-Казахстанская государственная фармацевтическая академия, Шымкент

АРЕАЛ РАСПРОСТРАНЕНИЯ, ХИМИЧЕСКИЙ СОСТАВ И ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ И В НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЕ БЕССМЕРТНИКА ПЕСЧАНОГО

Аннотация: В данной статье представлены морфолого-анатомические исследования, химический состав и применение в медицине и в народной медицине бессмертника песчаного, произрастающего в регионе Южного Казахстана. .

Ключевые слова: бессмертник, микроскопия, морфолого-анатомический анализ, макроскопия, распространение бессмертника, химический состав и др.

Актуальной проблемой современной медицины являяется поиск новых биологически активных веществ и создание на их основе эффективных лекарственных веществ. С этой целью нами выбрано растение бессмертник песчаный

Бессме́ртник-или Цмин (лат. Helichrəsum) — крупный род многолетних трав, полукустарников и кустарников семейства Астровые (Asteraceae). (рисунок 1)

Представители данного рода встречаются в тёплой и умеренной зонах, обильно в Капской области, на Мадагаскаре, в Австралии и Малой Азии; число видов, произрастающих в остальной Азии и Европе, невелико [1].

Листья очерёдные, нижние супротивные, цельнокрайние. Корзинки гомогамные с небольшим числом обоеполых плодущих цветков.

Самые внутренние цветки гомогамной корзинки нередко стерильные.

Рисунок 1. Бессмертник

Бессмертник песчаный – одно из растений, активно применяемых народными целителями. По-другому его называют еще сухоцветом или цмином. Чаще всего его можно встретить в средней полосе России. Встречается бессмертник и на Украине, в Белоруссии и в некоторых странах Балтии [2,3].

Бессмертник песчаный содержит различные микроэлементы, жирные кислоты, стероидные соединения, флавоноиды, высокомолекулярные спирты, витамины С и К, каротин, дубильные вещества, минеральные соли изофлавоноидные гликозиды. Так как бессмертник песчаный содержит эфирные масло, имеет запах приятный, соответственно актвно применяется в ароматерапии.

А так же масло бессмертника помогает быстрому заживлению ссадин и царапин и даже может использоваться для защиты кожи от УФ-лучей.

Бессмертник в народной медицине используется при заболеваниях: камни в желчном пузыре, холецистите, воспаление почек и почечнокаменная болезнь, воспаление мочевого пузыря, заболевания печени, в частности, цирроз, а так же при е гельминтоз.

Химический состав соцветия бессмертника содержат флавоноидные гликозиды (салипурпурозид, кемпферол и изосалипурпурозид), флавоноиды (нарингенин и апигенин), сахара (1,2 %), витамины С и К. Кроме того, в соцветиях найдены фталиды, высокомолекулярные спирты, смолы (3,66 %), стероидные соединения, красящие вещества, эфирное масло (до 0,05 %), инозит, дубильные вещества, жирные кислоты, минеральные соли и микроэлементы. Сумма экстрактивных веществ составляет 26,8 %. В состав эфирного масла входят крезол, свободные кислоты, в том числе капроновая кислота. В соцветиях содержатся: зола — 1,32 %; макроэлементы (мг/г): К — 16,30, Ca — 7,00, Mg — 1,20, Fe — 0,13; микроэлементы : Mn — 0,38, Cu — 0,51, Zn — 0,39, Cr — 0,08, Al — 0,03, Se — 17,10, Ni — 0,71, Sr — 0,38, Pb — 0,02. B — 85,20 мкг/г. Концентрирует Se [4,5,6].

Таким образом, нами исследованы макроскопические, микроскопические исследования, а также изученыпроведены химический состав и применение в медицине и народной медицине бессмертника песчаного, произрастающего а Южном Казахстане.

Литература

1. Кирпичников М. Э. Род 1493. Цмин, Бессмертник — Helichrysum Mill. // Флора СССР. В 30 т / Начато при руководстве и под главной редакцией акад. В. Л. Комарова; Ред. тома Б. К. Шишкин. — М.—Л.: Изд-во АН СССР, 1959. — Т. XXV. — С. 404—430
2. Фармакогнозия Атлас, Том1Общая часть, Техника микроскопического анализа в фармакогнозии, «Гэотар-Медиа»,Москва,2010г.,(стр159-162.).
3. Кирпичников М. Э. Род 1493. Цмин, Бессмертник — Helichrysum Mill. // Флора СССР. В 30 т / Начато при руководстве и под главной редакцией акад. В. Л. Комарова; Ред. тома Б. К. Шишкин. — М.—Л.: Изд-во АН СССР, 1959. — Т. XXV. — С. 404—430
4. Мазнев Н. И. Энциклопедия лекарственных растений. — 3-е изд., испр. и доп. — М.: Мартин, 2004.
5. Универсальная энциклопедия лекарственных растений / сост. И. Н. Путырский, В. Н. Прохоров. — М.: Махаон, 2000. — С. 82—84.
6. Турова А. Д., Сапожникова Э. Н. Лекарственные растения СССР и их применение. — 4-е изд. стереотип. — М.: Медицина, 1984. — С. 200—202.

Түйін

Құмды салаубастың макроскопиялық және микроскопиялық зерттеулері,химиялық қасиеттері және маңызы

Құмды салаубастың микроскопиялық, макроскопиялық талдаулары және химиялық қасиеттері, медицинадағы қолданылуы зерттелінді.

Summary

Macroscopic and microscopic examination of immortelle sandy.

We have studied the macroscopic, microscopic examination, and studied the chemical composition and application in medicine and folk medicine immortelle sandy.

ӘОЖ 597.82.591.5

Исмаилов Ә.У., Сатилова И.
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ЖЫРТҚЫШ СҮТКОРЕКТІЛЕРГЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАР ӘСЕРІН АНЫҚТАУ

Жыртқыш сүткоректілерге экологиялық факторлар әсерін анықтау.Тірі ағзаның әрекеті (реакциясы) арқылы антропогендік фактор әсерін,олардың тіршілік ортасын, биологиялық ролін анықтауға болады. Пассивті мониторингте еркін өмір сүретін тірі ағзалардың көрінетін немесе көрінбейтін жарқаттарымен, ауытқулар стресстік әсер ету белгілері болып табылады. Тірі ағза, экожүйе деңгейінде стресстік әсер етуді ажыратуға болады, егер сыртқы жарақаттармен ауытқулар көрініс тапса. Әртүрлі техногендік факторлар табиғи экожүйеде көптеген өзгеріс алып келеді, ал өз кезегінде зооценозға кері әсер етеді, өйткені зооценоз экожүйе компоненті болып табылады.

Кез-келген тірі организм өзін қоршаған ортамен тығыз байланыста ғана өмір сүре алады. Олар –топырақ, су, минералды заттар, жер бедері және атмосфералық әр түрлі құбылыстар. Табиғи ортаның компоненттері (ірі немесе ұсақбөліктері) тірі организмдерге оң немесе теріс әсер етуі мүмкін. Сондықтан, жыртқыштар үшін қалыпты өсіп –көбеюіне қолайлы орта болуы тиіс. Ал қуаң дала немесе шөлейітті жерлер ол үшін қолайсыз, өмір сүре алмайтын орта болып табылады. Бірақта организм үшін табиғаттың барлық элементтері белгілі мөлшерде қажет және жиынтық күйінде әсер етеді. олардың біреуі өте керек, екіншілері орташа, ал үшіншілері мүлдем керек емес зиянды болуы мүмкін. Сонымен орта дегеніміз –организмдердің өсіп –көбеюіне, тіршілігіне, дамуы мен таралуына тікелей жанама әсер ететін алмастыруға келмейтін табиғи ортаның элементтерін айтамыз.

Экологиялық факторлар –организм үшін керекті немесе теріс әсерін тигізетін ортаның элементтерін айтамыз. Табиғатта экологиялық факторлар жиынтық түрінде әсер етеді. Организмдер болса, факторлардың әсеріне әртүрлі реакция береді. Мәселен, ащы суда тіршілік ететін организмдер үшін тұз және минералды заттар шешуші роль атқарса, ал тұщы су организмдер үшін қажетті емес.

Шөл-шөлейітті жерлердегі өсімдіктер үшін жоғары температура, ылғалдың аздығы қолайлы фактор болса, ал орман өсімдіктеріне бұл қолайсыз факторлар болып табылады. Міне, осы жағдайлар мен факторлар оларға организмдердің бейімделуі ұзақ жылдар бойы қалыптасқан тарихи дамудың жемісі деп білеміз. Нәтижесінде өсімдіктер мен жануарлардың түбегейлі қалыптасқан географиялық белдемдері айқындалады.

Экологиялық факторлар үш негізгі топқа жіктеледі:

1) Абиотикалық факторлар.
2) Биотикалық факторлар.
3) Антропогендік факторлар.

Абиотикалық факторлар дегеніміз –организмдерге әсер ететін бейорганикалық ортаның жиынтығы. Олар –химиялық (атмосфераның химиялық құрамы, теңіз және тұщы сулар, шөгінділер т.б.)деп бөлінеді. Сол сияқты рельфі, геологиялық және геоморфологиялық құрылымы, ортаның сілтілік немесе қышқылдығы, космостық сәулелер, т.б. факторлар организм үшін әр түрлі деңгейде әсер етеді

Биотикалық факторлар дегеніміз–тірі ағзалардың бір-бірімен және қоршаған ортаға жағымды немесе жағымсыз әсер етуі. Өйткені, тірі организмдер бір-бірімен қоректену, бәсеке, паразиттік, жыртқыштық, сеселбесіп тіршілік ету арқылы алуан түрлі қарым-қатынаста болады. Аталған қарым-қатынастар өсімдік пен өсімдік, жануар мен өсімдік немесе жануар мен жануарлар арасында болуы мүмкін.Қазіргі кезде экологиялық мониторингте тірі ағзаларды биоиндикатор ретінде қарастырып олардың жойылмауына көңіл бөлу маңызды рол алады. Индустрия, ауылшаоруашылығы дамыған аудандарда қоршаған орта мәселелеріне мұқият көңіл бөлуді талап етеді.

Табиғат байлықтарын пайдалану және қорғау мәселелері сапалық, сандық жағынан да, жан-жақты және үнемі бақылап отыруды талап етеді. Мәселен, жануарлар әлеміне олардың таксономиялық құрамына, биотоптық бөлінуіне, динамикасына, мекен ету ареалының әртүрлі өзгерістеріне факторлардың әсері, соның ішінде антропогендік сипаттың көрінісі.

Барлық жағдайда қоғамның табиғатқа әсерінен табиғат объектілері немесе экожүйе бүтіндей өзгеріске ұшырайды. Онда бейімделушілік пайда болады немесе қайта қалпына келу процесі жүреді. Бұл процестер әртүрлі және олар өте аз зерттелген.

Антропогендік факторлар дегеніміз –айнала қоршаған ортаға тигізетін адам баласы іс-әрекетінің тікелей немесе жанама әсері. Яғни адамның табиғатқа немесе қоршаған ортаға әсер етуінің салдары. Адам баласы өзінің материалдық игілігі үшін табиғат байлықтарын игеруге мәжбүр болады. Нәтижесінде, ірі кешендер, өнеркәсіп, зауыт, кен байыту, ауыл шаруашылығы салалары дами

бастайды. Ал олардың зияны әр түрлі газдар, қалдықтар, лас сулар химиялық зиянды қосындызаттар айнала қоршаған ортаға түседі. Зиянды заттардың көпшілігі табиғатта айналымға түспей жинақталып бүкіл тіршілікке кері әсерін тигізе бастайды. Яғни, атмосфера ауасының ластануы су айналасының бұзылуы, жердің құнарсыздануы, қуаңшылық, өзен-көлдердің тартылуы, өсімдіктермен жануарлардың сиреп немесе құрып кетуі адам балансының денсаулығының бұзылуы және жалпы биосфера шегіндегі бұрын соңды болмаған климаттың өзгеру құбылыстар үдей түседі. Соңғы жылдары антропогендік факторлардың әсері табиғи ортаға және жалпы биосфераға айқын біліне бастады. Осыған орай адам баласының іс-әрекеттері бақылауға алынып, табиғат тепе-теңдігінің бұзылмауына жол бермеу жолдары ғаламдық проблемалар деңгейінде қарастырылуда.

Антропогендік фактордың салдары әртүрлі болып келеді, кейбір жағдайда табиғатқа өте көп нұқсан келтіреді.

Жыртқыш сүткоректілердің экологиялық, физиологиялық бейімделу реакциялары қызығушылық туғызады. Жануарлардағы бейімделу процесін оқып білу, олардың популяцияларының техногендік стресстік жағдайға қалай көндігетінін болжауға мүмкіндік береді. Тіршілік ортасы антропогендік әсерге ұшыраған жануарлардың сандық белгілерінен өзгерістерді көруге болады.

Жыртқыштар отрядының өкілдері: қасқыр, ит, аю, түлкі, күзен т.б. Олар жер бетінде едәуір кең тараған. Жыртқыштар отряды бірнеше тұқымдастарға бөлінеді, олардың негізгілері:

1) мысықтар тұқымдасына жабайы жөне үй мысығы, арыстан, жолбарыс т.б.;
2) иттер тұқымдасына ит, қасқыр, түлкі т.б.;
3) аюлар тұқымдасына қоңыр аю, ақ аю, т.б.;
4) сусар тұқымдасына сусар, бұлғын, борсық, күзен, аккіс, аққалақ т.б. жатады.

Жыртқыштардың тигізетін пайдасы да бар. Олар зиянды кемірушілерді жеп, табиғатта олардың санын реттеп отырады. Көпшілік түрлерінің кәсіптік маңызы бар. Кейбір құнды жыртқыштар (қара күзен - норки), көгілдір түлкі (песцы) қолда өсіріледі.

Үй мысығы Африкада, Орта және Орталық Азияда, Орта Азияда мекендейтін дала түз мысығынан шыққан. Мысық ең бірінші Египетте қолға үйретілген.

Жыртқыштар үй малдарына және адамдарға шабуыл жасайды. Осы отрядтың ұсақ өкілдері үй құстарын жеп зиянын тигізеді. Ит тұқымдасына жататын жыртқыштар таспа құрттар мен жұмыр құрттардың иесі болып, адамдар мен үй малдарын жарақаттандырады. Қасқырлар және басқа жыртқыштар адамдар мен малдарды тістеп құтыру (бешенство) ауруын жұқтырады.

Жыртқыштар белгілі бір жағдайларда зиянды болғанымен, көпшілік жағдайда олар пайдалы (кәсіптік маңызы). Сондықтан оларды белгілі бір аймақтарда қорғап, санын кобейту керек.

Әдебиеттер

1. Сает Ю.Е., Ревич Б.А., Янин Е.П. Геохимия окружающей среды. М:Недра 1990г.
2. Х.Пендиас . Микроэлементы в почвах и растениях. М., Мир, 1999г.
3. Әлиев Ш. Бекенов А., Қыдырбаев Х. Сирек кездесетін хайуанаттарды қорғау. Алматы, "Қайнар", 1975.
4. Бекенов А.,Қыдырбаев Х. Сирек кездесетін хайуанаттарды қорғау. Алматы, Қайнар, 1975.
5. Сайрам-Өгем қорығының «Табиғат жылнамасы». Шымкент, 2012
6. Бейсенова А.С. Исследование природы Казахстана. А. 1978. 248 с.
7. Сайрам-Өгем қорығының «Баскару жоспары». Шымкент, 2014
8. Бедряга Я.В. Земноводные и пресмыкающиеся. Научные результаты путешествия Н.М. Пржевальского по центральной Азий. Отд. Зоол.. СПБ., 1898.Т.III, ч.1, вып.1.
9. Алисов Б.П. Климат СССР. М.: Изд-во МГУ, 1956.
10. Сартаева Х.М. «Сравнительный анализ экологии земноводных восточного Узбекистана и Южного Казахстана», Шымкент 2007.
11. Кашкаров Д.Н. Животные Туркестана. Ташкент, Гос издат, 1932. -452с.
12. Жихарева П.А. Почвы Чимкентской области. М. Наука. 1969.
13. Ковшарь А.Ф., Ковшарь В.А. Қазақстандағы жануарлар әлемі, Алматы, Алматыкітап, 2004, С.127
14. Ковшарь А.Ф. Қазақстан Қызыл кітабы беттерінен. Омыртқалы жануарлар- Алматы, Алматыкітап, 2004, С. 126
15. Қыдырбаев Х., Бекенов А., Қазақстанның хайуанаттар әлемі. Алматы, "Қазақстан", 1977.

ӘОЖ 597.82.591.5

Исмаилов Ә.У., Нуридин Т.
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДА КЕЗДЕСЕТІН ҚҰСТАРДЫҢ ЭКОЖҮЙЕЛЕРІ

*Сулы-батпақты жерлердің құстары.*Қазақстанның көз жетпес шексіз аймақтарында барлық табиғи зоналар: тау тундрасы, тайга, орманды дала, дала, шөлейт және шөл, таулар мен көл-теңіздер орналасқан. Қазақстандағы көп атаулар даламен, шөлмен және басын ақ қар басқан биік таумен байланысты. Деседе көп адамдар Қазақстанның өте көп көлді ел екенін біле де бермейді, оның территориясында көптеген, 48 мыңнан аса, көлдер орналасқан. Әсіресе олар республиканың солтүстік бөлігінде – орманды дала мен далалық аймақтарда өте көп. Қазақстан көлдерінің жалпы ауданы 49 мың шаршы км-ге жуық. Тұщысу көлдері басым, бірақ суы кермекті және ащы суқоймалары да жеткілікті. Біздің республикамыздағы үлкен көлдер – Каспий мен Арал теңіздері, Балқаш пен Зайсан.

Қазақстан өзендерге, өзектер мен жылғаларға да бай, олар мың-мыңдап саналады. Олардың ішінде үлкендері – Ертіс, Іле, Сырдария, Жайық, Есіл және т.т. Сулану сипаты мен су режимінің ерекшеліктеріне қарай өзендер тау және жазық өзендері деп бөлінеді. Көптеген дала өзендері көктемде суға толы, жаздың ортасында құрғап, жекелеген шүнеттер пайда болады.

Қазақстанда батпақты жерлер аз, олар орманды дала зонасындағы солтүстік және шығыс аудандарда басымдау. Тянь-Шань тауларында біршама биіктікте өзіндік ерекшеліктері бар батпақтар – жер бедерінің ойпаңдау сызды учаскелері түріндегі саздар кездеседі.

Көлдер орнитофаунаға өте бай. Сулы-батпақты жерлердің өкілдері ерекше орын алады, бұлар Қазақстанда тіркелген қанаттылардың жартысынан көбі. Ал саны жағынан бұл топтың құстарына тең келетін ешқандай топ жоқ, көптеген түрлерінің өкілдерінің саны жүз мыңдап және миллиондап есептелінеді. Жазда суқоймаларында құс тіршілігі қайнаған қызық өмір үстінде болады. Көптеген су және сумаңы құстары осында ұялайды, оданда көбі ұшып келу-кету кезеңдерінде дем алады, қоректенеді, жазғы түлеу өтеді. Үлкен көлдерде, Қазақстанда және Сібірдің кең байтақ жерлерінде, ұялайтын, сол сияқты Африка, Оңтүстік және Оңтүстік-шығыс Азияда қыстайтын құстардың миграция жолдары түйіседі.

Бұл құстардың ішіндегі ең “сушылдары” – су құстары, бұларға маймаққаздар (гагаралар), сұқсырлар, бірқазандар, суқұзғындары, тақтатұмсықтылар (аққулар, қаздар мен үйректер), қасқалдақтар жатады. Бұлардың барлығы да жақсы жүзеді және сүңгиді, бұл ерекшеліктер олардың дене пішініне де әсерін тигізген: денесі сопақтау, қанаттары салыстырмалы түрде қысқа әрі жіңішке, қауырсынданyы тығыз әрі қатты. Саусақтарының арасында жүзу жарғақтары болады, олар ескек қызметін атқарады. Құймышақ безі жақсы дамыған, оның бөліндісімен (секреті) құстар қауырсындарын майлап, оларды су өтуден қорғайды. Қорегін су қабатынан немесе оның бетінен ұстайды.

Сумаңы құстарына құтандар, дегелектер, қоқиқаз, шағалалар мен қарқылдақтар, шалшықшылар, майда сутартарлар, кейбір көккарғатәрізділер (зымыран), жыртқыштар (балықшы түйғын, саз құладыны) және торғайтектес құстар (сушылқаралар, наурызектер, айқабақтар, шырылдақтар және басқалары) жатады. Сумаңы құстарының пішіні алуантүрлі болады, бірақ олардың барлығы да су жағалауларында немесе суда қоректенеді және ұялайды.

Дала мен шөл құстары. Қазақстанда дала зонасы республика территориясының 25%-на жуығын алып жатыр, солтүстік ендіктің 50-54 градусының арасында орналасқан. Өсімдік ассоциациясында, дала үшін біршама тән, жетекші орында селеу мен бетегенің түрлері алады. Далалық аймақта орманды және бұталы массивтер кездеседі. Оңтүстікке қарай, солтүстік ендіктің 48-50 градусы аралығын шөлейтті зона алып жатыр, бұл үшін, астық тұқымдасты өсімдіктер мен жусандар және сораңдардың кезектесіп орналасуы тән. Бұл жерде өсімдіктер біршама сиреген. Қазақстанда биік өсімдікті далалар өте аз қалды, өйткені олар құнарлы топырақтарда қалыптасады және бұлар әлде қайда жыртылған. Бұрынғы селеулі даланың орнында еліміздің солтүстігінде кең-байтақ астық егістіктері бой көтерген. Құрғақ далалар біршама жақсы сақталған, бірақ олар өте төзімсіз болып келеді. Республикада олардың ауданы басқа кез-келген елдерден үлкен. Қазақстан далалары әлемдік масштабта осы типтес ландшафтарды сақтау үшін маңызды.

Далалық зонаға тән құстар: ақбас тырна, дуадақ, безгелдек, тарғақ, күйкентай, дала құладыны, дала қыраны, бөдене, ал майда құстардан

– дала, түз, қара және аққанат бозторғайлар. Кейбір далалық түрлер өте сирек кездеседі және жан-жақты қорғауды қажет етеді.

Қазақстанда шөлді аймақ өте үлкен территорияны – еліміздің жалпы ауданының 40%- ға жуығын алып жатыр. Топыраққа байланы- сты шөлдің 4 типін ажыратады: құмды, сазды, қиыршық тасты және сортаңды. Шөл өсімдіктері жамылғысы үшін 2 ерекшелік тән: өсімдік жамылғысы тұтастай болмайды, бір бірінен біршама қашық орнала- сады және топырақ бетін толықтай жаппайды. Өсімдіктердің негізгі массасын бұталар мен бұташықтар құрайды, ал шөптесін өсімдіктер аз болады, далалы жерлерде керісінше шөптесін өсімдіктер басым болып келеді. Шөл мен шөлейттің тағы бір ерекшелігі – эфемерлер мен эфемероидтардың көп болуы, яғни ерте көктемде пайда болып, тез гүлдеп, тұқым беріп, жазға қарай қурап кететін өсімдіктер мол болады. Осыған орай шөл бейнесі күрт өзгереді.

Көпшілікке кең таныс шөл өсімдігі – сексеуіл, ол бұта түрінде де, кішігірім ағаш түрінде де, бағанасы біршама жуан, биіктігі бірнеше метрге жететін және өзіндік сексеуіл орманын түзейтін ағаш түрінде де өсетін өсімдік. Сексеуіл ормандары заңсыз кесуден жойылып кету жағдайында тұр. Нағыз шөл бұталары – жүзгін, қоянсүйек. Шөл орманының тағы бір типі – тоғай. Тоғай деп шөл өзендерін бойлай өскен, тораңғыдан (теректің бір түрі), жидеден, шырғанақтан, талдан, бөріқарақат бұталарынан, шеңгелден, қамыс өскен телімдерден, жиі гүлшырмауықтармен шырмалған және арасынан ит тұмсығы өтпейтін қалың орманды атайды. Тоғай орманда- ры өте шашырап орналасқан, Іле, Қаратал, Сырдария және басқа да өзендердің аңғарларында шоғырланған және өзіндік ерекшелігі бар экосистеманың төзімсіз типі болып табылады. Ең алдымен өрттен және малды шектен тыс жаюдан қорғау керек, өйткені бұлардан жас ағаштар үлкен зардап шегеді.

Шөлейтті және шөлді аймақтар үшін құстардың мынандай түрлері тән: жорға дуадақ, тілеміш, дырду, сарысағақ және қалтатұмсық шүрілдектер, қылқұйрық, қарабауыр және ақбауыр бұлдырықтар, бәбісек, сары және жасыл боздақтар, үй байғызы, сексеуіл жорға торғайы, сұр тағанақ, шөл және биші шақшақайлар, шөл сандуғашы, шөл құнақ, кіші және сұр бозторғайлар және басқалары. Тораңғы тоғайының құстарының да өзіндік ерекшеліктері болады, бұл орман үшін мықи, шөл жапалағы, қоңыр кептер, аққанат тоқылдақ, көккарға, сұр көкшымшық, сексеуіл торғайы тән.

*Орман құстары.*Қазақстанда ормандар көп емес – олар оның 5%-н кем территориясын алып жатыр, бұған шөл ортасындағы ормандар – сексеуіл ормандары мен өзен аңғарларындағы тоғайлар (су жайылмалары шіліктері) жа- тады. Бірақ кейбір орман құстары бұл кітапта дала мен шөл құстары бөлімдеріне енгізілген, мұнда тек нағыз орман құстары жайында ғана сөз болады. Ормандар еліміздің солтүстігінде орманды дала зонасында үлкен не кіші массивтер түрінде, оңтүстікке қарай шоқ және созыла орналасқан қарағайлы ормандар түрінде, осы сияқты шығыс пен оңтүстік-шығыс тауларында да тараған. Тау ормандарының типтері – жалпақ жапырақты, аралас және қылқан жапырақты ормандар – жайында біз қысқаша түрде тау құстары бөлімінде айтқанбыз. Дала мен құрғақ даланың қарағайлы ормандарында, оларға тән қарағайдан басқа, қайың, терек, тал, кейбір жерлерде таза жапырақты орман телімдерін түзейді. Ормандарда бірен-саран көлшіктер, кішірек батпақты жерлер де кездеседі. Үлкен қарағайлы ормандар – Қостанай облысындағы Аманқарағай, Семейдегі Ертіс аңғарындағы созыла орналасқан қарағайлы ормандар, Павлодар облысындағы Шалдай қарағайлы орманы және басқалары. Солтүстік Қазақстан ормандары – шоқ ормандар (жекеленген массивтер түрінде) типі, бұлар далалық телімдер (негізінен жыртылған) және көптеген көлдермен араласып кеткен, көп жағдайда қайың мен теректен тұрады. Қазақстанның барлық ормандары сақтауға жатады, оларда өндірістік кесу жұмыстарын жүргізуге тиым салынған. Ормандардың көптеген телімдері ерекше қорғалатын табиғат территориялары болып табылады.

Орман үшін, мекендеу орны ретінде, күрделі құрылым мен ярустық тән – барлық ормандарға, биік ағаштардан басқаларына, шағын тоғай, яғни бұта шіліктері мен жас ағаштар өскіндері де жатады. Әртүрлі мекендеу орындары мен алаңқайлары, әсіресе биік өсімдікті, саны артады. Орман әртүрлі болған сайын, онда сүректі ағаштар тұқымы, қуысы көп ескі ағаштар, бұталар, ормандар шетіндегі алаңдар көп болған сайын, онда құстарда көп болады. Нағыз орман құстарының әдетте қанаттары біршама жалпақ, құйрығы ұзарған, яғни бұтақтар арасында мәнерлі ұшуға мүмкіндік береді – жыртқыш құстардан, мысалы, бұл – қаршығатектестер. Біршама маманданған топ – тоқылдақтар, бұлар ағаш қабығы мен ескі сүректі ағаштарды шоқып, ондағы насекомдардың дернәсілдерін іздейтін және ағаш қуыстарында тұратын,қашаутәрізді күшті тұмсықты және ағаш бағанасы бойымен тік бағытта қозғалу үшін аяқтары арнайы құрылысты құстар. Орманның әрбір ярусында өз құстары қоректенеді – жерде бұлар, мысалы, сайрауықтар мен бұлбұлдар, бұталарда – сандуғаштар мен сарықастар, ағаш бұтақтарында – көкшымшықтар мен жаурауықтар, ағаш бағаналарында – тоқылдақтар, көктекелер, шиқылдақтар, ауада на- секомдарды шыбыншылар аулайды және т.т. Жоғарыда аталғандардан басқа, кейбір ормандар мен екпе ағаштарда жағалтай, маубас жапалақ, құлақты жапалақ, сауысқан, ақтұмсық қарға, ала және қара қарғалар, көкек, құр, дыркептер, мысықторғай (сарғалдақ), пайыз торғай, шырша қайшыауызы, суықторғай, жаурауық, жасыл туылжық, кәдімгі құралай және басқалары да мекендейді.

*Тау құстары.*Тау жоталары негізінен Қазақстанның оңтүстік және шығыс шекаралары бойынша созылып жатыр. Бұлар – Батыс және Солтүстік Тянь- Шань таулары, Жоңғар Алатауы, Саур мен

Тарбағатай, Алтай және олардың жазыққа қарай еніп жатқан сілемдері. Елімізде Орталық Қазақстанның жазықтарында орналасқан бірнеше аласа тау массивтері де бар, бірақ олардың орнитофаунасы таулық сипатқа аса тән емес. “Нағыз”, яғни біршама биік тауларға келсек, оларға, ең алдымен, тік аймақтық тән, яғни биіктікке байланысты табиғат жағдайлары мен өсімдіктер дүниесі өзгеріске ұшырайды. Биіктік өскен сайын жазғы температура төмен болады және жауын-шашын көп болады. Мысалы, Тянь-Шань тауларын қоршап жатқан шөлейтті жерлер, тау етектеріне жақындағанда даламен алмасады (қазір толықтай ауылшаруашылық жерлеріне айналған), сонан соң бұталар мен жапырақты ормандар белдеуі, ол теңіз деңгейінен 1500-1700 м биіктікте аралас және қылқан жапырақты ормандарға (Батыс Тянь-Шаньда бұл бағаналы аршалар) өтеді, одан ары шалғындар мен жатаған аршалардың субальпі белдеуі (шамамен 2700м-н бастап), ары қарай – альпі шалғындықтары орналасады, ең соңында мәңгі қарлар, немесе нивальді (4000 м-ден жоғары) белдеумен аяқталады.

Тік аймақтықтан басқа, тауларда тау беткейлерінің орналасуы да үлкен рольге ие, яғни ол, мысалы оңтүстікке қараған және күн жақсы қыздырады, немесе солтүстікке қараған және әруақытта көлеңкеде қалады. Бұлардан температура мен ылғалдылық тәуелді және оларға сәйкес өсімдіктер де тәуелді болады. Орташа биіктердегі оңтүстік беткейлер, әдетте, аласа шөп өскен ашық, сайлары бұталы, ал солтүстік орманды болып келеді. Тауларда көптеген кіші және орта- ша өзендер, жылғалар мен бұлақтар көп, өсімдіктері де оларға сәйкес болады. Биіктік пен беткейлердің осылайша орналасуына байланысты жағдайлардың алмасуы, сол сияқты су көздерінің әртүрлі болуы тауларда мекендеу орталығының түрлі болуы тән, осыған сәйкес құстардың орналасуы да алмасады. Батыс Тянь-Шаньнан Жоңғар Алатауыны дейінгі тау жоталары үшін жапырақты ағаштардан жабайы алма мен өрік (мәдени сорттардың тегі), көк терек, долана, шетен, қайың, қылқан жапырақтылардан – Батыс Тянь-Шаньда ағаш арша, ал Солтүстік Тянь-Шаньда Шренк, немесе Тянь-Шань шыршасы, Жоңғар Алатауында оған самырсын қосылады. Алтайда қайың, көк терек,мойыл біршама басым, ал қылқан жапырақтылардан тайгаға тән Сібір шырщасы, самырсын, балқарағай, майқарағай кездеседі.

Әдебиеттер

1. Сает Ю.Е., Ревич Б.А., Янин Е.П. Геохимия окружающей среды. М:Недра 1990г.
2. Х.Пендиас . Микроэлементы в почвах и растениях. М., Мир, 1999г.
3. Әлиев Ш. Бекенов А., Қыдырбаев Х. Сирек кездесетін хайуанаттарды қорғау. Алматы, "Қайнар", 1975.
4. Бекенов А.,Қыдырбаев Х. Сирек кездесетін хайуанаттарды қорғау. Алматы, Қайнар, 1975.
5. Сайрам-Өгем қорығының «Табиғат жылнамасы». Шымкент, 2012
6. Бейсенова А.С. Исследование природы Казахстана. А. 1978. 248 с.
7. Сайрам-Өгем қорығының «Баскару жоспары». Шымкент, 2014
8. Бедряга Я.В. Земноводные и пресмыкающиеся. Научные результаты путешествия Н.М. Пржевальского по центральной Азий. Отд. Зоол.. СПБ., 1898.Т.III, ч.1, вып.1.
9. Алисов Б.П. Климат СССР. М.: Изд-во МГУ, 1956.

Резюме

В результате анализа определен видовой состав птиц отрогов Каратау, дана их биологическая характеристика. Выявлено влияние экологических факторов на птиц обитающих в отрогах Каратау. Исследованы места и ареал обитания.

Summary

In this thesis work investigated the birds living in the mountains of Karatau and given their general characteristics.

УДК: 615.322:582.998.2

Патсаев А.К., Алиханова Х.Б., Алиханова Д.Н., Алтынбек Д., Жубаева Н.Б.
Южно-Казахстанская государственная фармацевтическая академия, г. Шымкент

ФАРМАКОГНОСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА, ХИМИЧЕСКИЙ СОСТАВ И ПРИМЕНЕНИЕ В НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЕ КУКУРУЗЫ САХАРНОЙ- ZEA LUXURIANS ФЛОРЫ ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА

Аннотация: В данной статье представлены морфолого-анатомические исследования кукурузы сахарной, химический состав, применение в медицине.

Ключевые слова: кукуруза сахарная, микроскопия, морфолого-анатомический анализ, макроскопия, распространение кукурузы сахарной,химический состав.

Для макроскопического и микроскопического исследования и изучения химического состава и применения в медицине нами выбрано растение кукуруза сахарная- zea luxurians.

Кукуруза сахарная однолетнее травянистое растение, достигающее высоты 3 м, с хорошо развитой корневой системой. На нижних узлах стебля могут образовываться воздушные опорные корни. Родина кукурузы — Южная Америка. Встречается в Алматинской, Жамбылской и Южно-Казахстанской областях. (рисунок 1) [1].

Макроскопический анализ является основным методом определения подлинности цельного лекарственного растительного сырья. Для исследования макроскопического анализа нами проведены изучения внешнего вида растительного сырья невооруженным глазом, а также с помощью лупы и измерения его отдельных частей: листьев, стеблей и плодов [2].

Характер листорасположения кукурузы сахарной: листья широкие, лентовидной формы, ланцетные или широколанцетные, до 10 см шириной и 1 м длиной, по краю реснитчатые, очерёдные, расположены по обе стороны стебля.

Стебель кукурузы – узловатая соломина высотой 2 м и диаметром 3 см, прямой, заполненный рыхлой паренхимой, состоит из отдельных узлов и междоузлий. Цвет-зеленый.

Столбики - нитевидные, различной длины, сплюснутые, немного искривленные. Цвет столбиков с рыльцами - от светло-желтого до красно-бурого, запах – своеобразный.

Цветки кукурузы сахарной.

Кукуруза имеет два вида цветков - тычиночные и пестичные. Тычиночные цветки образуют соцветие - метелку, расположенную на верхушке стебля. Пестичные цветки формируют початки и находятся на разной высоте вдоль стебля в пазухах листьев, образованных стеблем и листом. Початок состоит из утолщенной оси, на которой расположено много пестичных цветков, каждый из которых имеет нитевидный столбик с рыльцем на конце. Все рыльца пестичных цветков находятся снаружи прикрывающих початок листьев.

Плод кукурузы - почковидная зерновка. Цвет – бело-желтый.

Рисунок 1.
Кукуруза сахарная

Микроскопический анализ кукурузы сахарной провели согласно методике, которая изложена в общих статьях, согласно ГФ РК[5]. Для микроскопического анализа использовали свежесобранные, фиксированные в системе спирт-глицерин-вода(1:1:1),а также гербаризированные растения, которые предварительно обрабатывались для просветления в 5%растворе гидроксида натрия; работу проводили на светооптическом микроскопе «Биомед-1» с увеличением объективов 4;10;40.

Срезы объектов исследования микроскопии выполняли лезвиями безопасной бритвы. Временные микропрепараты фиксировали в растворе глицерина. Все фрагменты анатомических срезов мы фотографировали с помощью встроенного в микроскоп цифрового фотоаппарата.

При рассмотрении с поверхности столбиков с рыльцами кукурузы видны клетки эпидермиса удлиненной формы с прямыми стенками. На эпидермисе расположены редкие простые волоски двух

типов: продольно-спаянные многоклеточные волоски длиной 0,4 мм с заостренной или конической верхушкой, состоящие из 2-3 ярусов клеток в длину, и многоклеточные тонкостенные, изогнутые.

В паренхиме двух узких сторон столбиков и рылец проходят два параллельных проводящих пучка с хорошо заметными спиральными сосудами. На рыльце заметны многоклеточные ворсинки .[4,5,6].

Химический состав: Столбики и рыльца содержат ситостерол, стигмастерол, жирное масло (до 2,5%), эфирное масло (до 0,12%), пантотеновую кислоту, камедеподобное вещество (до 3,8%), смолистые вещества (до 2,7%), горький глюкозид, сапонины (до 3,18%), инозит, криптоксантин, следы алкалоидов, витамин С . Семена содержат крахмал (до 61,2%), жирное масло (до 4,75), кверцетин, изокверцитрин и другие флавоновые производные, индолил-3-пировиноградную кислоту и витамины В, (до 0,2 мг), В2 (около 100 мг), В6, никотиновую кислоту (до 2,6 мг), пантотеновую кислоту (около 0,7 мг) и биотин[7].

«Рыльца» кукурузы широко применяются в народной медицине в различных странах. «Рыльца» обладают мочегонным, кровоостанавливающим и желчегонным действием. Они увеличивают секрецию желчи, уменьшают содержание в ней красящего вещества билирубина и ускоряют свертывание крови. Экстракт «рылец» растворяет почечные камни.

В медицине водный настой «рылец» применяют в качестве желчегонного средства при холециститах (воспалениях желчного пузыря), холангитах (воспалениях желчных ходов) и гепатитах с задержкой желчеотделения. Настой «рылец» употребляют и как кровоостанавливающее при различных кровотечениях. «Рыльца» используют и при циститах и отеках сердечного происхождения.[7,8,9].

Таким образом, нами проведены макроскопические, микроскопические исследования, а также изучены химический состав и применение в традиционной и народной медицине кукурузы сахарной.

Литература

1. А.Г.Ниязов. Ценный исходный материал для селекции кукурузы в Казахстане // Научно-техн.бюллт.Всероссийского НИИР им.Н.И.Вавилова.-Вып,219.-С-Петербург,1992.
2. Вестник ЮКГФА,издание 2013года. А.К. Патсаев, Х.Б. Алиханова, А.Н. Каримова, Н.А. Ширшикбаева, Г.К. Андасова, «Фармакогностическое исследование и применение в народной медицине касатика узколистного»,стр. 16-17.
3. И.И.Курамысова, В.Ф.Аксенова, Н.Г.Татимова , учебное пособие «Лекарственные растения» //Макроскопический анализ// 3-е изд., доп. и перераб. - Алма-Ата: Кайнар, 1989г, (стр.14);
4. Фармакогнозия Атлас, Том1,Общая часть, «Техника микроскопического анализа в фармакогнозии», Москва ,изд. «Гэотар-Медиа», 2010г.,(стр.159-162.).
5. Государственная Фармакопея РК, издание I,выпуск1. //Общие методы анализа//- М.: «Астана»,2008г. - «Листья»(стр. 567), «Цветки»(стр.568), «Плоды»(стр.569) ;
6. И.И.Курамысова, В.Ф.Аксенова, Н.Г.Татимова, «Лекарственные растения» учебное пособие //Микроскопический анализ//, 3-е изд., доп. и перераб. - Алма-Ата: Кайнар, 1989г, (стр.15-16);
7. http://zarip-ovosch.ru/kukuruza-saharnaya-ovoschnaya-bio
8. Универсальная энциклопедия лекарственных растений / сост. И. Н. Путырский, В. Н. Прохоров. — М.: Махаон, 2000. — С. 82—84.
9. Турова А. Д., Сапожникова Э. Н. Лекарственные растения СССР и их применение. — 4-е изд. стереотип. — М.: Медицина, 1984. — С. 200—202.

Резюме

Микроскопиялық және макроскопиялық талдаулар және химиялық қасиеттері, медицинада қоданылуын зерттеу үшін қантты жүгеріні-zea luxurians таңдап алдық.

Бұл мақалада қантты жүгерінің морфолого-анатомиялық зерттеуі, химиялық құрамы, медицинада қолданылуы айтылған.

Summary

For macroscopic and microscopic examination and study of the chemical composition and use in medicine we have chosen plant corn saharnaya- zea luxurians.

This paper presents the morphological and anatomical studies of corn sugar, chemical composition, application in medicine.

УДК 616.12-008.331.1-088.225.2

Тулебекова Д.М.
Орталық аудандық емхана, ОҚО, Шардара ауданы

АРТЕРИАЛДЫ ГИПЕРТЕНЗИЯНЫҢ ЕМДЕУ МҮМКІНШІЛІКТЕРІ

Аңдатпа: Артериалды гипертензиясы бар науқастарда антигипертензивті терапия ретінде кальций антагонисттерді қолдану мүмкіншіліктері қарастырылды.

Кілттік сөздер: артериалды гипертензия, антигипертензивті терапия, кальций антогонисттері.

Артериалды гипертензия Қазақстан Республикасында және басқа да елдерде үлкен медициналық және әлеуметтік мәселе болып тұр. Бұл мәселе жүрек-қан тамырлық асқынулардың жоғары қауіпі, аурудың кең таралуы және артериялық қан қысымының деңгейі дұрыс қадағаланбауына байланысты.

Артериялық қан қысымының нысаналы деңгейі анықталып және дәрігерлердің қолдарында көптеген заманауи нәтижелі антигипертензивті дәрі-дәрмектердің болуына қарамастан артериалды гипертензия адам өмірлерін үзіп тұр.

Антигипертензивті препараттар қатарына диуретиктер, ААФ ингибиторлары, кальций каналдарының блокаторлары, бета-блокаторлар, ангиотензин II рецепторларының ингибиторлары жатады.

Көптеген жылдар ішінде кардиологияда кальций антагонисттері қолданылады. Кальций антагонисттердің ашылуы 1971 жылы А. Флеккенштейннің атымен байланысты.

Артериалды гипертензияның емінде жоғары нәтижелігі, науқастардың жақсы көтеруі, антиангиналды әсеріне байланысты кальций антагонисттері жиі қолданылады.

Кальций антагонисттердің ішінде амлодипин ерекше орын алып тұр.

Көптеген клиникалық зерттеулерде тәулігіне 1 рет 5-10 мг мөлшердегі амлодипинді қабылдау науқастардың жүрек жиырылу жиілігіне әсер етпей артериялық қан қысымын жай төмендеткен.

Антигипертензивті әсерінен басқа амлодипиннің органопротективті әсері бар және де жүрек-қан тамырлық асқынулар мен өлімнің даму қауіпіне оң әсер береді.

Жұмыстың мақсаты: артериалды гипертензиямен ауыратын науқастарды амлодипинмен емдеу нәтижелерін бағалау.

Материалдар және әдістер. 1-2 дәрежелі, 2-3 қауіп тобындағы артериалды гипертензиямен ауыратын 20 науқас зерттелді. Барлық науқастар зерттеуге келісім берді.

Науқастардың орташа жасы 46,8 (35 жастан 60 жасқа дейін). Артериалды гипертензия диагнозы толық клиникалық және зертханалық-аспаптық тексерулер нәтижесінде қойылды. 12 науқаста дене салмағының арттуы (25 кг/м^2-тан жоғары) анықталды. Дене салмағы жоғары науқастарды белі мен бөксесінің өлшемі алынды. 12 науқас темекі шегетін болып анықталды. Зерттеуге 3 дәрежелі артериалды гипертензия, симптоматикалық артериалды гипертензия, ЖИА, аритмиясы бар, 3-4 ФК жүрек жетіспеушілігі, қант диабетімен ауыратын және соңғы 6 ай ішінде инсультқа ұшыраған науқастар алынбады.

Науқастарға жалпы-клиникалық зерттеулер: Н.С.Коротков әдісімен артериялық қан қысымын өлшеу, жүрек жиырылу жиілігін анықтау, қанның биохимиялық анализі, ЭКГ жүргізілді.

Зерттеу барысында науқастар 8 апта ішінде амлодипин қабылдады. Препарат мөлшері әр науқасқа жеке, артериалды гипертензияның дәрежесі мен жүрек-қан тамырлық асқынулар даму қауіпіне байланысты қарастырылды.

Нәтижелері және талқылау. Зерттеу барысында 85% науқастарды бас ауруы, 25% - артериялық қан қысымының жоғарылауына байланысты жүрек тұсында ауырсыну мазалаған. Ем қабылдау процессінде оң мәнді динамика, яғни жоғарыда көрсетілген шағымдардың жоғалуы байқалды. 2,5 мг мөлшердегі амлодипинді 1 (6%) науқас, 5 мг – 8 (37%) науқас, 10мг – 11 (57%) науқас қабылдаған. Амлодипинмен емделу уақытында артериялық қан қысымының нысаналы дәрежесіне 94% науқас жетті. 18 (94%) науқас препаратты жақсы көтерді.

Гипотензивті препараттың нәтижелілігінде оның жүрек жиырылу жиілігне әсері көп мағынасы бар. Зерттелген науқастардың жүрек жиырылу жиілігі ем қабылдау алдында және 8 апта ішінде амлодипин қабылдағаннан кейін қалыпты көрсеткіштер аралықта болды (78,6±1,3 рет минутына) жүрек жиырылу жиілігінің жоғарыламауы артериалды гипертензияның емінде амлодипиннің оң әсері деп бағаланды.

Амлодипинмен емдеу кезінде жанама әсерлер 7 науқаста анықталды: бас ауруы – 3 науқаста, аяқ ісінуі – 1 науқаста, жүректің қатты соғуы – 2 науқаста, беттің қызаруы – 1 науқаста. Бірақ бұл жанама әсерлер емделу барысында жойылып кетті.

Қанның биохимиялық анализдерінде айтарлықтай өзгерістер байқалмады. ЭКГ-да сол қарыншаның өзгерістері де байқалмады.

Амлодипиннің минималды клиникалық мөлшері 2,5 мг құрды, бірақ жоғары клиникалық нәтиже тәулігіне 5-10 мг мөлшердегі амлодипинді қабылдауда байқалды. Амлодипиннің оң сипаты артериялық қан қысымының физиологиялық тербелістеріне қолайсыз әсер етпеуі болып тұр.

Сонымен, артериалды гипертензиямен ауыратын науқастарды амлодипинмен емдеу артериялық қан қысымының төмендеуіне алып келеді. Сондықтан амлодипин артериалды гипертензиямен ауыратын науқастардың емінде нәтижелі және қауіпсіз препарат болып келеді.

Әдебиеттер

1. Захаревич О.А., Леонова М.В. Фармакологическое исследование приверженности врачей к назначению гипотензивных лекарственных средств. Качественная клиническая практика, 2011, №1.
2. Белоусов Ю.Б., Грацианская А.Н. Клиническая фармакология амлодипина. Изд. Универсум Паблишинг», 2008.
3. Фельдшерова Н.А., Семернин Е.Н. Амлодипин: обзор клинических исследований. Качественная клиническая практика, 2012, №2.
4. Detry J.M. Amlodipine and the total ischemic burden: Circadian Anti–Ischemia Program in Europe (CAPE) trial – Methodology, safety and toleration. Cardiology 2009.
5. Simon A.,Gariepy J., Moyse D. et al. Differential effect of nifedipine and co–amilozide on the progression of early carotid wall changes. Circulation, 2011.
6. Montro M., Shemesh J., Calcium channel blocker nifedipine slows down progression of coronary calcification in hypertensive patients compared with diuretics. Hypertension, 2001.

Резюме

В статье раскрываются возможности применения антогонистов кальция в лечении больных с артериальной гипертензией.

Summary

The possibility of using calcium antagonists in the treatment of arterial hypertension discusses in the article.

ЖЕР ТУРАЛЫ ҒЫЛЫМДАР, АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІ
НАУКИ О ЗЕМЛЕ, АГРОПРОМЫШЛЕННЫЙ КОМПЛЕКС

ӘОЖ 664.6/.7

Жумабаева Р.О.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент, Қазақстан

БИДАЙ ДӘНІНІҢ МӨЛДІРЛІГІН АНЫҚТАУ

Аңдатпа: Қазіргі таңда ҚР халық экономикасында маңызды экспорттық өнім болып табылатын астық өндірісінің сапасын халықаралық және мемлекеттік стандарттарға сәйкестендіре сақтау және өңдеу саласы қарқынды даму үстінде. Бидай дәнінің жоғары сапалылығы оның ұнтарту, нанпісірім, макаронды-кондитерлік және басқа шикізаттық құндылығы мен қасиеттеріне тікелей әсер етеді. Сондай көрсеткіштерінің бірі бидай дәнінің, оның ішінде экспортқа шығарылатын қатты бидайдың сапалық көрсеткіші-шынылығы. Агрономия мамандығын алушылары бидайдәнінің шынылықығын анықтай білу және келешектегі тәжірибесінде қолдануға үйретеді.

Еліміздің экономикасындағы құрылымдық қайта құрулар өңдеу өндірістері саласында елеулі өзгерістер әкелді.

Жаңа шағын кешендер салынып, қолданылып жүрген механикаландырылған қырман, қабылдау-тазалау, тазалау-кептіру және басқа да шағын кәсіпорындар қайтадан жабдықталып, кеңейтілуде. Олардың құрамында мини-элеваторлар, астық шикізатын өңдейтін мини-зауыттар жұмыс істеуде.

Өсімдік өнімдері тамақ өнеркәсібінің негізгі шикізаты болып табылады.Ауыл шаруашылығы өсімдік өнімдерінің ішінен кластерлік бағытта дамыған, өнімдері - дүниежүзілік экспорт жүйесінде ең алғы орындарға ие болған астық және оның өнімдері. Астықты өсіріп, оны өңдеп өнім алу - еліміздің стратегиялық дамуының басты бағыттарының бірі. Тамақтық қауіпсіздік мемлекет үшін бірінші орында тұрады [1].

Ұнтарту немесе жарма өнеркәсібінде болсын астық дәнінің сапасын анықтау мәселесі өте жоғары маңыздылардың қатарында. Соңғы жылдары жаңа астық өнімінің дән мониторингінің нәтижелері астық нарығының міндетті шарты болып табылуда және астықпен жүргізілетін көп операцияларды тиімді етуге, азықтық болсын өндірістік болсын астықтың қорын анықтауға, экспорттық және импорттық көлемдерді анықтауға, бағалар деңгейлерін болжамдауға мүмкіндік береді[2].

Астық сапасын жылдам әрі тиімді анықтау оны сақтаудың оңтайлы режимін таңдап алуға, ол өз кезегінде дайын өнімнің шығымы мен сапасының артуына, өнімнің өзіндік құнының төмендеуіне мүмкіндік береді. Қазіргі кезде астық сапасының мониторингтік жүйесін жетілдіру бірнеше бағытта жүргізіліп келеді:

- мониторингтің ақпараттық ресурсін толықтыру, оның қолданылу тиімділігін арттыру;
- дәннің сапалық көрсеткіштерін анықтау үшін заманавий сараптама базасын пайдалану.

Ресейлік ғалымдар көп міндеттерді атқаратын «дән өнімдерінің анализаторы» атты бағдарлы-аппаратты кешенді жасап шығарған. Барлық өлшемдер «Гранулометрия» бағдарламасына сәйкес жүргізілген [3].

Қазақстанда астық өндірісі азықтық проблеманың шешуші факторларының бірі екені белгілі. Республиканың негізгі астықсебуші региондарына орталық Қазақстанда (Ақмола облысы), солтүстік Қазақстанда (Қостанай, Солтүстік Қазақстан облыстары) жатады [4].

Төмендегі кестеде1 республикадағы бидай егістіктерінің соңғы бес жылдағы мәліметтері келтірілген

Кесте 1. ҚР бидай егістігінің жалпы көлемі, мың.га [4]

Облыс атаулары	2008	2009	2010	2011	2012
Ақмола	3 664,8	4 075,8	4 080,9	3 962,4	3 935,4
Ақтөбе	546,7	654,7	633,5	523,1	452,4
Алматы	218,1	200,3	228,0	215,4	194,3
Батыс Қазақстан	332,1	456,1	402,0	304,2	283,3
Жамбыл	161,9	113,6	132,7	123,7	109,3
Қарағанды	606,1	638,5	656,8	596,3	541,4
Қостанай	3 844,6	4 211,0	4 023,4	4 018,1	3 950,5
Қызылорда	8,2	7,0	5,3	6,7	5,9
Оңтүстік Қазақстан	144,0	151,1	167,5	168,2	127,7
Павлодар	446,2	470,8	361,4	417,2	400,7
Солтүстік Қазақстан	3 086,1	3 373,7	3 233,4	3 155,2	3 107,5
Шығыс Қазақсиан	416,9	397,9	336,5	358,2	355,1
Астана қ.	0,4	0,3	0,3	0,2	0,6

Дән сапасының мониторингі заманавий сараптама базасыз мүмкін емес. Бұл күрделі, қосымша қарастыруды қажет ететін мәселе, себебі отандық бақылау жүйесін астықтың халықаралық шарттарға және астық саудасының талаптарына бейімдеп жетілдіру қажеттілігі туындайды.

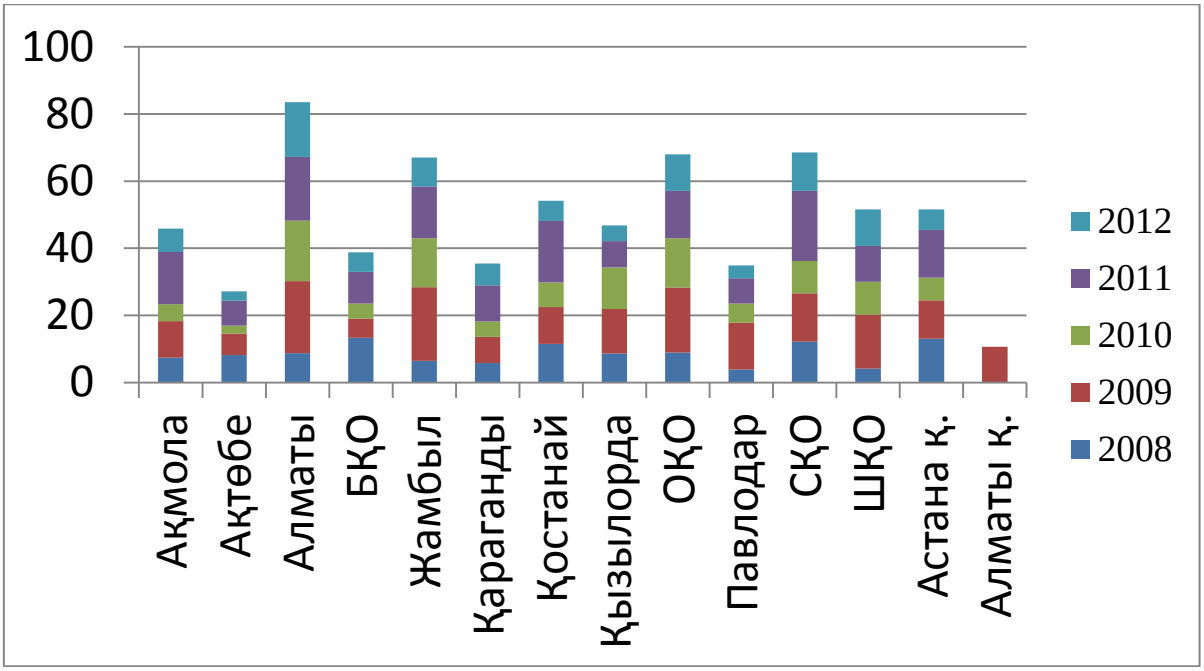

Сурет 1. Бидайдың өнімділігі, бір гектардан алынған центнер [4]

Сурет 1 көрстелгендей, 2012 жылғы бидайдың орташа өнімділігі 8-10ц/га. Алынған өнім жергілікті халықты қамтамасыз етіп және өнімді экспрттауға мүмкіндік беретіндіктен мониторингтік бақылауды ұдайы үздіксіз жүргізіп отыру керек.

Қазақстандық зерттеушілер 2012 жылғы бидай өнімін натура, ылғалдылық, күлділік, клейковина, шынылық, қалама саны сияқты негізгі жалпыға бірдей қабылданған сапалық сараптамадан өткізгенде төмендегі кесте 2 көрсетілген зертханалық эксперименттер нәтижелерін алған:

Кесте 2. Бидайдың сапалық көрсеткіштері, 2012 жылдың өнімі

№	Бидай, сорт	Нату-расы, г/л	Ылғалды лығы, %	Күл ділігі, %	Клейко-вина, %	Шыны лығы, %	Құлама саны, с
1	«Дала»	798	11,6	1,70	22	35	408/402
2	«Вод.100»	766	11,2	1,92	17,06	64	149/156
3	Мягкая яровая, «Глубочанка»	734	12,1	1,89	36	10	273/273
4	Мягкая яровая, «Ульбинка 55»	731	12,7	1,98	33	2	343/350
5	«Акмола 2»	763	13,5	1,78	30,8	46	418/428
6	«Дамсинская янтарная»	767	12,8	1,82	33	51	107/101
7	«Астана»	770	12,8	1,81	34,04	45	420/432
8	«Астана 2»	798	12,7	1,62	18,8	28	408/402
9	Яровая, «Волгоуральская»	785	11,6	2,10	32,6	20	369/349
10	«Карагандинская 70»	788	12,1	1,55	30,04	55	371/377
11	«Карагандинская 31»	788	13,0	1,42	32	45	457/430
12	«Карагандинская 22»	778	12,0	1,53	33,4	30	348/334
13	«Карагандинская 30»	799	12,8	1,43	26,6	38	380/430

Стандарттардың талаптарына сәйкес мониторингтік бақылау кезінде дәннің шынылығын, яғни ұлпаларының, крахмал гранулалары мен ақуыз заттарының қатынастық құрылымын және сол құрылымдардың өзара байланыстылығын анықтау қажет. Дәннің шынылығы ақуыздың құрамдық биіктігін, ал ұндылығы керісінше-ақуыздың төмен, ал крахмалдың басымдылығын көрсетеді. Сорттық ұн тартуда жұмсақ бидайдың шынылық көрсеткішінің ең төменгі мәні 50% болса, қатты бидайдың-80 % [2,5].

Қорыта алғанда, Қазақстанның дәнсебуші аудандарында өндірілетін әртүрлі бидай сорттардың сапалық көрсеткіштерінің зерттеулерінің жалпы көрінісі 2012 жылғы бидай өнімі азықтық мақсатта пайлануға жарамды. Бірақ солардың ішінде «Вод.100» сортын ерекше атап көрсеткен жөн. Бұл сорт бірнеше көрсеткіштері бойынша сапасы төмен болып, МемСТ-қа сәйкес келмеді. Кейбір сорттар, мысалы «Карагандинская-30» маңызды болып табылатын шикі клейковинасы бойынша төменгі деңгейде болды. Сондықтан бұл сорттың астығы нанпісірім мақсатта пайдалануға жіберілмейді.

Әдебиеттер

1. Ізтаев Ә. І., Нәлеев О. Н., Қизатова М. Ж., т.б.; ҚР ҮҒА академигі, т.ғ.д., проф. Ә.Ізтаевтың редакциялауымен жасалған.-Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011.-416 бет.
2. Иваненко А.С. Методы определения показателей качества зерна: Методические указания / А.С. Иваненко, Р.И. Белкина. Тюмень: ТГСХА. 2004. — 54 с.
3. Павлов А.Н. Качество клейковины пшеницы и факторы её определяющие / А.Н. Павлов // Сельскохозяйственная биология. — 1992. — № 1. — С. 3—16.
4. Сайт агенства по статистике РК [Электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: http://www.stat.kz/digital/selskoe_hoz/Pages/default.aspx
5. СТ РК 1046-2008 «Пшеница. Технические условия».

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 346.26

Кенжебаев Б.Х.
ЮКГУ им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОБОСНОВАНИЮ СТРУКТУРЫ И ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ПРОИЗВОДСТВЕННО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация: Данная статья раскрывает научно-теоретические подходы к обоснованию структуры и использованию производственно-ресурсного потенциала Южно-Казахстанской области. Приведено описание экономической ситуации области, проблемные аспекты и предложения по их решению.

Ключевые слова: Южно-Казахстанская область, производственно-ресурсный потенциал, производства, ресурсы, продукция, экономика области, проблемы, предложения, статистика, потенциал

На сегодняшний день Южно-Казахстанская область является одним из регионов Казахстана с самой диверсифицированной экономикой. В частности, в области достаточно хорошо развиты сельское хозяйство, пищевая и легкая промышленность, производство строительных материалов и фармацевтика. Кроме того, динамично развиваются машиностроение, туризм, альтернативная энергетика, металлургия и нефтехимия.

Оценивая производственный потенциал региона в результативной форме необходимо имеет виду не фактический объем производства, а потенциальный. Но здесь возникает другая проблема: как оценить потенциальный объем производства на уровне хозяйства отдельного региона или страны в целом? Можно предположить, что в данном случае производственный потенциал - это максимально возможный объем продукции (ВРП или ВВП), который экономика в состоянии произвести при полном вовлечении в процесс общественного производства всех имеющихся ресурсов. Однако, в разных условиях (экономических, правовых, социальных) один и тот же объем вовлеченных в хозяйственную деятельность ресурсов может дать разный объем выпуска продукции. Следовательно, без учета конкретных условий деятельности невозможно определить производственный потенциал хозяйственной системы [1].

На мой взгляд, производственный потенциал какой-либо хозяйственной системы есть не что иное, как совокупная способность производить материальные блага, удовлетворять общественные потребности, обусловленная имеющимися ресурсами и условиями их использования. *Производственно-ресурсный потенциал региона* - это совокупная способность производственных систем, находящихся в границах данного региона, производить материальные блага и удовлетворять общественные потребности, обусловленная существующими ресурсами и условиями их использования.

Что касается методов оценки производственного потенциала территории, то здесь можно выделить разные подходы к его определению.

Первая ресурсная позиция заключается в том, что ее сторонники рассматривают производственный потенциал как совокупность различных ресурсов без учета их взаимосвязей. Например, Д.А. Черников пишет о том, что производственный потенциал характеризуется «совокупностью ресурсов без учета реальных взаимосвязей, складывающихся в процессе производства».

Сторонников данной ресурсной позиции можно критиковать за упрощенный, узкий подход к определению категории «производственный потенциал», поскольку любая производственная система - это не просто набор разного вида ресурсов, а именно их взаимодействие. И только благодаря такому взаимодействию формируется необходимый результат: создается продукт, достигается определенный экономический эффект [2].

Вторая ресурсная позиция заключается именно в том, что производственный потенциал трактуется как совокупность ресурсов, способных производить определенное количество материальных благ, т.е. учитывается взаимодействие ресурсов в процессе производства. Например, В.Н. Свободин считает, что производственный потенциал представляет собой «совокупность совместно функционирующих ресурсов, обладающих способностью производить определенный объем продукции». Д.К. Шевченко рассматривает производственный потенциал как «совокупность производственных ресурсов, соединенных в процессе производства, обладающих определенными потенциальными возможностями в области производства материальных благ» [3].

Кроме рассмотренного выше ресурсного подхода к определению категории производственного потенциала, можно отметить также результативный подход. Его суть заключается в определении производственного потенциала в форме конечного результата производственного процесса, т.е. в форме объема выпуска материальных благ и реализованной продукции. Так, Э.П. Горбунов под производственным потенциалом понимает масштабы производства общественного продукта и национального дохода. А.Ю. Донец рассматривает исследуемую категорию как «максимально возможный годовой, суточный, часовой или отнесенный к другой временной единице объем выпуска продукции» [4].

Что касается нашей страны, в Казахстане также не существует четкой методологической базы оценки производственного потенциала регионов. До настоящего времени предпринимались различные попытки оценки уровня социально-экономического развития регионов: сопоставление валового регионального продукта, потенциал минерально-сырьевого комплекса, инвестиционная привлекательность и др.

Южно-Казахстанская область занимает ведущие позиции в республике по объему валовой продукции по ряду сельскохозяйственных культур. Согласно статистическим данным в общем объеме производства республики на долю Южно-Казахстанской области приходится 100% производства хлопка, 71% винограда, 66% бахчевых, 51% сафлора, 42% плодов и 25% овощей.

За годы Независимости в Южно-Казахстанской области отмечается стабильная динамика роста объемов промышленной продукции. Объем произведенной продукции увеличился с 514,8 млн. тенге до 316,4 млрд. тенге. За 20 лет в области открыто 328 новых предприятий. В рамках Государственной программы форсированного индустриально-инновационного развития реализовано 78 проектов.

Область по итогам 2014 года имеет лидирующие показатели по производству трансформаторов (доля ЮКО из общего объема производства по РК – 99,2%), ткани (99,2%), вина и виноградного сусла (58,9%), минеральных и газированных вод (51,4%), фармпрепаратов (48%), бензина (37,9%), переработанных и консервированных плодов и орехов (27,2%), газойли (26,7%), мазута (28,2%), цемента (27,6%), макарон и лапши (18,4%), мороженое (14%) [5].

Вместе с тем, на территории Южно-Казахстанской области зарегистрированы 12 989 юридических лиц, работающие в сфере сельского хозяйства, это 33,9% всех сельхозпредприятий Казахстана. 30% производителей текстильных изделий и 24,5% производителей напитков Казахстана зарегистрированы в Южно-Казахстанской области.

Благодаря благоприятным климатическим условиям 75,6% тепличных комплексов республики размещены именно в ЮКО.

Несмотря на вышеприведенные цифры, в области, и в целом в Казахстане, преобладает импортные товары. Иными словами, есть огромный потенциал для импортозамещения данных товаров, наладив свое производство в Казахстане.

Принимая во внимание, что многие рынки на сегодняшний день перенасыщены и крупные компании ищут новые рынки с благоприятным инвестиционным климатом для размещения своих производств, Казахстан, с учетом единой таможенной территорией с Россией и Белоруссией, является привлекательным для ведения бизнеса и реализации инвестиционных проектов для иностранных компаний [6].

Очень перспективной и привлекательной моделью развития для Казахстана, обладающего значительным транзитным потенциалом, может стать специализация на транзитных торговых и транспортных услугах. Республика вполне может более активно использовать свое выгодное геостратегическое положение на трансконтинентальных торговых путях вблизи динамично развивающихся регионов мира. Возможности развития международной транзитной торговли через территорию Казахстана расширяются с началом функционирования нового Шелкового пути -

Транспортного коридора Европа-Кавказ-Азия (ТРАСЕКА), а также с расширением торговли России со странами Южной Азии - Ираном, Пакистаном и Индией [7].

Южно-Казахстанская область имеет огромный потенциал стать «Южными воротами» Казахстана в международной торговле. Этому способствуют транспортный коридор «Западная Европа-Западный Китай», который является кратчайшим путем в международной перевозке между Европой и Китаем, и «Шымкент-Ташкент», открывающий Казахстану южные страны, так же Трансазиатская железнодорожная магистраль. Прогноз высокого спроса на логистические услуги при обслуживании товарных и транспортных потоков в ЮКО обеспечивают взаимодействие участников международной торговли Азиатско-Тихоокеанского региона, Центральной Азии и Европы.

Кроме того, в г. Шымкент функционирует международный аэропорт, который имеет выгодное географическое положение, он расположен в 100 км от г.Ташкент, в 450 км от г.Кызылорда, в 500 км от г.Бишкек, в 700 км от г.Алматы.

В области действуют крупные предприятия: ТОО «Kazakhstan Logistic Group» - логистический склад на 7 тыс. тонн, ТОО «НПО «Зерде» - склад фармацевтических изделий, ТОО «Санжар Трейд» - логистический центр, ТОО «Керемет-Центр» - овощехранилище мощностью 4 тыс. тонн.

В 2015-2019 годах планируется реализация 3-х крупных торгово-логистических центров (Шымкент, Туркестан, Сарыагаш), АО «НК «КТЖ» - Транспортно-логистический центр, ТОО «НПО «Зерде» - Строительство склада лекарственных средств (2810 млн. тг.), ТОО «Kazakhstan Logistics Group» - Строительство Торгово-Логистического Терминала (2000 млн. тг.), ТОО «Eurotransit Terminal» - Строительство транспортно-логистического центра (2525,7 млн. тг.) [8].

Основной проблемой экономической политики региона становится преодоление сырьевой направленности экономики. Превалирование в структуре экономики добывающих отраслей обуславливает сегодня сырьевую специализацию казахстанского экспорта, около 80 % которого составляют сырьевые материалы. Такая структура производства значительно усиливает экономическую зависимость региона от внешних факторов, особенно в связи с наблюдающейся в последние годы нестабильностью мировой конъюнктуры на товарных рынках. Кроме того, специализация Казахстана на поставках товаров энерго-сырьевой группы на мировой рынок не только ставит ее в сильную зависимость от колебаний мировых цен, но и, учитывая, что разработка многих видов сырья обходится все дороже, может привести в будущем к трудностям расширения сырьевого экспорта. Очевидно, что для избежание быстрой трансформации

Казахстана в типичную страну третьего мира с сырьевой экономикой необходима срочная переориентация экономической политики и стратегии экономического развития республики в сторону обоснованных ограниченных рамок развития добывающих отраслей и стимулирования роста более современных обрабатывающих производств [9].

Вместе с перечисленными проблемами, ограничивающими развитие производственного потенциала, в региональной экономике имеется ряд преимуществ, опора на которые может позволить в сравнительно короткие сроки не только укрепить экономическую ситуацию, но и обеспечить в будущем достижение конкретных национальных экономических целей. К таким плюсам следует отнести, во-первых, значительные масштабы свободных незадействованных производственных мощностей, позволяющих достаточно быстро запустить производство новых видов продукции. Во-вторых, наличие дешевой рабочей силы, обладающей относительно высоким уровнем квалификации. В-третьих, сравнительно развитый научно-технический потенциал, наличие научных и технологических заделов по ряду направлений современного и новейшего технологических укладов, в частности в области каталитической технологии, тонкой химии и биотехнологии. В-четвертых, высокий образовательный и культурный потенциал. Помимо указанных благоприятных экономических и социальных факторов регион наделен также удачными природно-географическими достоинствами - большой территорией, обеспечивающей широкое разнообразие экономической деятельности, выгодным геостратегическим положением и, наконец, богатыми земельными ресурсами.

Реальная модернизация производства, повышение конкурентоспособности продукции, поиск новых перспективных рынков и потребителей требуют не только активной поддержки государства в разработке, сбалансированной промышленной, внешнеторговой и налоговой политики, но и значительных инвестиционных ресурсов. Основным источником последних могут стать как отечественный, так и иностранный предпринимательский сектор. Активизировав приток инвестиций и направляя их на модернизацию промышленности, Южно-Казахстанская область и другие регионы страны могут стать вполне конкурентоспособными производителями продовольственных и потребительских товаров, химической продукции и машиностроения.

Возрождение реального сектора экономики может быть достигнуто посредством промышленного реструктурирования, приобретения передового опыта и технологий, конверсии сохранившихся с советских времен производств. Эти мероприятия потребуют разумного макроэкономического и финансового руководства со стороны государства, включая дальнейшее развитие банковского сектора, крупномасштабное стимулирование национальных и иностранных инвестиций, реализацию программ мобилизации капитала на государственном и региональном уровнях. На первом этапе, вкладывая средства в освоение прогрессивных технологий, в регионе можно организовать конкурентоспособное производство продуктов нефтепереработки, стройматериалов, химической продукции, металлоизделий, станков, дорожных и строительных машин, контрольных и измерительных приборов. На этом этапе промышленную реализацию могут найти имеющиеся в стране научные заделы в области радиационной, лазерной, каталитической и биологической технологии. Имеющийся в области научный и образовательный потенциал позволяет рассчитывать на определенные успехи в этом направлении [10].

Импульс развитию новых производств и экспорта продукции с высокой добавленной стоимостью может придать кооперация с ведущими западными компаниями. Прямые иностранные инвестиции, осуществляемые транснациональными компаниями, имеют массу преимуществ перед национальными источниками капитала и средствами международных фондов, главное из которых заключается в переносе передового управленческого опыта, ноу-хау и технологий для конкретных промышленных проектов. Создание новых современных отраслей с использованием прямых иностранных инвестиций будет развивать человеческий, научный и образовательный потенциал страны.

В условиях Южного Казахстана, обладающего значительными земельными ресурсами, определенные шансы на успех имеет ускоренное развитие аграрного сектора. Земельные ресурсы, которыми располагает область, при их рациональном использовании и улучшении способны обеспечить производство разнообразной сельскохозяйственной продукции в объемах, удовлетворяющих внутренние и экспортные потребности. В случае более интенсивного их использования вполне вероятно рассчитывать на превращение Казахстана в поставщика сельскохозяйственной продукции на мировые рынки [11].

Литература

1. Виханский О.С., Наумов А.М. Менеджмент: Учебник. М.: Гардарики, 2002.
2. Новицкий Н.И. Организация производства на предприятиях: Учеб.-метод. пособие.-М.:Финансы и статистика, 2001. –392 с.
3. Статистический пресс-бюллетень /Нацстатагенство/. Алматы, 2000 г.
4. Ермаков В.В. Менеджмент организации. М.: МПСИ, 2005.
5. Горшков В.Г., Грибова Ю.Н. Производственный менеджмент: Учеб. пособие. Барнаул: АлтГТУ, 2003.
6. Программа развития Южно-Казахстанской области на 2011-2015 годы
7. Герчикова И.Н. Менеджмент: Учебник. М.: Банки и биржи; ЮНИТИ, 1997.
8. Бердалиев К.Б. Менеджмент: курс лекций. –А.,2005.
9. Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке М.: Вильяме, 2000.
10. - Мескон, Майкл. Основы менеджмента: / Мескон М, Альберт М,Хедоури Ф/ / (Пер.с анг/ Учеб. пособие. М.: Интерпрессервис, 2005.
11. Гэлповэй Л. Операционный менеджмент, принципы и практика. СПб.: Питер, 2002
12. Желтенков А.В. Управление операциями. Операционный менеджмент. М.: ФБКПРЕСС, 2005.
13. Закон РК "Об индивидуальном предпринимательстве" от 19.06.1997 г.
14. Закон РК "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам упрощения порядка государственной регистрации субъектов малого предпринимательства" от 19.06.1997 г.
15. Закон РК "О государственной поддержке малого предпринимательства" от 19.06.1997 г.

УДК 347.78.035

Лесбекова Л.Ж., Абаева А.Б.
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ВСЕМИРНАЯ ВЫСТАВКА ЭКСПО

Аннотация: Всемирная выставка или ЭКСПО – международная выставка, которая является символом индустриализации и открытой площадкой для демонстрации технических и технологических достижений.

Ключевые слова: развитие, представление, выставка, выработка

Это величайшая возможность для нашей страны получить новые энергетические и «зеленые» технологии.

Всемирная выставка или Экспо (Expo) — международная выставка, которая является символом индустриализации и открытой площадкой для демонстрации технических и технологических достижений.

Первая всемирная выставка была проведена в Гайд-парке в Лондоне по инициативе принца Альберта. Главной достопримечательностью выставки был Хрустальный дворец, возведённый Джозефом Пакстоном из железа и стекла.

10 июня 2011 года в Париже в штаб-квартире Международного Бюро Выставок ответственный секретарь МИД РК Рапиль Жошыбаев, национальный координатор проекта EXPO-2017, встретился с Генеральным секретарем МБВ г-ном Винсенте Гонсалесом Лоссерталесом. Во время встречи г-н Жошыбаев передал официальную заявку Республики Казахстан, подписанную Премьер-министром РК.

Экспо-2017 Астана - планируемая международная выставка, признанная Бюро международных выставок , которая состоится в Астане, Казахстан в 2017 году. Тема ЭКСПО: «Энергия будущего». Экспо-2017 ожидает участия более 100 стран и международных организаций, и 8 миллионов посетителей.

Сегодня Казахстан прочно интегрирован в международное сообщество. Мы открыты для инвестиций, партнеров и современных технологий. Качественный переворот в энергетике изменит все существующие представления о бизнесе и жизнедеятельности. Это улучшит эффективность экономики, повысит социальные стандарты, остановит разрушение среды обитания.

Задачи форума

- ✓ развитие альтернативных источников энергии
- ✓ внедрение инновационных технологий на региональном уровне
- ✓ энергосбережение и энергоэффективность

Повестка форума

- ✓ актуальные вопросы энергетики
- ✓ выработка предложений по реализации проектов в области «зеленой энергии»
- ✓ энергосберегающие технологии
- ✓ перспективы развития промышленности региона с учетом развития энергетической отрасли

Цель форума

Выработка эффективных механизмов реализации инновационных проектов в энергетической отрасли.

Итог

EXPO 2017 – это большое событие и большая ответственность. Народ Казахстана должен показать своё известное гостеприимство и радушие.

«Это будет ещё одна «народная стройка» Казахстана. Пять лет пролетят быстро. Успех Астаны в борьбе за право проведения EXPO 2017 – это успех всего народа Казахстана", - считает Назарбаев.

• В ходе голосования представителей государств-членов Международного бюро выставок было принято решение о том, что столицей проведения Международной специализированной выставки **"Экспо 2017"** станет Астана. В финале голосования, проходившего в несколько этапов, столица Казахстана набрала абсолютное большинство голосов (103 из 161), оставив позади своего главного соперника - бельгийский город Льеж.

• Предстоящая выставка, которая пройдет под лозунгом «Энергия будущего», осветит одну из самых актуальных тем, волнующих мировое сообщество – альтернативные источники энергии. Тему предстоящей выставки как нельзя лучше олицетворяет яркий лаконичный логотип **"Экспо 2017"**: ассиметрично расположенные в круг лепестки символизируют энергию и вечное движение.

• На протяжении трёх месяцев (с 10 июня по 10 сентября 2017 года) «ЭКСПО-2017» примет около 100 стран-участниц и 10 международных организаций. На всемирной специализированной выставке 2017 года странами-участницами будут продемонстрированы достижения и перспективы в сфере использования возобновляемых источников энергии и такие их преимущества, как экологическая чистота, низкая стоимость эксплуатации и безвредность для окружающей среды. Для Казахстана «ЭКСПО-2017» станет знаковым событием: никогда раньше международная выставка подобных масштабов не проходила в странах Центрально-Азиатского региона и СНГ.

• Проведение **"Экспо 2017"** - большой шаг к становлению Казахстана в качестве международной выставочной и информационно-презентационной площадки.

• **Справка:** Международная специализированная выставка **"Экспо"** - крупнейшая международная выставка, на которой демонстрируются новейшие научно-технические достижения, перспективы развития, а также история, традиции и культура стран всего мира. Результатом проведения всемирных выставок является расширение международных, экономических, политических, культурных и научных связей. Всемирные выставки проводятся один раз в пять лет, а промежутки между ними заполняют специализированные выставки.

• Впервые Всемирная выставка состоялась в 1851 году в Великобритании. На протяжении нескольких месяцев здесь демонстрировались самые разнообразные экспонаты, среди которых были промышленные товары, изделия ремесла, машины, полезные ископаемые и даже предметы искусства. Выставка 1851 года справедливо названа важнейшей вехой в истории промышленной революции. Идея проведения подобных выставок, принадлежавшая британскому союзу ремесленников, прижилась, и они начали проходить на постоянной основе, с каждым годом набирая обороты и становясь более грандиозными и масштабными. Немногие знают, что знаменитую Эйфелеву башню начали строить специально для Всемирной выставки 1889 года в Париже в качестве входной арки на территорию экспозиции, расположенной во дворце Трокадеро. Также к проведению всемирных выставок были возведены лондонский Хрустальный дворец (уничтожен пожаром в 1936 году) и уникальный жилой комплекс Хабитат 67 в Монреале (темой выставки 1967 года были дома и жилое строительство).

Эстафету по проведению **"Экспо"** перенимали такие страны, как США, Испания, Италия, Франция, Япония, Корея, Бельгия, Бразилия, Китай и другие.

Литература

1. ЭКСПО – 58. Джонатан Коу
2. «Всемирная выставка» Элвин Мартин

Түйін

Дүниежүзілік көрме немесе экспо - индустриализация түртіндісінің және ашық алаңшықпен техникалық және технологиялық табыстың демонстрациясы үшін болып табылатын халықаралық көрме.

Summary

World fair or EXPO - international exhibition, which is a symbol of industrialization and open platform for demonstration of technical and technological achievements.

ӘОЖ 333.731

Укубаева А.С., Укубаев Б.С.
ХГТУ, Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПКЕРЛІКТІ ҚОЛДАУ ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа: Мақалада қәзіргі кезеңдегі Қазақстан үшін ең өзекті мәселелер-шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту, әсіресе «Нұрлы жол-болашаққа бастар жол» атты Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында аса үлкен мән берілген инфрақұрылым мәселелері қарастырылған.

Кілттік сөздер: Шағын және орта кәсіпкерлік, инфрақұрылым салалары, мемлекеттік қолдау, мемлекеттік саясат, микронесиелеу, қаржылық және қаржылық емес бағдарламалар.

Бірқатар шағын және орта кәсіпорындардан тұратын салалардың нарықтық өзгерістерге бейімделуге, ішкі менеджментін, өнімдері мен қызметтерІн тұтынушылармен тиімді қатынастар қабілетсіздігіне байланысты болып отыр. Сыртқы нарыкка **ө**нім өндіретін шағын кәсіпорындардың үлесі өте аз. Қоғамда шағын кісіпкерлікті қабылдау үрдісі байқалғанымен, әлі де халыктың бір бөлігі шағын бизнеске **с**енімсіздікпен қарайды, оның табыстары бизнесті жүргізудін жалпы белгіленген нормалары мен ережелерінен бас тартумен байланысты деп санайды. Көптеген еңбекке қабілетті және жұмыссыз азаматтар, өздерінің қаржылық мәселелерін шешудің жолы ретінде, өз бетінше кәсіпкерлік қызметпен айналысуға әлі дайын емес.

Шағын және орта кәсіпкерліктің дамуы салалық және аумақтық кесіндіде бірқалыпты емес. Бұл тұрғындарға негізгі жұмыс орындарымен қатар қосымша табыс табу көздерін ұсынатын, шағын бизнестің әлеуметтік бағыттылығын көрсетеді. Алайда өнеркәсіп өндірісі мен ауыл шаруашылық өнімдері өндірісінің көлемінде, жолаушылар тасымалдау, байланыс, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, санаторлық-сауықтыру ұйымдарының қызметтерінде шағын бизнестің үлесі әлі шамалы больш тұр.

Солай бола тұра, облыс экономикасында, сондай-ақ бүкіл елімізде, кейбір көрсеткіштер бойынша, біздің ойымызша, шағын және орта бизнестің рөлі ресми статистикалық мәліметтерден 30-50 % жоғары, өйткені шағын кәсіпкерлік субъектІлерінің бір бөлІгі шағын кәсіпкерлік аясындағы салық салу жүйесінің және нормативтік-құқықтық базаның жетілмеуінен «көлеңкеде» жұмыс істеуге мәжбүр. Сонымен бірге, шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінІң барлық нысандарының қызметі туралы толық статистикалық-ақпараттың болмауы, үнемі өзгеріп отыратын есептеу әдістемесін қолданьш, ішінара тексеру негізінде алынатын статистикалық көрсеткіштердің сапасының жеткіліксіздігі шағын кәсіпкерліктің нақты аясы туралы пікір қалыптастыруға мүмкіндік бермейді және тиімді басқарушылық шешімдер қабылдауды қиындатады.

Шағын және орта бизнес негізінен тұрғындарға қызмет көрсетуге бағытталғандықтан, оның қиындықтары көп жағдайда тұрғындардың көпшілігінің төлем қабілетті сұранысының төмен болуына байланысты.

Шағын және орта кәсіпкерліктің өндірістік-техникалық және ресурстық базасы әлсіз, мұнда облыс шаруашылық кешенінің барлық негізгі қорларының 35% ғана орналасқан. Кәсіпкерлік қызметтің дамуын энергоресурстар мен коммуналдық қызмет бағаларының жоғары болуы, нарық, ресурстар, мемлекеттік және аумақтық тапсырыстар, нормативтік-құқықтық актілер туралы

қолжетімді іскерлік ақпараттың болмауы тежейді. Ірі және шағын кәсіпорындардың өндірістік кооперациясы жеткіліксіз дамуда.

Кәсіпкерлік мәселелері бойынша ғылыми әзірлемелер мен осы аядағы әлеуметтІк зерттеулерді ұйымдастыру дамып келе жатқан тәжірибеден артта қалуда. Аймақтық деңгейде шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау жүйесінің негіздері қалыптаспаған.

Шағын және орта кәсіпкерлікке қатысты мемлекеттік саясаттың негізгі идеалары мыналар болуы тиіс:

-мемлекеттік биліктің атқарушы орғандары, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, кәсіпкерлердің қоғамдық ұйымдары мен бірлестіктері, шағын бизнесті қолдау жөніндегі инфрақұрылым ұйымдары арасында әріптестік қарым-қатынастар орнату;

- әкімшіліктік әсер етуді қысқарту және нормативтік-құқықтық реттеуді азайту;

-шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерін қолдау, оларды нарықтық дербес сипаттағы жағымсыз факторлардан қорғау;

-шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау мақсаттарының, міндеттерінің және нақты шараларының шағын бизнестІң нақты қажеттіліктеріне, облыстық экономиканың жағдайына барабарлығы;

-нақты қолдауды біртіндеп аумақтар деңгейіне аудара отырып, шағын және орта бизнесті қолдау саясатында аймақтық аспектіні күшейту.

ОҚО-нда қолайлы кәсіпкерлік ахуал қалыптастыру бойынша жалпылама мемлекеттік саясат мәселелерді шешуде жүйелі ыңғайды қамтамасыз етуі тиіс:нарыққа енуде барлық шаруашылық субъектілері үшін бәсекенің бірдей шарттары, шағын және орта бизнес жолындағы қажетсіз әкімшілік кедергілерді жою,тұрақты және анық «ойын ережелерін» (жалпы құқықтық, жалпы экономикалық, мүліктік, жер қатынастары бойынша) құру жағынан кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік реттеуді күшейте отырып, шаруашылық іс-әрекетке мемлекеттің араласуын жалпылама шектеу.

Облыстық деңгейде мемлекеттік қолдау шағын кәсіпкерлікті қолдаудың мақсаттарын, басымдықтарын, қағидалары мен шарттарын қалыптастыруға, оның даму болашағын болжауға және негіздеуге бағытталады. Облыстық бюджеттің қаржы қорлары мына шараларға бағытталуы тиіс: шағын және орта кәсіпкерлікті қолдаудың мақсатты облыстық бағдарламаларын іске асыру, қолдаудың мемлекеттік тетіктерін әзірлеу, облыс көлемінде маркетингтік және әлеуметтік зерттеулерді орындау, кәсіпкерліктің бірыңғай ақпараттық кеңістігін, кадрларды дайындау және олардың біліктілігін жоғарылату жүйесін қалыптастыру және дамыту, Шағын және орта бизнесті қолдаудың аймақтық инфрақұрылымының жетіспеген элементтерін құру. Облыстық мемлекеттік басқару орғандары қабылдаған шешімдерді шұғыл іске асыру үшін, облыстық деңгейден төменгі деңгей - ОҚО аудандары мен қалалары деңгейі қызмет аткарады. Аудандарда аудан құрамына кіретін әкімшіліктік-аумақтық құрылымдардағы шағын және орта бизнестің дамуына талдау жасалады, шағын кәсіпкерлІкті дамытудың облыстык және аудандық бағдарламаларын дайындау және іске асыруға көмек көрсетіледі, аудан ауқымында қызмет ететін ОҚО мемлекеттік биліктің атқарушы органдарының, сондай-ақ аудан әкімшіліктерінің шағын бизнес субъектілерінің қызметіне қатысты мәселелер бойынша іс-әрекеттері үйлестіріледі.

Жергілікті деңгейде жергілікті өзін-өзі басқару органдары шағын және орта бизнес субъектілеріне өнім, жұмыс және қызмет өндірісіне тапсырыстар, жер телімдерін, тұрғын емес ғимараттарды береді, халық шаруашылық инфрақұрылымы объектІлері мен инженерлік желілерін пайдалану мүмкіндіктерін, коммуналдық қызметке ақы төлеуде және тіркеуде мемлекеттік баж салығын төлеуде жеңілдіктер беру мәселелерін шешеді.

«Үкімет кәсіпкерлікті, әсіресе шағын және орта бизнесті дамытуға тың серпіліс беретін жүйелі іс-шараларды дайындап оны жүзеге асыруы тиіс. Бірінші кезекте шағын және орта кәсіпкерлік нысандарын қаржыландыруға қол жеткізуі керек. Ел экономикасы, біздің кәсіпкерлер қазіргі уақытта ұзақ мерзімді несие ресурстарына мұқтаж». Президент Н.Ә.Назарбаевтың Үкіметтің 2014 жылғы 14 ақпандағы кеңейтілген отырысында сөйлеген сөзінен. Бұл туралы Президентіміз Н.Назарбаев «Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты биылғы жолдауында: «Экономиканың жоғары технологиялық жаңа салаларын құру ғылымды қаржыландыруды ішкі жалпы өнімнің 3 пайызынан кем емес деңгейге дейін арттыруды талап етеді. Ішкі жалпы өнімнің энергия тұтыну ауқымын 2 есе азайту маңызды. Шағын және орта бизнес 2050 жылға қарай Қазақстанның ішкі жалпы өнімінің қазіргі 20 пайызы орнына кемінде 50 пайызын өндіретін болады. Еңбек өнімділігін 5 есеге – қазіргі 24,5 мыңнан 126 мың долларға дейін арттыру керек.

Әлеуметтік саланы дамытудың 2050 жылға дейін басты бағдарлары нақты индикативті цифрларда көрсетілген. Біз ішкі жалпы өнім көлемін жан басына шаққанда 4,5 есе – 13 мың доллардан 60 мың долларға дейін арттыруымыз керек. Қазақстан халық құрылымында орта тап үлесі басым елге айналады. Урбанизацияның жаһандық үрдісіне орай қалалық тұрғындар үлесі барлық халықтың қазіргі 55 пайызынан 70 пайыздай деңгейге дейін өседі. Қазақстанның қалалары мен елді мекендерін сапалы жолдар мен көліктің барлық түрінің жүрдек бағыттары байланыстырады» – дейді. Алдымен экономика, сосын саясат формуласын ұстанатын президентіміздің шағын және орта кәсіпкерлікке деген ынта-ықыласын бүкіл халық қолдауда. Аз жылда республикамыз бойынша шағын және орта кәсіпорындармен жұмыс істеуді көздейтін жалпыұлттық институттар құрылып үлгерді.

Несие ұсыну жаңа және жетілдірілген жаңа құралдар алуға; айналым қаражатын толықтыруға; әрекет ететін шағын және орта бизнес субъектілерін қаржыландыруға негізделген. Онда 7 жылға дейінгі мерзімге 750 млн. теңге көлемінде несие алуға болады.

Аймақтық қаржыландыру бағдарламасы – ауыл шаруашылығы өнімдерін, мал шаруашылығы, аралас ауыл шаруашылығы, балық аулау, акваөнімдер, азық-түлік өндірісі, мақта-мата бұйымдары, киім, мектепке дейінгі білім саласымен айналысатын кәсіпкерлерге көрсетілетін көмек.

«ДАМУ өндіріс» қаржылық бағдарламасы ЖК субъектілері үшін және дағдарыс жағдайынан шығуға арналған несие ресурстары тапшылығын тартып отырған кен байыту өндірістеріне көмек көрсету мақсатында жұмыс істейді..

Сонымен қатар, әйелдер кәсіпкерлігін микронесиелендіру бағдарламасы жұмыс істейді. Онда қаржыландыру саласына шектеу қойылмай, жылына 14%-дан аспайтын несие беріледі. Оны төрт банк жүзеге асырады, олар: «ЦентрКредит» АҚ, «Цеснабанк» АҚ, «Дельта банк» және «Евразиялық банк».

Қаржылық емес бағдарламалар – мүгедек-кәсіпкерлерге олардың мәселелері мен қажетті ресурстары (қаржылық, мүліктік, ақыл-кеңестік қолдау көрсету, өзге де қызметтер арқылы көмек беру) туралы ақпараттандыру деңгейін арттыру жолымен көмек көрсету мақсатында әзірленген арнайы бағдарлама. Қор «ДАМУ-көмек» сайтын жасап, оған өзінің шағын ісін ашқан және көмекке мүдделі мүгедек-кәсіпкерлер туралы ақпараттар орналастырады.

Әдебиеттер

1. «Нұрлы жол-болашаққа бастар жол» атты ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 11 қараша 2014 жылғы Қазақстан халқына жолдауы
   Информация о деятельности Центра обслуживания предпринимателей. - Шымкент, 2013г.
2. Уразбаева С. Основа развития - ответственность перед обществом //Малый и средний бизнес Казахстана. - 2009. - № 1 (9). - 16 с.
3. Сулейменова Г.К. Особенности развития малого предпринимательства в регионах Казахстана //Проблемы современной экономики. - 2010. - № 3.
4. Программа развития территории Южно-Казахстанской области на 2011-2015гг., Шымкент.

Резюме

В статье рассматриваются проблемы инфраструктурного обеспечения малого и среднего предпринимательства в Республике Казахстан.

Summary

The article discusses the state of the structure of agriculture, intervention in the industry, the role of agriculture in the economy and the mechanisms of state regulation.

УДК 35.087.44.(574)

Якиева Ш.
ЮКУГУ им.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

О ТЕНДЕНЦИЯХ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация: Медицинское страхование может позволить существенно увеличить ресурсное обеспечение здравоохранения. Сегодня в Казахстане приобретают медицинскую страховку для своих работников в основном крупные национальные компании.

Ключевые слова: Страхование , медицинское страхования, клиент, Страховой случай, Страховой риск

Государственная программа развития здравоохранения «Саламатты Казахстан» на 2011–2015 годы предполагаетвнедрение солидарной ответственности государства, работодателей и граждан за охрану и укрепление индивидуаль-ного и общественного здоровья. В связи с этим одним из приоритетных направлений получения качественной медицин-ской помощи является введение обязательного медицинского страхования граждан Республики Казахстан. Целью ста-тьи является обоснование необходимости внедрения обязательного медицинского страхования. В статье рассматриваются тенденции становления и развития рынка медицинского страхования. Даны характеристики двух форм меди-цинского страхования: добровольное и обязательное.

Внедрение системы обязательного медицинского страхования позволит стимулировать развитие медицинских учреж-дений, повысит эффективность и качество медицинского обслуживания, доступность основных медицинских услуг,ответственность населения за свое здоровье, также позволит в полной мере реализовать право человека лечитьсятам, где ему нравится.

В Послании народу Казахстана в 2010 году глава государства отметил, что здоровый образ жизни и принцип солидарнойответственности человека за свое здоровье должны стать главным в государственной политике в сфере здравоохранения, повседневной жизни населения.[1]

В мире существует несколько форм финансирования здравоохранения: государственная, бюджетно-страховая и частная. В Казахстане функционирует государственная. Несмотря на то, что государство обеспечивает ежегодный рост финансирования, средств для полного обеспечения гарантированного объема бесплатной медицинской помощи недостаточно. В этойсвязи вопрос перехода на бюджетно-страховую модель здравоохранения является для Казахстана актуальным. Медицинское страхование может позволить существенно увеличить ресурсное обеспечение здравоохранения. Сегодня в Казахстане приобретают медицинскую страховку для своих работников в основном крупные национальные компании. По данным

Агентства по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций, на 1 октября 2010 года по классу страхования на случай болезни в Казахстане привлечено 8,1 млрд. тенге, что составляет всего лишь около двух процентовот общего объема финансирования здравоохранения. Кроме того, медицинское страхование является одним из рычагов

повышения экономической заинтересованности и ответственности организаций здравоохранения и медицинских работни-ков за конечный результат своей деятельности, а также развития конкуренции между медицинскими организациями. Всвою очередь, медицинское страхование также может повысить экономическую заинтересованность самого населения в сохранении собственного здоровья.В мировой практике на рынке страховых услуг сложились 2 основные формы медицинского страхования: обязательное и добровольное. Чем принципиально отличаются друг от друга обязательное и добровольное медицинское страхование? При обязательном страховании для всех граждан устанавливается одинаковая ставка отчислений в бюджет, то есть для всех слоев населения обеспечиваются равный объем и качество медицинской и лекарственной помощи. Добровольное медицинское страхование гарантирует человеку соответствующий объем медицинских услуг в случае возникновения проблем со здоровьем, компенсирует затраты на лечение, но в основном клиенты страхуются на случай внезапного заболевания. Главным достоинством добровольного медицинского страхования является то, что можно получать качественную медицинскую помощь в лучших медицинских учреждениях с

расширенным перечнем услуг, современным оборудованием и высококвалифицированными специалистами. При этом все финансовые заботы ложатся на плечи страховой компании, также она контролирует качество лечения и объем оказанных услуг.В России обязательное медицинское страхование работает уже много лет и довольно эффективно. С работающих граждан удерживаются страховые взносы и перечисляются в специальный фонд, средства из которого расходуются при обращении пациентов за медицинской помощью. При этом уровень зарплаты не играет никакой роли, люди, будь ты рядовой специа-лист или руководитель, имеют одинаковые права на один и тот же пакет врачебной помощи.В Казахстане обязательного медицинского страхования вообще нет, действует только добровольное страхование. Вначале у нас по этому виду страховались в основном компании с иностранным участием, у которых наличие медицинской страховки является обязательным условием социального пакета. Затем и отечественные компании все чаще начали прибегать к медицинскому страхованию, так как поняли, что это один из наилучших способов заботы о своем персонале. И это оправдано, так как затраты на социальный пакет в плане обеспечения здоровья сотрудников, выгодны самим работодателям, поскольку снижается необходимость в оплате больничных. С другой стороны, у договоров добровольного медицинского страхования, продающихся в Казахстане, есть общая особенность – они не защищают клиента от хронических и трудноизлечимых болезней, у каждой компании есть свой перечень исключений из страховых случаев.

Но не смотря на то, что отечественные компании все чаще стали прибегать к добровольному медицинскому страхованию, данный вид страховки не получил у нас широкое распространение. На сегодняшний день в Казахстане добровольным медицинским страхованием охвачено не более ста тысяч человек. Удельный вес добровольного медицинского страхования в финансировании медицинских услуг очень маленький, всего лишь два процента. И это объясняется тем, что, добровольное медицинское страхование – затратное дело, оно не приносит существенной прибыли. Кроме того, это слишком дорогое

удовольствие для простого человека, поэтому большинство населения не может позволить себе его купить. А если бы нагрузку по страхованию работников несли сами работодатели, то многие бы оценили плюсы медицинского страхования. В среднем стоимость договора страхования зависит от ассортимента услуг, списка заболеваний, подлежащих лечению, от лечебных учреждений, в которых будет обслуживаться застрахованный. То есть от оказания неотложной врачебной помощи до предоставления возможности санаторно-курортного лечения, а также стоматологической помощи и лекарств. И здесь стоимость страховки варьируется от 100 до 250 тысяч тенге. Более доступные программы составляют 30-50 тысяч тенге, но они рассчитаны на оказание медицинской помощи только при экстренных случаях. Практика страхового рынка Казахстана показывает, что страховые компании неохотно продают медицинские страховки физическим лицам. По мнению Дмитрия Жеребятьева – председателя правления АО "СК "Коммеск-Омір", это связано не только с тем, что медицинское страхование – высоко убыточное предприятие, но и с необходимостью исключения возможности мошенничества со стороны физического лица и медицинских работников.*2+ В связи с этим в Казахстане наибольшее распространение получило медицинское страхование корпоративных клиентов.

Второй этап реализации Государственной программы развития здравоохранения «Саламатты Казахстан» на 2011–2015 годы предполагает внедрение солидарной ответственности государства, работодателей и граждан за охрану и укрепление индивидуального и общественного здоровья. *3+. В связи с этим одним из приоритетных направлений получения качественной медицинской помощи на наш взгляд является введение обязательного медицинского страхования граждан Республики Казахстан.

Внедрение системы обязательного медицинского страхования позволит стимулировать развитие медицинских учреждений, повысит эффективность и качество медицинского обслуживания, доступность основных медицинских услуг, ответственность населения за свое здоровье, также позволит в полной мере реализовать право человека лечиться там, где ему нравится. Так, например, АО СК «Нефтяная страховая компания» (НСК) предлагает заменить бюджетное финансирование обязательным медицинским страхованием. То есть полис ОМС должен покрывать гарантированную бесплатную медпомощь — все, что выше этого минимума, по их версии, должно финансироваться за счет добровольного страхования. Обеспечение страховыми полисами по ОМС наемных работников ляжет на работодателей. Самозанятое и так называемое неактивное население должно будет приобретать страховку самостоятельно. Государство же

возьмет на себя финансирование медобслуживания пенсионеров, официальных безработных и социально уязвимых слоев населения» *2].

Как подсчитали в компании, при такой схеме можно сэкономить большую часть бюджетных средств. Так, по оценке НСК, из299 млрд. тенге на здравоохранение в бюджете 2012 года государственные расходы составят лишь 54 млрд. тенге, 245млрд. будут покрыты за счет ОМС. Но участие государства не ограничится только прямым финансированием. Согласно

предложению НСК, оно также должно пойти на снижение подоходного налога для работающего населения и ставки социального налога для работодателей. В результате бюджет недосчитается 188 млрд. тенге. Тем не менее, по оценке НСК, государство все равно останется в выигрыше, если за основу взять нынешние расходы на медобслуживание.

Внедрение обязательного медицинского страхования связано с определенными проблемами, которые касаются всех сторон системы здравоохранения. Отрицательное влияние на восприятие населением введения обязательного медицинского страхования мог оказать и негативный опыт налаживания системы обязательного медицинского страхования. В середине 1990-х годов был создан фонд обязательного медицинского страхования (ФОМС), который должен был обеспечить население необходимой медицинской помощью. Но через пару лет здесь обнаружились большие финансовые нарушения, руководителя признали виновным в хищении финансовых средств фонда. Фонд уже не мог выполнять свои договорные обязательства перед поставщиками медицинских услуг, и в результате был упразднен.

По мнению экспертов страхового рынка необходимо, прежде всего, создать стимулы для развития конкурентного рынка медицинских услуг и услуг медицинского страхования, которые будут доступны для всего населения.

При этом необходимо, прежде всего, сформировать спрос у населения на услуги медицинского страхования, а у потенциальных инвесторов желание инвестировать средства в эту инфраструктуру.

Эксперты сходятся во мнении, что обязательное медицинское страхование может быть внедрено в Казахстане только после 2014 года, так как на данный момент казахстанская система здравоохранения к этому не готова. «Медицинское страхование на сегодняшний день у нас носит сугубо добровольный характер. Вообще само понятие «медицинское страхование» подразумевает стабильное развитие экономики и достаточно большой пул работающего населения. И когда сравнивают модели страховой медицины и государственно-бюджетной, которая у нас сейчас есть, явных преимуществ той или инойсистемы нет», – считает вице-министр здравоохранения республики Эрик Байжунусов.[2]

Для успешного внедрения обязательного медицинского страхования государству необходимо разработать четкие критерии, по которым оно будет определять готовность страховщика предоставлять эти услуги. Серьезные проблемы вызывает и решения вопроса о том, кто и в каком размере будет оплачивать страховку – работодатель или работник. Для того чтобы выплаты взносов по полису обязательного медицинского страхования не легли на плечи населения тяжелым грузом эксперты страхового рынка предлагают осуществлять финансирование за счет социального налога. Еще одним фактором, который мог бы оказать позитивное влияние на рынок обязательного медицинского страхования является введение налоговых льгот для компаний, осуществляющих корпоративное медицинское страхование.

В статье 29 Конституции РК прописаны право на охрану здоровья и норма обеспечения равного доступа гарантированного объема медицинской помощи всем гражданам Казахстана. [4] А чтобы этого добиться, надо наладить государственно частное партнерство, и в этом плане обязательное медицинское страхование незаменимо

Литература

1. «Новое десятилетие – новый экономический подъем – новые возможности Казахстана». Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана 1.02.2010
2. «Эксперт Казахстан» №13 (354) /02 апреля 2012
3. Государственной программы развития здравоохранения «Саламатты Казахстан» на 2011–2015 годы. Раздел 6.
4. Конституция Республики Казахстан. Раздел II Статья 29.Р.К. ЕЛЖАНОВА
5. «ҚАЗАҚСТАНДА МЕДИЦИНАЛЫҚ САҚТАНДЫРУДЫҢ ҮДЕРІСТЕРІ»

Түйін

Макалада «2011-2015 жылдарға арналған «Саламатты Казақстан» Мемлекеттік бағдарламасы денсаулық сақтауды жетілдіру жолында мемлекетімізге нлкен жауапкершілік жнктейді, сонымен қатар жұмыс берушінің және кнзет ншін азаматтардың және қоғамдық денсаулықтың қорғауын қамтамасыз етеді. Осыған байланысты сапалы медициналық көмектің басымбағыттарының бірі ретінде Қазақстан республикасының азаматының міндетті медициналық сақтандырылуы болып табы- лады. Мақаланың мақсаты міндетті медициналық сақтандыруды енгізу қоғамның басты талабы болып табылады. Мақалада медициналық сақтандыру нарығының дамуы нрдістері қарастырылады. Медициналық сақтандырудың мінездемелері екі тнрлі: ерікті және міндетті. Медициналық сақтандыру жнйесін енгізу медициналық мекеменің дамуын ынталандыру, тиімділікті жоғарлату және медициналық қызметтің сапасын, негізгі медициналық қызмет атқарудың қолжетімділігін, халықтың жауапкершілігі ншін өзінің денсаулығын жоғарылатады, адам өзі ұнаған жерінде толық ем алуға құқылы.

Summary

"ON TRENDS MEDICAL INSURANCE IN KAZAKHSTAN "

Resume: the state programme of developing healthcare "Salamatty Kazakhstan" for 2011-2015 involves the introduction of joint and several liabilities of the state, employers and individuals for protection and promotion of individual and public health. In this regard, one of the priorities of obtaining quality healthcare is the introduction of compulsory medical insurance for citizens of the Republic of Kazakhstan. The purpose of this article is the basis of necessity for the inculcation of compulsory medical insurance. This article examines trends in the formation and development of the medical insurance market. There are given characteristics of two forms of health insurance: voluntary and compulsory. The introduction of compulsory medical insurance system will encourage the development of medical institutions, increase the efficiency and quality of medical service, access to basic medical services, the responsibility of the population for their health, will also allow to fully accomplishing the human right to be treated wherever he likes. Keywords: market of medical services, medical insurance, compulsory medical insurance (CMI), voluntary medical insurance (VMI).

ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ
ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

ӘОЖ 342.61

Есеналиев А.Е., Атамбаева А. А.
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҰТЫМДЫ ПАЙДАЛАНУ МЕН ҚОРҒАУДЫ АҚПАРАТТЫҚ ҚАМТМАССЫЗ ЕТУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

2014 жылдың 11 қарашасында ҚР Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына «Нұрлы жол - болашаққа бастар жол» атты кезекті Жолдауында бүкіл әлем жаңа сындармен және қатерлермен бетпе-бет келіп отыр. Әлемдік экономика әлі де жаһандық қаржы-экономикалық дағдарыс салдарынан айыға қойған жоқ. Қалпына келу өте баяу және сенімсіз қадамдармен жүруде, ал кейбір жерлерде әлі құлдырау жалғасуда. Геосаяси дағдарыс пен жетекші державалардың санкциялық саясаты әлемдік экономиканы қалпына келтіруде қосымша кедергілер туындатуда [1]. Осы жағдайда экологиялық жағдайларға ерекше мән берген жөн. Жоғарыда көрсетілген мақсаттан келесі міндеттер айқындалады: жүйелі кешенді негіздерде қоршаған ортаны қорғауды ақпараттық қамтамасыз етудің қажеттілігін негіздеу; экологиялық ақпараттық қоғамдық қатынастардың және құқықтық қатынастардың, олардың субьекттік-обьективтік құрамының, мазмұнының, жіктелуінің ерекшеліктері мен құқықтық табиғатын қарастыру; экологиялық-ақпараттың құрамдас бөлігі болып табылатын қазіргі таңдағы көзқарас бойынша құқықтық және басқа да доктриналдық ережелер мен тәсілдердің, сонымен қатар ақпараттық, экологиялық құқық пен заңнаманың даму концепциясының сипаттамасы қарастыру; қоршаған ортаны қорғауды ақпараттық-құқықтық қамтамасыз етудің конституциялық негіздерін зерттеу; ғылыми зерттемелерде және экологиялық, ақпараттық және өзге де заңнамаларда қолданылатын аппаратқа тиесілі зерттеу, қолданыстағы құқықтық түсіндірмелердің мазмұнын және олардың айқындалған анықтамаларын анықтап көрсету, сонымен қатар қоршаған ортаны қорғау мен ұтымды пайдалануды ақпараттық қамтамасыз ету аясындағы жаңа құқықтық категорияларды негіздеу[2].

Қазақстан Республикасының нарықтық қатынастар жағдайында қоршаған ортаны құқықтық тұрғыдан тиімді пайдаланудың жалпы сипаттамасы, табиғи қорларғадеген меншік және өзге де заттық құқықтардың жүзеге асырылу ерекшеліктері, пайдалы қазбаларды құқықтық қорғау және бұл жерлерде жүзеге асырылатын шаруашылық және өзге қызмет түрлерін ақпараттық пайдалануға қойылатын бұқаралық ақпараттық экологиялық-құқықтық талаптарды сақтау, қоршаған ортаны қорғау мен пайдалануды мемлекеттік бақылау мен қолданыстағы экологиялық және өзге бұқаралық ақпаратқа байланысты заңдарды жетілдіру мәселелері қарастырылған[3].

Қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану туралы заң нормаларының бір-бірімен тығыз байланыста болатынын ескерсек экологиялық заң бұзушылық пен экологиялық заңдық жауапкершіліктің де бір-бірімен тығыз байланыста болатынын байқауға болады. Өйткені экологиялық жауапкершіліктің арқауы – экологиялық заң бұзушылық болып табылады. Экологиялық заңды бұзу екіге бөлінеді. Біріншісі – тәртіпсіздік, екінші - қылмыс. Тәртіпсіздік-жеңіл тәртіп бұзушылыққа жатса, қылмыс ауыр тәртіп бұзушылыққа жатады-оны қылмыс деп атайды. Жеңіл тәртіп бұзушылық үшін еңбек заңында-тәртіптік жаза қолданатын, материалдық шығынға тәртіп бұзушылық үшінматериалдық немесе азаматтық құқық нормалары қолданылатын, экологиялық құқық нормаларын жеңіл бұзылатын түрлеріне әкімшілік құқық нормалары қолданылатын тәртіп бұзушылық экологиялық немесе азаматтық құқық нормаларын бұзушылық тәртіптік, әкімшілік және қылмыстық құқық бұзушылықпен қатар пайда болуы мүмкін.

Экологиялық немесе экологиялық салалық жауапкершілік осы заңдардың нормаларынан пайда болатын және осы заң салалары нормаларында қаралған ерекше жазалау шаралары қаралған жағдайда қолданылады. Экологиялық құқық бұзушылық төрт түрлі құрамнан тұрады. Біріншісі – объект, екіншісі – субъект, үшіншісі – объективтік тарап, төртіншісі – субъективтік тарап.

Экологиялық заң бұзушылықтың объектісі – экологиялық нормалармен реттелген және реттелетін қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану жөніндегі

қоғамдық қатынастар. Бұл объекті екіге бөлінеді. Жалпы экологиялық объектіге – табиғат немесе қоршаған ортаны қорғау туралы қатынастар. Салалық экологиялық объектілерге жер, су, орман, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, атмосфералық ауа, жер қойнауы, пайдалы қазбалар, ерекше қорғалатын табиғи объектілер, континентальдық шелф туралы пайда болатын және экологиялық заңдармен реттелген және реттелетін қатынастар жатады. Олардың ішінде құқықтық реттелуге қарай табиғи ресурстарға мемлекеттік және жеке меншік құқығы, табиғатты пайдаланушылардың құқығын қорғау, климат пен озон қабатын қорғау жөніндегі қатынастар өз алдына экологиялық заң бұзушылықтың объектісі бола алады.

Бұрынғы Қоршаған ортаны қорғау туралы заңның 4-бабында қоршаған ортаны қорғау объектілеріне жер, оның қойнауы, су, атмосфералық ауа, орман мен өсімдіктер, жануарлар дүниесі, табиғи экологиялық жүйелер, климат және жердің озонды қабаты, экологиялық, ғылыми және мәдени жағынан ерекше құнды қоршаған орта объектілері аталған. Бұл тұжырымның бір жақты екенін оқулықтың бастапқы жағынан атағанбыз. Себебі экологиялық құқықтық қатынастар табиғатты және оның ажырамас бір бөлігі табиғи ресурстарды қорғау жөнінде ғана емес оны пайдалану және табиғи ресурстардың өсімін, өнімін молайту және қорғау, және пайдалану, экологиялық апат және ахуал жөніндеде құққытық қатынастар пайда болады. Экологиялық заңдарда реттелген және реттелетін осы қатынастар ішінде заң бұзушылық қатынастар олардың құрамдас бөлігі болып саналады.

Экологиялық заң бұзушылықтың субъектісін екіге бөліп қарау дұрыс болады. Себебі тұлғалар табиғатты және табиғи ресурстарды пайдаланушы тұлғалар мен табиғи ресурстарды заң жүзінде пайдаланушыларға жатпайтын тұлғаларға бөлінеді. Табиғат пен табиғи ресурстарды пайдаланушыларға қоршаған ортаны қорғау туралы заңның 12-бабында қаралған тұлғалар және осы заңның 13-бабында аталған табиғатты жалпы пайдаланушылар жатады. Табиғатты пайдаланбайтындарға басқа тұлғалар жатады.

Аталған 12-бапта көрсетілген субъектілердің ішінде ұлттық және шетелдік табиғат пайдаланушылар, шет мемлекеттер, халықаралық бірлестіктер мен ұйымдар бар. Экологиялық құқық бұзушылардың субъективтік мәртебесі заң бұзушылықтың, жауапкершіліктің түрлеріне және олардың жасына байланысты болады. Заң бұзушы субъектілердің жауапкершілік жасы еңбек, азаматтық, әкімшілік және қылмыстық заңдардың нормаларымен белгіленеді. Мысалы Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 72-бабына сәйкес құқық бұзушылық жасаған кезде он алты жасқа толған, бірақ он сегіз жасқа толмаған адамдар кәмелетке толмағандар да танылады. Оларға әкімшілік жаза тағайындалуы мүмкін не оларға тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шаралары қолданылуы мүмкін.

Сонымен бірге осы Кодекстің 73, 74-баптарында кәмелетке толғандарға әкімшілік жазалар қолданудың ерекшеліктері көрсетілген. ҚР-сы Қылмыстық кодексінің 15-бабына сәйкес қылмыс жасаған кездеон алты жасқа толған адам қылмыстық жауапқа тартылады. Ал қылмыс жасаған кезде он төрт жасқа толған адамдар осы Кодекстің 2 бөлігінде көрсетілген қылмыстар үшін қылмыстық жауапқа тартылуы мүмкін. Қылмыс кодексінің 11 тарауында көрсетілген экологиялық қылмыстардың ішінде кәмелетке толмаған азаматтардың жауапкершілігі қаралмаған.

Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексінің 11-бабында еңбек шартын, оның ішінде кәмелетке толмағандармен еңбек шарттарын жасаудың, 34-бабында шарт жасаушылардың материалдық жауапкершілікті қолдану туралы ережелері бар. Экологиялық заң бұзушылықтың объективтік тарапы өзінің үш құрылымы (элементтері) мен ерекшеліктері. Бірінші: құқық бұзушының қимылының заңға қайшылығы; екінші: экологиялық зиян келтірген немесе зиян келтіру қаупі бар немесе экология құқығы субъектілерінің басқа да заңды құқықтары мен мүдделерін бұзушылық; үшінші: құқыққа қарсы іс-әрекет және экологиялық зиян келтіру немесе ондай зиянның келуіне нақты қауіптің немесе экологияя құқығы объектілерінің басқа да заңды құқықтары мен мүдделерінің бұзылуы арасында байланысты болуы.

Экологиялық заң бұзушылықтың субъективтік тарапы заң бұзушының кінәсімен сипатталады. Ол әрекет, әрекетсіздік қасақана және абайсыздық нысандарында болуы мүмкін. Сонымен экологиялық заңдық жауапкершіліктің түрлеріне тәртіптік, әкімшілік, қылмыстық, материалдық (азаматтық) және экологиялық салалық ерекше жауапкершіліктері жатады. Олардың сипаттамасы, мазмұны туралы ақпараттандыру қажеттігі қаралады. Қазақстан Республикасының Ақпараттандыру туралы заңының 15-бабында. Ақпараттық жүйелердің түрлері көрсетілген. Ақпараттық жүйелер меншік құқығына қарай: 1) мемлекеттік; 2) мемлекеттік емес болып бөлінеді. 2. Ақпараттық жүйелер қолжетімділік санатына қарай: 1) жалпыға ортақ қолжетімді; 2)

қолжетімділігі шектелген болып бөлінеді. 3. Бюджет қаражаты есебінен құрылатын және (немесе) сатып алынатын, сондай-ақ мемлекеттік органдар Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген өзге де тәсілдер арқылы алған ақпараттық жүйелер мемлекеттік болып табылады.

Мемлекеттің экономикасы мен қауіпсіздігі үшін стратегиялық маңызы бар мемлекеттік электрондық ақпараттық ресурстардан тұратын ақпараттық жүйелер ұлттық болып табылады. [4].

Әдебиеттер

1. 2014 жылдың 11 қарашасында ҚР Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына «Нұрлы жол - болашаққа бастар жол» атты кезекті Жолдауында
2. Қазақстан Республикасының экологиялық құқығы Оқулық. Алматы, 2009 ж.
3. 3 желтоқсан 2003 жылы № 1241-ші ҚР Президенті Жарлығы «2004-2015 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасында».
4. Стамқұлов Ә.С. Қазақстан Республикасының экология құқығы. –Оқу құралы.Тараз 2003. I бөлім
5. Қазақстан Республикасының Экологиялық Кодексі. *(2014.07.11. берілген* өзгерістер мен толықтыруларымен*).*

Резюме

В данной стьтате рассматривается правовые особенности информационного обеспечения рационального природопользования и охраны окружающей среды в Республике Казахстан.

Summary

Legal problems of information provision and protection of natural resources of environment in the Republic Kazakhstan.

УДК 396.01.37

Жаксыбаева А.Е., Салыбек Н.М., Назар Е.Д.
Южно-Казахстанский государственный университет им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
Финансово-правовой колледж "Фемида", Шымкент, Казахстан

УСТУПКА ПРАВА ТРЕБОВАНИЯ КАК ОСОБЫЙ ИНСТИТУТ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация: Существующее в настоящее время неограниченное право сторон цессионного правоотношения на запрет последующих уступок передаваемого права (требования) создает необоротоспособные объекты прав и препятствует созданию цивилизованного рынка имущественных требований. В связи с изложенным, предлагается непосредственно в законе установить основания запрета уступок, имеющего абсолютный (публичный) характер. Любой иной согласованный сторонами запрет на последующую уступку права (требования) необходимо рассматривать исключительно как договорное обязательство цессионария перед цедентом, не влияющее на дальнейшую оборотоспособность права (требования).

Ключевые слова: Цессия, уступка права требования, факторинг, перемена лиц в обязательстве, предмет уступки, имущественный оборот, договор, кредитор, должник, цедент, цессионарий .

Этап активного реформирования социальных отношений в Казахстане привел к глубоким преобразованиям, в том числе и в экономической сфере. Это вызвало потребность нового подхода к правовому регулированию имущественных и связанных с ними неимущественных благ. Существенно усложнился и развился гражданский оборот, что привело к более широкому использованию различного рода гражданско - правовых обязательств. Обязательственные отношения стали правовой основой и воплощением любого цивилизованного бизнеса. Неотъемлемым признаком современного имущественного оборота выступает закрепленная в

законе возможность замены кредитора в обязательстве, которая представляет собой сущность института уступки права (цессии).

Цессия - настолько древний институт, что исследовательская новизна отдельных его аспектов вытекает по преимуществу из характера отношений, не известных предшествующему обществу, и, соответственно, в трудностях соизмерения новых величин с устоявшейся правовой моделью. Но, кроме того, в силу относительной самостоятельности правовых феноменов некоторые новшества продиктованы изменениями сугубо надстроечного свойства, такими, как приемы законодательной техники, пропорции законодательного регламентирования тех или иных отношений.

Какие, по нашему мнению, явления постсоветской действительности актуализировали проблему цессии и повысили ее место среди проблем гражданско-правовой науки? Эти явления таковы: расширение диапазона использования цессии в связи с утверждением принципа свободы договора и разрушением системы планово-регулирующих предписаний; расширение сферы специального регулирования отношений, связанных с уступкой права требования; появление новых видов договоров, в которых нет еще полной притертости к общим правилам цессии; появление новых правовых институтов, требующих скоординированности с институтом цессии; появление новых приемов злоупотребления уступкой требования.

Подвергаясь постоянному анализу, не последнее значение в котором играют современные научные разработки, она подвержена определенным изменениям. В то же время вести речь о полном соответствии современной правоприменительной практики в области уступки прав (требований) потребностям расширения оборота обязательственных прав представляется преждевременным.

В настоящее время переход прав кредитора регулируется главой 19 ГК РК, содержащей всего десять статей, посвященных перемене лиц в обязательстве, в том числе основаниям и порядку перехода прав кредитора к другому лицу, условиям уступки требования, формам уступки требования, но не дающих ответ на большинство вопросов касательно основных характеристик и особенностей данного института, а также специфики такого объекта гражданских прав, как имущественное право (требование). Для правовой системы, признающей в качестве основного источника права закон, такое положение вещей вряд ли можно считать оптимальным. Не менее важным для развития института цессии выступает разграничение понятий «обязательство» и «обязательственное правоотношение», которое в отечественном законодательстве специально не регулируется.

Нельзя, однако, сказать, что данное обстоятельство делает цессию невостребованной конструкцией в современной экономике. Напротив, оборот имущественных прав растет из года в год и дальнейшее развитие данного сегмента рынка имеет серьезные перспективы. «В современном экономическом рыночном обороте, когда развитие товарно-денежных отношений достигло высокого уровня, переуступка права требования кажется чем - то само собой разумеющимся. Право требования в наши дни - подобно недвижимым и движимым вещам - рассматривается как самостоятельный имущественный объект».

Теория гражданского права разграничивает изменение обязательства и перемену лиц в обязательстве. В первом случае прежний вид обязательственных связей исчезает и появляется новый, во втором случае сохраняется тот же вид обязательства, но между другими лицами. В свою очередь, замена лиц в обязательстве подразделяется на замену кредитора и должника и именуется, соответственно, уступкой права требования и переводом долга.

Многие ученые считают, что именно в данное время уступка права требования становится для нашей страны закономерным результатом эволюции предпринимательских отношений: права, подобно другим имущественным объектам, могут передаваться от одного лица к другому. Уступкой права требования, или цессия, означает, что кредитор передает другому лицу по сделке или в силу законодательного акта принадлежащее ему право. Лицо, передающее право (первоначальный кредитор), называется цедентом, лицо, которому право передается, - цессионарием.

Особенности отношений при перемене лиц в обязательстве регулирует глава 19 Гражданского кодекса Республики Казахстан. При том, что актуальность института уступки права требования за последние годы значительно возросла, некоторые правовые механизмы, регулирующие отношения в этой области, до сих пор недостаточно разработаны. Как следствие - в процессе практических отношений зачастую возникают гражданско-правовые споры. При этом

правоприменительная практика рассмотрения арбитражных дел данной категории не всегда является единообразной, и в результате встречаются весьма спорные решения, причиной которых является скудность нормативных предписаний, из-за которых, например, очень сложно разграничить между собой уступку права требования и перевод долга.

Поэтому, на наш взгляд, дальнейшее совершенствование законодательства в условиях посткризисного развития экономики должно основываться только на глубочайшем анализе судебной практики.

Гражданский кодекс и судебная практика исходят из того, что практически любое обязательство может стать предметом уступки. Среди обычных договоров поставки, подряда, услуг рассматриваются также обязательства вследствие неосновательного обогащения, право на возмещение убытков и т. д. Однако для некоторых случаев Гражданским кодексом предусмотрен прямой запрет на совершение сделок уступки права (требования). Во-первых, это права, которые непосредственно связаны с личностью кредитора. А во-вторых, обязательства, в которых личность кредитора имеет значение для должника. Судебная практика конкретизирует эти общие случаи запретов, относя к таковым, например, запрет на передачу прав по договору простого товарищества без согласия остальных товарищей, если только договор к моменту уступки не прекратил свое действие. И это вполне понятно, ведь совместная деятельность обусловлена доверительными отношениями лиц, вступивших в товарищество. Также это случаи, когда договор заключен на торгах - при проведении конкурса, аукциона. Известны ситуации, когда суд признает ничтожной состоявшуюся уступку, поскольку права кредитора в данном случае неразрывно связаны с его личностью и не могут быть переданы по цессии.

Институт уступки требования давно известен науке гражданского права. Его корни покоятся еще в римском праве. Поначалу римское право в регулировании обязательственных правоотношений исходило из принципа непередаваемости обязательственного права. Римские юристы, считавшие именно личную связь сторон существом обязательства, придерживались мнения, что поскольку в гражданско-правовом обязательстве как относительном правоотношении права и обязанности возникают между четко определенными субъектами, то оно носит сугубо личный характер. Соответственно, римское обязательство было на ранних стадиях строго личным взаимоотношением кредитора и должника. Поэтому изменение его субъектного состава с необходимостью влекло прекращение одного обязательства и возникновение другого (новацию).

Сделка по уступке требования имеет своим результатом замену кредитора в обязательстве. Эта сделка представляет собой действие первоначального кредитора по отказу от своих прав в отношении должника и передаче их новому кредитору. Сделку по передаче владения вещью нельзя рассматривать в отрыве от основания передачи, т.е. ближайшей цели, ради которой она произведена. Передача владения может быть совершена с целью одарить приобретателя, либо для исполнения ранее существовавшего обязательства, например, купли-продажи, либо чтобы создать обязательства по займу. Определить цель передачи невозможно, не зная природы сделки (как правило, договора), на основании которой и была совершена передача вещи.

Точно так же в отношениях, связанных с передачей права, сделка цессии не определяет основания передачи. На практике сделка уступки права нередко рассматривается и участниками оборота, и судебными органами как сделка, не имеющая основания, существующая сама по себе. Это заблуждение, к сожалению, порождает множество грубых ошибок в правоприменительной практике.

Уступка требования никогда не совершается «сама по себе» и только ради того, чтобы передать право прежнего кредитора новому. Стороны при ее совершении преследуют какую-либо цель (исполнить обязательство, вытекающее из договора купли-продажи имущества в виде прав требования, подарить право, погасить посредством передачи права долг и т.д.). «Акт передачи права, называемый цессией, отличен от сделки, служащей ему основанием, от дарственного или возмездного отчуждения, хотя чаще всего оба акта сливаются, по-видимому, в одно».

Таким образом, рассматривая отношения, складывающиеся при уступке прав требования, можно, как правило, указать на существование:

а) обязательства, из которого возникли права, являющиеся предметом уступки;

б) сделки, на основании которой прежний кредитор передает новому кредитору имущество в виде права требования (основание передачи);

в) сделки цессии (акта передачи права), совершаемой во исполнение обязательства по отчуждению права.

На практике, как правило, документ, оформляющий обязательство об отчуждении права, одновременно служит и для оформления самого акта передачи права, поэтому их часто смешивают.

Факторинг играет довольно важную роль в кредитно-расчетных отношениях многих стран мира. Для казахстанских кредитно-расчетных отношений данный институт, безусловно, представляет большой интерес, хотя пока и не занимает такого места в банковской практике, как, например, в европейских странах.

Преимущества данного института гражданских правоотношений бесспорен. В первую очередь, факторинг позволяет ликвидировать риск неоплаты со стороны покупателя. С другой стороны, факторинг - это финансирование оборотных средств компании-поставщика в момент поставки товара или услуги покупателю. Таким образом, с его помощью поставщик получает возможность сократить кассовые разрывы и получить дополнительные средства, которые можно вновь пустить в оборот компании на увеличение продаж. Если у продавца товара покупатель готов покупать только с отсрочкой платежа и возможности ждать со стороны покупателя оплаты нет (заботят текущие расходы, или есть риск неоплаты), то факторинговая компания предоставляет денежные средства под уступку прав денежного требования к должникам продавца, его дебиторам.

Законодательное регулирование факторинга закреплено в главе 37 ГК РК. По договору финансирования под уступку денежного требования одна сторона (финансовый агент) передает или обязуется передать деньги в распоряжение другой стороны (клиента), а клиент уступает или обязуется уступить финансовому агенту свое денежное требование к третьему лицу, вытекающее из отношений клиента (кредитора) с этим третьим лицом (должником). Денежное требование к должнику может быть уступлено клиентом финансовому агенту также в целях обеспечения исполнения обязательства клиента перед финансовым агентом.

Интерес вызывает соотношение договора факторинга и общегражданской цессии. Существуют различные точки зрения относительно правовой природы этих институтов, однако их примерно можно поделить на две группы. К первой относятся авторы, считающие факторинг одним из оснований цессии, другие, считают факторинг самостоятельным договором, не связанным с цессией.

Одним из наиболее спорных моментов на сегодняшний день остается вопрос об определении вида договора, на основании которого совершается переход права требования.

Возникший кризис неплатежей в производственно-экономической сфере, вызванный недавним экономическим кризисом, привел к возрождению таких схем решения финансовых вопросов, как взаиморасчеты, продажа долгов и т.д.

Глава 19 ГК РК устанавливает общие правила перемены лиц в обязательстве, но само обязательство, в котором происходит передача права требования, регулируется не столько главой 19 ГК, сколько нормами об отдельных видах обязательств.

Одним из самых дискуссионных вопросов передачи права требования является объем уступаемого права. В процессе подготовки данного исследования мы пришли к выводу, что сложившаяся на сегодняшний день судебная практика не допускает уступки части права требования по мотивам необходимости полной перемены лица в обязательстве, в том объеме, в котором оно существовало на момент перехода права. Однако при поддержке данной позиции нельзя отрицать и того, что законодатель не совсем точно регламентировал данные правоотношения (в главе 19 ГК не содержится прямого запрета на уступку части обязательства, а судебная практика строится на анализе названия главы 19 ГК РК).

Несмотря на сложившуюся судебную практику, уступка части права требования в принципе возможна в денежных обязательствах и при соблюдении гарантий прав должника. При выработке необходимых норм, гарантирующих неизменность правового положения должника, указанные отношения можно урегулировать в изменениях главы 19 ГК.

Развитие правового института перемены лиц в обязательстве ставит вопрос как о необходимости более четкого законодательного регулирования, так и о совершенствовании правоприменительной практики.

Развитие института уступки права требования, как нам представляется, в дальнейшем будет охватывать все большие сферы казахстанской экономики, ведь это один из самых цивилизованных способов решения коммерческих споров.

Однако при этом отметим, что развитие отношений в этой области невозможно без создания действенной нормативной базы. В настоящее время законодательное регулирование рассматриваемого института проходит через множество как теоретических, так и практических проблем, которые требуют более детального исследования.

Литература

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая и Особенная часть) с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.05.2014г.
2. Диденко А.Г. Уступка права требования: Юрист. - 2004. - № 3.
3. Галинская Ю. Основания недопустимости уступки права требования. www.zakon.kz.
4. Почуйкин В.В. Уступка права требования: основные проблемы применения в современном гражданском праве России. Статут. 2005. С.39
5. Белов В.А. Содержание и действие договора уступки требования // Законодательство. - 2001. - № 2. - С. 35.
6. Скловский С. Договоры об уступке требования и судебная практика // Закон. - 2007. - № 5. - С. 36.
7. Филатов А.А. Договор об уступке требования // Налоговый вестник. – 2007. - № 10. - С. 17.

Түйін

Ақшалай талапты беріп қаржыландыру шарты біздің құқықтық тәртіп үшін жаңа болып табылады. Оның негізінде дамыған нарықтық айналым тәжірибесіне әйгілі факторинг қатынастары жатады. Осы қатынастардың құқықтық мәнінде, міндеттемелік құқық үшін цессия атауымен ежелгіден таныс болатын ақшалай талапты беруболып табылады.Бірақ факторинг қатынастары, жәй цессияға қарағанда күрделі сипатқа ие, себебі ол тек заем немесе несие қатынастарымен ғана емес, сонымен қатар басқа да қаржылай қызметті көрсету мүмкіндігімен байланысады.Сондықтан да, бұл шарт түрін цессияның бір түрі ретінде қарастырудың қажеті жоқ. Қазіргі кездегі цессиялық құқықтық қатынастар тараптарының кейінінен берілетін құқықтарды (талаптарды) беруге тыйым салу айналымға қабілетсіз объектілер туындатады және мүліктік талаптарды замануи нарығының қалыптасуына кедергі етеді. Осыған байланысты, заңда шексіз (жария) сипатына иеленген беруді тыйым салу негіздемелерін бекітілуі ұсынылып отыр. Тараптармен келісілген кез келген кейінгі талапты беріп қаржыландыруға тыйым салуды, құқықтың (талаптың) кейінгі айналым қабілеттілігіне әсер етпейтін, цессионарийдің цедент алдындағы шарттық міндеттемесі ретінде қарастыру қажет.

Summary

The contract of financing under a concession of the monetary requirement is new to our law and order. Are its cornerstone well-known to practice of the developed market turn, the factoring relation. The legal essence of these relations is made by a concession of the monetary requirement, long ago known in a liability law as cession. However more difficult character, than usual cession have relations of factoring, being combined not only with the relations of a loan or the credit, but also with possibility of providing other financial services. Therefore this contract shouldn't be considered as a kind of cession. The unlimited right of the parties of cession legal relationship for a ban of the subsequent concessions of the transferred right (requirement) existing now creates not transferable objects of the rights and interferes with creation of the civilized market of property requirements. Due to stated, it is offered to establish directly in the law the bases of the ban of concessions having absolute (public) character. Any other ban on the subsequent concession of the right (requirement) coordinated by the parties needs to be considered only as the contractual obligation of the assignee to the assignor which isn't influencing further turnover ability of the right (requirement).

ӘОЖ 343.359.2(574)

Калканова Ж.С., Турымбетова Б.Л.
Қазақстан инженерлі-педагогикалық халықтар Достығы университеті,
Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЮВЕНАЛДЫ ЮСТИЦИЯЛАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТ АТҚАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа: Арнайы сот ювенальды юстиция жүйесндегі манызды бөлімдердін негізгісі болып табылуы тиіс және ҚР Конституциясында баяндалғандай: ҚР сот билігі Конституция негізінде пайда болған барлық істер мен дауларға, зандар мен нормативтік актілерге, халықаралық келісімді реттеп, оларға әсер етеді. Көптеген заннамалар қабылданғанымен, олқылықтар мен кемшіліктер әлі де болса да бар.

Сонымен қатар Қазақстандағы ювенальды юстицияны қалыптастырудағы кемшілік-кәмелетке толмағандар ісімен айналысатын арнайы әлеуметік қызметкерлердін болмауы. Бүгінгі танда аталған жүйе көптеген дамыған мемлекеттерде қолданылады. Қызметтін негізгі жұмысы: құқық бузушылық жасаған жасөспірім туралы негізгі маглұматтарды жинау, жасөспірім және онын отбасымен танысу, әлеуметік жағдайын ескеру, психологиялық жағдайын тексеріп, керек болған жағдайда психолог көмегіне жүгіну.

Кілттік сөздер: сот, ювенальды юстиция, құқық бузушылық, әділеттілік, бала құқығы, кәмелетке толмағандар, жасөспірім, кәмелетке толмаған қылмыскер, сот жүйесі.

Ювеналдық юстиция қиын өмірдін жағдайына тап болған жасөспірімге отбасы, мектеп, қоғам, одан теріс айналмай, көмек қолын созуы керек. Құқық бузушылық жасаған немесе қылмыстық қудалау аясына тап болған балалар ересектерге қарағанда, басқаша қарауды керек етеді. Осыған байланысты Ювеналды юстиция балалар құкын қамтамасыз етуге, әділеттілік орнатуға және қайшылықтын шешімін табуға бағытталған.

Өкініштісі, еліміздегі әрбір 13-ші қылмысты жасөпрімдер жасайды. Ювеналдық соттар жүйеснін енгізілуі кәмелетке толмағандар арасында қылмыстын өсуіне көніл аудару керектілігіне емес, бірінші кезекте, балалар құкынын сақталуы үшін құрылған.

Елімізде бала құқықтарын қорғау, өмірін сақтау саласында құқықтық база қалыптасқан. Балалар өмірі сапасынын халықаралық стандарттарын қамтамасыз етудін манызды қадамы ретінде Қазақстан 1994 жылы БҰҰ Бала құқығы жөнінде Конвенциясы ратификациялады. Шетелдін құқықтық жүйесне зер салсақ, олар бала құқықтарынын сақталуына ертерек ден қойғанын байқауға болады. Мәселен, 1924 жылы – ұлттар лигасынын Женева бала құқықтары туралы декларациясы және 1959 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясы Бала құқықтары декларациясын қабылдады. 1979 жылы халықаралық Бала жылы болып жарияланды. Мемлекетаралық бала асырап алу саласындағы ынтымақтастық туралы Гаага Конвенциясы бекітілді. Конвенция шетелдіктердін баланын абзал мүдделеріне орай онын құқықтарын сақтай отырып, бала асырап алуды жүзеге асыруына кепілдіктерді көздейді. Сонымен қатар, «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқықбузушылықтардын профилактикасы мен балалардын қадағалаусыз және панасыз қалуынын алдын алу туралы» зан қабылданды. Бұл балалардын занды құқықтары мен мүдделерін сақтауға қатысты мемлекетік саясат элементі болады. Ел үкіметі 2003 жылы Жастар саясаты бағдарламасын бекітті. Алайда, жекелеген проблемаларды шешуге бағытталған, мұндай салалық бағдарламалар балалардын жағдайын жақсартудын проблемаларын толық шеше алмайды**[1].**

Атап айтқанда кәмелетке толмағандар тарапынан жасалатын құқық б.зушылықтардын алдын алу туралы проблемалар және оларды шешу жолдары туралы әнгіме бір көнде шешілетін маселе емес.

Қандай дамыған ел болса да, егер олардын жастарынын дамуы мен тәрбиесі дұрыс арнада, дұрыс бағытта жүргізілмесе сол мемлекеттін болашағы жоқ деп айтуға болады. Сондықтан қандай ел болмасын, мемлекетік бірінші ұстанатын саяси қағидасы: «ел болашағы- жастардын қолында». Бұл қағида біздін елімізде де өзінін нақты бейнесін тауып, іс жүзінде жүзеге асырылуда.

Атап айтсақ, сонғы кездері елімізде ювеналды юстиция жақсы дамуда. Оған дәлел болатын ҚР «Балалар құқығы туралы» Заны, түрлі нормативтік құқықтық актілерді қабылдау, халықаралық

«Қазақстандағы ювеналды юстиция» жобасын іске асыру. Алайда Қазақстан республикасындағы заңнын бұл жүйесі қарқынды даму жолына енді ғана түсті. Ювеналдық юстициянын қалыптасуынын алғышарттарынын негізгілері: занды әсер етудін айқын концепциясы, нормативтік құқықтық базаны қалыптастыру, институционалдық базаны қалыптастыру, мамандарды кәсіптік даярлау мен денгейін көтеру жүйесі. Ювеналды юстициянын нормативті және институционалды базасынын өзекті сұрақтары Қазақстан Республикасынын президенті бүйрығы бойынша қабылданған құқықтық саясат концепциясында көрініс тапқан**[2].**

Атап айтканда, қазіргі кезде кәмелетке толмағандардын сот ісін жургізуде педагог пен психолог қызмет атқарады. Алайда онын міндеті кәмелетке толмаған азамат немесе адамнын құқығы мен бас бостандығын қорғауда емес, қылмыстық сот ісін жүргізетін органнын мүддесін қорғауда болады. Яғни бұл жағдайда жасөспірім ешқандай моральдық, психологиялық қолдаусыз қалады. Ал өз кезегінде жас жеткіншектін ішкі жан дүниесіне орны толмайтын із қалдыру арқылы, онын болашағына балта шабады.

Жасөпрімдер туралы маселенін тағы бірі- кәмелетке толмаған, қоғамға қауіпті қылмыс жасаған, қылмыстық жауапкершілік жасына жетпеген адамдар мен азаматтарға қазіргі кезде процессуалдық емес жүйе бойынша қылмыстық іс жүргізіледі. Мұнын салдарында кәмелетке толмаған қылмыскер, жасөспірім құқықбузушыға қарағанда мемлекет тұрғысынан жақсы қорғалған. «Ерекше жағдайлар» қатарында ҚІЖК (Қылмыстық іс жургізу кодексі) жеке бөліміне «кәмелетке толмағандардын қоғамға қауіпті әрекет жасаған жағдайларын қарау, ерекшеліктерін ескеру» сияқты бөлім енгізген жөн деп санаймын. Аталған бөлімде сотқа дейінгі материалдарды даярлаудан бастап, сот қарауындағы материалдардын да ерекшеліктерін ескеру керек.

Сонымен қатар қазіргі тандағы балалар мен жасөпрімдер арасындағы зан бузушылығынын бір себебі- балалар үйінде тәрбие алған азаматтардын психологиялық, моральдық және материалдық жағдайдан қарастырғанда да өмір талабына сай болмауы. 1989 жылы 20 қарашада қабылданған «Балалар құқығы туралы халықаралық конвенциясынын» преамбуласында баяндалғандай, отбасы баланын жақсы тәрбие алып, жанжақты дамуына негізгі септігін тигізетін қоғамдық .яшық немесе механизм болады. Конвенцияға сай әр бала отбасы атмосферасындағы ата ана қамқорлығы мен махаббатын сезініп, олар тарапынан түсінушілікке ие бола отырып өсуі керек. Тек сол жағдайда ғана еліне елеулі, халқына қалаулы азамат ержететіндігіне кепілдік болады. Ал қазіргі кездегі еліміздін жағдайын алып қарайтын болсақ, балалар үйінін саны өте көп. Олардын көптеп пайда болуынын негізгі бірнеше себептерін атап айтуға болады:

Басты себептерінін бірі, халықтын әлеуметік жағдайынын т.мен болуы. көптеген ата аналар балаларын тиісті денгейде материалдық жағынан қамтамасыз ете алмағандықтан ата ана құқығынан айырылып жатады. Сондықтан статистика бойынша пайыз 63% балалар үйінін тәрбиеленушілері әке шешесі бола тұра, тірі жетім атануда**[3].**

Медициналық, әлеуметік қамтамасыз етудін тиісті денгейде жүргізілмеуі. Соған байланысты, ана мен бала өлімі көптеп белен алуда және кемістігі бар балаларға медициналық көмек көрсету орталықтарынын аз болуы, оларға толыққанды емдеу жөмыстарынын жүргізілмеуі сонын айғағынын бірі. Осыдан кейін баласына еш шарасы болмаған ата ана .з нәрестесін балалар үйіне беруге мәжбүр болады.

Конституциянын 28-бабында әрбір азаматтын жасы мен мүгедектігіне және асыраушысынан айырылуынан байланысты занды негізде оларды әлеуметік жағынан қорғауға кепілдік беріліп, «Қазақстан Республикасындағы мүгедектерді әлеуметік жағынан қорғауда туралы» Занында мемлекетік органдар мен мекемелердін, ұйымдардын меншік түріне қарамастан мүгедектердін кез келген ғимаратқа кедергісіз енуіне жағдай жасау жөктеліне тұрса да, көптеген жерлерде басшылардын жауапсыздығы салдарынан заннын осы талаптары сақталынбай келеді. Қысқасын айтқанда, арнайы арбаға танылған мүгедектердін әкімшілік ғимараттарына, онын ішінде әлеуметік инфрақұрылымдардын нысандарына кедергісіз енуіне жағдай жасау назардан тыс қалған, облыс орталығы мен қалалардағы ғимараттар арбаға танылған мүгедектердін кедергісіз енуіне лайықталынып, жасақталынбаған**[4].**

«Балалар құқығы туралы конвенциясынын» 7 бабында , әрбір бала бар мүмкіндігінше өз ата анасын білуге және олардын тарапынан қамқорлыққа ие болуға құқығы бар делінген. Яғни балалар үйіндегі кез келген бала ата анасынан қамқорлық немесе материалдық қамтамасыз етуді талап ете алады. Сол жағдайда баланын занды мүддесін тиісті зан органы қамтамасыз етуі тиіс, ал бөл біздін елімізде әлі дұрыс жолға қойылып, дамыған жоқ.

ҚІЖК 495-бабында айтылғандай, кәмелетке толмағандардын жазасын өтеуін көштеп әсер ету арқылы тәрбие жөмыстарын жургізу арқылы іске асады. Сонымен қатар мұндағы іс-әрекеттер детальды регламентациялық тұрғыдан толықтырылып, кәмелетке толмағандардын арнайы мекемелерде тәртіптік түзелу уақытын қарастыру керек.

Осы аталған маселелер шешімін табу үшін, алдымен занда келесі құқықтық идеялар орын табуы тиіс:

1. Кәмелетке толмаған адам немесе азамат сот алдында зан бузушы ретінде емес, ерекше субъект ретінде қарастырылуы керек.

2. Баланын жеке басынын ерекшеліктері мен онын тұрып жатқан аумағын ескеру керек.

3. Кәмелетке толмағандардын істері бойынша қылмысты болдырмаудын алдын алу қызметтерін қуру.

4. Сот жүйеснін жанындағы әлеуметік қызметкерлер арқылы кәмелетке толмағандардын әлеуметік әл-ауқатын түзету

5. Аз қамтылған және көпбалалы отбасында немесе балалар үйінде және интернаттарда тәрбиеленетін балалар мен жасөпрімдердін тәрбиесіне жіті көніл бөліп, олармен қарым-қатынаста болып, психологиялық тренингтер жургізу болады.

Әдебиеттер

1. Бэрон Р., Ричардон Д. Агрессия. - СПБ.: Питер, 1997. – 156 с.
2. Елемисов Г. Правовое воспитание молодежи. - Алма - Ата: Казахстан. 1975.
3. Калашникова Н.П. Правовая и социальная защита молодежи: пути становления ювенальной службы в Казахстане.Саясат. - 2001.- № 2.- С. 59.
4. Қылмыстық құқық (жалпы бөлім). Е. Алауханов, С. Рахметов . - Алматы.- 2001. 19 б.

Резюме

Как сказано в Конституции Республики Казахстан специальная ювенальная юстиция должна занять особое место в судебной системе республики: судебная власть Республики Казахстан руководствуясь законодательством оказывает положительное влияние при разрешении возникающих споров, в том числе и при рассмотрении дел в которых участвуют несовершеннолетние, нарушившие закон.

На сегодняшний день многие зарубежные страны имеют систему ювенальных судов, основная задача которых сбор информации о несовершеннолетних, совершивших правонарушение, знакомство с родителями и самим несовершеннолетним, проверка его психологического и социального положения.

Ювенальная юстиция в нашей стране дело новое, она имеет свои специфические особенности, так как это связано с возрастными особенностями.

Одним из недостатков деятельности ювенальной юстиции является недостаток кадров, работающих в данной сфере.

Summary

As it is told in the Constitution of the Republic of Kazakhstan the special juvenile justice has to take a special place in judicial system of the republic: judicial authority of the Republic of Kazakhstan being guided by the legislation has positive impact at permission of the arising disputes including by hearing of cases in which the minors who broke the law participate.

Today many foreign countries have system of juvenile courts, which main objective collection of information about the minors who made an offense, acquaintance to parents and the minor, check of his psychological and social status.

The juvenile justice in our country is new business, it has the specific features as it is connected with age features.

One of shortcomings of activity of juvenile justice is the lack of the employees in this sphere.

ӘОЖ 343.359.2(574)

Калканова Ж.С., Турымбетова Б.Л.
Қазақстан инженерлі-педагогикалық халықтар Достығы университеті,
Аймақтық әлеуметтік инновациялық университет, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЮВЕНАЛДЫ СОТТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫМЕН ДАМУЫ

Аңдатпа: Қазақстан ТМД елдері ішінде кәмелетік жасқа толмаған балалардын құқығын қорғауда бойынша мемлекетік саясатты тынғылықты, әрі түсінкті жургізуде елімізде алғашқы болып қадам жасады.

Кәмелетік жасқа толмағандар үшін мамандандырылған сот төрелігінін жүйесн курудын керектілігі өмірдін өзінен туындады. Жасөпрімдер әділетін белгілі мақсаткерлікпен куру, сонымен қатар ол Қазақстаннын халықаралық міндеттемелерімен де жарақтандырылған.

Негізгі назар Қазақстан Республикасынын сот жүйесне аударылған, оны дамыту үшін жана перспективалар мен міндеттер қойылады.

Сол бағытдын ішінен ювеналды соттын дамуын ерекше. Онын дамуынын негізгі векторы сот пен сот төрешілерін мамандандыру болады, оған қоса ювеналды соттын дамуы, қылмыстық қарастыру бойынша мамандандырылған сот жүйесн куру, салықтық және басқа да мамандандырылған сотты қалыптасниятыру.

Кілттік сөздер: бала құқығы, кәмелетік жасқа толмаған балалардың құқығын қорғау, ювеналды сот, балалардың реабилитациясы, қылмыстық, ақімшілік, азаматтық құқықтар.

Алғаш ювеналды сот 1899 жылы АҚШ-та Иллинойс штатында құрылды. Жасөпрімдер деген әділет жүйеснін өзгеруне XIX басы мен XX ғасырда Европадағы балалар қылмысынын кен етек жаюы турткі болды. Бұл жүйе бүкіл АҚШ-қа және Ұлыбритания (1908), Франция және Бельгия (1912), Испания (1918), Германия (1922) және Австрияда кенінен тарады. 1931 жылы ювеналдық соттар әлемнін 30 елінде болды. Ювеналды әділет кәмелетке толмағандардын әр түрлі маселелер бойынша түрлі іс жургізулерді дамытты: құқық бузушылық, үйінен қашып кету, есірткіге тәуелділік т.б.[1]

Қазақстан ТМД елдері ішінде кәмелетік жасқа толмаған балалардын құқығын қорғауда бойынша мемлекетік саясатты тынғылықты, әрі түсінкті жургізуде елімізде алғашқы болып қадам жасады. Жоғарғы сот республикамызда жасөпрімдерге қатысты әділет жүйесин енгізуге және кәмелетік жасқа толмағандар сотын куруға бірден бір бастамашы болды. Кәмелетік жасқа толмағандар үшін мамандандырылған сот төрелігінін жүйесн курудын керектілігі өмірдін өзінен туындады. Жасөпрімдер әділетін белгілі мақсаткерлікпен куру, Сонымен қатар ол Қазақстаннын халықаралық міндеттемелерімен де жарақтандырылған. 1994 жылы республикада «Балалар құқығы туралы» БҰҰ-нын Конвенциясы бектілді. Сонымен қатар, 1985 жылы БҰҰ-нын Бас Ассамблеясы қабылдаған БҰҰ-нын шектеулі стандарттағы ережелері де бар. Осы нормада көрсетілгендей, кәмелетік жасқа толмағандар ісі туралы сот төрелігі жасөпрімдер әділетінін ерекше жүйесі екенін анықтады.

2007 жылы алғаш рет Астана мен Алматы қалаларында кәмелетке толмағандар істері туралы мамандандырылған ауданаралық соттар құрылған болатын. 2012 жылдан бастап республиканын барлық облыс орталықтары мен екі ірі елді мекенінде 16 ювеналдық сот құрылып, жұмыс істей бастады. Кәмелетке толмағандар істері туралы соттарды курудағы негізгі мақсаты- қылмысқа барған жеткіншектердін түзелуі үшін мүмкіндік беріп, оларды қоғамнан ажыратпай, әлеуметік жағынан бейімделуіне жағдай жасау. Кәмелетік жасқа толмағандар туралы соттарды курудын басты мақсаты, жеткіншектерді әлеуметік тұрғыда ақтауға барынша мүмкіндік беріп, оны қоғамнан ажыратпау. Аталған қылмыстық істердегі санат бойынша сот төрелігін жеткіншектерге қолданғанда, зандылық күшіне енетін жаза шараларындағы барлық аяушылық ман-жайларды есепке алып, Сонымен қатар онын азаматтық құқығын тұтастай қорғауды қамтамасыз ету. Кәмелетік жасқа толмағандарға қатысты қолданылған жазалар, тұтастай алғанда түзету мен қайта тәрбиелеуге икемделуі тиіс. Бұл жердегі ен маныздысы, қылмыстық әрекеттін себебін түсіндіру мен анықтау және кінәлінін жас ерекшелігін есепке алуға ықпал ететін тиімді тәсілді іздеу керек.

Қоғамға тура осындай тәсіл тиімді, өйткені оған құқық бұзатын кәнігі қылмыскерден гөрі, ақыл-есі толық, салуатты азамат керек. «Бұл - жасөпірімдер әділетінін негізгі идеясы.

Әлеуметік және психологиялық зертеулер занмен конфликтке түскен, кәмелетке толмағандардын көбісі толық емес, көп балалы, аз қамтылған, көп жағдайда ассоциациялы отбасыға бөлінетінін көрсетеді.

Бұл балалар балалық шағында ата – ананын жылулығын, мейірімін, назарын және дамуын алмағандар. 2007 жылдын 1 маусымында республиканын тәрбие колонияларында кәмелетке толмаған 448 сотталғандар, 967 қылмыстық атқарушылық испекцияда тізімде тұратындар.

2010-2020 жыл аралығанда Қазақстан Республикасынын құқықтық саясат Концепциясын қабылдау болады, онын құрама тиімділік және денгейлік негізде сот құқықтық жүйенін дамуын қарастыратын бөлімі болады.

Сот жүйеснін реформасы жалғасады, біз бұл жолды сынамалар мен қателер әдісін қолданамыз, өйткені демократиялық қатынастағы дамыған мемлекеттердегі сот жүйесн көзсіз көшіру мүмкін болмайды. Сонымен қоса біздін сот жүйеміз нөлден басталмайды, керісінше өзінін нақты іргетасы болады. Негізгі назар Қазақстан Республикасынын сот жүйесне аударылған, оны дамыту үшін жана перспективалар мен міндеттер қойылады. Қазақстаннын сот жүйесі азаматтардын құқығы мен бостандығын, мекемелер мен мемлекеттін мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету қажетіне жауап береді. Сот құқықтық жүйеснін дамуы тиімділік пен денгей негізінде жүзеге асырылады және бірнеше бағыт бойынша болжанады.

Сол бағытдын ішінен ювеналды соттын дамуын қарастырайық. Онын дамуынын негізгі векторы сот пен сот төрешілерін мамандандыру болады, оған қоса ювеналды соттын дамуы, қылмыстық қарастыру бойынша мамандандырылған сот жүйесн қуру, салықтық және басқа да мамандандырылған сотты қалыптастыру. Оған қоса, ювеналды сот еліміздегі ювеналды юстиция жүйесндегі орталық звено болуы керек [2].

Республикадағы әлеуметік экономикалық даму денгейін көтеру шаралары бойынша шешімі мемлекеттін әрі қарай дамуы мен гүлденуіне байланысты приоритетті міндеттін бірі ретінде арнайы құқық қорғауда жүйеснін қалыптасуы қарастырылады.

Қазақстан Республикасындағы Конституциясыннын 1 бабында көрсетілген адамдар мен азаматтардын бостандығы мен құқығынын приоритеті кәмлетке толмағандар қатынасындағы қамтамасыз етудін бастамасы болады. Спецификалық құқықтар мен міндеттерді тасушы – субъектілер тобын қалыптастыруда зан шығарушы нормативті құқықтық актіге негізі психофизиологиялық және әлеуметік сапаларға ие тұлғалар категориясы ретінде «кәмілеттке толмағандар» ұғымы енгізілген. Кәмілетке толмаған жастар өмір шарттарына бейімделе алмауына байланысты олардын құқықтық қорғанысын ұлғайту жолымен компенсациялауды талап етеді, ол ювеналды юстиция институттарын айқындаудын негізі болады. Сонғы уақытта мемлекетіміздегі ювеналды юстициянын құрылу маселесі өзекті маселеге айналуда, оған деген мемлекетік және қоғамдық қызығушылық өсуде. Онын мысалы Қазақстан Республикасында «Балалар құқығын қоғау туралы» Зан, басқа да нормативті құқықтық актілер қабылдауды, «Қазақстандағы ювеналды юстиция» халықаралық жобасы жүзеге асырылды.

Бірақ Қазақстан Республикасындағы ювеналды юстициясы енді белсенді даму фазасына ғана енуде, оған байланысты онын даму бағдарламасын дайындау керек болады.

Қазақстан Республикасындағы ювеналды юстициянын даму бағдарламасын қалыптастыру кезінде, ғылыми мен тәжірибеде көрсетілген ұғымнын бірынғай анықтамасы қалыптаспағандығы мен «ювеналды юстиция» терминінін әртүрлі түсінктер қолданылатынынын қарастыру керек. Бірақ, көрсетілген ұғымынын бір манді анықтамасынын приципті мані бар, өйткені оған сәйкес институттын құрылым формасына байланысты. Қазіргі танда «ювеналды юстиция» ұғымынын келесі анықтамалары кеніне таралған:

1) Қылмыстық жазалау іс әрекет жасаған және қылмыстық жауапкершілік жасына жеткен құқықбузушылар туралы істер бойынша негізгі сот өндрісінін жүйесі;

2) Құқықбузушы субъектісі ретінде онын жасы мен құқықбузудын категориясынан тәуелсіз балаларға байланысты институттар мен нормалар жүйесі;

3) Сәйкес зандармен қоса, кәмілетке толмағандардын құқығы мен көзқарасын тағайындалған мемлекетік және басқа да органдар мен мекемелер кешендерінін жүйесі болады;

4) Кәмілетке толмағандар қатынасында әділдікті жүзеге асыру;

5) Кәмілетке толмағандардын құқықбузушылығына әсер ету болады.

Сонғы анықтама ықтимал болады, өйткені базалық ретінде қабылданған жағдайда ювеналды юстиция қағидалары жүзеге асырылуы мүмкін, олар жалпы юстициядан бөлініп шығады; тиімді қорғауда бағыты; тәрбиеленушілік; әлеуметік молығу; іс жургізу іс әрекетті жүзеге асыру кезіндегі максималды тіркеу және кәмілетке толмағандардын қатынасындағы процессуалды шешімді қабылдау.

Ювеналды юстициянын дамуынын алғы шарттары: құқықтық әсер ету концепциясын анықтау; нормативті құқықтық базаны қалыптастыру; институционалды базаны қалыптастыру; мамандардын квалификациясын көтеру мен дайындаудын жүйесн қалыптастыру[3].

Ен алдымен занда келесі құқықтық идеялар көрсетілген:

1) Сот алдындағы кәмілетке толмаған құқықбузушы емес, ерекше субъект ретінде танылып отырады;

2) Баланын дербес ерекшеліктері мен тұрып жатқан аймағын зертеп тіркеу керек;

3) Кәмілетке толмаған құқықбузушылардын профилактикасы бойынша сот қызметімен қатар функциялауды талап етеді;

4) Құқықтық әсер ету шараларымен қатар сот кезіндегі әлеуметік жұмысшылардын арнайы қызметімен жүзеге асырылатын кәмілетке толмағандарды әлеуметік түзету мақсатында бағдарламаларда белсенді қызмет атқару керек.

Кәмілетке толмағандар қатынасындағы әділдік маселелері туралы әнгімені жалғастыра отырып, қазіргі тандағы қылмыстық жауапкершілікке жасына жетпеген, қылмыс белгілері бар қауіпті іс жасаған кәмілетке толмағандар қатынасында процессуалды емес әділ сот жүйесі қарастырылады. Онын нәтижесінде кәмілетке толмаған қылмыскерді мемлекет тұтқынға алады. Осыған байланысты қылмыстық іс жургізу кодексінін «Айрықша іс жургізу» тарауына «Қылмыстық жауапкершіліке жасы жетпеген кәмілетке толмаған адамнын қоғамдық қауіпті қылмыс істерді қарастыруды ерекшеліктері» тарауын енгізу керек. Аталған тарауда істер категориясына сәйкес сотқа дейін материалдарды дайындау мен сотта талқылау ерекшеліктері көрсетіледі[4].

Ювеналды юстицияны қалыптастыру мүмкіндігі мемлекетте мамандалдырылған мамандарды дайындау жүйесн куруға байланысты. Сондықтан, педогогикалық профильді жоғарғы оқу орындарында көрсетілген субъектілерге қатысты құқықтық, медициналық, психологиялық және сұрақтарды терен менгеру үшін кәмілетке толмағандарды әлеуметік құқықтық қорғауда бөлімін ашу керек, ал занды профилдік жоғары оқу орындарында сот төрешілерін, құқық қорғауда қызметкерлері мен ювеналды юстиция органдары үшін адвокаттарды дайындау бойынша мамандандырылған бөлімдер ашу керек болады[5].

Құқықтық даму Концепциясынын кәмілетке толмағандарға қатысты ережені жүзеге асыру ювеналды юстициянын автономды жүйеге жүзеге асыруы мүмкін, оны қалыптастыру мен нәтижесінде құқықтық институтынын барық аспектілері кіретін «Ювеналды юстиция» заны анықталды.

Казақстан Республикасы Президентінін 2007 жылдын 23 тамызындағы бұйрығымен кәмілетке толмағандар істері бойынша аймақ аралық сот орындары Астана мен Алматы қалаларында құрылды, олар 2008 жылдын 5 шілдесінде жұмыс жасай бастады. Осы сот орындарынын сот тәжірибесі Казақстан аймақтарындағы кәмілетке толмағандар ісі бойынша мамандандырылған аймақаралық соттарды куру керектілігі, балалар, отбасы құқықтары мен занды мүдделерін қорғауда бойынша сот жүйесндегі ювеналды соттын мані анықталды. Ювеналды соттын негізгі міндеті баларды қорғауда болады.

Оған ювеналды сот компетенциясында Қылмыстық кодекстін нақты бабында қарастырылған кәмілетке толмағандар құқығын бузуға қатысты қылмыстар, кәмілетке толмаған адам қылмысқа қатысып қылмыс жасаған тұлғалар қатынасындағы қылмыстық істер қарастырылады.

Қылмыстық заннаманы гуманизациялау бойынша қабылданған шаралар жазаларды тағайындау тәжірибесіне әсер етті. Ағымдағы жылы бас бостандықтан айыруға байланысы жоқ жаза түрлеріне қолдану 43,7% дейін өскен болатын. Республика бойынша ерекшелік 26,2% құрайды. Тәрбиелеу сипатындағы шаралар кенінен қолданыла бастады – 22,5%.

2012 жылдын 4 ақпанында Қазақстан Республикасыннын Президентінін бұйырығымен кәмілетке толмағандар істері бойынша мамандандырылған аймақаралық сот білімін ашу мен Қазақстан Республикасы Президентінін кейбір бұйрықтарына өзгерістер енгізілген. Қазақстан Республикасы Президентінін осы бұйрығына сәйкес 2012 жылдан бастап Республикада кәмілетке толмағандар істері бойынша мамандандырылған аймақаралық сот орындары ашылуда, нақты айтқанда Алматы облысында №1 және №2, Шығыс Қазақстан облысында №1 және №2, Ақтөбе, Атырау, Жамбыл, Батыс Қазақстан, Қарағанды, Қостанай, Манғыстау, Павлодар, Солтүстік Қазақстан және Онтүстік Қазақстан облыстарында ашылды.

Осыған байланысты Европа Одағынын «Қазақстан Республикасындағы сот және құқықтық реформаны қолдау» жобасымен бірге Соттар Одағы басқосуында семинар сабақтар өткізілді, оған Жоғарғы соттынын өкілдері, прокуратура мен адвокатура өкілдері, Әділет Министірлігі, ғылым мен білім Министірлігі, Астана қаласынын ювеналды полиция өкілдері, Балалар одақ қоғам ұйымдары және де халықаралық ұйымдардын өкілдері қатысқан. Бұл жұмыс жалғасын табады.

2012 жылдын 13 ақпанында Европалық одақ жобасы өкілдерімен кездесуде «Қазақстан Республикасындағы сот және құқықтық реформаларды қолдау» нәтижесінде кәмілетке толмағандар

істері бойынша сотқа сот төрешілерін дайындау үшін ювеналды юстиция сұрақтары бойынша семинарды өткізу жайлы келісім шартқа қол қойылды.

Семинар 2012 жылдын 28 ақпан мен 2 наурыз аралығында өтті, оған Европа Одақ Жобасынын халықаралық эксперті Элизабет Катта ханым қатысқан, ол ювеналды юстиция сұрақтары бойынша Париж қаласынын Апелляциялық Соттын Генерал покурорынын бірінші орынбасары болады, онын жұмыс тәжірибесі ювеналды судья болып 10 жылды құрайды. Семинарға тағы да ювеналды юстицияға біріктірілген әлеуметік жұмысшылар, психологтар мен адвокаттар шақырылды. Семинарда Республиканын барлық территориясында кәмілетке толмағандар істері бойынша мамандандырылған сот орындарын қуру бойынша мемлекетік саясатты әрі қарай жүзеге асыру талқыланды, ол кәмілетке толмағандарды құқықтық қорғаудын жана денгейінін сапасын қамтамасыз етеді.

Қорыта келе, кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігін жіберу саясаты мен тәжірибесінін нәтижелілігі сот жүйесі және сәйкес мемлекетік және мемлекетік емес органдардын, мекемелер, қоғамдық бірлестіктердін жөнге қойылған жұмысын талап етеді. Кәмелетке толмағандар ісі туралы мамандандырылған соттын айналасына құқық қорғауда органдарындағы түрлі маманландырылған құрылымдарды біріктіру, кәмелетке толмағандардын қараусыз қалуы мен құқықбузушылықтарынын алдын алу жүйесн куру керек, адвокатура және құқық қорғауда органдары отбасын, мектепті қоса алғанда барлық ресурстарын жұмылдыру керек.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасынын Конституциясы. - Алматы. - 200 1 ж. - 56.
2. Қазақстан Республикасы Конституциясына түсінктеме. Ғ. Сапаргалиев. - Алматы. -1998 ж. - 96.
3. А. Ағыбаев.Қылмыстық құқық (жалпы бөлім).- Алматы. -1999 ж. -11 б.
4. ҚР - сынын қылмыстық кодексі. 2003 ж. 15 маусым.
5. ЛитвиноваТ. Причины правонарушений, совершаемых подростками. Мир закона. - 2002.- № 8.- С.25.

Резюме

Среди стран СНГ Казахстан один из первых начал проводить политику защиты прав несовершеннолетних детей. Необходимость формирования системы правовой защиты прав ребенка путем создания специальных судов по делам несовершеннолетних продиктована самой жизнью. Суды по делам несовершеннолетних начали создаваться как способ защиты прав несовершеннолетних детей.

В решении проблемы по защите прав несовершеннолетних детей главное внимание было уделено на создание системы специализированных профессиональных судов, которые должны были отвечать требованиям времени.

В Республике Казахстан судам по делам несовершеннолетних уделяется достаточное внимание и ставится задача, чтобы они соответствовали международным нормам и стандартам защиты прав детей. Основной вектор его совершенствования - подготовка компетентных судей, специализирующихся для рассмотрения дел по делам несовершеннолетних.

Summary

Among the CIS countries Kazakhstan one of the first began to pursue a policy really of protection of the rights of minor children. The indispensability of formation of system of a legal protection of the rights of the child by creation of special-purpose the juvenile courts has been dictated by the life. The juvenile courts began to be created as a way of protection of the rights of minor children.

Creation courts for minors has been dictated also by performance by Republic Kazakhstan of the is international-legal obligations.

At the solution to the problem on protection of the rights of minor children the main attention was is turned on creation of system professional, meeting the requirements of time of system of courts.

And from system of courts the special attention in Republic Kazakhstan is given to the juvenile courts which should conform to the international norms and standards of protection of the rights of minors. The basic vector of its perfection is preparation of the competent judges specializing on various branches of the right: criminal, tax and so on.

УДК 243.010

Кусаинова А.О., Куватбекова А.
ЮКГУ им. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ПРАВ БЕЖЕНЦЕВ

Испокон веков людям практически во всех регионах мира нередко приходилось в поисках безопасности покидать свои дома и устремляться в другие места, чтобы избежать преследования, вооруженных конфликтов или политического насилия.

История человечества полна трагических страниц, связанных с принудительной массовой миграцией. Еще в 695 году до н.э. 50 тыс. человек бежали в Египет, спасаясь от ассирийской армии царя Сеннахериба, вступившей в Иудею. В начале новой эры около 300 тыс. человек бежали от нашествия кочевников-гуннов на земли Рима. Процесс распада Великой Римской империи (410 год) под ударами варваров сопровождался беспрецедентным до того исходом масс людей («великое переселение народов»). В VIII—IX вв. в результате опустошительных вторжений викингов в Британию около 40 тыс. островитян бежали во Францию. Первый крестовый поход (1096—1099) вызвал массовый исход мусульман со «святых мест», захваченных рыцарями. Более 500 тыс. арабов и турок стали беженцами.

Волны беженцев порождались не только войнами. Тысячи людей в Европе и Азии бежали от частых эпидемий чумы. Настоящее массовое бегство началось в первой половине XIII в., когда монгольские орды, сея смерть и разрушения, прошли от Тихого океана до Средиземного моря. Сотни и сотни тысяч китайцев, арабов, русичей, персов, поляков, венгров бежали в соседние страны, пытаясь спастись от страшного нашествия. В 1492 г. после вердикта короля и королевы Испании беженцами стали более 200 тыс. человек, не принявших христианство [1].

Историю развития современной международной миграции принято подразделять на несколько этапов [2]. В самый ранний период – с 1500-го по 1800 годы – миграционные процессы происходили в основном в Европе и были связаны с процессом колонизации и развитием экономики. С 1800-го по 1925 г. имело место массовое перемещение людей из промышленно развитых европейских стран в ряд бывших колоний [3, с.43]. С 1919 по 1939 годы из-за многочисленных войн, ожесточенных конфликтов и политических смут только в Европе оторванными от своих очагов оказались более 5 миллионов человек – русские, греки, турки, армяне, евреи, испанские республиканцы. Крупнейшее в современной истории перемещение населения происходило во время Второй мировой войны и в первые послевоенные годы. По приблизительным оценкам, в мае 1945 года в Европе было более 40 миллионов перемещенных лиц, не считая немцев, которые бежали от наступления советских войск на востоке. Кроме того, в Германии находилось 11,3 миллионов подневольных рабочих и перемещенных лиц, в свое время угнанных в Германию на принудительные работы [4]. Во время войны массовые перемещения людей происходили и за пределами Европы. В их числе были миллионы китайцев, перемещенных в занятых японскими войсками районах Китая. Такие перемещения огромных масс людей стали причиной возникновения системы международных организаций и разработки правовых норм в целях решения связанных с этим проблем.

В течение 50-х годов происходило перераспределение миграционных потоков между промышленно развитыми странами. В послевоенный период колониальная система распалась и образовалось около сотни новых государств, унаследовавших искусственно установленные границы, непрочное национальное единство, неустойчивые политические системы и несбалансированную экономику. Возникшая вследствие этого политическая и экономическая нестабильность привела к беспрецедентному увеличению числа конфликтов и очагов напряженности [5, с.23]. В 60-е гг. резко возросла временная трудовая миграция; 70-е гг. характеризовались ростом миграции по причине воссоединения семей. Для 80-х гг. стало характерным увеличение потоков беженцев, а также экономической миграции. Сегодня число лиц, пересекающих границы, велико как никогда. Международная миграция населения, достигающая, по оценкам специалистов 45-50 млн. человек в год, составляет одну из наиболее сложных проблем, стоящих перед всеми странами [6, с.112].

Первой крупной проблемой, связанной с беженцами после Второй мировой войны стал поток беженцев из Марокко во время войны за независимость, а также исход беженцев из Венгрии в 1956 г. В эти же годы сотни тысяч китайцев бежали в Гонконг, тысячи жителей Тибета - в Индию, многие европейские беженцы оказались в бедственном положении в Шанхае.

Массовые перемещения людей в другие страны явились последствием как гражданских войн, вооруженных конфликтов, этнических столкновений, так и национально-освободительной борьбы, охвативших многие регионы планеты в последние десятилетия ушедшего века.

Процесс деколонизации Африки, набравший силу в 60-е годы, привел к появлению большого количества беженцев. Во время войны за независимость Алжира многие жители бежали в Марокко и Тунис. После того, как в 1962 году Алжир обрел независимость, в страну вернулись около 250 тыс. беженцев. Это была первая операция по массовой репатриации Управления Верховного Комиссара ООН по делам беженцев. В эти же годы появилось много беженцев к югу от Сахары, особенно в Руанде, Конго и в других странах. Их было так много, что вместо того, чтобы рассматривать конкретные дела отдельных беженцев, УВКБ ООН было вынуждено заниматься массовыми потоками беженцев.[7, с.48] В 1971 году война, в результате которой Бангладеш обрела независимость, вынудила 10 миллионов жителей Бангладеш бежать в Индию. Во второй половине XX века это было самое крупномасштабное одновременное перемещение беженцев.

В результате произошедших в середине 70-х годов политических потрясений возникли массовые перемещения беженцев из Камбоджи, Лаоса и Вьетнама. Исход населения из Индокитая продолжался более двух десятилетий – за это время свои страны покинули более 3 миллионов человек. При содействии УВКБ ООН 2 миллиона из них осели в других странах, в том числе в США около 1,3 миллионов человек. Во время этого кризиса УВКБ ООН участвовало в сооружении лагерей для камбоджийских, лаосских и вьетнамских беженцев и в управлении ими, а также помогало в разработке новых мер по борьбе с пиратством и спасению людей на море для защиты вьетнамских «людей в лодках» [8, с.39].

В 80-е годы, когда «холодная война» стала более ожесточенной, а вовлеченность сверхдержав в гражданские войны в различных регионах мира превратила их в непрекращающееся заочное противостояние, конфликты вызвали новые волны беженцев и перемещенных лиц, особенно в регионе Африканского Рога, в Азии и Центральной Америке. В этот период большое число людей бежало из Афганистана. К этому времени относится также первый крупный опыт работы УВКБ ООН в Южной Америке. В результате свержения избранного демократическим путем правительства Сальвадора Альенде в Чили в 1973 году и установления режима военной хунты в Аргентине в 1974 году стало появление тысяч беженцев. В обоих случаях значительные их группы осели в Европе, Северной Америке и других частях света. Кроме того, необходимо отметить и другой не менее интересный факт в истории переселения, характеризующий вторую половину XX века, как модель, согласно которой потоки международной миграции имеют направленность из менее развитых стран юга в более развитые страны севера. По оценкам УВКД ООН в 80-е годы, например, из большего числа лиц, проживающих за пределами своей родины, около 60 % являлись выходцами из развивающихся стран [9, с.599].

Рубеж 80-90-х годов вошел в мировую историю в качестве переломного: завершились занявшие не один десяток лет эра «холодной войны» и противостояние Востока и Запада; распалась социалистическая система; был отменен контроль за выездом населения; бывшие социалистические страны и страны бывшего Советского Союза переориентировали свои интересы на Запад, стремясь влиять на основные политические, военные и экономические структуры западноевропейских стран – Организацию Североатлантического договора (НАТО) и Европейского Союза (ЕС). В этот период был проведен ряд крупномасштабных операций по репатриации. Однако в 90-е годы. до 9 млн. человек были вынуждены покинуть родные места. В первой половине 90-х гг. появились потоки беженцев и перемещенных лиц в результате межэтнических и сепаратистских вооруженных конфликтов в Закавказье и Средней Азии - в Сумгаите, Нагорном Карабахе, Абхазии, Южной Осетии, Таджикистане, Приднестровье, во второй половине 90-х годов - в Чечне.

Крупной чрезвычайной ситуацией 90-х годов было также массовое бегство курдов из северной части Ирака в 1991 году после подавления его правительством восстания курдов. Крупномасштабная чрезвычайная ситуация возникла в 1991 году на Балканах. Сопряженный с

насилием распад Югославии привел к самому крупному со времен Второй мировой войны в Европе кризису, связанному с беженцами. В 1999 г. на Балканах разразился новый кризис. Около 800 тыс. косовских албанцев бежали в Албанию и Македонию. После размещения в Косово возглавляемых НАТО сил на протяжении трех месяцев в результате процесса, получившего название «обратная этническая чистка», Косово вынуждены были покинуть около 200 тыс. сербов и представителей других меньшинств.

Литература

1. Моргун Ю.Ф. УВКБ ООН: международная защита беженцев // Белорусский журнал международного права и международных отношений. - 2000. - № 2. - С. 24-39.
2. Massey D.S. The Social and Economic Origins of Immigration // The Annals of the American Avademy of Political and Social Science. - 1990. July. Vol. 510. - P. 60-72
3. Права человека. Итоги века, тенденции, перспективы / Под ред. Е.А. Лукашева. - М.: Изд-во «Норма», 2002. - 121 с.
4. Hobsbawn E. The Age of Extremes: The Short Twentieth Century.- London, 1994. - P. 50-62.
5. Беженцы: динамика перемещений: доклад для независимой комиссии по международным гуманитарным вопросам / Пер. с англ. М., 1989. - 208 с.
6. Положение беженцев в мире: 50 лет гуманитарной деятельности. - М., 2000. - 743 с.
7. Widgren J. Asylum Seekers in Europe in the Context of South-North Movements // International Migration Review. - 1989. - Vol. 23, №. 3. - P. 599.
8. Беженцы. Статистика // Африкана.ру // http://www.afrikana. ru/bezhen/statistik.htm.

Түйін

Бұл мақалада босқындардың саяси құқықтық негіздерін дамыту туралы айтылған.

Summary

in this article refers political and legal basis for the development of refugee rights

Қасымбеков Н.К.

«ТұранАстана» университеті, Астана, Қазақстан

ЖЕРГЕ ЖЕКЕ МЕНШІК ЖӘНЕ ЖЕР ҚҰҚЫҒЫ

Аңдатпа: Бұл мақалада бүгінгі күнде Қазақстан Республикасындағы жерге деген жеке меншіктің,өзекті мәселелері және Конституцияда көрсетілген зандылктарды пайдаланып жеңіл түрде қол жеткізу жолдары көрсетілген.

Кілттік сөздер:жеке меншік, жер құқығы, заңды тұлға, тұрғын үй, өндірістік сипат, қосалқышаруашылық, құқықтық куәландыратын құжат.

Қандай да болмасын халықтың тарихында оның жалпы болмысында жер мәселесі ерекше орын алады. «Жер-тағдыры — ел тағдыры» — дейді дана халкымыз. Халықтың бақыты да, байлығы мен болашағы да осы жерге байланысты. Олай болса, жер қай халық үшін де киелі, қасиетті ұғым. Қазақ үшінде солай. Қазақ жер қорғауды елдіктің белгісі деп түсінген. Сол үшін жанын пида етуді әрбір азаматтың қасиетті борышы деп ұғынған, және ұрпағын осы ұлы құндылықтарға тәрбиелеп отырған. Жер мәселесіне келгенде өте сақтық танытып, жер қорғауды әрбір азаматтың атамекенін қорғау — ұятын, арын, намысын қорғау деп білген. Бұл жолда, қазақтар білек күші мен қатар сөз күшінің құдіреттілігін де пайдаланған. Өткен тарихта жері мен елі үшін күрескен небір орақ ауыз ақындар, өткір тілді шешендер, ел қорғаған хандар мен батырлар болғаны олардың есімдері саналы ұрпақ жадында жатталып келгені белгілі. Бүгінде үрдіс өз жалғасын табуда.

Жер туралы заңымызға, еліміздің ең негізгі заңы Конституциямызға сәйкес жер мемлекеттік және жеке меншік болады және бірдей қорғалады. Дегенмен де, екі меншіктің құқықтық жағдайы бірдей емес, әр түрлі.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 6-бабына және 2001 жылдың 24 қаңтарындағы «Жер туралы» заңға сәйкес Қазақстанда жер заңмен көзделген тәртіп пен шектерде жеке меншікте бола алады. Яғни, жер келесі тұлғалардың жеке меншігінде бола алады:

1. Қазақстан Республикасы азаматтарының. Оларға жер учаскелері мынадай төрт мақсатта беріледі:

- өзіндік қосалқы шаруашылық үшін;
- бағбандық үшін;
- саяжай құрылысы үшін;
- өндірістік және өндірістік емес құрылыс немесе құрылыс салу үшін, сонымен бірге, тұрғын үй ғимараты және осы ғимартты (құрылғы, құрылыс) қамтамасыз ететін жерді қоса алғанда. Мысалы, егер Қазақстан Республикасының азаматы тұрғын үйге және өндірістік және өндірістік емес сипаттағы өзге де құрылғы, құрылыстарға жеке меншік құқығы болса, онда ол азамат осы құрылғыларын, астындағы жер учаскесінің жеке меншік иесі болып табылады.

2. Шетел азаматтарының және азаматтығы жоқ тұлғалардың.

3. Мемлекеттік емес заңды тұлғалардың.

Аталған тұлғаларға жеке меншікке жер учаскелері бір жағдайда ғана беріледі, егер жер учаскесі өндірістік және өндірстік емес сипаттағы құрылыс, тұрғын үй үшін берілсе.

Бұдан басқа жер заңдарында жердің кейбір санаттары жеке меншік объектілері бола алмайды делінген. Бұл жердің мемлекет өмірінде саяси, стратегиялық және өзге сипаттағы қызметтерді атқаруымен байланысты. Оларға мыналар жатады:

Ауыл шаруашылық мақсатындағы жерлер (Бұл жерлер тек Қазақстан Республикасы азаматтарының жеке меншікке және тек өзіндік қосалқы шаруашылық жүргізу және бағбандық, саяжай құрылысы үшін ғана беріледі. Өзге жағдайларда, бұл жерлер пайдалануға (жалға) ғана беріледі. Шетел тұлғалары үшін ауыл шаруашылық, мақсатындағы жерлерді жалға беру мерзімі 10 жылдан аспауы қажет;

Комиссия әкімнің шешімімен жергілікті өкілді органдар депутаттарынан, жер ресурстарын басқару жөніндегі аумақтық органдар өкілдерінен және сәулет және қала құрылысы органдар өкілдерінен құралады.

Жер учаскесін беру туралы өтініш, ол келіп түскен күннен бастап, үш аймерзім ішінде қаралуы қажет.

Жер ресурстарын басқару жөніндегі агенттіктің жергілікті органдары жергілікті атқару органының тапсырмасы бойынша (елді-мекен жерлерінде сәулет және қала құрылысы органдарымен бірге) сұралып отырған жер учаскесінің арызда айтылған мақсатта қолданылу мүмкіндігін анықтайды.

Жер учаскесіне құқық беруден бас тарту жергілікті атқару органының шешімімен рәсімделеді. Шешімнің көшірмесі шешім қабылданғаннан кейін жеті күндік мерзім ішінде өтінушіге беріледі.

Жер учаскесіне құқықтық куәландыратын құжаттар уәкілетті органдармен беріледі. Оларға мыналар жатады:

- жер учаскесіне жеке меншік және тұрақты жер пайдалану кезінде жер учаскесіне меншік құқығы және тұрақты жер пайдалану құқығы актісі;)
- уақытша арқылы жер пайдалану кезінде – жер учаскесін жалдау туралы келісім шарт .
- уақытша ақысыз жер пайдалану кезінде — уақытша ақысыз жер пайдалану туралы келісім-шарт.

«Жер туралы» заңның 35-бабы 2-тармағына сәйкес, жер Қазақстан Республикасы азаматтарының жеке меншігіне ақысыз түрде келесідей мөлшерде беріледі:

1) ауыл шаруашылығы жерлерінде жеке үй шаруашылығын (үй жа нындағы және далалық жерлердегі үлестерді қоса алғанда) жүргізу үшін — суарылмайтын жерлерден 0,25 гектар және суарылатын жерлерден 0,15 гектар;

2) жеке тұрғын үй құрылысы үшін — 0,10 гектар;

3) бау-бақша, сондай-ақ саяжай құрылысы үшін — 0,12 гектар. Жоғарыда аталғандармен қатар жер заңында жеке меншікке, сондай – ақ тауарлық ауыл шаруашылық өндірісін жүргізу үшін ұзақ мерзімді жер пайдалануға берілетін жер учаскелерінің шекті (жоғарғы) мөлшері туралы айтылғандығын атап өткен жөн. Олар жергілікті жағдайларды және ерекшеліктерді ескере отырып жергілікті өкілді және атқару органдарының бірлескен шешімімен белгіленеді.

Бұл мемлекттік меншіктегі жер учаскесін мерзімсіз (тұрақты) және белгілі бір мерзім (уақытша) ішінде ақылы және (немесе) ақысыз негізде, тұлғаның иелену және пайдалану құқығы.

Жер пайдалану құқығы меншік құқығынан туындайды. Ол заттық құқық болып табылады. Жерге жеке меншік құқығынан жер пайдалану құқығын айыра білу қажет. Жер пайдалану құқығы туралы сөз қозғаған кезде мемелкеттік меншіктегі жер учаскесі туралы мәселе орын алады, яғни меншік иесі болып мемлекет қалады. Жеке меншік кезінде меншік иесі болып пайдасына жер учаскесі берілген тұлға табылады.

Жер туралы жаңа заң бойынша тұрақты жер пайдалану құқығы тек қанамемлекеттік заңды тұлғаларға беріледі. Олардың тізімі «Жер туралы» заңның 27-бабында мазмұндалған.

Мемлекеттік емес заңды тұлғалардың және азаматтардың пайдалануына мемлекеттікжертек уақытшаберіледі, дәлірек айтсақ 5 жылға дейін (қысқа мерзімді) немесе 5 жылдан 49 жылға дейін (ұзақ мерзімді). Бұрынғы «Жер туралы» жарлық бойынша шаруа (фермер) қожалықтарына, кооперативтерге, өзгеде мемлекеттік емес ауыл шаруашылық және орман шаруашылығы ұйымдарына жер тұрақты пайдалануға берілген. Жаңа заң бойынша бұл тұлғалар заңмен белгіленген жер учаскелерінің нормасы шегінде жоғарғы мерзімге жалдау шарты негізінде ұзақ мерзімді жер пайдаланушылар болып табылады, яғни олар 49 жыл бойы жер пайдаланушылар болып табылады.

Шаруа (фермер) қожалығын жүргізу үшін жер пайдалануда болуымүмкін жер учаскелерінің шекті (жоғарғы) мөлшері қожалықтың әрбір мүшесі үшін он бес орташа аудандық жер үлесінен аспайтын мөлшермен белгіленеді.

Сондықтан да жер реформасының тетігі болып табылатын меншіктің түрлері тең дәрежеде сақталуы бүгінгі әлеуметтік тәжірибе мен қоғамдық қатынастардың даму деңгейінен туындап отыр.

Қазақстандағы жерге жеке меншік қатынастарының құқықтық реттелуі еліміздің экономикалық көтеріліміне негіз болады.

Жер құқығы, жоғарыда аталып өткендей жерге меншік құқығы жерді табиғи ресурс ретінде пайдалану, оны басқару мен қорғау қатынастарын реттейтін құқықтық нормалар жиынтығын құрайтын Қазақстан Республикасының құқығының дербес саласы.

Жер –бұл адам мен қоғам үшін тек экономикалық қажеттілік емес, ол табиғаттың басқа да объектілері мен байланыса түсе отырып, экологиялық мәнге ие болады.жердің барлық табиғи ресурстарды біріктіре отырып, оларға табиғи ортаны жасуы бекеремес. Бұл оның менщік объектісі ретіндегі, соынмен қатар пайдалану және қорғау объектісі, яғни табиғи ресурс ретіндегі құқықтық жағдайына әсер етеді.

Қазақстан Республикасының Жер кодексінің 21-бабының 1-тармағы меншік құқығының мазмұнын ашады, ол жерге мемлекеттік меншіктің мазмұнының түсінігі мен жерге жеке меншік құқығынын мазмұнын қамтиды және меншік иесіне өзучаскесіне катысты иелену, пайдалану және билік ету құқықтары тиесілі екендігін көздейді .

ҚР Жер кодексіне сәйкес, жер учаскесінің меншік иесі Жер кодексінде және ҚР өзге де заң актілерінде көзделген негіздерде, шарттар мен шектерде меншік құқығын жүзеге асыра алады.

Жеке және мемлекеттік емес заңды тұлғалардың жеке меншік құқығындағы жер учаскесін иелену, пайдалану және оған билік етудің түсінігі ҚР ЖК 12-бабының 28,31,32-тармақтарында көзделген жер учаскесін иелену, пайдалану және билік етудің түсінігімен ашылады. Және де айта кететін бір жайт, бұлар жер учаскесіне жеке меншік құқығының түсінігімен тығыз байланысты. Жерді иелену, нақтырақ айтқанда, жер учаскесін иелену құқығы бұл жерді (жер учаскесін) меншік иесінің жерді іс жүзінде иеледі жүзеге асырудың заңмен қамтамасыз етілген мүмкіндігі. Жеке меншігі құқығындағы жер учаскесін жер пайдалану құқығын жер учаскесін нысаналы мақсаты бойынша пайдалану іс жүзінде пайдалану деп түсінген жөн (ҚР ЖК 64-бабы). ҚР Жер кодексінің 12-бабының 30-тармағында берілген анықтама жер учаскелеріне жеке меншік құқығына қатысы жоқ, себебі, бұл анықтама мемлекеттік меншіктегі жер учаскелерін көздейді.

Жеке меншіктегі жер учаскесіне билік ету — бұл жердің жеке меншік иесінің өз жер учаскесіне катысты Қазақстан Республикасының заң актілерінде тыйым салынбаған мәмілелер жасауға құқығы.

Жер кодексінде меншік иесінін жер учаскесіне қатысты құқықтарының үш түрі көзделген:

1) жеке меншік құқығын іске асыру құқығы (25-бап);
2) жер учаскесіне құқык шектері (42-бап);
3) жер учаскелерінің меншік иелерінің құқықтары (64-бап).

Жекеменшік құқығын іске асыру құқығы.Егер Жер кодексінде және Қазақстан Республикасының өзге де заң актілерінде өзгеше көзделмесе, жер учаскесінің меншік иесі мемлекеттік органдардың қандай да бір рұқсатын алмай, жер учаскесін өз қалауынша иелену, пайдалану және оған билік ету құқығын жүзеге асырады.

Меншік иесі өзінің жер учаскесіне қатысты оның нысаналы мақсатын өзгертпей, Қазақстан Республикасының заң актілерінде тыйым салынбаған кез келген мәмілелерді жасасуға құқылы.

Ауыл шаруашылығы максатындағы жер учаскелерінің меншік иелері аталған құқықтарды ҚР Жер кодексінің ережелерін ескере отырып жүзеге асырады.

Жер учаскесіне меншік құқығы басқа адамға мәміле жасалған кездегі барлық ауыртпалықтарымен беріледі.

Жер учаскесінің меншік иесі оның нысаналы мақсатын өзгертпей, жер учаскесін уақытша пайдалану туралы шарттың негізінде оны уақытша пайдалануға беруге құқылы. Жер учаскесін уақытша пайдалану туралы шарт жалдау шарты (жалға алушымен) немесе ақысыз пайдалану туралы шарт (ақысыз пайдаланушымен) нысанында жасалады (ҚР ЖК 25-бабы).

Жер учаскесіне құқық шектері.Егер Қазақстан Республикасының заң актілерінде өзгеше белгіленбесе, жер учаскесіне құқық осы учаске шекарасындағы топырақтың үстіңгі қабатына, тұйық су айдындарына, екпелерге қолданылады.

Жер учаскесі меншік иесінің топырақ астындағы жер қойнауын пайдалануы жер учаскесінің нысаналы мақсатына сәйкес және жер қойнауы саласындағы қатынастарды реттейтін Қазақстан Республикасының заң актілеріне сәйкес жүзеге асырылады.

Кең тараған пайдалы қазбаларды өндіруге және жеке қажетке жер асты суларын алуға жер қойнауын пайдалану құқығын табыстау қойнауында кең тараған пайдалы қазбалар және жер асты сулары бар жер учаскелерін жеке меншікке немесе жер пайдалануға берумен бір мезгілде жүргізіледі (ҚР ЖК 42-бабы).

Қорытынды

Республикамыздың негізгі Заңы — Конституцияда жер және жерді пайдалану мәселесі әржаққа жүгіртуге, бұрмалауға болмайтын негізгі мәселе болып табылады. Оның 6-бабының үшінші тармағында былай деп нақтылы жазылған: « жер және оның қойнауы, су көздері, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар мемлекет меншігіде болады. Жер, сондай-ақ заңға белгіленген негіздерде, шарттар мен шектеуде жеке меншікте де болуы мүмкін».

Жер кодексін талқылау барысы елімізде демократияның берік орныға бастағанын көрсетіп отыр. Сондықтан жер құқығына байланысты барлық мәселелер Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделіп шешіледі.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Алматы, 2005. 250 б.
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. 1994 жылы 27 желтоқсан. № 269 XIII Жалпы бөлім. Алматы, 2005. 150 б.
3. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. 1999 жылғы 1 шілдеде № 409 – I (ерекше бөлім). Алматы, 2005. 288 б.
4. Қазақстан Республикасының Азаматтық іс – жүргізу кодексі. (Астана, 1999 жылғы 13 шілдеде № 44 – I. Алматы, 2005. 145 б.
5. Қазақстан Республикасының «Жер кодексі» Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 20 маусымдағы № 442-II кодексі. Алматы, 2005. 185 б.
6. «Жер қойнауы жәнежер қойнауын пайдалану туралы» Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 27 қаңтардағы № 2828 заңы. Алматы, 2005. 295 б.
7. Ә.С.Стамқұлов., Ғ.Ә.Стамқұлова. Жер құқығы. (Жалпы бөлім) Алматы. 2004 ж.
8. И.Оспанов. Құқық негіздері. Алматы 2006 ж.
9. Ә.Е. Бектұрғанов. Қазақстан Республикасының Жер құқық қатынастары туралы. Алматы, 1997. 325 б.
10. Архипов И.Г. Земельное право Респблиики Казахстан. Алматы 1997. 115 б.

Резюме

В этой статье ,частная собственность на землю в Республике Казахстан сегодня земля в использовании и как это предусмотрено в Конституции вопросам все путей доступа.

Summary

In this article , private ownership of land in the Republic of Kazakhstan today, land use and as provided in the Constitution on all access routes .

Нускабеков Е. Б.
ҚР Президенті жанындағы мемлекеттік басқару академиясы сот төрелігі институтының магистранты, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АТҚАРУШЫЛЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ САЛАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа: Мақалада атқарушылық өндіріс саласының өзекті мәселелері, мемлекет тарапынан жүзеге асырылған сот актілерін орындау жүйесінің тиімділігін арттыруға бағытталған іс-шаралар қарастырылған.

Кілттік сөздер: сот жүйесі, Сот актілерін орындау комитеті, сот орындаушылары, атқарушылық іс жүргізу туралы заңнама, сот өндірісі, борышкер, қарызды өтеу, сот орындаушысының көмекшісі.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 76-бабында соттардың шешімдері, үкімдері мен өзге қаулылары барлық мемлекеттік органдармен, жеке және заңды тұлғалармен міндетті түрде орындалуы тиіс деп бекітілген.

«Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV Заңына сәйкес атқарушылық іс жүргізу дегеніміз – борышкерден атқарушылық санкциясын, атқарушылық іс жүргізу бойынша өсімпұлды және шығыстарды өндіріп ала отырып, атқарушылық құжаттарды мәжбүрлеп орындату [1].

Қазіргі кезде, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 05.07.1999 ж. № 931 қаулысына сәйкес сот актілерін орындау жөніндегі функциялар ҚР Әділет министрлігінің Сот актілерін орындау комитетіне жүктелген.

Бүгінгі күні атқарушылық іс жүргізу жүйесінде өзекті мәселелер орын алуда. Мысалы, **көбінесе сот шешімдерінің 30 пайызынан астам бөлігі жыл сайын орындалмай жатады.**

«Прокуратура туралы» ҚР Заңына сәйкес атқарушылық іс жүргізудің заңдылығын қадағалау еліміздің прокуратура органдарына жүктелгендігі бәрімізге мәлім [2]. Алайда аталмыш салада да белгілі бір шешімін таппай жатқан көкейкесті мәселелер баршылық. Атқарушылық іс жүргізу заңдылы ғын қадағалаудың басты проблемасы айналып келгенде атқарылған сот шешімі немесе өзге де органдар шешімдері бойынша нақты нәтижелерге қол жеткізуге сайып келеді. Өйткені, азаматтарға келтірілген залалдың нақты өтелуі ғана атқарылған істің ақтық нәтижесіне алып келуі мүмкін.

Прокуратура және сот органдары жумысы тиімділігінің бағасы, соның ішінде азаматтар мүддесі мен құқықтарын қорғауға тиісті тұтас мемлекеттік өкімет беделі тек қабылданған шешімдердің саны мен сапасына ғана қатысты емес, ол, ең алдымен, азамат-тар мен заңды тұлғалардың сот көмегімен бұзылған құқықтарының және заңды мүдделерінің нақты қалы-пқа келтірілуіне де тікелей байланысты. Прокуратура органдарының бұл бағыт тағы қадағалау қызметі әу бастан азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын, бос-тандықтары мен заңды мүдделерін қорғауға, Конституцияның, заңдар мен өзге де нормативтік актілердің орындалуын қамтамасыз етуге жұмылдырылған.

Атқарушылық істің жүргізу заңдылығына қадағалауды жузеге асыру кезінде прокуратура органдары соті актілерінің атқарылу заңдылығын қадағалауды жүзеге асыруға, соттар әкімшілерінің лауазымды адамдары тарапынан қолданылып жүрген заңнама нормаларының бұзылуын айқындауға ерекше назар аударады. Өйткені, күнделікті өмірімізде көптеген азаматтарымыздың өздерінің заңды құқықтарын жүзеге асыру жолында еселеген жігер жұмсап, әуре-сарсаңға түсулеріне тура келеді. Талап қоюшының пайдасына шешілген сот қаулысы талабының орындалуын күтудің орнына олар ендігі жерде одан да үлкен кедергілерге тап болып, табандарынан таусылады [3].

Құқықтық саясат тұжырымдамасында белгіленген бағыттарды жүзеге асыру, сондай-ақ, атқарушылық іс жүргізу саласында орын алған өзекті мәселелерді шешу мақсатында еліміздің құқықтық жүйесінде бірқатар өзгерістер енгізілген. Олардың бірі – сот жүйесіндегі атқарушылық іс жүргізу туралы заңнамаларды жетілдіру, ондағы туындаған көкейкесті мәселелерді шешу, сот шешімдерінің уақтылы, кедергісіз, жылдам орындалуын қамтамасыз ету мақсатында туындаған сот орындаушыларының жеке институтын қалыптастыру идеясы екені белгілі.

Сот шешімін орындау жүйесі 2001 жылдың қаңтар айынан бастап Елбасы Н.Назарбаевтың жарлығымен Әділет министрлігінен Жоғарғы сот жанындағы Сот әкімшілігі жөніндегі комитетке берілді. Осы сәттен бастап атқару өндірісі жүйесі жаңа сапаға көтерілді деуге болады. Содан бері өз жұмысын адал атқарған сот әкімшілігі жөніндегі комитет сот жүйесінің біраз асуын бағындырып үлгерді. Сот жүйесі шеңберіндегі атқарушылық іс жүргізу органдарын қалыптастыру мен атқару қағаздарын орындау мәселелері көп жақсарды. Дегенмен заман талабына сай қандай жүйе болса да толықтыруды, одан әрі дамытуды қажет етеді.

Сонымен қатар, еліміздің атқарушылық заңнамасын жетілдіру мақсатында «Сот орындаушылары және оның мәртебесі туралы» заңының жаңа жобасын қабылданды. Жаңа заңға сәйкес жеке сот орындаушыларымен қатар, мемлекеттік сот орындаушылары да болады. Жеке сот орындаушы ларына арнайы лицензия беріледі. Екіншіден, олар сот бақылауы бойынша жұмыс жасайды. Заңсыз әрекеттерге жол берілмейді. Мемлекетттік органдарға байланысты шешімдерді орындау – мемлекеттік сот орындаушыларына, ал жеке тұлғаларға байланысты шешімдерді орындау жеке сот орындаушыларына жүктеледі [4].

Дегенмен елеулі жетістіктерді бағындырып отырса да, сот жүйесіндегі, атқарушылық іс жүргізу жүйесіндегі кемшіліктер туралы айтып кету орынды. Сот орындаушыларының жұмысына жасалнған талдау барысы көрсетіп отырғанындай, заңды күшіне енген сот актілерін атқаруға қатысты бірқатар проблемалар бар. Аумақтық учаскелердің материалдық-техникалық базасы нашар, сот орындаушылары көлікпен қамтамасыз етілмеген, еңбекақылары төмен, кадрлардың жетіспеу шілігі мен жұмыста тұрақтамаулары орын алуда. Көп ретте сот орындаушыла рының атқару өндірісінде 500-ден астам, кейде бір мыңнан аса атқарушылық құжаттардың жинақталып қалу жағдайлары жиі кездеседі. Сот орындаушыла рының заң бұзылыстарына жол берулерінің негізгі себептерінің бірі қолданылып жүрген заң нормаларын жете білмеуі, тіпті көп тте дұрыс қолданбаулары және өздеріне жүктелген қызметтік міндеттерін лайықты орындамағанға да байланысты болып табылады [5].

Қазақстан Республикасы Конституциясы 76 бабының талаптарына сәйкес сот актілерінің барлықтары үшін міндетті күші бар әрі олар Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында мүлтіксіз орындалуы тиіс.

Азаматтардың сот билігінің тиімділігіне көз жеткізуі атқарушылық өндірістің сапасына байланысты. Алайда, қазіргі кезде аталған сала шеңберіндегі институттар мемлекеттік орындау жүйесінің толыққанды қызмет етуін қамтамасыз етпейді, нәтижесінде жыл сайын орындалмаған сот шешімдерінің саны арта түсуде.

Осы саладағы көкейкесті мәселелердің бірі – орындау құжаттары санының жыл сайын өсуі, ол өз кезегінде сот орындаушыларының жүктемесіне де әсер етеді. 2002 жылдан бастап 2011 жылға дейінгі кезеңде аталған көрсеткіш екі есе рет өсті, ал соңғы 5 жыл ішінде бір сот орындаушысының жүктемесі 4,5 есе реттен астам мөлшерге өскен.

Бір атқарушылық құжатты орындау үшін тікелей орындаушылық іс-әрекеттерді жүзеге асырудан тыс сот орындаушысы 50-ге жуық кез келген құжаттарды әзірлеу керек. Осындайда, 2011 жылы бір сот орындаушының өндірісінде орта есеппен 1 мың құжат орындауда болған және де сот орындаушысы құжаттардың әрбіреуі бойынша барлық қажетті іс – әрекеттерді жүзеге асыруы керек.

«Атқарушылық өндіріс және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» 1998 жылғы ҚР Заңының редакциясына сәйкес сот орындаушыла рының штаттық саны судьялар санына тең болуы тиіс еді. Алайда, бүгінгі күні судьялар мен сот орындаушыларының сандық ара қатынасы көзделген көрсеткішке сай емес; қызмет ететін судьялар саны 2185 болса, сот орындаушыларының жалпы саны бар болғаны 1474 штаттық бірлік қана. Тағы да бір дерек: атқарушылық өндіріс қызметкерлерінің жалпы штаты 1742 бірлік қана, ал сот жүйесі аппаратына қарасты қызметкерлерінің жалпы саны аталған көрсеткішке қарағанда бірнеше рет арта түседі; сот жүйесінде қызмет ететіндер саны 7 685. Осындайда сот орындаушылары уәкілетті органдарының әкімшілік жазаға тарту туралы атқарушылық құжаттарын да орындайды.

Сот орындаушысы біріншіден, сот актілерінің тікелей іс жүзінде толық орындалуына жауапты мемлекеттік қызметші болып табылады, ал екіншіден ол атқарушылық өндіріс шеңберінде туындайтын іс жүргізу құқықтық қарым – қатынастардың негізгі субъектісі. Аталған екі функцияларды тек бір сот орындаушысы қана атқаруда.

Сот актілері орындалуының тиімділігі мен сапасын арттыру мақсатында біліктілігі мен уәкілеттілігі бойынша өзгешеленетін кез келген санаттағы тұлғалар арасында тікелей орындау

жөніндегі функциялар мен атқарушылық өндірісті процессуалдық сүйемелдеу жөніндегі функцияларды бөлу қажеттілігі бар.

Сот орындаушыларына «Атқарушылық өндіріс және сот орындаушыла рының мәртебесі туралы» ҚР Заңымен көзделген атқарушылық өндіріс шеңберіндегі қаулыларды шығару, әрбір атқарушылық өндірісте қарыздар мен төленбеген сомаларды өндіртіп алу стратегиясы мен тактикасын әзірлеу және аталған стратегияның жүзеге асырылуына бақылау жүргізу, атқарушы лық өндіріске қатысатын тұлғалармен және міндеттемені мәжбүрлі орындау үрдісіне енгізілген органдармен және тиісті ұйымдармен (соның ішінде ішкі істер органдарымен, салық органдарымен, борышқордың жұмыс беруші сімен, несиелік ұйымдармен және т.б.) өзара байланысты жүзеге асыру жөніндегі уәкілеттіліктер жүктелінуі тиіс.

Сонымен қатар, сот актілерін тікелей (техникалық) орындау жөніндегі функциясы (атқарушылық өндіріс шеңберінде тиісті мәліметтерді алу, процессуалдық құжаттарды тапсыру және т.б.) сот орындаушысына тікелей бағынышты болып табылатын және де сот орындаушысының сот актісін орындау жөніндегі қызметін қамтамасыз ететін сот орындаушысының көмекшілерімен жүзеге асырылуы тиіс. Атқарушы өндіріс органдарының тиімді қызмет етуі үшін көмекшілердің сандық құрамы сот орындаушы ларының санына сәйкес болуы тиіс деп есептейміз.

Көмекші лауазымын енгізу сот орындаушысының жүктемесін азайтуға мүмкіндік беріп, сонымен қатар, келешекте сот орындаушылары лауазым дарын иеленетін кәсіби кадр резервін даярлау үшін жағдай жасап, сот актілерін орындау сапасы мен сот актілерін орындау деңгейін арттырады.

Атқарушылық іс жүргізу саласында туындаған өзекті мәселелерді шешу мақсатында 2012 жылы ҚР Әділет министрлігінің Сот актілерін орындау комитеті 2010 жылғы 4 қазандағы Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі Сот актілерін орындау Комитеті туралы № 812/1 ереженің 16 тармағының 5) тармақшасына сәйкес, уәкілетті органдардың актілері бойынша әкімшілік айыппұлдарды өндіртіп алу туралы атқарушылық құжаттарды орындау сапасын арттыру және оларды орындаудың бірыңғай тәжірибесін құру мақсатында *«Әкімшілік айыппұлдарды мәжбүрлі түрде өндіртіп алу жөніндегі уәкілетті органдардың қаулыларын орындау туралы әдістемелік нұсқауларды бекіту туралы» арнайы бұйрық шығарылған еді. Бұйрыққа сәйкес* әкімшілік айыппұлдарды өндіртіп алу жөніндегі әдістемелік нұсқаулар бекітіліп, әкімшілік айыппұлдарды өндіртіп алу жөніндегі атқарушылық құжаттарды орындау барысында тиісті әдістемелік нұсқаулықтар басшылыққа алыну ұйғарылған [6].

Сонымен қатар, біздің пайымдауымызша, жоғарыда аталған өзекті мәселелерді алдын алып, оларды шешу үшін сот орындаушылары жұмысының ұйымдастырылу барысын түбегейлі өзгерту қажет. Атап айтқанда, сот орындаушыларымен әр апта сайын жеке кәсіби біліктілікті арттыру семинарларын өткізіп, олардың тек заң білімін ғана емес, сондай-ақ өз ісіне деген жеке жауапкершілік сезімін арттыруға бағытталған жұмыс жүргізу орынды болар деп санаймыз. Мысалы, сот орындаушыларын Сот актілерін орындау комитетінің аймақтық органдары өткізетін семинарларға қатыстырып, сот актілерін атқару процесінде кездесетін көптеген мәселелер мен проблемаларды талқылау барысына тарту керек деп санаймыз. Бұл бағытта дөңгелек столдар, сот орындаушылары мен сот шешімдерін атқару процесіне жиі араласатын ұйымдар мен мекемелер өкілдері арасында кездесулер өткізіп, сот орындаушыларының тәжірибесін аталмыш саладағы кемшіліктер мен өзекті мәселерді жоға бағыттау жөн деп білеміз.

Әдебиеттер

1. «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV Заңы
2. «Прокуратура туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 21 желтоқсандағы № 2709 Заңы (2014.04.07. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
3. «Сот шешімі неге орындалмайды?» Ж.Алмабеков. «Заң және заман». 2005 ж., № 4
4. Сот шешімі орындалуымен құнды» Б.Асанбеков «Әділ сот» № 5-2009 г.
5. Б.Тұрғараев «Атқарушылық іс жүргізу жөнінде ойлар». «Ақиқат», 2007 ж. № 1 .
6. 2012 жылы ҚР Әділет министрлігінің Сот актілерін орындау комитеті 2010 жылғы 4 қазандағы Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі Сот актілерін орындау Комитеті туралы № 812/1 ережесі

Резюме

В статье рассматриваются актуальные вопросы исполнительного производства, меры,предпринятые государством поповышению эффективности системы исполнения судебных актов.

Summary

The article considers topical issues of enforcement proceedings, the measures taken by the government popoviciu the effectiveness of the system of execution of court acts.

Омарбеков Ж.А.
«ТұранАстана» университеті, Астана, Қазақстан

ЖЕКЕ МЕНШІК ЖЕРЛЕРДІ ПАЙДАЛАНУ

Аңдатпа: Көрсетілген мақалада Қазақстан Республикасының жеке меншік жерлерді жекелей немесе ортақ үлестік шаруашылық пайдалану құқықтарын айқындап көрсету.

Кілттік сөздер:жеке меншік, жер құқығы, заңды тұлға, тұрғын үй, өндірістік сипат, қосалқышаруашылық, құқықтық куәландыратын құжат.

Жер учаскесінің меншік иесі оның нысаналы мақсатын өзгертпей, жер учаскесін уақытша пайдалану туралы шарттың негізінде оны уақытша пайдалануға беруге құқылы.Уақытша пайдалану туралы шарт жалдау шарты / жалға алушымен/ немесе өтеусіз пайдалану туралы шарт / өтеусіз пайдаланушымен/ нысанында жасалады.

Жер құқығы қатынастарының субъектілері болып, жер құқығы қатынастарына қатысушылар болып табылатын және соған орай құқықтары бар, әрі осы құқық қатынасында міндеттер атқаратын жеке және заңды тұлғалар, сондай-ақ мемлекет танылады.

Жер құқығы қатынастарындағы құқық субъектіліктің негізгілері болып мыналар табылады: субъектінің жер құқығы қатынасына қатысуы; осы құқықтық қатынаста құқықтар мен міндеттерді иеленуі.Құқық субъектіліктің мұндай белгілерінен мынандай қорытынды шығады: жер құқығы қатынастарының субъектісі болып кез-келген тұлға емес, тек жер заңдарына сәйкес белгілі бір құқықтар мен міндеттерге ие немесе жер қатынастарына қатысумен байланысты құқықтарға ие тұлғалар ғана тавбылады.

«Жер кодексінде» жер пайдаланушылар бірнеше топқа бөліп қарастырылған.тұлғалардың жерге деген құқықтарын жүзеге асыру мүмкіндіктері олардың құқықтық мәртебесіне қарай анықталады және жерге деген құқықтары мен міндеттері белгіленеді.Мемлекеттік емес жер пайдаланушылар болып азаматтар және / немесе/ мемлекеттік емес зханды тұлғалар табылады.Тұрақты жер пайдаланушылар-жер пайдалану құқығының мерзімі шектеусіз сипатта болатын тұлғалар.Бастапқы жер пайдаланушылар-жер пайдалану құқығын заңда көзделген тәртіппен тікелей мемлекеттен не осы құқықтан айыру тәртібімен басқа да бастапқы жер пайдаланушылардан алған тұлғалар.

Жер учаскелеріне ортақ үлестік менншік пен ортақ үлестік пайдалану ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерде де рұқсат етіледі.

Бірлесе отырып шаруашылықты жүргізуші ерлі-зайыптылар, балалары, сонымен қатар асырап алған балалары, ата- аналары және басқа да жақын туыстары шаруақожалығының мүшелері болып табылады.Шаруа / фермер/ қожалығының басшысы ретінде Қазақстан Республикасының 18 жасқа толған кез-келген әрекетке қабілетті азаматы бола алады. Шаруа / фермер / қожалығының басты белгісі мына анықтамадан көрініс табады: шаруа / фермер/ қожалығы дегеніміз-жеке кәсіпкерлікті жүзеге асыра отырып, тауарлы ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру және осы өнімдерді қайта өндеп, өткізу үшін ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді үздіксіз пайдаланатын тұлғалардың отбасылық еңбектік бірлестігі.

«Жер кодексі» жеке меншік құқығы мен жер пайдалану құқығын, соның ішінде, ауыл шаруашылық мақсатындағы жерлерде шаруа / фермер/ қожалығын жүргізу құқығын реттеуге бағытталған жер қатынастарының жаңа нысанасын орнықтырды.

Мысалы, Қазақстан Республикасының азаматтары «Жер кодексінің» 36- бабына және Шаруа /фермер/ қожалығы туралы заңдарына сәйкес, жер учаскелерін шалғайдағы мал шараушылығы /маусымдық жайылымдар/ үшін тұрғын халықтың мал жаюы үшін және басқа да жағдайларды уақытша ақысыз жер пайдалану құқығының негізінде пайдалана алады.

Мұндай жайылымдық жер пайдаланудың түрі оларға жеке меншік құқығы немесе уақытша ақылы жер пайдалану құқығы негізінде берілген жер учаскелерін есептемегенде, 49 жылға дейін берілуі мүмкін.

Қорытынды

Республикамыздың негізгі Заңы — Конституцияда жер және жерді пайдалану мәселесі әржаққа жүгіртуге, бұрмалауға болмайтын негізгі мәселе болып табылады. Оның 6-бабының үшінші тармағында былай деп нақтылы жазылған: « жер және оның қойнауы, су көздері, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар мемлекет меншігіде болады. Жер, сондай-ақ заңға белгіленген негіздерде, шарттар мен шектеуде жеке меншікте де болуы мүмкін».

Жер кодексін талқылау барысы елімізде демократияның берік орныға бастағанын көрсетіп отыр. Сондықтан жер құқығына байланысты барлық мәселелер Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделіп шешіледі.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. 1999 жылғы 1 шілдеде № 409 – I (ерекше бөлім). Алматы, 2005. 288 б.
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық іс – жүргізу кодексі. (Астана, 1999 жылғы 13 шілдеде № 44 – I. Алматы, 2005. 145 б.
3. Қазақстан Республикасының «Жер кодексі» Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 20 маусымдағы № 442-II кодексі. Алматы, 2005. 185 б.

Резюме

Указанном статье частные земли Республики Казахстан для определения права хозяйственного использования индивидуального или общего капитала.

Summary

Said article private land the Republic of Kazakhstan to determine the right of economic use of the individual or total capital .

Пайызова М.А., Ефимова И.Е.
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

БОЛОНСКИЙ ПРОЦЕСС КАК ПОСТРОЕНИЕ ЕДИНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА В ЕВРОПЕ

Аннотация: В данной работе представлен анализ формирования Болонского процесса, раскрывается основное содержание Болонского процесса. Анализируются итоги его реализации в странах Европы. Рассматриваются особенности реформирования высшего образования в Казахстане в контексте Болонского процесса.

Ключевые слова: Болонский процесс, интеграционные процессы в образовании, бакалавриат, магистратура, глобализация, Европа.

Высшее образование является важнейшим социальным институтом, функционирующим с целью удовлетворения общественных потребностей, и потому живо реагирующим на внутренние и внешние изменения и процессы. Постоянно возрастающие по объему и все более разносторонние по содержанию межстрановые экономические связи формируют потребность в универсальных кадрах специалистов, получающих профессиональную подготовку в национальных вузах. Это приводит к тому, что содержание национальных систем высшего образования естественно стремится к так называемым “мировым стандартам”, вырабатываемым мировой наукой и техникой. Процессы глобализации также требуют от национальных систем высшего образования новой целевой ориентации, учитывающей потребности в международной солидарности. В условиях глобализации неизбежна универсализация содержания и технологий образования, которую невозможно остановить при существующих мировых информационных и коммуникационных системах в виде Интернет. Происходит интернационализация высшего образования, которая постепенно приобретает черты качественно нового этапа – интеграции, всемерного сближения национальных образовательных систем, их взаимодополняемости. Превращение высшего образования в мировую социальную систему характеризуется множеством взаимосвязанных элементов разного уровня и

характера. Занимая свое специфическое место на рынке образовательных услуг, вузы взаимодействуют в форме сотрудничества или соперничества, вырабатывая основные ориентиры этого рынка.

Сегодня инвестиции в образование и профессиональную подготовку рассматриваются как важнейший фактор повышения конкурентоспособности ЕС, обеспечения постоянного роста его экономики. Развитие образования воспринимается как важнейшая предпосылка достижения экономических, социальных и природоохранных целей, выдвинутых в 2000 году в Лиссабоне. Вместе с тем сама возможность такого развития рассматривается через призму растущего взаимодействия образования с другими сопряженными сферами, такими как: исследования и инновационная деятельность, рынок труда и занятость, макроэкономическая политика в целом. Все это проявляется в стремлении европейских государств к унификации и интеграции образовательных стандартов, выработке общих критериев образовательной политики в рамках Болонского процесса.

Начальной точкой Болонского процесса является май 1998 г., когда министры образования Франции, Италии, Великобритании и Германии подписали в Париже «Сорбонскую декларацию». В июне 1999 г. министры образования 29 европейских стран подписали Болонскую декларацию. В декларации провозглашена стратегическая цель - к 2010 году создать единое Европейское пространство высшего образования, Этот механизм должен был помочь Европе стать континентом с процветающей экономикой, основанной на знаниях.

Болонский процесс – самая глубокая и масштабная за всю историю структурная реформация высшего образования в Европе, начало которой было положено подписанием Болонской декларации в 1999 году в Болонье, а реализация реформ осуществляется в соответствии с коммюнике конференций министров, ответственных за высшее образование, проводимых через каждые два года: 2001 г. (Прага), 2003 г. (Берлин), 2005 г. (Берген), 2007 г.
(Лондон), 2009 г. (Левен/Лувенла-Нев).

На *Болонской конференции* (1999), положившей начало Болонскому процессу, были намечены шесть основных линий его развития, зафиксированные в Болонской декларации.

На *Пражской конференции* (2001) наряду с шестью основными линиями развития Болонского процесса, намеченными в Болонской декларации были рассмотрены новые направления сотрудничества: образование в течение всей жизни, активизация роли студенчества в осуществлении болонских преобразований, повышение привлекательности и конкурентоспособности европейского высшего образования

Берлинская конференция (2003) приняла решение направить усилия на создание Европейского исследовательского пространства и его взаимодействие с Европейским пространством высшего образования (ЕВПО) как новой линии развития Болонского процесса. Было подчеркнуто, что степени первого и второго циклов должны иметь различную ориентацию и профили. С целью расширения мобильности и облегчения признания документов о высшем образовании была поставлена цель, начиная с 2005 г., выдавать выпускникам европейских вузов *Приложение к диплому*.

На *Бергенской конференции* (2005) была принята Всеобъемлющая структура
квалификаций для ЕПВО, которая включала три цикла (в том числе в национальных контекстах допускались промежуточные квалификации), универсальные дескрипторы для каждого цикла на базе результатов обучения и компетенций, а также диапазон зачетных единиц для первого и второго циклов. Было принято обязательство создать к 2010 г. Национальные структуры квалификаций, совместимые с Всеобъемлющей структурой квалификаций для ЕПВО. В Бергене одобрена идея Европейского регистра агентств обеспечения качества на базе национальной экспертизы. Было обращено внимание на проблему социального измерения в системе высшего образования: расширение доступа к высшему образованию, обеспечение социально-экономических условий для обучения студентов, содействие им со стороны правительств и вузов.

На *Лондонской конференции* (2007) отмечен прогресс на пути создания ЕПВО. Важным достижением является начавшийся переход от обучения, направляемого преподавателем, к студенто-центрированному высшему образованию. Подведены итоги по основным направлениям развития Болонского процесса и намечены приоритеты на 2009 год: мобильность, социальное измерение, трудоустраиваемость, реализация стратегии ЕПВО
в глобальном контексте.

В преддверии совещания министров в Левене /Лувен-ла-Неве (2008) Европейская ассоциация университетов выразила свою политическую позицию в отношении развития Болонского процесса

и наметили следующие основные цели на период после 2010 года: «1. Консолидация европейской широкой базы исследований, базирующихся на высшем образовании связь между высшим образованием и научными исследованиями как знак Европейского высшего образования; 2. Обеспечение большего образования большему количеству людей; 3. Новое понимание ответственности университетов перед обществом; 4. Готовность справляться с глобальными вызовами».

Подводя тоги, министры, ответственные за высшее образование, заявили *на конференции в Левене / Лувен-ла-Неве* (2009 г.): «За последние десять лет мы сформировали Европейское пространство высшего образования, добиваясь того, чтобы оно прочно укоренилось в интеллектуальном, научном и культурном наследии и устремлениях Европы.». Приоритетными направлениями развития европейского высшего образования до 2020 г. были признаны: достижение равноправия в получении высшего образования;

образование в течение всей жизни; трудоустраиваемость выпускников; студентоцентрированное обучение; связь высшего образования с научными исследованиями и инновациями; международная открытость европейского высшего образования; расширение мобильности студентов и ученых; сбор информации и обеспечение ее прозрачности, улучшение государственного финансирования и поиск новых источников; совершенствование организационной структуры управления Болонским процессом. На Конференции была признана отвечающей поставленным целям существующая организационная структура Болонского процесса, основывающаяся на сотрудничестве между правительствами и академическим сообществом. Было принято решение о том, что в будущем Болонский процесс будет совместно возглавляться страной, председательствующей в Евросоюзе, и страной, не входящей в ЕС. Для Болонского процесса как такового характерными являются многообразие болонских реформ в национальных, культурных, образовательных контекстах, их нарастающая динамика, а также развитие его концептуально-методологического и нормативно-методического сопровождения. Он требует системного и целостного своего осуществления. Ему присущи противоречивость и нелинейный характер реализации.

Кроме того, Болонский процесс сам порождает вызовы, риски и угрозы и сталкивается с вызовами, в том числе коммерциализацией высшего образования, угрозой некачественного транснационального высшего образования и др. В нем участвуют многие действующие субъекты, что, несомненно, усложняет проведение болонских преобразований. Этот процесс рассматривается как один из стержневых элементов общей стратегии повышения конкурентоспособности стран Старого света. Высшее образование — это сердцевина нового европейского общества, основанного на знаниях. Поэтому Европа полна решимости неуклонно следовать принципам Болонской декларации.

Процесс создания общеевропейского пространства высшего образования, инициированный в Сорбонне и получивший дальнейший импульс в Болонской Декларации, является процессом структурной перестройки, которая предусматривает реформу национальных систем высшего образования, а также изменение программ обучения и институциональные изменения в университетах и других высших учебных заведениях. Подобные изменения требуют от ответственных лиц на всех уровнях серьезного знания роли и потребностей высшего образования в быстро меняющихся социально-экономических условиях. Как и всегда в случае структурных реформ, осуществляемые изменения зависят от возможных рисков и перспектив. Необходимым для проведения таких реформ является изменение мнений и представлений. Именно последнее является наибольшей проблемой.

Таким образом, в качестве ключевых позиций в рамках Болонского процесса были приняты следующие:введение двухциклового обучения (система, базирующаяся на двух образовательных уровнях: бакалавр и магистр);

- введение кредитной системы (создание единой системы зачетных единиц и более сопоставимых степеней);
- контроль качества образования (развитие единых критериев оценки качества преподавания и образования);
- расширение мобильности (создание интегрированных программ обучения и проведения научных исследований);
- обеспечение трудоустройства выпускников;
- обеспечение привлекательности европейской системы образования.

Участники Болонского процесса считают важнейшими целями модернизации системы высшего образования:

-принятие системы легко сопоставимых академических степеней;
-построение системы образования на основе двух основных циклов (бакалавриат и магистратура);
-создание кредитной системы зачетных баллов для получения образования;
-развитие академической мобильности;
-повышение роли сотрудничества европейских стран по обеспечению качества образования;
- продвижение европейских измерений в высшем образовании.

Очевиден факт, что системы высшего образования влияют друг на друга, происходит постоянный обмен, заимствование и копирование отдельных их черт. В этом плане Болонский процесс - это один из множества примеров. Творческий подход к использованию международного опыта, базирующийся на глубоком понимании специфики собственной и чужой страны позволит снизить риск возможных непредвиденных последствий. Основная внутренняя побудительная причина, вызвавшая к формированию Болонского процесса: построение общества, основанного на знаниях, предполагает переход к массовому высшему образованию, что сопряжено с необходимостью коренных реформ в системе образования - естественно стремление координировать эти реформы в общеевропейском контексте. Основная внешняя побудительная причина: образование становится серьезной отраслью бизнеса; в настоящее время страны Европы сталкиваются с северо-американским вызовом в этой области, когда США и Канада перераспределяют в свою пользу значительные контингенты студентов, и ответить на этот вызов может только Европа как целое. В настоящий момент в рамках Болонского процесса широкое распространение получил проект TUNING (Настройка), задача которого состоит в том, чтобы «настроить» образовательные структуры в Европе, положив начало дискуссии, цель которой – выявление и обмен информацией, а также улучшение европейского сотрудничества в сфере совершенствования качества, эффективности и прозрачности. Основные линии проекта TUNING - универсальные компетенции, предметные компетенции, новые перспективы ECTS как системы накопления и переноса кредитов и подходы к преподаванию и обучению.

Для достижения успеха в проведении реформ в образовании и подготовке кадров всем странам ЕС предлагается одновременно и скоординировано осуществлять следующие концептуальные
задачи:

— сфокусировать реформы и инвестиции на ключевых направлениях;
— сделать обучение в течение жизни конкретной реальностью;
— окончательно сформировать «Европу образования и подготовки кадров».

Европейская комиссия инициировала проект «Экономика образования» с целью выявления направлений и групп населения, инвестиции в которые могут быть наиболее эффективными. При этом будут широко использованы исследования международных организаций, в первую очередь ОЭСР.

Для повышения эффективности мобилизации ресурсов предлагается расходы на развитие человеческого капитала рассматривать не как затраты, а как инвестиции. При этом будут предприняты дальнейшие усилия по повышению качества и эффективности самих систем образования и подготовки. В рамках компетенций национальных правительств предполагается пересмотреть и реструктурировать бюджетные расходы с целью исключения неэффективных
затрат и увеличения расходов на ключевых направлениях.

Ставится задача обеспечения большего участия частного сектора экономики в развитии образования, главным образом высшего, образования для взрослых и обучения в течение жизни. Особенно велика роль негосударственного сектора в тех направлениях подготовки, в которых государство не в состоянии обеспечить открытость и равенство доступа для всех граждан. Возрастающее значение приобретает непрерывная профессиональная подготовка и переподготовка, осуществляемая на фирмах и предприятиях. Предполагается в этой связи добиться четкого разделения ответственности между работодателем и наемным работником за осуществление подготовки и за ее результатами.

На местном (провинциальном и муниципальном) уровне рекомендовано в первую очередь добиваться большей привлекательности профессий учителя и педагога, мастера профессиональной подготовки. Поскольку институты обучения в течение жизни воплощаются в первую очередь на локальном уровне, местным властям предлагается сконцентрировать усилия на предоставлении

всем гражданам возможности получить ключевые компетенции и умения. Каждый выпускник школы непременно должен обладать таким пакетом ключевых компетенций. В него входят: владение родным языком и иностранными языками, математическая грамотность,
базовые знания наук и технологий, компьютерная грамотность и умение работать с Интернет технологиями, компетенции для осуществления межличностного и общегражданского общения,
предпринимательская и культурная ориентация.

В этом контексте государства — члены ЕС обязаны в частности:
— развивать лингвистическое образование. Для этого должны быть активно задействованы ресурсы семей, частного предпринимательства и государственного сектора. Европейский совет настаивает на том, что каждому европейцу необходимо владеть двумя и более иностранными языками;
— всячески поощрять развитие научной и технической культуры, в первую очередь посредством реформирования методов обучения в школах и вузах. Научно техническое образование должно становиться более привлекательным, особенно для девушек;
— осуществлять дальнейшее развитие предпринимательских качеств молодежи, прививать ей творческие методы деятельности, мотивировать личную инициативу. Это первостепенная функция и задача школы. Услуги компьютерных технологий обладают здесь особыми возможностями, которые в возрастающем объеме должны быть задействованы как посредством развития методик преподавания, так и посредством организации самого процесса обучения.

Необходимо дальнейшее, более глубокое изучение процессов европейской интеграции и реформирования в сфере образования и научных исследований. Это принесет очевидную пользу нашей стране, так как использовать накопленный опыт всегда лучше и эффективнее, чем открывать новые пути. С учетом схожего характера стоящих перед Европой и Казахстаном проблем и вызовов в этой сфере и установившихся форм сотрудничества в рамках Болонского процесса необходимость проведения таких исследований на систематической основе становится более чем очевидной.

Литература:

1. В.И.Байденко: БОЛОНСКИЙ ПРОЦЕСС: нарастающая динамика и многообразие. Изд. 2-е стереотипное. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, Российский Новый Университет, 2003. – 128с.
2. В.И.Байденко: Высшее образование в России № 7, 2009
3. Г.А.Лукичев: Образование стран Европейского союза устремлено в будущее, 2004. № 4. С. 166–177
4. В.И.Байденко, Н.А.Селезнева, Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2009

Түйін

Болон процесінің негізгі мақсаты ортақ білім кеңістігін құру арқылы, Еуропа елдерінің ұлттық білім беру жүйесіне өз серіктес жоғары оқу орындарында қолданылып жүрген ең үздік тәжірибелерді, озық ғылыми жаңалықтарды, дарынды студенттер мен білікті мамандарды тарту. Бұл студенттердің, оқытушылардың, басқарушы қызметкерлердің осы кеңістік аясында еркін жүріп-тұруына мүмкіндік беру арқылы іске асырылады. Соның нәтижесінде біртұтас Еуропа әлемдік «білім нарығында» тартымдылыққа, басымдыққа ие болады.

Summary

Looking back over a decade of reform, it is clear that a great deal of progress has been made thanks to Bologna process. Most of the Bologna 'architecture' is now in place. The three-cycle degree structure is implemented or is being implemented across Europe with the variety one might expect given the diversity of the higher education landscape. This includes considerable change at the level of the third cycle through the introduction of structured Doctoral programs and increased attention being paid to preparing Doctoral candidates for career paths in and outside of academia. ECTS is to all intents and purposes 'the' credit system in use in the EHEA although there is a need for more consistency in its use and for a clearer link to learning outcomes. Similarly, the Diploma Supplement is also widely used.

Пайызова М.А., Ефимова И.Е.
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАЗАХСТАНА И БОЛОНСКИЙ ПРОЦЕСС

Аннотация: В статье раскрывается реформирование высшего образования в Казахстане в контексте Болонского процесса. Рассматриваются особенности реализации Болонского процесса в казахстанском высшем образовании.

Ключевые слова: Высшее образование Казахстана, Болонский процесс, бакалавриат, магистратура, качество образования

Интеграционные процессы, происходящие в национальной и мировой экономике, приводят к доминирующей роли качества образования в обеспечении конкурентоспособности страны. В своем Послании народу Казахстана Президент Республики подчеркнул - «В процессе выполнения Государственной программы развития образования до 2010 года мы должны расширить предоставление качественных услуг образования. Это главная задача сферы образования» (Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана (06.02.2008). Важность этого направления в деятельности высших учебных заведений доказывает и количество нормативно-правовых документов, принятых Правительством.

7 июня 1999 года был принят Закон Республики Казахстан «Об образовании», который установил следующую структуру высшего профессионального образования:

1) высшее базовое образование (бакалавриат), со сроком обучения четыре года, подтверждаемое присвоением лицу, успешно прошедшему итоговую аттестацию, квалификации и академической степени «бакалавр»; высшее научно-педагогическое образование, подтверждаемое присуждением лицу, успешно прошедшему итоговую аттестацию, квалификации и академической степени «магистр» со сроком обучения: на основе высшего базового образования – два года; высшего специального образования - один год;

2) высшее специальное образование, со сроком обучения не менее четырех лет, за исключением случаев, предусмотренных соответствующими государственными общеобязательными стандартами образования, подтверждаемое присуждением лицу, успешно прошедшему итоговую аттестацию, соответствующей квалификации «специалист с высшим профессиональным образованием».

11 марта 2010 года Комитетом Министров образования стран-участниц Болонского процесса (46 стран) было принято решение о присоединении Казахстана к Болонскому процессу. Цель участия Казахстана в Болонском процессе - расширение доступа к европейскому образованию, дальнейшее повышение его качества, а также повышение мобильности студентов и преподавательского состава посредством принятия сопоставимой системы ступеней высшего образования, использования системы кредитов, выдачи выпускникам казахстанских вузов общеевропейского приложения к диплому.

Болонский процесс представляет собой продолжающийся диалог между системами высшего образования разных стран нацеленных на создание единой Европейской зоны высшего образования. Весь процесс начался в 1999 году 29 министрами образования европейских государств в городе Болонье (Италия), где была подписана Болонская Декларация о создании единого европейского образовательного пространства.

Основные принципы Болонской Декларации – прозрачность сопоставимость дипломов и степеней – конкретизируются во введении двухциклового высшего образования (бакалавриат + магистратура), далее – докторантура и разработке общего подхода к контролю качества образования.

Инструментами Болонского процесса являются единая форма приложения к диплому (для упрощения их сопоставимости, к 2005 году), научно-академическая мобильность и общая система оценки трудоемкости учебных курсов (European Credit Transfer System).

Как известно, Республика Казахстан является первым центральноазиатским государством, которое удостоилось чести присоединиться к Болонской декларации и стать полноправным участником европейского образовательного пространства.

Рассмотрим обязательные параметры Болонского процесса и оценим их реализацию в Казахстане (таблица 1).

Из таблицы видно, что реализация в настоящее время в республике проводится целенаправленная, последовательная работа по сближению казахстанской системы высшего образования с образовательными системами стран-участниц Болонского процесса.

Таблица 1 – Сравнительный анализ на сопоставимость параметров Болонского процесса

Обязательные параметры Болонского процесса	**Реализация параметров Болонского процесса в Казахстане**
Трёхуровневая система высшего образования;	Успешно реализовывается вузах РК
Академические кредиты ECTS	В вузах республики внедрена кредитная технология обучения.
Академическая мобильность студентов, преподавателей и административного персонала вузов;	Находится на стадии разработки. Одной из проблем внедрения академической мобильности в вузах является ее финансовая сторона.
Европейское приложение к диплому;	Реализуется только в некоторых вузах РК.
Контроль качества высшего образования.	Успешно внедряется и практикуется.
Создание единого европейского исследовательского пространства.	Разрабатываются проекты по вхождению в единое европейское исследовательское пространство.

Вступление Казахстана в Болонский процесс открывает большие возможности для казахстанских университетов в реализации совместных образовательных проектов, такие как двудипломное образование, взаимное признание академических курсов, международных аккредитации и др. Сопоставимость в образовании позволяет достичь следующих целей:

1. формирование учебных программ, в которых согласованы все основные элементы учебного процесса (учебный план, методы обучения и оценки, требования к содержанию курсов и преподавателям);
2. автоматическое признание результатов обучения в университете - партнере всеми участниками партнерства, что является гарантией встраивания элемента мобильности в образовательный процесс;
3. создание общего органа управления программой; выдача совместного (от имени участников программы) диплома или дипломов университетов-участников по завершении обучения.

Подобные программы преследуют, как правило, долгосрочный интерес для всех ее участников. Они могут обеспечить студентам возможность приобретения дополнительного академического и культурного опыта за границей, а вузам - новую возможность сотрудничества и расширения своего потенциала.

Благодаря реализации программы двудипломного образования совместно с зарубежными университетами в перспективе будет решаться задача конвертируемости казахстанских дипломов о высшем образовании, их признании на международном уровне, вовлечения отечественных университетов в международные рейтинги и другие образовательные проекты.

Решение проблемы качества высшего образования требует совместных усилий государства, частного сектора, профессионального сообщества, населения и гражданского общества. Задача состоит в том, чтобы обеспечить оптимальный баланс государственного, рыночного и общественного контроля. Рыночные механизмы сами по себе не обеспечивает качественного высшего образования, а нерациональное распоряжение государством своими полномочиями контроля над высшей школой лишь усугубляет проблему. Несмотря на имеющиеся проблемы, в этой сфере складываются и положительные тенденции, создающие предпосылки для

изменения ситуации к лучшему. Проблема качества высшего образования осознана в обществе и стала предметом активных дискуссий и пристального внимания в правительстве, профессиональных кругах. Ужесточение контроля над выполнением установленных государственных стандартов в сфере образования позволит вытеснить с рынка заведомо недобросовестных операторов и таким образом повысить качественный уровень массового высшего образования. Значительное влияние на казахстанскую высшую школу оказывает общий подъем экономики, политика Президента страны и Правительства РК. Повышение спроса на высококвалифицированных специалистов и научно-исследовательские разработки способствует постепенному восстановлению престижа профессии преподавателя вуза. Условием реализации этих предпосылок является повышение прозрачности вузовского сообщества и создание механизмов общественного контроля, с привлечением к выполнению контрольных функций неподкупных потребителей – студентов и работодателей, наиболее заинтересованных в качестве приобретаемых услуг.

Литература

1. Баталов ЮВ., Колос Е.А. Научно-методологические подходы, инновационное управление высшим образованием Казахстана/ Под ред. Баталов ЮВ.-Усть-Каменогорск: ВКГТУ, 2011.-С.218
2. Министерство образования и науки Республики Казахстан: Присоединение Казахстана к Болонскому процессу, edu.gov.kz, 18.04.2014
3. Реформирование высшего образования в Казахстане и Болонский процесс: информационные материалы для практических действий, Национальный офис программы Темпус в Казахстане – Алматы, 2009 – 120 с.
4. Интеграция Высшего образования Казахстана в международное образовательное пространство: достижения, проблемы, перспективы развития, Национальный офис программы Темпус в Казахстане - Алматы, 2010 - 100 с.

Түйін

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіндегі ізденістері мен бастамалары әлемдік білім кеңістігіндегі ықпалдастықты арттыру мен сапаны көтеруге бағытталған. Білім беру нормаларын өзара мақұлдау жөніндегі Лиссабон конвенциясын, жоғары білім саласы мен құрылымындағы біріздiлікке қатысты Сорбон декларациясын қолдап, белсенді араласуға талпыныс жасаған мемлекеттердің арасында Қазақстан алғашқылардың қатарында тұр. Еліміздің Болон процесіне қосылуы отандық білімнің жаңа талаптары мен республиканың саясиэкономикалық таңдауына толық жауап береді. Бұл – білім сапасы мен бәсекелестік мүмкіндігін көтеру мақсатында істеліп жатқан қадам.

Summary

After joining Kazakhstan in the Bologna Process the system of higher education underwent restructuring. The three level model of education was introduced: Bachelor's program, Master's program and doctorate. New principles of financing of higher education were introduced. 38 universities of the country perform two diploma education, 131 universities conduct the education process accordingly with credit technology and 42 higher education universities conduct distant teaching. The fulfillment of the parameters of the Bologna Process in the education system of Kazakhstan will allow providing quality services at the level of world standards in view of integration into the European Higher Education Area.

Рыскулов Э. И.
ҚР Президенті жанындағы мемлекеттік басқару академиясы сот төрелігі институтының магистранты, Қазақстан

АСА АУЫР САНАТТАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕР БОЙЫНША СОТТА АЛДЫН-АЛА ТЫҢДАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа: Мақалада аса ауыр санаттағы қылмыстық істер бойынша алдын ала тыңдаудың теориялық аспектілері, алдын ала тыңдаудың тәртібі мен ерекшеліктері, алдын ала тыңдауды өткізудің заңнамалық негіздері мен осы кезеңнің жалпы сот отырысын өткізу үшін маңыздылығы қаралады.

Кілттік сөздер: алдын ала тыңдау, дайындық рәсімдері, аса ауыр санатты қылмыстық істер, алдын ала тыңдау кезеңінің міндеттері, айыптау актісінің көшірмесі, алдын ала тыңдаудың нәтижелері.

Істі сотта қарауға дайындау қылмыстық істің одан әрі қалай қаралатындығын белгілейтін қылмыстық істің міндетті кезеңі болып табылады. Осы кезеңде алдын ала тыңдауды белгілеу үшін негіздемелер айқындалып, алдын ала тыңдауды өткізу туралы қаулы шығарылады немесе сотта істі қарау белгіленеді. Аталған екі шешімдерінің бірін таңдау үшін қылмыстық іс мұқият зерттелінуі тиіс.

Сот отырысы басталғанға дейін судья қылмыстық істі сотта қарау үшін материалдардың жеткілікті немесе жеткілікті емес екендігін, қылмыстық істі сотта қарауға кедергі туғызатын материалдардың бар немесе жоқтығын анықтау мақсатында міндетті түрде тексеруі тиіс. Дайындық іс-шараларды екі түрге бөлуге болады: біріншісі — сотқа дейінгі өндіріс материалдарын тексеру, екіншісі — істі сотта қарауға дайындық [1].

Айыптау актісінің негізінде сотта негізді сипатта істі қарауды белгілеу үшін ешқандай құқықтық кедергілердің жоқ екендігін анықтағаннан кейін, тұлғаның кінәлі немесе кінәлі емес екендігі жайлы мәселені алдын ала шешкенге дейін судья басты сот талқылауын өткізу туралы қаулы шығарады. Істі сотта басты негізде қарау қылмыстық іс мәні бойынша қаралатын қылмыстық процесстің негізгі және маңызды кезеңі болып табылады. Басты сот отырысы іс материалдарында істі сотта қаралуын ұйымдастырып, өткізу үшін кедергі туғызатын мән-жайлар жоқ болғанда тағайындалады. Басты сот талқылауы алдын ала тыңдаусыз да тағайындалуы мүмкін. Алдын ала тыңдау сотта істі қарауға дейінгі кезең және жаңа Қылмыстық процестік кодекстің 321 бабында көзделген жағдайларда тағайындалады. Судья өндіріске келіп түскен кез келген іс бойынша Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодекстің 321 бабында көзделген процессуалдық сипаттағы маңызды мәселелерді (соның ішінде қылмыстық істі прокурорға қайтару туралы іс бойынша өндірісті тоқтата тұру немесе тоқтату туралы мәселелер зерттелген жағдайда) зерттеу талап етілгенде алдын ала тыңдауды өткізу туралы шешімді қабылдауға құқылы [2]. Аса ауыр қылмыстар туралы істер бойынша заңда міндетті түрде алдын ала тыңдау қажеттілігі белгіленгендігін атап өту қажет.

Алдын ала тыңдаудың міндеті — қылмыстық істі оның мәні бойынша қарау үшін түрлі кедергілерді жою және болатын сот отырысының нысанын анықтау, тиісті деңгейде дайын емес қылмыстық істер бойынша сотта істі қарауды белгілеуге жол бермеу болып табылады. Сондықтан да сотқа істің соттылығын анықтау керек, өйткені егер де сотқа келіп түскен іс бұл сотта қаралатын іс болмаса, сот істі соттылығы бойынша басқа сотқа жіберуі тиіс. Қылмыстық істердің соттылығы келесі негізгі өлшемдерге сәйкес анықта лады: қылмыстың саралануы бойынша, аумақтық белгілер бойынша, қылмыс тың субъектісі бойынша, біріктірілген істер бойынша, сот инстанциялары бойынша.

Қылмыстық істерді жеделдетіп сотқа дейінгі өндірісте қарап, процессуалды келісімді жасау үшін негіз болып табылатын аталған шарттардың бұзылғандығы анықталған жағдайда сот алдын ала тыңдауды өткізу туралы шешім қабылдайды [3].

Сот айыптау актісі көшірмесінің тапсырылғандығын немесе тапсырылмағандығын анықтайды. Аталған процессуалдық іс-әрекетті прокурор жүзеге асырады. Айыптау актісі айыпталушыға, оның қорғаушысына, жәбірленушіге, оның заңды өкіліне тапысырылады. Сот

сондай-ақ, сотқа дейінгі кезеңде таңдалған бұлтартпау шарасын жою, өзгерту, ұзарту керек пе жоқ өзгеріссіз қалдыру керектігіне қатысты мәселені шешеді. Сотқа дейінгі тергеу кезеңінде тұлға тек екі айдан аспайтын мерзімде ғана қамауға алынуы мүмкін. Осы мерзім ҚР ҚПК 151 бабында көзделген айрықша жағдайларда он сегіз айға дейін ұзартылуы мүмкін. Заңда аталған мерзімді онан әрі ұзарту көзделмеген, қамауға алынған күдікті, айыпталушы аталған мерзім өткеннен кейін сол мезетте босатылуы тиіс [2]. Тұтқынға алыну мерзімінің он екі айдан астам, бірақ он сегіз айға дейінгі мерзімге ұзарту тек айрықша жағдайларда ғана, аса ауыр қылмыстарды, ұйымдасқан қылмыстық топ құрамында жасады деген негіз бойынша, сондай..ақ, өзге де террористтік және (немесе) экстремистік қылмыстарды жасады деген негіз бойынша күдікті болып табылатын тұлғаларға қатысты ғана рұқсат етіледі. Сотқа келіп түскен істер бойынша сотталушының қамауда ұсталу мерзімі істің сотқа келіп түскен күнінен бастап, үкім шығарылған күнге дейін есептелінеді. Заңда ауыр және аса ауыр қылмыстар туралы істерді санамағанда қамауда ұстау мерзімінің шекті деңгейге дейін ғана ұзарту мүмкіндігі көзделген, атап айтқанда ол мерзім – алты ай. Ауыр қылмыстарға қатысты істер бойынша тиісті негіздемелер бар болған жағдайда сот қамауда болу мерзімін он екі айға дейін ұзартуға құқылы. Онан кейін сотталушы үшін қамауда ұсталу мерзімінің ұзартылуы көзделмеген. Сот аталған мерзім өткеннен кейін сотталушыға бұлтартпау шарасын үйде қамауда ұсталу шарасына немесе өзге де бұлтартпау шарасына ауыстыруға міндетті. Сотталушылардың кем дегенде біреуі аса ауыр қылмыс жасады деген айып тағылған істер бойынша осы шектеулер қолданылмайды. Сот істі сотта қарауға дайындау кезеңінде сотқа дейінгі өндірісте қылмыстық құқық бұзушылықпен келтірілген залалды өндірту бойынша және мүлікті тәркілеуге қатысты шаралардың жүзеге асырылғандығы немесе жүзеге асырылмағандығын анықтауы тиіс. Егер сотқа дейінгі кезеңде залалды өндірту, мүлікті тәркілеу жөніндегі іс-шаралар жүзеге асырылмаған болса, судья қылмыстық құдалау органдарын тиісті қаулы шығарып, қылмыстық құдалау органдарын залалды өндірту жөніндегі іс-шараларды жүзеге асыруға міндеттейді [4].

Судья сотта істі қарауға тағайындау мәселесін шешуге негіз болып табылатын өтініштер мен арыздардың бар немесе жоқтығын анықтауға міндетті. Алдын ала тыңдаудың өткізілуі аса ауыр қылмысты жасаған айыпталушыларға қатысты, сондай-ақ, істі алқабилердің қатысуымен өткізілетін сотпен қарау туралы мәселені шешу үшін міндетті болып табылады. Басқа істер бойынша алдын ала тыңдау істі соттылығы бойынша жіберу, істі прокурорға жіберу, істі тоқтату, іс бойынша өндірісті тоқтата түру, қылмыстық істерді біріктіру және бөліп шығару, сондай-ақ тараптардың өтініштерін қарау туралы шешім қабылдау қажет болған жағдайда өткізіледі. Алдын ала тыңдауды судья алдын ала тыңдауды өткізу туралы қаулыны шығарғаннан кейін он тәуліктің ішінде сот отырысында жеке-дара өткізеді. Сот отырысына аса ауыр қылмысты жасағандығы үшін айыпталатын сотталушының, оның қорғаушысының және мемлекеттік айыптаушының қатысуы міндетті болып табылады. Егер де өзге қылмыс тарды жасаған сотталушы өзінің қатысуысыз өткізілуі туралы өтініш білдірсе өзге қылмыстарды жасаған сотталушы жоқ болған кезде де алдын ала тыңдау өткізіледі. Қорғаушы дәлелсіз себептер бойынша келмей қалған жағдайда, сондай-ақ, оның алдын ала тыңдауға қатысуға мүмкіндік болмаған жағдайда судья сот отырысына жаңадан тағайындалған қорғаушыны қатыстыру үшін тиісті іс-шараларды қамтамасыз етеді. Сот отырысына жәбірленушінің және оның өкілінің, азаматтық талапкердің, азаматтық жауапкердің немесе олардың өкілдерінің келмей қалуы іс бойынша алдын ала тыңдаудың өткізілуіне кедергі болмайды. Егер де алдын ала тыңдау кезінде прокурор айыптауды өзгертетін болса, ол сотқа айыптаудың жаңа нысанын жазбаша түрде ұсынады және судья оны қаулыда сипаттайды [5]. Егер де прокурор айыптауды өзгерту нәтижесінде соттылық өзгертілетін болса судья істі прокурорға айыптау актісін қайта жасап, істі соттылығы бойынша жіберу үшін қайтарады. Алдын ала тыңдаудың нәтижесі туралы судья тиісті қаулы шығарады; қаулыда қаралған мәселелер бойынша шешім сипатталады. Алдын ала тыңдау кезінде сот отырысының хатшысы хаттама жүргізеді.

Әдебиеттер

1. 1Y.Нұрмашев «Қазақстан Республикасның қылмыстық іс жүргізу құқығы». Алматы, 2007 ж.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ // zan.kz
3. Долгих Татьяна Николаевна. Институт предварительного слушания в уголовном судопроизводстве России : диссертация ... кандидата юридических наук : 2.00.09. - Калининград, 2007. - 213 с. РГБ ОД, 61:07-12/1559
4. Ахметов Т.Н. «Алдын ала тыңдау». ҚазНҰУ жаршысы, заң сериясы, 2007 - № 5 с. 15
5. Дуйсеналиев Г.Т. «Рассмотрение дел с участием присяжных заседателей» Вестник ЕНУ 2012 № 1.

Резюме

В статье рассматриваются теоретические аспекты предварительного слушания в рассмотрении особо тяжких преступлений, порядок и особенности производства предварительного слушания, законодательные основы проведения предварительного слушания и значение данной стадии для проведения судебного разбирательства в целом.

Summary

This article examines the theoretical aspects of the preliminary hearing in the examination of very serious crimes, especially the production order and a preliminary hearing, the legal basis of the preliminary hearing, and the value for this stage of the trial as a whole.

МАЗМҰНЫ/ СОДЕРЖАНИЕ

ТЕХНИКАЛҚ ҒЫЛЫМДАР
ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

Анарбаев А.А., Болысбекова С.А. **3**
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
ПЕРЕРАБОТКА СЕРЫ ТЕНГИСКОГО МЕСТОРОЖДЕНИЯ НА ЦЕЛЕВЫЕ ПРОДУКТЫ

Байжанова С.Б., Ахметалиева Ш. Б., Джанахметов У. К. **6**
Таразский государственный университет им. М.Х. Дулати, ЮКГУ им.М.Ауэзова
РАЗРАБОТКА ЭФФЕКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОИЗВОДСТВА ОБУВИ

Байгузова Ж.Ж. **11**
Д.А. Қонаев атындағы көлік және құқық гуманитарлық университеті, Алматы
АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ТҰТЫНУШЫЛАРЫН АВТОНОМДЫ ЭЛЕКТРМЕН ЖАБДЫҚТАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫН ТАҢДАУ ӘДІСТЕМЕСІ

Ғаппарова Ә.М., Садыков С.И. **15**
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАУ-ПАРК ӨНЕРІ

Жылкайдарова Ж.Б., Нурдиллаева Р.Н., Мирзаев А.А. **20**
МКТУ им. Х.А. Ясави, Түркістан, ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент
СОРБЦИОННАЯ ОЧИСТКА СТОЧНЫХ ВОД ОТ ИОНОВ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ

Калдыбаев Р.Т., Ешжанов А.А., Турганбаева А.А., Бейсенбаева Ш.К. **23**
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
ИЗМЕНЕНИЕ ИНТЕНСИВНОСТИ ВЫДЕЛЕНИЯ СОРНЫХ ПРИМЕСЕЙ ПРИ РАЗЛИЧНЫХ ЗНАЧЕНИЯХ ВЛАЖНОСТИ ХЛОПКА-СЫРЦА
CHANGE THE INTENSITY OF TRASH AT DIFFERENT VALUES OF HUMIDITY OF RAW COTTON

КалдыбаеваГ.Ю., Ешжанов А.А., Турганбаева А.А., Бейсенбаева Ш.К. **25**
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
ИССЛЕДОВАНИЕ СПОСОБОВ ВЫРАБОТКИ ПЛАТИРОВАННОГО ПЛЮШЕВОГО ТРИКОТАЖА НА БАЗЕ ГЛАДИ ДЛЯ УЛУЧШЕНИЯ ТЕПЛОЗАЩИТНЫХ СВОЙСТВ ИЗДЕЛИЙ

Калдыбаева Г.Ю., Калдыбаев Р.Т., Батиркулова А.А., Доскараева С.О. Куралбаева А.Н. **29**
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
АРНАЙЫ КИІМДЕРГЕ АРНАЛҒАН МАТЕРИАЛДАРДЫҢ ЭКСПЛУАТАЦИЯЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІНЕ ФОТОДЕСТРУКЦИЯНЫҢ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ

Калыбекова А.К., Сембиев О.З., Баумуратова Д.Б. **32**
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
МЕТОДИКИ РАСПОЗНАВАНИЯ, ВЕРИФИКАЦИИ И ВИЗУАЛИЗАЦИИ ПОДПИСИ

Қожақұлов Н.Қ., Қырғызбаев Т.Қ., Сәулебеков Б.Б. **34**
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
СЫЗБАДАҒЫ АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН ЖОБАЛАУ ЖҮЙЕСІ

Курбанбаева У.Е., Фармонов А.А **36**
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
САРҚЫЛМАЙТЫН ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІ

Оспанов Б.О. **39**
М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
ЕМДІК-ПРОФИЛАКТИКАЛЫҚ ТАҒАМДЫҚ ӨНІМ – ӨСІМДІК БАЛЫ ТУРАЛЫ

Сапарбекова А. А., Нурахов К., Карпенко М. **41**
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Қазақстан
ИССЛЕДОВАНИЕ ПОЛУЧЕНИЯ БИОГАЗА ИЗ ОТХОДОВ ПТИЦЕВОДСТВА

СапарбековаА.А, Нурахов К.Е., Карпенко М.С. **44**
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
ПЕРЕРАБОТКА НАВОЗА И ПОМЕТА МЕТОДОМ АНАЭРОБНОГО СБРАЖИВАНИЯ С ПРОИЗВОДСТВОМ БИОУДОБРЕНИЙ

Стамкулова А.А., Кубеева Н.М. **47**
Преподаватели спецдисциплин ШКТК и НТ, Шымкент, Казакстан
НОВЫЕ ПРОЕКТНЫЕ ФОРМЫ И МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА

Тимурбекова С.К., Дусанова А., Баумуратова Д.Б. **52**
Жаңа технологиялар колледжі, Шымкент, Қазақстан
БАҒДАРЛАМАЛАРДЫ ҚОРҒАУДЫҢ ҚАЗІРГІ ӘДІСТЕРІ МЕН ЭЛЕКТРОНДЫҚ САНДЫҚ ҚОЛТАҢБА

Үсенқұлов Ж.А., Байділлә И.О. **58**
М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
ЖЕКЕЛЕГЕН ҰСТЫНДАРДЫ БЕТОНДАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Шамшиметов З.Ф., Кубеева Н.М. **61**
Шымкентский колледж транспорта, коммуникации и новых технологий, Шымкент
УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ БЕЗОПАСНОСТИ И УПРАВЛЕНИИ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИМ ПРОЦЕССОМ СОРТИРОВОЧНЫХ СТАНЦИЙ

ИНФОРМАТИКА, IT – ТЕХНОЛОГИЯСЫ
ИНФОРМАТИКА, IT-ТЕХНОЛОГИИ

Kozhanov S., Azhybaeva Z. **67**
M. Auezov South Kazakhstan State University
RENEWABLE SOURCES OF ENERGY

Қалдарова Б.С[1]., АлдешовС.Е[2]., ДосаеваӘ.Қ[3]. **69**
М.Әуезов атындағы ОҚМУ[1,2], Жаңа ақпараттық технологиялар колледжі[3]
БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯНЫ КОЛДАНЫП МАТЕМАТИКА ЕСЕПТЕРІН ШЫҒАРУ ҮРДІСІ

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ И ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

Ажибеков М.Ж., Есенов Е.А., Балқыбеков Х., Исабаев Қ. **72**
М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ СПОРТҚА ҚЫЗЫҒУ КӨЗҚАРАСЫН ДАМЫТУДЫҢ ПЕДОГОКИКА МЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАЗМҰНЫ

Атаханова У.А., Авдонин В.В. **74**
ЮКГУ им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
АНТИУТОПИЯ КАК ОБОСОБЛЕННЫЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖАНР

Алтынбекова Г.У. **76**
С.Сейфуллин атындағы жалпы орта мектебі, Арыс қаласы
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН АРТТЫРУДА ЗАМАНАУИ МУЛЬТИМЕДИЯ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ

Baimbetova Zhazira Usipbekkyzy **79**
ENU, master student,Astana
EFFECTIVE WAYS TO TEACH LISTENING

Есенова Р.Ж. **82**
№19 Ө.Жәнібеков жалпы орта мектебі, Шымкент, Қазақстан
ИНФОРМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ КӨРНЕКІЛІКТІҢ ТҮРЛЕРІ

Гайбуллаева А.Е. **87**
Южно-Казахстанский Государственный Педагогический институт, Шымкент, Казахстан
«ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА В ЛЕТНИЙ ПЕРИОД»

Гончаренко К., Мищан С., Новикова А., Столярова О.С. **89**
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
МЕСТО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ПОДДЕРЖАНИИ И УКРЕПЛЕНИИ ЗДОРОВЬЯ ВЗРОСЛОГО НАСЕЛЕНИЯ

Даркенова А. **93**
Еуразия Ұлттық Университеті, Астана, Қазақстан
АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Жолдасбекова Қ.А., Буркитбаев Т.С., Кунжигитова Г.Б., **97**
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
ЦВЕТОВОЙ АНАЛИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЙ КАЗАХСТАНСКИХ ХУДОЖНИКОВ

Imanbekova A.N.,Kapanova A.Y. **103**
Master students, Eurasian National University, Astana
IMPORTANCE OF THE FIRST MINUTES OF LESSON

Ибрагимов К.М. **108**
№3 П.Тәжібаев атындағы жалпы орта мектебі, Төлеби ауданы
«КОМПЬЮТЕРЛІК ДИЗАЙН» ЭЛЕКТИВТІ КУРСЫН БЕЙІНАЛДЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Калходжаева А.М., Жандабаева И.С., Байбатша Б. **111**
М.Әуезов атындағы, Шымкент, Қазақстан
АКМЕОЛОГИЯЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРДЫ ЖАСАУДЫҢ ҒЫЛЫМИ АЛҒЫШАРТЫ МЕН МАЗМҰНЫ

Қожабеков Е.А. **113**
Мирас университеті, Шымкент, Қазақстан
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЕБЕРЛІКТІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақұлбек А.Б. **117**
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
ҚАЗАҚ АНТРОПОНИМДЕРІНІҢ ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ СИПАТЫ

Молдалы М.С., Авдонин В.В. **121**
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
ОСОБЕННОСТИ ПРОЗЫ Л. УЛИЦКОЙ

Орман Г.Р. **123**
С.Сейфуллин атындағы жалпы орта мектебі, Ордабасы ауданы

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДА ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сапахова А.С., Мирзамсеитова Г.Е. **127**
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
ИСТОРИЧЕСКИЕ КОРНИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»

Спатаев Б.О., Насыров Ш.Н., Кожанов С.Н. **131**
АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҰЯЛЫ ТЕЛЕФОНДАҒЫ ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫМЕН ОҚЫТУ

Умирбекова С.К. **133**
С.Сейфуллин атындағы жалпы орта мектебі, Арыс қаласы
ФИЗИКА САБАҒЫНДАҒЫ ӨЗІНДІК ЖҰМЫС – ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДЫҢ КЕПІЛІ

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ, ТІРШІЛІК ТУРАЛЫ ҒЫЛЫМ
ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ, НАУКИ О ЖИЗНИ

Абдраимова С.Е., Тулебекова Д.М. **137**
ОҚМФА, Шымкент қ., Орталық аудандық емхана, ЮҚО, Шардара ауданы
КАРДИОЛОГИЯЛЫҚ НАУҚАСТАРДА АЦЕТИЛСАЛИЦИЛ ҚЫШҚЫЛЫН ЖӘНЕ КЛОПИДОГРЕЛДІ ҚОЛДАНУДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Алиханова Х.Б., Алиханов Н.А., Байболат У.У., Алимхан А.Г., Канжар Ф.К. **139**
Южно-Казахстанская государственная фармацевтическая академия, Шымкент
АРЕАЛ РАСПРОСТРАНЕНИЯ, ХИМИЧЕСКИЙ СОСТАВ И ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ И В НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЕ БЕССМЕРТНИКА ПЕСЧАНОГО

Исмаилов Ә.У., Сатилова И. **141**
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
ЖЫРТҚЫШ СҮТКОРЕКТІЛЕРГЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАР ӘСЕРІН

АНЫҚТАУ

Исмаилов Ә.У., Нуридин Т. **143**
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДА КЕЗДЕСЕТІН ҚҰСТАРДЫҢ ЭКОЖҮЙЕЛЕРІ

Патсаев А.К., Алиханова Х.Б., Алиханова Д.Н., Алтынбек Д., Жубаева Н.Б. **146**
Южно-Казахстанская государственная фармацевтическая академия, г. Шымкент
ФАРМАКОГНОСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА, ХИМИЧЕСКИЙ СОСТАВ И ПРИМЕНЕНИЕ В НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЕ КУКУРУЗЫ САХАРНОЙ- ZEA LUXURIANS ФЛОРЫ ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА

Тулебекова Д.М. **148**
Орталық аудандық емхана, ОҚО, Шардара ауданы
АРТЕРИАЛДЫ ГИПЕРТЕНЗИЯНЫҢ ЕМДЕУ МҮМКІНШІЛІКТЕРІ

ЖЕР ТУРАЛЫ ҒЫЛЫМДАР, АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІ
НАУКИ О ЗЕМЛЕ, АГРОПРОМЫШЛЕННЫЙ КОМПЛЕКС

Жумабаева Р.О. **150**
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
БИДАЙ ДӘНІНІҢ МӨЛДІРЛІГІН АНЫҚТАУ

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Кенжебаев Б.Х. **153**
ЮКГУ им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОБОСНОВАНИЮ СТРУКТУРЫ И ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ПРОИЗВОДСТВЕННО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Лесбекова Л.Ж., Абаева А.Б. **157**
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
ВСЕМИРНАЯ ВЫСТАВКА ЭКСПО

Укубаева А.С., Укубаев Б.С. **159**
ХГТУ, Шымкент, Қазақстан
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПКЕРЛІКТІ ҚОЛДАУ ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Якиева Ш. **162**
ЮКУГУ им.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
О ТЕНДЕНЦИЯХ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ
ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Есеналиев А.Е., Атамбаева А. А. **166**
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҰТЫМДЫ ПАЙДАЛАНУ МЕН ҚОРҒАУДЫ АҚПАРАТТЫҚ ҚАМТМАССЫЗ ЕТУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жаксыбаева А.Е., Салыбек Н.М., Назар Е.Д. **168**
Южно-Казахстанский государственный университет им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
Финансово-правовой колледж "Фемида", Шымкент, Казахстан
УСТУПКА ПРАВА ТРЕБОВАНИЯ КАК ОСОБЫЙ ИНСТИТУТ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Калканова Ж.С., Турымбетова Б.Л. **173**
Қазақстан инженерлі-педагогикалық халықтар Достығы университеті,
Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, Қазақстан
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЮВЕНАЛДЫ ЮСТИЦИЯЛАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТ АТҚАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Калканова Ж.С., Турымбетова Б.Л. **176**
Қазақстан инженерлі-педагогикалық халықтар Достығы университеті,
Аймақтық әлеуметтік инновациялық университет, Қазақстан
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЮВЕНАЛДЫ СОТТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫМЕН ДАМУЫ

Кусаинова А.О., Куватбекова А. **180**
ЮКГУ им. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ПРАВ БЕЖЕНЦЕВ

Қасымбеков Н.К. **182**
«ТұранАстана» университеті, Астана, Қазақстан
ЖЕРГЕ ЖЕКЕ МЕНШІК ЖӘНЕ ЖЕР ҚҰҚЫҒЫ

Нускабеков Е. Б. **186**
ҚР Президенті жанындағы мемлекеттік басқару академиясы сот төрелігі институтының магистранты, Қазақстан
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АТҚАРУШЫЛЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ САЛАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Омарбеков Ж.А. **189**
«ТұранАстана» университеті, Астана, Қазақстан
ЖЕКЕ МЕНШІК ЖЕРЛЕРДІ ПАЙДАЛАНУ

Пайызова М.А., Ефимова И.Е. **190**
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
БОЛОНСКИЙ ПРОЦЕСС КАК ПОСТРОЕНИЕ ЕДИНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА В ЕВРОПЕ

Пайызова М.А., Ефимова И.Е. **195**
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАЗАХСТАНА И БОЛОНСКИЙ ПРОЦЕСС

Рыскулов Э. И. **198**
ҚР Президенті жанындағы мемлекеттік басқару академиясы сот төрелігі институтының магистранты, Қазақстан
АСА АУЫР САНАТТАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕР БОЙЫНША СОТТА АЛДЫН-АЛА ТЫҢДАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Ғылыми журнал
2001 жылдың тамызынан бастап шығарылуда
Жылына 4 нөмірі шығарылады

Редакторлары: Махашов Е.Ж., Наурызбаев Қ.К.
Журналды шығаруға жауапты: Наурызбаев Қ.К.
Техникалық редакторлар: Наурызбаев Қ.К., Усебаева Г.Л.

Меншік иесі: М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемелекеттік университеті
Журнал Қазақстан Республикасының мәдениет және ақпарат министрлігінде тіркелген № 10469 –ж (12.11.2009 ж.)
Алғашқы тіркелуі және нөмірі № 2226-ж (13.08.2001 ж.)

Научный журнал
Издается с августа 2001 года
Выпускаются 4 номера в год

Собственник: Южно-Казахстанский государственный университет им. М.Ауэзова

Регистрационное свидетельство журнала №10469–ж (12.11.2009г.) выдано Министерством культуры и информации Республики Казахстан
Номер и дата первичной постановки на учет № 2226-ж (13.08.2001 г.)

Подписано в печать 02.06.2015 г. Объем п.л. 12.81 Тираж 300 экз.
Бумага писчая. Печать офсетная. Заказ № ____НИУ ЮКГУ им. М.Ауэзова,
г. Шымкент, пр-т Тауке-хана,5, тел: 21-06-48